

8/1905

MAGYAR
TÖRTÉNELMI TÁR.

A TÖRTÉNELMI KÚTFŐK ISMERETÉNEK
ELŐMOZDÍTÁSÁRA.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

TOLDY FERENCZ,

BIZ. TAG ÉS ELŐADÓ.

XX. VAGY

MÁSODIK FOLYAM NYOLCZADIK KÖTETE.

BUDAPEST, 1875.

A M. TUD. AKADEMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

Akademia-utca, akad. bérház).

6 1007

TÖRTÉNELMI TÁR

LEVÉLTÁRI OSZTÁLY

CS. SÁNDOR IMRE

P

M. N. MUZEUM
Levéltári Osztálya
Cs. Sándor Imre
gyűjteménye
1934. év 40. szám.

A M. TUDOM. AKADEMIA
TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA

1875-ben.

HORVÁTH MIHÁLY, akad. ig. és rt. osztályelnök, BIZOTTSÁGI ELNÖK.

CSENGERY ANTAL, akad. másodelnök és rt.

FRAKNÓI VILMOS, akad. osztálytitkár és rt.

HORVÁT ÁRPÁD, egyetemi r. tanár.

IPOLYI ARNOLD, akad. ig. és rt.

KNAUZ NÁNDOR, akad. rt.

NAGY IMRE, akad. lt.

NAGY IVÁN, akad. rt.

B. NYÁRY ALBERT, akad. lt.

SALAMON FERENCZ, akad. rt.

SIMONYI ERNŐ, országos képviselő.

SZILÁGYI SÁNDOR, akad. rt.

TOLDY FERENCZ, akad. ig. és rt. BIZOTTSÁGI ELŐADÓ ÉS SZERKESZTŐ.

THALY KÁLMÁN, akad. lt.

WENZEL GUSZTÁV, akad. rt.

TARTALOM.

	Lap.
I. Sándor Pál kapitánya s az erdélyi fejedelemség utolsó évei. II. közlemény. Jakab Elektől	3
II. Buda 1541. évi bevételéről Mazza Antal egykorú jelentése, közölve b. Nyáry Albert által	193
III. Okmánykalászk Knauz Nándortól	243
IV. Éremtani egyveleg Érdy Jánostól	279

I.

SÁNDOR PÁL KAPITHIA

S AZ

ERDÉLYI NEMZETI FEJEDelemség

UTOLSÓ ÉVEI.

KÖZLI

J A K A B E L E K,

M. AKAD. L. TAG.

MÁSODIK KÖZLEMÉNY. *)

*) Az I. a Történelmi Tár XIX. kötetében.

SÁNDOR PÁL KAPITHIA SAZ ERDÉLYI NEMZETI FEJEDELEMSÉG UTOLSÓ ÉVEI.

I. TÖRTÉNELMI BÉVEZETÉS.

(Vége.)

Első közleményem különféle tartalmánál fogva nagyobbra terjedett, minthogy a már félig kinyomva levő kötetbe a bevezetés is egészen beférhetett volna; ezért végét itt adom. Az oklevél mellékelést szakértők indokoltak fogják találni azért, mert célom az, hogy ama nevezetes korszak nyomos megismeréséhez eddig nem ismert adatokat szolgáltatassak. Szilágyi Sándor buvár tudósunk sok kutatógyűjteményt s önálló dolgot bocsátott immár közre, idevágó korirat is elég van; de mégis annyi adat nincs közrebocsátva, hogy végleges, döntő ítéletet akár a vezérférfiakról, akár az eseményekről a kérdés teljes felszerelése nélkül mondani lehessen; mert még a valódi célokat és az okok és okozatok benső összeköttetését gyökerében nem ismerhetni. A bécsi kormány célja s politikája minden elágazásában világos, az erdélyieké nem; tehát ennek is párhuzamos földerítése szükséges.

Én ennél fogva még ezúttal is jobbadán anyagot hordok össze; elmondva ugyan már most egyről-másról általánosságban nézetemet, később még egy tanulmányt teszek közzé II. Apafi Mihály választott és szerencsétlenné tett, mindenektől

kijátszott fejedelemről; de az egész korszakról, tanulmányaim végeredménye összevonásával — akkor fogok aztán határozott ítéletet mondani.

Erdélynek 1687-ben történt katonai elfoglalásánál maradt volt félben rajzom — folytassuk tovább.

Az 1687. évben octob. 27-én Balázsfalván a lothringeni herczeg és erdélyi fejedelem s országrendek megbizottjai között kötött szerződés diplomatikai neve: »*a lotharingiai herczeggel való alkudozás*«, (Tractatus cum Duce Lotharingiae, vagy a mint egy azon időbeli hivatalos irat nevezi: »*Recessus Balásfalvensis*« stb. ¹⁾ Leopold egy leirata pedig: »*Conventus*«-nak ²⁾ nevezi az alkudozást, s a létrejött egyezést: »*Conventio*«-nak: in sequentes conventum est conditiones stb. ³⁾ October első napjaiban Radnóthon meg volt már az állapotás a fejedelem és Houchin császári biztos között a tekintetben, hogy Erdély a bejövő császári hadseregnek télire tartózkodási helyet, élelmet és zsoldpénzül egy meghatározandó összeget adjon — az erről való oklevelek nyilván vannak ⁴⁾; sőt úgy látszik, a csász. biztos a herczeggel kötendő szerződés tervezetét is közölte volt a fejedelemmel, mert annak némely pontjaira annak megbizottjai igen fontos ellenészrevételeket tettek ⁵⁾; de nem volt formulázva a herczegnek szállásra, élelemre és zsoldpénzre vonatkozó kívánsága. Ezt legelőbb a császári biztosoktól tudták meg a fejedelmi megbizottak: Bánffy György tanács úr, Alvinczi Péter itélőmes-ter és Bálintht Zsigmond, a kiknek ártatlan jóhíszeműséggel adott, de a fejedelmi kormánynak teljes öncsalódásban létét tanusító útastása ⁶⁾ várak átadására s téli szállásadásra ki nem terjedvén: küldöikhez az első találkozás és rövid szóváltás után bővebb útastáskérés végett azonnal visszatértek.

Ekkor a fejedelem az elébbi megbizottak közül kima-

¹⁾ *Diplomatar. Alvinczianum* II. 291., 295., 296. II.

²⁾ *U. o.* 291. I.

³⁾ Szász, *Sylloge Tractatum* stb. 266. I.

⁴⁾ *Dipl. Alvinczianum* II. 212—219. II.

⁵⁾ *U. o.* 219—221. II.

⁶⁾ *U. o.* 223—227. II.

radt ítélőmester helyébe Thoroczkai István aranyosszéki kapitányt nevezte ki, octob. 1-én költ azon útasítással, hogy hivatkozva a császár korábbi diplomáiban adott biztosításaira, az átadatni kívánt Déva és Kolozsvár helyett ajánljanak fel más helyeket, a szállás dolgában a nép szegénységét terjeszszék elő, igyekezzenek elméjüket más gondolatra bírni, de utoljára a lehetőségig alkalmazzák magukat a herczeg eléjük adandó kívánságához; kérjék, hogy a katonaság tartassék fegyelemben, a herczeg beljebb ne jőjjön, az élelem pedig a tőlük megígért összegnél feljebb ne emeltessék, különben jelentsék ki, hogy ha semmit sem nyernek: »mind ebben nem látnak egyebet, hanem a császár ő felsége sok rendbeli kegyelmes ígéretei ellen a szegény hazának közönséges romlását és egész desperatióra való jutásának munkálódását;« kérjék: »ne vádoltassék az ország, ha maga mentségére a portának megírja, hogy császár ő felsége bejött ármádájának ellene nem állhatván, kénytelenítették hajolni a magok megtartásáért.« ¹⁾

Ez útasításban szabadabb kéz levén hagyva a megbízottaknak, az alkudozást october 22-én Küküllőváron, gróf Scherffenberg Frigyes és báró Falkenhaim császári tábornokokkal megkezdették.

A császári megbízottak: »sajnálkozásukat fejezték ki az elébbi egyezkedés nem sikerülése miatti időveszteségért, mivel hogy a császárnak elhatározott akarátja és reménye, hogy a legközelebbi tavaszi hadjáratlalt Váradot, Temesvárt, Gyalut, Lippát, Jenőt és az ország azon vidéki más erősségeit, Isten segélyével Belgrádot is visszavegye, a mi azonban Erdélynek és a fejedelemnek közreműködésével biztosabban elérhető: ennélfogva megbízójuk, a herczeg ama nagy érdekért az egyezkedést még egyszer megkísérteni jónak látván, őket útasította, hogy a b. Houchinnal kötött radnóthi szóbeli egyezés alapján a két bizottságnak elébbi együttlétében részökről általánosságban tett eléterjesztéseket most is fenntartva, a részletekre nézve megbízójuk kívánságát három

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék VIII. a)* száma alatt.

pontban fejezték ki; 1) adjon a fejedelem és ország a tavaszi hadjárat bekövetkezéig a bejövendő katonaság meghatározandó részének az ellenséggel szemben levő várakban, városokban, kőfállal kerített helyeken télire szállást, úgy az ország mint a katona biztonságáért és védelméért; 2) a most benn 50,000-nyi számban még nem levő császári katonaság közül adjon egyelőre szállást 18,000-nek, adjon élelmet a cs. tartományokban fenálló szabályzatok szerint, t. i. egy gyalog katonának napjára 2 font kenyeret, 1 font húst, 1 itcze — justa ¹⁾ — bort, efelett egy lovasnak napjára 6 font zabot, 8 font szénát, hetenként két kötés szalmát, zsoldjára 90,000 rhénes forintot; 3) téli szállásul Beszterczét, Szebent, Dévát, Gyula-Fejérvárt, Szász-Sebest, Szászvárost, mint az ellenség szomszédjában levő várakat és síkhelyeket, a tatárok elleni védelmül engedje át az ország néhány határszéli szorosát, hogy az ellenség fondorlatát sikeresen meghiúsítani lehessen. Küldőjük, a herczeg — így szól az előterjesztés — a kereszténység, a fejedelem és Erdély érdekében teszi ez ajánlatát, a mit — azt hiszik a cs. megbízottak — mindkettő készséggel fogad el s igyekezni fognak magukat késedelem és halogatás nélkül ahoz alkalmaztatni, és ezt annyival inkább, mivel nem kívánja az országot a bennlevő egész hadsereggel egész télen át terhelni, hanem nagyobb részét kivonván, azt megkevesélni óhajtáná, miben ha akadály lesz, kéri a megbízottak, ne tulajdoníttassék az a herczegnek, egyszersmind kijelentik, hogy két nap alatt határozott feleletet várnak, mert a herczeg nincs azon állapotban, hogy a hadsereg tovább mozgását hosszasan halaszthassa.« ²⁾

A fejedelmi megbízottak szintűgy : »sajnálataukat fejezén ki, hogy a herczeg ő fensége korábbi ajánlataikkal nem volt megelégedve, most miután látják, hogy feltett szándékától elállani nem kíván, azon útasítással való kiküldetésüket tudatják, hogy a cs. megbízottakkal értekezzenek, azonban csak oly föltételek alapján, melyek az ország világos romlá-

¹⁾ Justa = itcze, félkupa. Lásd : *Dipl. Alvincz.* II. 292. l.

²⁾ Látható *Okleveles Függelék* VIII. b) száma alatt.

sát, a fejedelmi szék felforgatását, a vallások szabadságának megsértődését nem czélozzák, s hiszik is, hogy a herceg, mint igazságos, kegyes és keresztény ember, fejedelmöktől semmi lehetlent nem kívánand. A fejedelmi megbizottak a kijelölt váraknak a töröktől visszavételéhez sikert kívánnak, szállást a katonaságnak adni hajlandók, ámbár aggodalmaikat nem titkolhatják el a miatt, hogy a midőn az ellenség annyira meg van gyöngítve, mint a cs. megbizottak állítják, miért kell a hadakat mind falak és várak közé helyzetetni; a 18,000 főre menő katonaság élelmét felerészben is alig hiszik, hogy a megromlott ország megbírhasa, mert ez számításaik szerint 600,000 forinton is felül menne; kéri, elégednék meg ő hercegsége havonként 50,000, egész télen 300,000 magyar forinttal, 20,000 köböl búzával; az átadatni kívánt várakra és városokra nézve megjegyzik, hogy Szebenben most éppen a fejedelem mulat, Gyula-Fejérvár állandó lakhelye, Besztercze egy határszorozshoz sincs közel, Déván alig fér el 200 katona, Szász-Sebes és Szászvárosra nézve a fejedelem és ország útását kell kikérniök; czélszerűbbnek vélnék, hogy a herceg az iránta elég engedelmes Kolozsvárt és Somlyót választaná, melyeknek nagy vidékei vannak, a katonaság jól élhetne, békében maradhatna; ha Gyula-Fejérvárig feljő a katonaság, nem is lesz nép, melytől az ország az adót és sok egyéb tartozást behajthassa, a tatárokat pedig a betöréstől a havasok visszatartóztatják; végre a két nap alatti válaszádat lehetlennek tartják, mert az értekezleti előterjesztéseket délután két órakor kapták, de azért is, mivel annak bevégeztével némely különös kívánságaikat fogják a cs. megbizottak elébe terjeszteni.«¹⁾

A cs. megbizottak: »az 1.) pontot illetőleg azt viszonozták, hogy mivel a fejedelmi megbizottak — úgy látszik — sem a tőlük kívánt, sem más helyeket átadni nem hajlandók, nekik pedig azok határozott kívánásától ellenállaniok nem lehet, ennek megbízóik ez iránti nyilatkozata megérkezteig függőben hagyásával, menjenek át a 2.) és 3.) pontra, melyek közül a 2-dikat újabban formulázva a csatolt táblázat sze-

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék*: VIII. b) száma alatt.

rint ¹⁾ terjesztették elé, s 18,000 gyalog katonának kérnek 24,000, továbbá 16,000 lovasnak ugyanannyi lótarási élelem-részletet, együtt 40,000 részletet — portió — természetben a cs. szabályzatok szerint, e felett zsold gyanánt 900,000 rh. fírtot; az élelmi részletek azonban, ha az adózóknak inkább tetszik, szabott árakban pénzzel is megválthatók; a 3.) pontban a katonaság zsoldjára megajánlott 300,000 forint összeget oly kevésnek tartják a cs. megbizottak, a minél az ország azelőtt is többet fizetett a cs. sergeknek; de hogy ne láttassanak az egyezkedést ők megszakítani akarni, ha a fejedelmi megbizottak igazságosabb és arányosabb mennyiségeket hoznak javaslatba, ők nem vonakodnak, mind a katonák, mind az élelmi részletek számát mérsékelni, de az értekeződések siettetését újból hangsúlyozzák, mint a kiknek a kitűzött határidőn túl itt maradniok nem lehet.« ²⁾

Az imént említett táblázatban előbb a fejedelmi, azután a császári megbizottak számokban mutatták ki a katonai részletek pénzbeli váltságértékét, mire a fejedelmi biztosok másodszor is summázták, hogy mennyi lisztet, ökröt, juhot, zabot, ó és új bort, szénát és pénzt adhatnak ³⁾; a császári megbizottak hasonlóul kijelentették, hogy a kenyér vagy liszt dolgában semmit sem engedhetnek, a húsból és zabból sem, de utóbbinak egyéb gabnával vegyítését elfogadják, a bort leengedik 8,000 hordóra, szénát elfogadnak szükség szerint, úgy szalmát is; a pénzből engedni nem áll hatalmukban.«

»Ujabb alkudozások következtében a borból ismét elengedtek 1,000 hordót, a pénzből 50,000 fírtot.« ⁴⁾

Azonban úgy látszik, a bizottságok szóbeli kísérletet ezután is tettek, a követelések egyeztetésére — erről írott adatot nem ismerek, — minek következtében a cs. megbizottak ultimatumokat ezekben foglalták össze:

»A miket eddig kívántak — úgy nyilatkoztak — azoktól most ennyiben elállva, — kívánnak:

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék* VIII. b) száma alatt.

²⁾ *U. o.* c) száma alatt.

³⁾ *U. o.* d) száma alatt.

⁴⁾ *U. o.* e) száma alatt.

buzát vagy lisztet havanként	—	—	11,000 köblöt
húst 660,000 fontot vagyis	—	—	6,600 mázsát
bort 660,000 itczét vagyis	—	—	2,063 hordót
zabot — — — — —	—	—	20,000 köblöt
szénát — — — — —	—	—	20,000 szekeret
szalmát — — — — —	—	—	80,000 csomót
pénzt egész tölre	—	—	750,000 rh. firtot.

Evvel a cs. bizottság a maga részéről az értekeződést bezárta.«¹⁾ Az itt kifejezett összegek némi módosítással mind felvétetvén, a lothringeni herczeggel kötött s általam multkor már ismertetett szerződésbe : azt kell hinnünk, hogy a fejedelmi megbizottak is azokba akarva vagy nem akarva — tudni nem lehet — beleegyeztek.

Ezután a fejedelmi megbizottak az értekeződés kezdetén kijelentett jogfentartásuknál fogva eléadták azon külön kívánságaikat, melyeket az ország és fejedelem, úgy a magánosok és testületek jogai biztosítása végett a szerződésbe felvételni sürgettek, melyeknek veleje ez : »a négy bevett vallás megháboríttatni nem fog ; ha a török nagy számmal törne be az országba, s a császári sereg ilyenkor messze tartományokban lenne elfoglalva, a mely őrsegek Erdély váraiban lesznek, függjenek a fejedelemtől ; a cs. katonaság legyen szigorú fegyelem alatt, a várakból kiütni ne legyen szabad, s az azon helyek feletti hatóság, a hol a cs. katonaság szállásol, legyen a fejedelem tiszteinek kezében ; a kereskedést ne akadályozzák, a bányákat és harminczadokat ne bántsák, Csáki László maradjon Erdélyből örökre távol, az erősségekbe bocsáttassanak be a fejedelem hadai és tisztei is, a várjóságok felügyelői a gazdaság vitelében ne gátoltassanak, a legközelebbi tavasszal a katonaság minden várból kivitessék, a fejedelem hadi szereit érintetlenül hagyatván ; a nemesség és papság jogait, kiváltságait szabadon élvezhesse, jövő-menő útjokban ne gátoltassanak, a fejedelem postái le ne tartóztatassanak, az élelmek és kikötött pénz fizetése kötelezettsége alól egy hely se vétessék ki Erdélyben és a hozzácsatolt részekben, a

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék* VIII. f) száma alatt.

császári tisztek ez ügybe ne avatkozzanak, a mely helyeken császári katonaság lesz, fejedelem, urak, papok, paraszt, saját javaikat szabadon használhassák, oda be- és onnan kivihessék, s abban a cs. tisztek által meg ne akadályoztassanak; gyűlések, vásárok az országban szabadon tartassanak, szóval: a fejedelem kormányhatalma és tekintélye semmiben meg ne zavartassék és senki által ne bitoroltassék; arról, hogy jövőre nézve az ország beszállásolással nem terheltetik, mint szóval is tették, írásban is biztosítást kívánnak a fejedelem megbízottai.«¹⁾ A várak átadását illető első kérdést tényleg maga oldotta meg a lothringeni herceg, betette — úgy látszik — a Conventió-ba; katonaságát pedig a várakba, s az ország csöndes türelemmel, vagy tán türelmes haraggal elnézte.

Ily hosszas és részletes alkudozás előzte meg ama szerződést, melyet fennebb említettem s kivonatosan már első közleményemben ismertettem. Az olvasó ama szerződést az általam most először közölt oklevelek tartalmával összehasonlítva, látni fogja, hogy az csak ideiglenesen, a közeledő hadjárat tartamára s merőben katonai célokra való tekintettel lön kötve, a miért már természete nem engedte, hogy abba a fejedelem és Erdély kivált közjogi tárgyú kívánságai felvéessenek; ellenben az, a mit a herceg kívánt, hogy az ország háború színhelyévé tétessék, a katonaságot éljelmezze, a hadiköltségeket fizesse, szóval: mindazt, a mi az országnak erőhatalommal való elfoglalására szükséges volt, belefoglaltatott, nem két vagy három vár, nem ez vagy amaz, az ellenséggel szemben fekvő város, mint kívánva és némileg ajánlva volt, hanem a mint a hadsereg főparancsnoka dictálta, az összes várak tetszés szerinti elfoglalhatása és tetszés szerinti időig bírása szerződésileg biztosítva lön, határozottan kifejeztetvén a szerződés végén, hogy mindabba, a mi az erdélyi megbízottakkal végeztetett s mindkét fél aláírásával megerősítettett, mind a fejedelem, mind az ország rendei beleegyeztek, s az ellen senkinek semmit cselekedni vagy ármánykodni nem szabad; a fejedelmi megbízottak útасítása a katonaság elszállá-

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék* VIII. g) száma alatt.

solása s élelmezése tárgyában, valamint előterjesztései közjogi irányú kérdésekben csak általánosan fejeztettek ki, szóval: az ország fegyveres meghódítása october 27-én 1687-ben bevégezett téuynyé vált és pedig fölületesen nézve a dolgot, a foglaló sereg, vezér és elfoglalt ország beleegyezésével. Másnap a herczeg örömet fejezte ki a fejedelemnek irt levelében: »hogy az eléjök tűzött dolgokat megbizottjainak loyális maga alkalmazása következtében szerencsésen végrehajtották, a császár ebben a fejedelemnek a kereszténység iránt megmutatott különös jóakarátát fogja bebizonyítva láthatni, a mit ő is felterjesztésében dicsérettel emelt ki; ámbár az ország és fejedelem az általánosságokra nézve kellőleg biztosítva van azon szerződésben, melyet a fejedelemnek Scherffenberg tábornok el fog vinni, mindazáltal a megbizottak szóval ismételve kijelentett kérésére a fejedelemnek bárhová és merre mehetését, s ott a hol tetszik, mulatását ezennel is újból és nyilván keresztény hite alatt biztosítja, kijelentve, hogy semmit inkább nem óhajt, mint hogy ő nagysága iránt jóakarátját kedves szolgálatokban megbizonyíthassa.«¹⁾ Teleki titkos szerződésének második pontját teljesítette, a császári hadak az erdélyiekkel nemcsak összeköttetésbe jöttek, de azokat állomásaikról is kiszorították.

Szerencsétlen ország! Csak a minap végzé az 1687 július 26-ki radnóthi gyűlés: »hogy jöllehet a már régtől fogván szegény hazánkon fenforgó és isteni ítéletből terjedő táborozás, a föld terméketlensége és egyéb sokféle szorongatások miatt felette igen megfogyatkozásban legyen a szegénység; mindazáltal a kételen szükségétől viseltetvén, a jelenvaló esztendőre a fényes porta kielégítésére kivetettek minden kapuszámra 65 forintot; ezek felett az egy házhelyű nemességre, rovatlan helyeken levőkre, Szelistye- és Talmácszékra, a töröcsvári jószágokra fejenként, Székelysége, Fogaras földére, szász papokra, oláh papokra, szebeni és brassai görögökre, örményekre, általában idegen kereskedőkre, nagy malmok molnáira, kamaraispánokra, sóvágókra, kereskedő-

¹⁾ *Diplomatarium Alvinczianum* stb. II. 229 — 230. II.

társaságon kívüliekre, udvarbirákra, számtartókra, bányászokra, harminczadosokra, fő- és aldézmásokra, fejevári zsidókra fejenként, városi rendekre, külön-külön városonként kisebb-nagyobb összegek kirovása lett szükséges» — — — És ime most october 27-én a fejedelmi tanács és kiküldött bizottság Balázsfalván, tábor közepette, egy oly szerződést kényszerül kötni, melynek értelmében a természetben való kiszolgáltatandókon kívül készpénzben 700,000 forintot kell az ország népének fizetni! A november 18-ki fogarasi országgyűlésen pedig: »az ezen hazában quártélyozó római császár ő felsége vitézi tartására vetett adóról azt végezi, hogy a fenforgó szomorú állapotokhoz képest magok és az egész ország megmaradásáról gondolkozni kellett, minden kapura vetettek ki pénzt 200 fírtot, 15 köből búzát, 20 köből zabot, 2 negyvenes hordó bort, 4 vágómarhát, melyek ketteje ökör, ketteje tehén, 15 szekér szénát, a szász papokra 2,060 szekér szalmát, s így tovább az imént említett minden adófizetőkre irtóztató nagy összeg rovatott ki, felszedésére adószedőket és biztosokat nevezett ki az ország, a további végrehajtást a fejedelmi tanácsra és kiküldöttségre bízván.« ¹⁾

A herczeg a szerződés katonai részének végrehajtására a fejedelmet felkérvén: császári részről katonai albiztos Komornik Pál, az ország részéről Székely László főbiztossága alatt egy küldöttség neveztetett ki, köztük volt Bethlen Miklós is. Ezek a szerződést vevén alapul, mind az élelmezés, mind a pénzfizetések módozatai, mikor, miképen, hová beszolgáltatása iránt írott egyességet készítettek ²⁾ s a nehéz ügyet, kivált Bethlen Miklós erélyes közbenjárására — Falkenhaim tábornok és Tiell császári főbiztos által is helybenhagyva — bevégezték. ²⁾

Az ország azonban, bár a fegyverelőtt meghajolt, mégis sorsán javítani törekedni soha meg nem szűnt. A portára küldött külön követség által idei adóját elengedttette, a császárt pedig az 1686-ki bécsi szerződés megerősítésére Gyulai Ferencz, Inczédi Zsigmond és Donáth Mátyás Bécs-

¹⁾ Kir. kormányzéki (másolati) *Törvénygyűjtemény* III. kötet, 1003. lap.

²⁾ *Dipl. Alvinczianum* stb. II. 231—233. ll.

ben levő követei által kérte, a ki azonban 1688-ik jun. 4-én költ rendeletében a viszonyok azótai megváltozására hivatkozott, a követeket és országot a lothringeni herczeggel kötött szerződésre útasította, melynek pontjai felett maga fog örködni. ¹⁾ Sőt Bethlen Miklós épen akkor írta ama nevezetes művét: »*A haldokló Erdély Leopold császár lábai előtt térdelve*« (Moribunda Transylvania ad pedes Imperatoris Leopoldi stb.), melynek célja a császár arra bírása volt: »hogy az a bécsi szerződést, melyet némelyek a dologban ártatlan ország tudta nélkül vetettek el, ajánlja meg Erdélynek, fogyatkozásai javíttassanak ki, a fejedelem hatalma maradjon épen, de a császár hűségére kötelezve legyen.« ²⁾ De e nézet az országban Teleki Mihály ellenkezése miatt, látszólag a magyar korona jogaira való tekintetből, de titkon az udvarnál más érdekeknél fogva nem fogadtatott el. És így Erdély ez időben a legnagyobb válság pontján állott.

* *

*

Ily viszonyok közt következett be az 1688. év, melynek mindjárt elején a ben telet német katonaság élelmezése ügyében nehézségek támadván, a mindkét részről nyilvánult panaszok tárgyait mindkét részről kinevezett bizottság s itt is kivált a Bethlen Miklós élesbelátástú esze s ügyessége enyészttette el: »megállítván a négy katonai kerületre osztott ország mindenikében levő ugy császári, katonai mint országos polgári fő és albiztosok jogköre, kimondatván, hogy a természetben való szolgálmanyoknak az erdélyi mértékek szerint kell történni, a húst ökör- és tehén számban is ki lehet szolgáltatni, a bor hordóját seprőjével kell érteni, a nép sérelmei először a polgári biztosnál igazítandók« stb. E kiegyezés Fogarashan költ január 8. mindkét fél aláírása alatt. ³⁾

¹⁾ *Dipl. Alvinczianum* stb. II. 274—276., 278—283., 285—295. ll.

²⁾ *Magyar Tört. Emlékek* (Bethlen Miklós önéletirata) kiadja Szalay László II. köt. 66. l.

³⁾ *Dipl. Alvincz. stb.* II. 292—295. ll.

Három hírneves német császári tiszt fordult meg ez időben Erdélyben, Scherffenberg, kit főként nyers katonai modor jellemez, s gyakran szenvedélyesen fenyegetődző kifakadása még a jámbor fejedelem ellenében is, rettegetté tett; a lothringeni herceg, a ki a balázsfalvi egyezkedést létrehozta, de a ki mint a hogy Jupiter — a meny dörgő — ült fellegei között halandóktól nem láttatva, fönségi tekintélyébe burkolózva töltötte napjait a balázsfalvi kastélyban, tábornok megbizottaival intéztetve a császári ügyeket s csak kész tényekben mutatva jelenlétét; végre a szelidebb geniuszu Falkenhaim. A két elsőnek — úgy látszik — küldetése a volt, hogy egyik Erdélyt megfélemlítse, a másik, hogy azt meghódoltassa; teljesítve levén mindkettő, a szerződésben levő kötelezettségek teljesítése alól kivonva, máshová rendeltettek; itt maradt csak az utolsó, de társul, s erdélyi főzadvezérül és teljhatalmú cs. biztosul bejött Caraffa, az eperjesi mészárszék tervezője s főtényezője. E férfi küldetése valódi czélja nem volt tudva — ha ugyan Teleki nem tudott felőle — útasítását máig sem ismeri a történetírás; de a tények a mint ma előttünk nyilván vannak, azt mutatják, hogy e küldetés politikai volt s tán épen az ország politikai alávetése, a mire valószínűleg Erdélyből titkos hiveiktől vett felbátorítás és hadi sikereik birták rá a császárt. Az egykoru Bethlen Miklós azt írja róla, hogy a mint ő később 1690. Bécsben értesült, Caraffának arra, a mit tett, világos útasítása nem volt, hanem csak arra, *a mit a császár szolgálata érdekében jónak és kivihetőnek lát.*¹⁾ Azonban nem lehetlen, hogy e vadságáról híres katonát azon ambitio is vezethette, hogy a legmerészebbet, a legnagyobbat kísérelje meg; ha sikerül, az udvar kegye örökre biztosítva számára, ha nem, áldozatul esik, s a dologban csak ő lesz conpromittálva. Hogy határozott czéllal jött, az bizonyos, s hogy a kikre támaszkodott, Absolon Dániel, egy politikai renegát, és Teleki Mihály, egy parvenu s épen ezért mindent merő és mindenre képes férfi volt — mindkettő magyarországi — az a mindjárt következőkből ki fog tűnni.

¹⁾ *Magyar Tört. Emlékek* (Bethlen M. önéletirata) kiadja Szalay L. II. k. 77. l.

Caraffa négy levelet küldött 1688 elején Apafihoz, a jan. 18. irt elsőben tudatja, hogy özvegy Rákócziné a császárnak meghódolt, a Thökölynek adott Áthname, melylyel magát erdélyi fejedelemségbe akarta igtatni, kezében van, reméli, hogy őt az emberek emlékezetéből rövid időn kitörli; ¹⁾ a másodikban febr. 5. írja, hogy 8. Szebenben lesz, a katonaság neki egy emlékiratot nyújtott át, mely az élelmezés iránti panaszait foglalja magában s melyek elintézése végett kéré, küldené hozzá néhány megbizottját; ²⁾ a harmadikban, melyet a fejedelem által az ő szerencsés Szebenbe érkezése végett küldött követétől febr. 10. irt, alázatos és örök halálját fejezi ki s kéri, hogy azon ügyekben való tanácskozás végett, melyeket előbbi levelében bőven megirt, néhány megbizottját haladéktalanul küldje hozzá, *s azok között mindenek előtt és megcsatlakozás nélkül maga Teleki ott legyen*, lovagi szavával biztosítja őket tetszésük szerénti jövésre és elmehetésre nézve. ³⁾ Ez ügyek voltak: a katonaságnak megígért s január 1-ig hátralékban maradt pénz kifizetése, a katonaságnak az eddigi egyezkedéseknél figyelembe nem vett természetben adandó szállás-, gyertya- és failletőség, szükség esetében annak pénzbeli váltság összege megállapítása, a mit egyfelől Caraffa és Falkenhaim császári, másfelől Teleki Mihály, Bethlen Elek, Bánffy György, Alvinczi Péter és Apor István erdélyi megbizottak szerencsésen elintézték s arról febr. 20. neveik aláírásával erősített szerződést készítettek. ⁴⁾ E szerződésben 93,953 rhénes forintra van számítva e hátralék, s mégis a márczius 10. Fogarashban tartott országgyűlés 1. t. cikkében 112,581 forintot 53 denárt ró ki. ⁵⁾ Mi az oka a szinte 20,000 fr. különbözetnek? nem tudhatni, a törvénycikk nem mondja meg. Így tehát Teleki titkos egyezésének a császári seregek élelmezésére vonatkozó pontját is nem csak teljesítette, de törvénybe is igtattatta; az országon átmehetésnél pedig többet vitt végbe,

¹⁾ *Török-Magyarokori Allamokmánytár* 283—284. II.

²⁾ Gr. Kemény : *Erdély Tört. eredeti level.* a 34-dik kötetben.

³⁾ Látható *Okleveles Függelék* X. száma alatt.

⁴⁾ *Dipl. Alvinczianum* stb. II. 295—298. II.

⁵⁾ Erd. kir. korm. (másolati) *Törvénygyűjt.* III. köt. 1051 l.

mert az országot valóságos otthon-jokká, mondhatni hadi zsákmányukká tette.

Erre következőleg Caraffa negyedszer is irt Apafihoz febr. 21-én; ebben megköszönte »Teleki ur ő nagyméltósága« és a többi megbízottak gyors kiküldése s azoknak az ő ajánlataihoz alkalmazkodása által császári ura és saját országa iránt tanusított készségét és jóindulatát, így ír tovább: »Az egyenlenségek — ugymond — mindkét részről egyező akarratt elenyésztettek, nem kételkedik abban, hogy a fejedelem különös örömmel veszi, megszűnván ez által az a kedvetlenség, a mi rossz következéseket szülhetett volna. A tábornok a maga részéről a fejedelemnek legnagyobb köszönetét nyilvánítja s tanusított jóakarátát a felségnek be fogja jelenteni, a ki azt a midőn rá alkalom nyilik, megérdemelni el nem mulasztandja; a mivel pedig a fejedelemnek ő szolgálhat, legyen bizonyos iránta, hogy úgy most, mint minden időben megtenni legfőbb örömének tartja.« ¹⁾

Telekinek a Caraffával való értekeződés tagjául ily különösen hangsúlyozott kijelöltetése s az ő németességéről már akkor szállongó hírek azon föltevésre adtak alkalmat, hogy a tábornoknak vele egyéb közlendői is voltak. A későbbi tények ezt meg is erősítették. Caraffa nem sokára ismét irt Apafinak, kérve, hogy a vele tartandó értekezletre az általa névszerint kijelölt néhány férfit meghatalmazásával küldje Szebenbe; ezek voltak: tábornok Teleki, Bethlen Elek, Bethlen Gergely, Boros-Jenői Székely László, Frank Bálint szebeni királybíró és Szabó Keresztély ugyan szebeni polgármester belső titkos tanácsosok, továbbá: Bethlen Miklós, Apor István, Alvinczi Péter, Kis-Sárosi Sárosi János, és Flistich Mihály brassai bíró. Megjegyzem, hogy a mint az eredeti fogalmazványon látszik, az utóbbiak neveit később igtatták a felhatalmazottak közé, a kormány, azon nézetét gyanítatva, hogy a bizottságot csak tanácsurakból alkossa meg, s később határozta el, hogy az országos kiküldöttekből is neveztesen belé tartsanak. A felhatalmazást május 3-án az országgyűlés nevé-

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék* XII. száma alatt.

adták ki nekik, melylyel a dolgok mostani állapotjára való tekintetből Caraffa tábornokhoz küldettek ki azon teljes és tökéletes — plena et integra — felhatalmazással: »hogy vele értekezzenek, s a miről értekeznek s a mit végeztek, a felhatalmazó országgyűlés is érvényesnek és elfogadottnak fogja tekinteni és tartani.« E felhatalmazás is — a mint az eredeti fogalmazványon látszik, elébb csak a fejedelem nevében volt készítve, később változtatták át a rendekre is; elébb ápr. 24-kére volt kiállítva, később május 3-kára igazítatott; végre az eredeti fogalmazvány végső tételében e kifejezés állott: »rata, firma et accepta habituri et *confirmaturi*, ez utóbbi szó azonban később »*observaturi*« szóval cseréltetett föl.¹⁾ A felhatalmazásnak országgyűléstől származására meg kell jegyeznem, hogy az eddig ismeretes törvénygyűteményekben azon országgyűlés nem található, melyben ez megvitatva és elhatározva lett volna.

Erről különbözőleg irnak az egykoruak. Gunesch azt írja: »hogy Teleki öt fontot nyomó arany kaznával — hihetően csak aranyozott ezüstöt értett — s nagy értékű drága kövekkel jelent meg Caraffa előtt, s szolgáinak megparancsolta, hogy fegyvereiket ez utjokban tegyék le.«²⁾ Cserei Mihály azt írja: »hogy Caraffa elébb csak Telekit hívatta, s ő Gyulafi Lászlóval és Apor Istvánnal ment be; két század lovas ment elébe Hammersdorffig, Teleki Klocksberg tábornoksegéddel egy kocsin ment Szebenbe, a lovasság elkísérte elébb a maga szállására, a hol neki őrizetet is hagytak. Kevés idő múlva ebédre viteté Caraffa társaival együtt; ebéd után ikülön szobába menének csak ketten s ott sokáig beszélgettek azután szállására ment — a hol Cserei is jelen volt. Estve hát jó Caraffa, lefutott elébe Teleki a grádicson, felmentek, ott is beszélgettek csaknem négy óráig. Másnap Caraffa azt izeni nagy haraggal segédétől: »miért nem jöttek el a többi urak is? elküldjön utánok, 24 óra alatt Fogarasból az urakat mind elhozassa, mert az ördögök őt elszaggassák, ha úgy nem bánik

¹⁾ Gr. Kemény: *Erdély Tört. eredeti levelekben* 34-dik köt. 396. 1. Közölve: Szász, *Sylloge* stb. 39—40. II.

²⁾ Trausch, *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum* II. 225. 1. Tört. Tár. XX. köt.

Telekivel, példa lesz örökké Erdélyben. Megijed Teleki — folytatja az író — postán ír az uraknak, mindjárt jöjjenek, a fejedelmet is megijeszti, hogy ha az urakat mind el nem küldi, Caraffa a fejedelmet is megfogatja. Másnap az urak is mind oda jövének.«¹⁾ Itt Cserei előadása megszakad, de Bethlen Miklós kiegészíti: »Caraffa a szállása előtt egy embert akasztattott fel a követség oda érkezése napján; Székely László szállása előtt is egy akasztófa volt felállítva, megijedett erre, hogy a szó alig jött ki belőle. Mondják, rettentésül tette. Ezután rá parancsolt a fejedelemre — írja ő — s név szerint kívánta be azokat, a kikkel értekezni akart.« Bethlen névsorában a Csereiétől eltérés van, annyiban, hogy amaz a titkos tanácsosok között Bánfi Györgyöt is említi, ellenben nem említi Szabó Keresztélyt és Flistich Mihályt; de tévesen írja, mert az elébbinek neve nincs sem a felhatalmazványban, sem a »Nyilatkozat« alatt, a két utolsóé ellenben ott van. »Midőn menének Szebenbe — folytatja Bethlen — Hammersdorffig jöttek eléjük szép sereg német lovassággal, beneventáltak Telekit s a többit is — *umbrákat* — utána; Teleki szállása előtt 50—60 ór volt; először mind együtt udvaroltak Caraffánál, Teleki egyedül volt ott, a biztosokat is egyenként hívatta be.²⁾ Ez — jegyzi meg B. — okos politika volt Caraffától, bizalmatlanságot költött mindenben mindenki iránt, s kivált Telekinek avval oly szeget ütött a fejébe, úgy megijeszté, hogy valamit akart és mondott ő, Teleki mindjárt hitte, fogadta, cselekedte, és tanácscsal, fejedelemmel, országgal megcselekedette. Ezért mondta Caraffa neki, midőn ő a fejedelemnek és országgyűlésnek az alkudozás folyamáról tudósításait hozá ajánlatba: Uram! a ki egy ajtón egy kulccsal bemehet, bolond, ha létrákat, ablakot és több kulcsot keres. Az egy ajtó — jegyzi meg Bethlen — egy kulcs, egy és minden ur, Teleki volt.³⁾ Látván Caraffa Erdély meztelenségét, és azt, hogy neki nem diploma, nem fejedelem, tanács és ország kell, hanem

¹⁾ *Ujabb Nemz. Könyvt.* Cserei Mihály Hist. 181. l.

²⁾ *Magyar Tört. Emlékek.* Bethlen Miklós önéletírása stb. II. köt. 73—75. l.

³⁾ *U. o.* 76. l.

járom, a mire méltó is és alkalmas is: a császár érdekében inkább azt vélte állani, hogy Erdélyt nyomja el, mintsem az ő terve szerint diploma és szelíd eszközök által megtartsa és bajából kigyógyítsa. Betöltek Erdélyen — írja ő — megfordítva Lucanus szavai: Injicimus Dominos Genti seruire paratae.«¹⁾

Bethlen az értekezlet tárgyát is körülményesen előadja. »Absolon Dániel nevű magyar, ki előbb Apafi fejedeleminél, majd Thökölynél volt szolgálatban, Munkács vára feladója, most a császár és Caraffa hadi titoknoka, ura parancsára Erdélyország és a fejedelem nevében egy »Nyilatkozatot« fogalmaztatott, melyet Teleki, Sárosi és Alvinczi ítélőmesterek előre megolvastak, félelemből vagy meg voltak vesztegetve — nem tudja — azok az elsőt állították. Mig ez készült, Caraffa megvendéglé a küldöttséget, melyet aztán más napra tanácskozássra hivatott fel és ajánlá, hogy a gyűlés legyen Szebenben s avval szobájába távozzék. Elvette Teleki a »Nyilatkozatot« és úgy tette, mintha semmit sem tudott volna belőle. »Lássuk — ugymond — micsoda,« — pedig az előtt a két ítélőmesterrel látta volt, Caraffával meg is egyezett rajta. Bethlen, Apor s mások is mondták, hogy az nagy és nehéz dolog, sok időt, sok gondolkodást és szót kíván; sokan nem is tudták micsoda az a sok írásból álló »Nyilatkozat«; menjenek a Teleki szállására, ott tanácskozzanak. Erre Teleki mondá: »a generalis itt akarja, ne késsünk vele.« Ismét mondták némelyek: »csak egy ajtó van a küldöttség és generalis közt, ahol a másik ajtó, a hol a harmadik. Ki látott ilyen dolgot?« Teleki mondá Bethlennek rá keménykedő szóval: »Lássunk hozzá uram! ne philosopháljunk.« Jól hallott Caraffa mindent, Absolon is megtolmácsolhatta neki. Sőt Teleki is mindent elbeszélett, a mit nem kellett volna is. Végre a »Nyilatkozatot« elolvasták. »És csak hülék belé — írja Bethlen — de nem tudtam, hogy egy néhányaktól kifőzött és nekünk csak feladott étek.« Ismét mondták: »ez igen fontos tárgy, kérjen

¹⁾ Magyar Tört. Emlékek. Bethlen Miklós önéletírása stb. II. köt. 77. lap.

Teleki időt a szálláson való tanácskozássra.« Ez ellen ismét sokat szólott Teleki. »Hát itt most miért nem lehet?« Feleltek rá, tán többet is, mint mennyit a politikai okosság javallott. ¹⁾ Azt mondá Teleki, — írja Bethlen — hogy ha Caraffát meg nem fogja, ki akart jöni, őt megölje; gróf Marsigli pedig, ki akkor szintén Erdélyben volt, 1700-ban azt írta neki, hogy Caraffa fel akarta őt akasztatni. De volt a mint volt, végre is elmenének a Teleki szállására. Bethlen ott nyíltan kijelentette: »hogy ő e dolgot nem javalhatja, hanem tudósítsák felőle a fejedelmet és országot Fogarasban, lássák ő nagyságok és kegyelmek; mert a fejedelemségnek és az országnak örökös elidenegítésére nincsen nekik felhatalmazások; úgy lehet pedig, a tábornok azt akarja, hogy mind írják alá, pecsételjék meg és aztán a fejedelemmel is és országgal is azt cselekedtessék.« Nem tudja — jegyzé meg Bethlen — a fejedelem micsoda útasítással bocsátotta el ő kegyelmeket, de nem gondolhatja, hogy a maga fejedelemségének letételeig gondolkozhatott volna.« Teleki megharagvék s monda: »kegyelmed hát olyan híve a fejedelemnek? Ki veszi leróla a fejedelemséget? Mi rosz vagy on ebben az írásban?« Bethlen egy szóban megmondá: »Ha a »Nyilatkozat« megleszen így adva, diplomát nem lehet ezután, sem a lotharingus szerződését emlegetni, ez azokat mind megöli. A fejedelem és szabad választás, bevett vallások, isteni és világi dolgaink, törvényeink, üdvünk, utódaink, minden az ő felsége mint örökös király szabad tetszésére lesz hagyva. Erdély mindenre leköti magát a felségnek; de az, sőt csak a tábornok teszen-e hasonlót, van-e annak csak színe és nyoma is? Magyarország 1687-ki pozsonyi »Nyilatkozata« csak az örökös birtoklás nevét illeti, melylyel a szabad választás és II. Endre király ellenállási végzése töröltettek el, de az ország minden egyéb törvénye sértetlenül maradt. A mit ők akarnak most Erdélyre nézve, sokkal rosszabb lesz, mert Erdélynek szorosan törvényesen véve, ennek értelmében magát a magyar királyi koronától el kell

¹⁾ Magyar Tört. Emlékek. Bethlen Miklós önéletírása stb. II. köt. 78—79. l.

szakítani.« Nem lehet leírni — írja Bethlen — mint haragudt Teleki. »Mind bolondok vagyunk hát mi — monda. Ugy segéljen! Így vesztesztjük el ezt az országot mi!« »Én nem veszttem — viszonzá Bethlen — még ha ő felsége ilyent kívánna is, solemnis deputatióval kellene megkövetnünk, hogy nem teljesíthetjük. Én lellemismereti szerint mondom, a mit érzek.« És így Bethlen csak Apor Istvánna marada, később ő is elvonódott; a többik féltekben többnyire bele egyeztek. ¹⁾

»Másnap a küldöttek mind felmentek elébb Telekihez — így végzi Bethlen — azután vele együtt Caraffához; bemenének hozzá, Bethlenen és Aporon kívül; ezeket Teleki a tábornok akaratóból kün marasztá; megmondották, mit végeztek, s így másnap Fogarasba menvén, a fejedelem és ország Caraffa kívánságát egészen teljesítette.« ²⁾ Az alkudozás végét Cserei bővebben írja le; úgy látszik, Bethlen fájlalva az eredményt, röviden kívánt átmenni rajta. »Caraffa — ugymond ő — előadta, hogy a császár hűségére mind meg esküdjenek, a török portától elszakadjanak. Nehezen menének rá, hogy hitöket megszegjék, kivált Bethlen Gergely csak resolválta, inkább megöleti magát, mintsem a portának adott hitét megszegje; de megijesztetvén Caraffától, hogy addig Szebenből ki nem mennek, csak meg kellett eskünni Teleki legelől csak hamar oda sujtá. Azután pedig a szegény fejedelemre is leküldvén Caraffa, neki is csak lekelle tenni a hűségi esküt Fogarasban. Mihelyt ez urak beesküvének, már közel sem úgy beszéle Caraffa mint az előtt, sőt az urakat megvendégelte; úgy egybeszűrte a levelet Telekivel, hogy szemünk láttára még a fejét is csókolja vala; a többi generáloknak is mint Piccolomini, Veterani, Pacce s többek ajánlván, micsoda érdemes ember s mely igaz és hasznos szolgálja Teleki a császárnak! És nem sokára a császár nevével egy asztalkészülethez való gazdag argenteríát küldé ajándékban Telekinek, melyet ő is látott s 12,000 frtra becsülték. Teleki is maga

¹⁾ *Magyar Tört. Emlékek.* Bethlen Miklós önéletirása stb. II. köt. 80—81. II.

²⁾ *U. o.* 82—83. II.

szállásán ebédre hívá a generálokat, pompásan megvendegelé, s így menének haza Fogarasba.« ¹⁾

A két előadásból — a kisebb eltérésekre sulyt nem fektetve — kitetszik, hogy e küldöttség, s tán legelőbb Teleki mintegy május 4-kén ment Szebenbe, ott 9-ig mulatott; mert 10-én Fogarasban országgyűlésen voltak. Az is bizonyos, hogy Teleki ismerte a *Nyilatkozat* szövegét, sőt tán alkotásában is részt vett; mert fel nem tehető, hogy Caraffa gyakori fölkeresésekor erről beszéd ne lett volna; sőt állitható, hogy csak épen erről volt. Végre hogy Teleki meg volt annak nyerve, sőt amaz irat elvei helyességéről s az országra és fejedelemre nézve nem káros-voltáról is meg volt győződve, a tárgyalásnak a tábornoki szálláson megkezdése, mindenképen gyorsítani akarása, minden ellenvetés és kivált Bethlen erős közjogi és politikai érvelései ellen szenvedélyes kikelése, kétségtelessé teszik. Teleki az iratban levő elveket még érinteni sem engedte; az ellenzék csak annyit tudott kivívni, hogy a maguk szállásukon s ne parancsolójuknál tanácskozzanak, és hogy a végzetes *Nyilatkozat* ne mindjárt az első órában, s ne épen minden vita nélkül fogadtassék el.

Az alkudozás folyamára s Teleki és a küldöttségi más tagok magatartására éles világot vetnek ama levelek, melyeket május 6. és 9. Teleki néhányad magával az összes küldöttség nevében Fogarasba a fejedelemhez és ott maradt tanácsurakhoz irtak s a melyek eddig felhasználva nem voltak. Az elsőben május 6. megírja Teleki és a küldöttség, mennyire haladtak, hogy áll az alkudozás ügye azon pillanatban; kéri, hogy a fejedelem és fejedelemasszony, különösen Husztra nézve adjanak ki patenseket az oda átküldött fogalmazványi tervezetek szerint s azok értelmében az erdélyi várakban levő katonaságot a szebeni alkudozásról s a készülöben levő változásokról világosítsák fel, meghagyva mindenütt, hogy a várakat megnyitni és a császári katonaságot oda bebocsátni ne vonakodjanak. A küldöttség inti a fejedelem mellett maradt tanácsstagokat, siessenek, mert különben nem lesznek okai a

¹⁾ *Ujabb Nemz. Könyvtár* stb. Cserei Mihály Hist. 182. I.

rosz és igen hamar való veszedelmes következtéseknek; sőt a küldöttség kitűzte az órát is, mikor ezen kibocsátványok készen legyenek s Szebenbe visszaérkezzenek, különben pedig — azt is utána tették — hogy ha csak egy szó változtatás lesz benne, az is nagy akadály lesz. »A páriákat — írja Teleki a küldöttség nevében — az istenért vissza küldje kegyelme-tek, s jól reá vigyázzon, hogy a patensek és commissiok írásiban valami változás ne legyen, mert bizony egy nagy megorvosolhatlan akadály lesz. Aláírták: Teleki, Apor István Bethlen Gergely, Székely László, Bethlen Miklós, intézték a *fejedelem mellett levő tanács ur és fő Deputatus rendekhez.* ¹⁾

Ugyan e napon másodszor is irtak; »meggondolkoztak — ugymondanak — a másik levél megírása után, hogy az expedíciók annál hamarább menjenek végbe, a fejedelem nevében kelendő patenseket és commissiokat ők maguk Szebenbe megíratták, immár csak alá kell iratni a fejedelemmel is és megpecséltetni. Az asszony által kiadandót — írják — a megküldött pár szerint kell szóról-szóra leírtni, ha bajt s búsulást nem akarunk magunknak szerezni.« ²⁾

Az utolsó levelet máj. 9-én irták: Teleki, Bethlen Gergely, Elek és Székely László a fejedelemnek és tanácsosainak, tudatva velök: »hogy a három várba a német katonák bevétele végett a biztosok elindultak, úgy Brassóba is. A mi egyéb dolgokat illeti: remélik, hogy isten után hamar visszamehetnek, s mint uroknak előadhatják.« ³⁾

Az oly nagy politikai következményű *Nyilatkozat*, latin eredetijéből hiven átfordítva ime ez:

»Mi Teleki Mihály — — — és a felhatalmazványban már elősoroltak — részint az erdélyi fejedelem tanácsosai részint országos kiküldöttségi tagok s a mondott erdélyi fejedelem és az erdélyi karoknak és rendeknek felhatalmazottjai adjuk tudtul és megemlékezés végett

¹⁾ Gr. Kemény J. *Erdély Tört. eredeti levelekben*, 34-dik kötet, 484—487. ll.

²⁾ *U. o.* 480—481. ll.

³⁾ *U. o.* 476. l.

»Az egész világ méltán bámul, az irigyek elsápadnak, az isteni kegyelem ama nagysága fölött, mely annyi veszély és oly tömérdek vér ártatlanul kiömlése után, a kereszténységen könyörülvén, a türhetlen barbár szolgaság alól annyi tartományt és országot fölmentett, örök emlékezetre és mindenen jók megvigasztalására.

»Az égben lakozó igaz Isten nem nézhette tovább fájó tekintet nélkül a kereszténység vad és esküdt ellensége dühét s döllyét, melynek már akkorára nevededett vala hatalma, hogy az egész világ félt tőle, a szomszédokra nézve veszélyes, mindenkinek megvetője lön. Feltámadott végre jobbjának erejében Hadúr, s a mi legkegyelmesebb urunk, római császár ő felsége ügyét és fegyvereit oly boldog és dicső sikerekkel koronázta meg, hogy a barbár maga ismeri el és vallja be, hogy ereje megtörve, leverve, lelke megalázva és lesújtva van.

»Az isten és bámulandó gondviselés művei ugyanis oly nagyok, hogy a boszút, midőn csaknem biztos az ő sikerében, hirtelen követi a megbosszulás, nehogy azokban, a kik a keresztények kiirtására zsarnok módon kegyetlenkednek, hiányozzék a félelem, s azokban, a kiknek szerencséje ingadozik és aláfelé száll, megfogyatkoznék a remény.

»Egy századnál tovább nyögött Erdélyország a török járom alatt, s törvényes urától és királyától megfosztva, annyi hadviselés, pusztítás, gyújtogatás és önmagával folytatott belső viszálkodás miatt szinte végveszedelemre jutott. Örök időkre be lesz írva a történetek évkönyveibe ama szerencsétlen tragoedia, a melyet az ország a török pártfogás alatt s az egymással egyenetlenkedő fejedelmek idejében kiállott.

»Visszatér már most Magyarország királyához, melytől az irigykedő sors és némelyek nagyravágyó merénylete által szakítottatott volt el és a felséges I. Leopold római császár és Magyarország királya atyai hatalmas pártfogását fogadja el, valamint utódaiét, a most élő felséges József királyét, (kinek életét és királyi székét isten tartsa meg) és a leendő öröklés szerénti magyar királyokét (az utóbbi pozsonyi országgyűlés *Nyilatkozata* értelmében) a karok és rendek közmegegyezéséből és egyértelmű óhajánál fogva, a mit ezen boldog-

ság elnyeréséért az isten irgalmasságához már hosszú idők óta bocsátottak.

»Hogy tehát az, a mit eddigelé mindenki kívánt, a mi a nagy és jó isten előtt kedves, s a jelen pillanattól kezdve a következő időkön át, örökre sikeres, boldog és szerencsés s minden most élők és ezután születendők előtt tudva és bebizonyítva legyen : Fölhatalmaztatásunknak, és nagyobb biztonság okáért az általunk végzettekre és határozottakra a fejedelem és rendek által adott megerősítő levélnek erejénél t. i. közakarattal, önkéntes indulatból és keresztényi buzgóságunknál fogva lemondunk az ottoman pártfogásról és ezután arra felé folytatandó levelezésről, ajándék- és adófizetéséről s mind arról, a mi a mondott kapuval, annak kegyenczeivel, követőivel, hűtleneivel és a felséges római császárnak, a mi legkegyelmesebb urunknak és törvényes örököseinek, Magyarország öröklés rendje szerinti királyainak ellenségeivel való bármily közlekedés színét vagy valóságát mutatná, felségsértési bűn nota-büntetése alatt, a mely a dolog felől Erdélyország törvényei szerint való megbizonyosodás után fog kimondatni.

»Elfogadván ellenben őszintén és jó lélekkel (a mint kijelentettük) fenérintett ő felsége atyai pártfogását magunkra és nemes erdélyországi minden következők utódinkra nézve : hogy ezen mi önáladásunknak és alkalmazkodásunknak tényleg valamely bizonyítékát adjuk, fennebbi felhatalmaztatásunk és nagyságos fejedelmünk s az ország rendéinek az általunk végzettekre és határozottakra adott megerősítése erejénél fogva római császár ő felsége őrségét befogadjuk, azokon kívül, a melyekben már császári őrségek vannak behelyezve, még Kővár, Huszt, Görgény és Brassó erődeibe, készek fegyvert fogni a kereszténység közös ellensége, a török ellen és bárki ellen, mihelyt ő felsége parancsolja, a legalázatosabban esedezván : hogy a győzhetetlen császár, legkegyelmesebb urunk veleszületett kegyelmességénél fogva, szabadságunkat és kiváltságainkat, különösen pedig az eddig bevett vallások szabad gyakorlatát legkegyelmesebben megerősíteni s minket és utódainkat azokban pártfogolni és megtartani méltóztassék. Nem is kételkedünk abban, hogy nagyméltóságú gróf Caraffa tábornok úr az említett nagyságos fejedelem és egész ország alázatos

esedezését ő felségének, legkegyelmesebb urunknak hathatósan ajánlani fogja, a mit a mint ő nagyméltóságának eddig bebizonyított hajlandóságánál fogva bizalommal kérünk és remélünk : úgy az előlnevezett nmlgú tábornok úr szabadságainkban és kiváltságainkban minket semmiképen meg nem háborít. Azonban addig is a felséges lothringeni herczeggel kötött egyezés erejében marad.

»Mely dolog nagyobb hitelességeül és erejére, egyzsersmind pedig hogy ezen mi biztosításunk és a török portától való elszakadásunk tudalma minden utódinkra átszálljon, ezt ¹⁾ Erdélyország három nemzetének szokott pecsétével megerősítettük. Költ Szeben városában május 9-én az 1688-ik évben.« ²⁾

A nemzeti önmegalázás ezen gyászos műve, mely Erdély önállóságát, Erdély törvényhozásának előleges szabad tanácskozása és elhatározása előtt egyszerű katonai vezényszóra feladta, választó-fejedelemségét és szabadelvű alkotmányát önként megsemmisítette, s e bűnös könnyelműséggel végrehajtott tettében még hazafiúi érdemet vél látni, a midőn azt a politikai exaltáció és vallásos pietismus üres szóvirágaiba burkoltan adja világ elé, alkotója nevére *Teleki-féle Hódolati Nyilatkozat*-nak neveztetik. Teleki ez által is titkos ígérete negyedik pontjának tett eleget, melyben Erdély részéről a császárral mint Magyarország királyával külön szerződés kötésére adta volt szavát, s azt valóban híven teljesítette, a midőn honát, — ha ugyan annak ismerte — fejedelmét, kinek hűséget esküdt és nemzetét földig alázva, jögon kívül helyezve, kegyelemre, kötött kézzel Leopold császár lábai elé tételni vitte.

»Pataki István kolozsvári professor — így emlékezik meg e *Nyilatkozatról* Cserei — Teleki Mihály kedves embere,

¹⁾ Az eredetiben sincs a mondatnak alanya.

²⁾ E *Nyilatkozat* a három nemzet pecsétjével megpecsételten s azután a küldöttség, Fogarasban a fejedelem, a tanács, a kiküldöttség — Deputatio — és a mint sokan írják, még talán az országgyűlés is letette Leopoldnak a hűségi esküt. Én egy törvényczikket sem láttam erről soha.

a ki eddig is sokszor keményen megintette őt sok dologról, a mint Cserei az ágyban legyezte, ott ülven az ágy előtti széken, azt mondá neki : Miért kellett uram, kegyelmednek eladni a szegény országot, és mind magunkat, mind a fejedelmet hamis hitbe ejteni ? Bizony számot veszen még az Isten kegyelmedtől. Jobb lesz vala kegyelmednek vagy rabságot szenvedni, vagy meg is halni, mint szántszándékkal ezt cselekedni. Teleki nagyot sóhajta s azt mondá : Vajh ki könnyű kegyelmednek Pataki uram, így víz partjárul beszélni a vízben haló embernek ; de ha kegyelmedet is olyan próbára rándítanák, mint engemet tegnap, megválnék, ha olyan resolute beszélne. Ha vétettünk is, jobb volt két gonosz közül a kisebbet választani, mint az egész országot veszedelemre vetni, mert az a német fegyverre hányta volna az ország népét, ha mi be nem esküszünk, s török uram, a bestye pogány kurva fia nem vette volna el rólunk. Pataki azt felelé : Lássa uram kegyelmetek, de non sunt hacienda mala, ut eveniant bona. Teleki megvonogatja szakállát s monda : Vagy bonum, vagy malum, abban bizony benne vagyunk, Pataki uram.« ¹⁾

Épen a mily szomoruan vette tudomásul az ország e feltétlen meghódolást : oly nagy örömmel fogadta Caraffa és a bécsi udvar ; Apafihoz, Telekihez köszönő leveleket irtak többen kitüntetést és ajándékot nyertek. Caraffa május 10-én fejedelemehez irt levelében tudatja, hogy : »*nagyméltóságú Teleki Mihály úr*« a hozzá rendelt követekkel együtt szerencsésen megérkeztek Szebenbe, magukkal elegendő felhatalmazást vive, melynek erejénél fogva közegyetértéssel s egymásnak kedvekeresésével minden ügyeket kellően végrehajtottak, a mint erről a visszatérő *Teleki úr ő nagyméltósága élő szóval méltóztatand a fejedelmet értesíteni*, a kitől — ugymond a tábornok — mindazokat háladatos szívvel értette meg, a miket a fejedelem ő nagysága vele bizalmasan közölni kívánt. Legyen is a fejedelem — tisztelettel kéri a tábornok — biztosítva arról, hogy a miben neki szolgálatára alkalma lesz, szolgálni a legkülönösebb szerencséjének tartandja s a

¹⁾ *Ujabb Nemz. Könyvt. Cserei Hist. 183. 1.*

legnagyobb igyekezettel lesz azon, hogy ő nagysága és fia az ő lelke legalázatosabb hajlandóságát valódi érzésekben tapasztalja, valamint meggyőződve legyen a felől, hogy ő az országnak és rendeknek szolgálatokat tehetni a legforróbban vágyik.«¹⁾ A már célját ért diplomatai ravaszság és hypocrisis e mézes szavait, a magát tettetett jó indulat mezével takaró gonoszság inkább nevetséges mint boszantó ezen áltatását, a száanalom megvetésével egyszerűen tudomásul vennünk elég. Apaíra és udvarára sem tett ez még akkor is ennél egyéb hatást; hogy tehetne most, midőn egész rutságában előttünk áll azon erkölcstelen eljárás és önző fondorlat, melynek a szerencsétlen fejedelem, neje, fia országostól együtt áldozatul esett?

Boldog önteltség s áradozó öröm hangján van írva ama császári királyi leirat is, melyet Leopold az erdélyi rendekhez június 17-én intézett. »Gyönyörű jelentést tett előtte — így hangzik az — kamarás, lovassági tábornok, ezredes és teljes hatalommal felruházott gróf Caraffa Antal a rendeknek azon nem kevésbbé dicséretes, mint önmaguknak is hasznos határozatáról, mely szerint ők lerádván a barbárok jármát, mely annyi évek során nyomta sőt már-már csaknem elnyomta vala, s önként lemondván az ottomán porta pártfogásáról, őseiktől öröklött ragaszkodásuknál fogva, végre hozzá, mint törvényes királyukhoz utódaikkal együtt visszatérni eltökélették, s magukat és javaikat cs. kir. pártfogása alá adták. A rendek ezen szép és bátor elhatározását, valamint a császár irányában a török erőnek visszaverése s ellenséges törekvései eltávolítása végett általuk eddigelő adott segélyt a legkegyelmesebb és legháládatosabb szívvvel fogadván: igéri, hogy semmi fáradságot, örködést és gondosságot nem kimélelnd azon célból, hogy üdvök és megmaradásuk felől a bárbarok bármely merénye és elnyomása ellenében gondoskodhassék, s hogy ők a császár atyai pártfogását tetteleg érezhessék; az Erdélybe bevett és eddig eltűrt vallások követői közül senkit lelkiismerete szabadságában megháborítani nem enged, és min-

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék* XIV. száma alatt.

denképen azon lesz, hogy kegyelmességéről táplált reményöknek a következtetések megfeleljenek; végre azt, hogy az országban szigorú katonai fegyelem legyen, a katonaságnak és tábornokainak komolyan megparancsolta; egyébaránt az ország szabadságaira nézve nézetét a táborozások végével tudtokra adandja. Addig is a Magasságbelinek erős karjaiban, a császár ügyének igazságos védelmezőjében vele együtt a rendek bizzanak; a jó kezdetben maradjanak meg s a császár atyai gondoskodásáról és cs. kir. kegyelmességéről a legjobbat reméljék, a melyet nekik ezennel annak egész teljessége szerint felajánl.« ¹⁾

Ugyanekkor Teleki — mint fennebb érintve volt — gazdag ezüst készletet kapott, Bethlen Eleknek pedig Vay Mihály, Teleki veje hozott Caraffa tábornoktól hízeltő levelet, mely 1689. jun. 7-én költ, s melyben értesíti őt, a császár különös kegyelméről. »Nem teheti — úgymond — hogy őt néhány sorral ne köszöntse, bizalmasan értesítvén egyzersmind arról, hogy ő alázatosan előterjesztette ő felségének az ő iránta s ügyeinek tett hű szolgálatait s mindenkor tanúsított jóakarátát, a minek tekintetéből császár ő felsége elhatározta, hogy érdemeinek hálás elismerése jeleül és ezen dolognak az utókor emlékében leendő megörökítése czéljából egy arany lánczczal diszesítse fel, melyen a császár képe függ, a ki a midőn őt császári pártfogásáról biztosítja, meg van egyzersmind arról győződve, hogy ő szintűgy ügyeit ezután még nagyobb készséggel mozdítandja elő s eddigi hűségében állhatatosan megmarad.« ²⁾

E sok öröm közepette mély gyász borította az Apafi-házat és Erdélyt. Caraffának Apafihoz május 10-kéről intézett nyájás levelét csak imént érintém; május 23-ról már egy egészen más tartalmút kapott, neki kedvét keresni kész »legalázatosabb szolgáljától«, melyben tudatja, hogy az oláhországi követnek visszautazása ellen nincs kifogása, csak arra kéri »a fejedelem ő nagyságát«, hogy császár ő felsége

¹⁾ Szász, *Sylloge Tractatum* stb. 50—51. II.

²⁾ Látható *Okleveles Függelék* XVII. száma alatt.

további rendelkezéseig nehogy valakit a portára vagy a császár más ellenségéhez küldjön követül: más szomszéd fejedelmekhez még most tetszés szerint és szabadon küldhet és visszabocsáthat. ¹⁾ A fejedelmi hatalom fonalszála szakadozni kezdének és mindaddig szakadoztak egymásután, míg a mindennap jövő újabb meg újabb csapás és a fejedelem házáat fenyegető még nagyobb veszélyek előérzete a fejedelem-asszonyt aug. 5-én ²⁾ sírba vitte, s a fejedelmet bükörságba ejtette. Ezt a szolgálatot kapta ő Caraffától, ezt a hűségi bizonyítványt atyafi első miniszterétől, ezt a hálót engedékenységéért a császártól.

Erdély sem érezte magát jobban a kérelmi téren. Tizenhárom pontban foglalták össze az ország kérését, s a *Teleki-Nyilatkozatban* fentartott joguknál fogva, jun. 1-én tartott fogarasi országgyűlésből Caraffához elküldötték. Ennek 2-ik pontja a fejedelemség ügyét tárgyalta. Talán az ennek tárgyalása alatti önfedezéseül kérte Teleki május 19-én a fejedelemnek azon felhatalmazását, melyet az adatok teljességeért közlök, ³⁾ ámbár keletkezése im ez indokát csak gyanitom, de bizonyosan nem tudom. A 13 pont tömör kivonatban ez: 1.) a négy bevett vallás meg nem háborítatik, egyházaik, templomaik, isteni tisztelők formái, jövedelmeik, kiváltságaik nem bántatnak, papjaik papi hivatalaikban, tisztességükben és szabadságaikban oltalmaztatnak — a lothringeni herczeggel kötött külön egyesség szerint; 2.) a mostani öreg és ifj. választott fejedelem, fejedelemségükben, tekintélyökben, czimökben, szabad uralkodásukban, jövedelmeikben meg nem háborítatnak, hanem Erdély törvényei és szokásai szerint megtartatnak, sőt Erdély szabad fejed. választási joga ezek halála után is megmarad ő felsége ajánlata szerint, a kik azon szabadsággal és hatalommal éljenek, mivel a mostani fejedelem és a csá-

¹⁾ Gr. Kemény J. *Erdély Tört. eredeti levelekben* stb. 34. köt. 593. l. Ez évben a fejedelmi udvarhoz jött portai levelek csomagára ez iratott: »Ezek az 1688-ban jött török levelek, melyeknél több nem fogott jöni.« Ez azt mutatja, hogy ez évben a levelezés is megszakadt — a »*Teleki-Nyilatkozat*« értelmében. (*Török-Magyarokori Államokmánytár* 302. l.)

²⁾ Trausch, *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum* II. 238. l.

szári felségen kívül senkitül se függjenek, rangelsőségük legyen a magyarországi nádor előtt; 3.) Erdélyben egyházi védnökjog soha ne állitassék; 4.) a régi, mostani és leendő fejedelmek adományai és jószágajándékozásai, konventek, káptalanok, hazai törvények és szokások megtartassanak, az ország határai meg ne változtassanak; 5.) a töröktől visszaveendő erdélyieket illető jószágok az erdélyieknek adassanak vissza; 6.) Magyarországon birtokos erdélyieknek igazságos kéréseikben ő felsége szolgáltasson igazságot; 7.) Erdélyben a kereskedés mindenütt szabad legyen; 8.) a szökevények és árulók kölcsönösen kiadassanak, hamis árulókra figyelem ne legyen, a kik bűnösök lesznek közülök, a hazai törvények szerint büntetessenek; 9.) ő felsége vegye tekintetbe az ország kimerültségét és áldozatait, s több szállás adással és adóval ne terhelje, évenként 50,000 talérral legyen megelégedve; 10.) ha a törökkel béke lesz, Erdély foglaltassék bele, a katonaság Erdélyből vitessék ki, az erősségek üresítenek meg, szerelvényei adassanak vissza; az ott lakók javaikat addig is hozzassék ki s vihessék be szabadon, a császári tisztek Erdély igazgatásába ne vegyüljenek; 11.) ellenségtől való félelem esetében a fejed. és fejedelemasszony udvarával valamint az ország lakói is az erősségekbe bemehessenek és ott illendően fogadtassanak; 12.) az erdélyieknek ő felsége ellen lehetett vétkeiért személyválogatás nélkül általános bűnbocsánat adassék; 13.) ha a fejed. fejedelemasszony és a főurak és nemesek a törökök és tatárok miatt Erdélyben meg nem maradhatnak, császár ő felsége adjon nekik Magyarországon vagy más országaiban menedéket, védelmet és ellátást.«¹⁾

Ez egyenes, külön kérelemre, egyenes és külön válasz nem adatott, bizonyítva Caraffa Erdély iránti kétszínűségét s Teleki politikájának veszélyes-voltát. Első keserű gyömlöcse volt ez az erdélyiek nagy lelkű bizalmának, mire még keserűbbek következtek. A mit önzetlen hazafiság s államférfiúi eszély a hódolat föltételeül kötve ki, egyik kézben azt

¹⁾ Szász, *Sylloge Tractatumum* stb. 45—49. 11.

másikban a nemzeti követelések foglalatát tartva, s a kettőt egyidejűleg cserélve ki, bizonyára kivívandó vala — azt most már figyelemre sem méltatták. Nagy optimismus kell ahhoz, hogy a politikával és történelemmel ismeretes ember elhiggyje, hogy a hatalom erejét megosztani, kormányzási fáradságát szaporítani szereti s önként valaha jogot adott vagy elismert. Ez természete ellen van. A hatalom mindent elnyel, folyvást terjeszkedik, szívesen csak önmagát erősíti, a jog az ő ellentéte, kérésre meg nem indul, engedni egyedül a kényszernek és tényeknek hajlandó. A politika ezen tanaiból épületes leczkéket vett ez alkalommal a kiábrándult Erdély. Életbe vágó jövőjét, fejedelme állását, a nemzet összes jogait illető könyörgéseire — mint érintve volt — közvetett válaszul egy jun. 17. kir. leiratban csak azon ígéretet nyerte: »hogy a lelkiismereti szabadság meg lesz védve, a katonaság fegyelemben tartatik, az ország jövőjéről a hadjáratok bevégeződésekor lesz gondoskodás.«

Az országgyűlés feliratának ily meghiusulása után a fejedelemmel irattak Caraffának, emlékeztetve őt ígéretére, kérve bebizonyított hűségükért az ország kívánságainak az udvarnál meghallgattatását. Caraffa — mintha gúnyolodni akart volna — jul. 4. irt levelében Lippa bevételének s Lugos megadásának örömhírével felelt s Erdélyt is a feletti örvendezésre hívta fel. ¹⁾ Majd sept. 7. Nándor-Fejérvár bevételének s Scherffenberg hős halálának hírért irta meg; azonban annyit ígért, hogy nem sokára ő felsége a császár színe elé megy, s akkor a lehetőségig a fejedelem szolgálatára lehetni különös szerencséjének tartandja. ²⁾ A fejedelem örömet fejezte ki a császári seregek új diadalán s országa ügyeit újból ajánlta, tudatván vele, hogy Nagy Pált az ország kéréseivel követségbe Bécsbe küldötték ³⁾. Az ország ezen követenyomosan indokolt előterjesztésben adta elő Erdély kívánságait, mely előterjesztés komoly hangulatába a szemrehányás

¹⁾ *Török-Magyarkori Államokmánytár* 295—296. II.

²⁾ *U. o.* 298—299. II.

³⁾ Gr. Kemény J. *Erdély Tört. eredeti levelekben* stb. 34-dik kötet, 118. lap.

némi keserősége is vegyül. Ez most kerül legegélbb a közönség kezébe, a válasz már rég ismeretes volt.¹⁾ »Az egész világ tudja — mondatik amaz előterjesztésben — mily egyenes lélekkel s őszinte indulattal hajlott Erdély és a fejedelem a császári felséghez, hogy fáradságot és költséget nem sajnálva erejüket feljűlműló áldozatokat hoztak a császári és keresztény hadsereg fentartására. Bizonytságot tehetnek — ugymond — a cs. tábornokok, hogy az ország már néhány év óta bizonyos szűmu katonaságot a nép csaknem éhen halása daczára bejűni, a várakba elhelyezkedni megengedte; kűzelebbrűl isműt más várakba bocsátotta be, élelemmel és tartással látta el, kiktűl gyakran kibeszélhetlen károkát szenvednek. Az ország minden reműnysűgűt Isten után a felsűges ausztriai ház jűságába és kegyelmessűgűbe helyezi, a melylyel az a világ minden fejedelmeit, királyait és uralkodűit feljűl haladja, és nem kételkedik abban, hogy ő felsűgűt megindithatja pártfogásának a fejedelem és rendek által való önkűntes, szabad akaratu és nem kűnyszerített elfogadása, megindítandják nagy pénzűldozatai, a szenvedett károk tűmérdeksűge, megindítandja szűnte az egész Erdűlynek javaibűl való kifogyása. Kűri tehát az ország — így végzűdik az — ő felsűgűt s esedezik elűtte a fejedelem, induljon meg rajtok szűve kegyelmessűge és szűnakozása s ne engedje, hogy a tűrűk járűm Charybdisűbűl kiszabadult Erdűly az elszegűnyedűs műlyebb tengerűbe sűlyedjen mint volt a barbár nemzet alatt, sűt meghallgatvűn az ország kűrűseit, kegyelmes elhatározásával vigasztalja meg azt.«

Ez után az előterjesztűs a kűrés pontjait tárgyalja, melyek kűzűl első és legfűbb a bűcsi diplomának egész kiterjedűsűben megerűsűtűse, annak megjegyzűsűvel, hogy a vallások megnevezűsűnűl ne használtassűk az »eltűrt« kifejezűs, mivelhogy ott mind a nűgy bevett vallás teljesen egyenjogu; tovűbbű, hogy a kimerűlt ország tűbbű tűli szállással ne terhelteűsűk, Kűzep-Szolnok, Kűvűr, Kraszna, Műramaros és az Erdűlyhez tartozott tűbb vűrmeűgyűk attűl el ne szakítassanak; a váradi

¹⁾ Szűsz, *Sylloge Tract.* stb. 52—54. II.
Tűrt. Tűr. XX. kűt.

püspök az erdélyi fejedelmek adományait tartsa tiszteletben, Erdély a törökkel kötendő békébe foglaltassék bele, a sóval való kereskedés akadályai szüntessenek meg, a kir. udvar birája erdélyi illetőségűek ügyében ne avatkozzék, a nádor erdélyi birtokügyekben alkalmazkodjék az erdélyi törvényekhez. A többi magán ügyeket tárgyzaz. ¹⁾

Ez előterjesztésnek is a volt sorsa, a mi a többinek: biztatás, reményadás, a derekas dolgokban a hadjárat kimenetelére utalás. Decz. 1. írja Nagy Pál, hogy jó reménynyel biztatják; ²⁾ de már decz. 6. Caraffa arról értesíti a fejedelmet, hogy Nagy Pál küldetik vissza Erdélybe, a nyert válaszok nem mindenben felelnek meg a fejedelem ohajainak, mivel a török követtel még semmit sem végezhettek, de ha lesz kibékülés, Erdély ki nem záratik abból, az ő békéjéről is gondoskodva lesz. ³⁾ S valóban Nagy Pál decz. 9. ki is kapta a választ az udvartól, melyben elismerése mellett megdicséri a császár az országot azért, hogy a török ellen segélyt, a katonaság számára élelmet és tartást adott, s nem kételkedik abbeli hűségökben — ugymond — hogy ezután is az állapotok és szükség kívánatai szerint a császárnak az ő biztonságukra és hasznukra irányuló szándékait önmaguk javáért is mindenképen elő fogják mozdítani. A kész diploma megerősítését vagyis kiadását a mi illeti — mond a leirat — miután a császár most azon igyekezik, hogy a törökkel békét kössön, melybe Erdélyt is bele foglalja, annak kimenetelét szükségképpen el kell várni; de biztosítja a rendeket, hogy az ő biztonságukat illetőleg semmi elmulasztatni nem fog, a mint azt is nyilvánítja, hogy az erdélyi követekkel 1686-ban kötött, de az erdélyiekben volt ok miatt nem valósulhatott egyezkedésbe iktatva levő ezen szók alatt: *eddig eltűrt vallások* — nem más, mint a tényleg létezőket értette s minden szőrszálhasogatást félre téve biztosítja a rendeket arról, hogy az ott bevett vallásokban semmit nem újítand, a szállások dolgában

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék* XVI. száma alatt.

²⁾ Gr. Kemény J. *Erdély Tört. eredeti levelekben* 34-dik kötet, 125—128. ll.

³⁾ *U. o.* 687. l.

némi könnyítés iránt ír a tábornokokhoz, a Kraszna- és Szolnok vármegyét illető kérésre nézve változtató határozást hozni ezuttal nem lehet, a Várad kiváltságai megerősítése iránt intézkedni majd lesz alkalom a törököknek onnan kiűzetése után. Az igazságszolgáltatási ügyekben szintén lehetlen most az intézkedés, de minden további újítás meg van tiltva. ¹⁾

* * *

1689. Erdélyben csönd volt, a politikai actio teljes csöndje; a császári seregek azonban folytatni diadalutjokat a keleti és déli harczterre vonultak. Szigetvár elesésével Magyarország már szinte teljesen fel volt mentve. Nándor-Fejérvárral Szerbia is meghódolt; ezt követte Nizza, Widdin, Pristina elesése; a lothringeni herczeg Albániáig, Piccolomini ezredes csaknem Sophiáig nyomultak; a császári tábornokok már fel is osztották egymás között kelet birodalomrészeit: Piccolomininak Szerbia Sophia felé terjedő része, Veterának Nándor-Fejérvár, Lothringen herczegének Albánia, Heisslernek Erdély és Havasalföld volt szánva, ²⁾ a mibe azonban a hadi szerencsének az év vége felé balra változása megzavarólag szólt közbe.

Erdély az év vészrejtő csöndjét ballépései jóvá tételére sebei gyógyítására kívánta fordítani, — ismét a követség járatás sikertelen eszközhöz nyult; nem tudom, vajjon charlatánságból tette-e Teleki, vagy optimismusa birta rá — mert, hogy játékot üzött volna a hazával, folytonos kunyorálás által azt újra meg újra megaláztatván, feltenni nem tudom. Lehetlenségnek tartom, hogy komolyan hittek volna az indítványozók maguk is amár unalmassá vált örökös kérések jó kimenetelében. Feltehető volt-e, hogy a szerencse által ugy elkényeztetett, nyert diadalok oly hosszú sorával s méltán dicsekvő uralkodó most bocsátkozzék egy meghódított ország jövődjé iránt derekas alkudozásokba s a folyamatban levő

¹⁾ Szász, *Sylloge Tract.* stb, 52—54. II.

²⁾ Trausch, *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltard.* II. 242—243. II.

háboru kedvező végkifejlődése esetére kezeit önmaga kösse meg? Azonban irányadó férfiak akarták, s az ország szavukra hallgatott. Új kéréssel új követül Vay Mihályt — Teleki vejét — küldötte az ország Bécsbe; útasítása nincs nyilvánosságra hozva, a nyert választ ismerjük, ebből amannak tartalmára következtethetni. ¹⁾ 1689. márcz. 24. írja Vay a fejedelemnek, hogy a mint már kétszer is tudósította, van nagy várakozásban; a hadi készülétek az odavalókat akadályozzák, de mihelyt valamit nyerhet, siet megírni, vagy levinni a fejedelemnek. ²⁾ A válasz május 11. kiadatott. A császár írja abban: »hogy a Vay által írásban átnyújtott pontokat vette, a fejedelem és ország iránt szóval tett és tettekkel bebizonyított hajlandóságát most is tanúsítani kívánja az által, hogy a szerződésileg biztosított pénzből, kincstára kárával 50,000 frtot elenged, felét a brassai égettek javára, felét az egész országban a szegénység közt kiosztás végett. A mi a rendelkeznek Caraffa tábornok által felterjesztett kérelmi pontjait illeti: mihelyt azon kérés elébe adatik, határozni fog úgy, hogy a fejedelem és ország a rajtok segítés óhajlásában őt a lehetőségig megfogyatkozottnak egy alkalommal se tapasztalják. Ennek tanúsításául ő felsége most is a fizetendők határideje elhalasztásába beleegyezik, de viszont megvárja, hogy midőn a csász. seregek a táborozás helyére lesznek elmenendők, illetményök pontosan kiszolgáltassék; a magyar királyi udvar birájának a Magyarországon bíró erdélyiek iránti eljárását kedvetlenül értette s orvosolni fogja; a Várad, Jenő, Gyula, Lippa s a töröktől visszafoglalt több várak és vármegyék területein levő erdélyi birtokok iránti intézkedésnek a béke megkötése előtti lehetlenségét a fejedelem és ország — úgy hiszi — át fogják látni, de a mikor ideje eljő, úgy intézkedik, hogy kiki a magáét megkapja; a törökkel való békekötésbe Erdély belefoglalását, mint már több ízben, úgy most is igéri.« ³⁾

Ország és fejedelem átlátták végre, hogy a haza össze-

¹⁾ Szász, *Sylloge Tract.* stb. 55—59. ll.

²⁾ *Török-Magyarkori Államokmánytár* 302. l.

³⁾ Szász, *Sylloge Tract.* stb. 55—58. ll.

rontott közállapotja mostanság s az eddigi útakon javíthatlan, csak a volt a különbség, hogy a míg az elsőnek sorsa jobbra fordultát a jövő esélyeitől várnia lehetett : addig a fejedelem helyzete örökre javíthatlanná vált. És ő ezt érezte is, kivált neje halála után kétszeresen. »Medgyesen lön egykor — írja Bethlen Miklós — egy portióvető gyűlés; ő, Bethlen Elek, Székely László és Gyulai Ferencz valának a fejedelem házában, monda a szegény fejedelem : Édes atyám-fiai! miért nem kelle elvennetek a diplomát? most nem búsulnánk annyit. Bethlen mondá : Kérdezze a fejedelem az itt levő több urakat, mert ő az elfogadást ajánlotta. Tudjuk — felelé a szegény fejedelem. . . . Eleget keservesen siratá — írja Bethlen — hogy nehéz, szomorú időben hagyja fiát, országát árván.« ¹⁾ Cserei pedig azt írja róla : »hogy az utolsó évben búsulás szállotta vala meg, azért, hogy felesége megholt, a német az országot megvette, a várakat elfoglalta, minden országos jövedelmet kivisznek, neki sehonnan sem marad, a fiscalis jóságokat a mellette való urak : Teleki, Naláczi, Székely László, Inczédi Pál s több hasonlók mind kicsalták vala kezeiből, hogy neki azoknak csak galléra maradt vala kezében. De arról is gondolkozhatott, hogy öreg ember, felesége megholt, fia neveletlen, az urak nem igazak hozzája, holta után egész háza felfordul. Ily dolgokon való törődései miatt búsulván s szomorkodván, egy darabig, elméje is megbomlott volt.« ²⁾ 1690. febr. 15-én meghala, némelyek szerint gutaütésben — írja Cserei — mások szerint az orvos tudatlansága miatt, a ki mindenek tanácsa ellenére jeges vizet adott a betegnek. ³⁾ A Teleki általi megétetést tán csak az ő roszakarói hozták forgalomba. »A mint a fejedelem meghala — írja Cserei — Naláczi, Teleki, Inczédi Pál, a mi belső értéke pénzül vala, eltevék láb alól s magok közt felosztották, fiának kevés marada.« ⁴⁾

*

*

*

¹⁾ *Magyar Tört. Emlékek* Bethlen M. önéletirása II. 106. 109. II.

²⁾ *Ujabb Nemzeti Könyvtár*, Cserei Mihály Hist. 195. I.

³⁾ Trausch, *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltard.* II. 245. I.

⁴⁾ *Ujabb Nemz. Könyvt.* Cserei Mihály Hist. 195. I.

Apafi halála új csapás volt a szerencsétlen Erdélyre ; nem érte, a ki az igazgatást — a mint azt tenni tartozott volna — nem vitte, hanem annak gondjait és irányozását nejjére és sógorára hagyva, maga zenével és óraigazgatással foglalkozott s azok csöngetyűi verésében gyönyörködött, hanem azért, mert utódává választott fia kiskorú levén, az ország sorsa bizonytalanná lett s a birtokára vágyó két nagy hatalom és a fejedelmi szék vagy kormányzói méltóság után sovárgó hazafiak közötti küzdelmet új lángra gyulasztá. A kinek az ország birtoklására jól-roszul, de megkötött és tényleg létező szerződéseknél fogva, fényes fegyvertények s Magyarországnak a török alól felszabadítási jogczimén elsőségi joga volt, az a német császár és magyar király, a ki másfél századnál régebbi jogon megtartani kívánta, a török szultán ; a tényleges uralkodási hatalomra, ha az első lesz nyertes fejedelmi vagy kormányzói minőségben bizonyos kilátása volt Telekinnek, Leopolddal régi titkos szerződése és érdekeik összehalmozásánál fogva ; ellenben a török, győzelem esetére már előre Thököly Imrének ígérte Erdély fejedelemségét, s csak igen kevesen voltak az országban, a kik őszintén gondoltak s törekedtek arra, hogy a fejedelem fia a megválasztott s portától megerősített II. Apafi Mihály nyerje el a fejedelmi széket. A két versengő hatalom küzdelme elkezdődött, mindkettőnek eszközei magyarok : Teleki volt az egyik, az ország egyik részével, Thököly a másik, annak másik részével — magyar magyarral szemben, külön zászlók alatt. A szultán megesküdött, hogy Erdélyt minden áron visszafoglalja, Thökölynek megküldé a fejedelmi jelvényeket : Athnamét, zászlót, botot stb. ; továbbá török, tatár hadakat adott az ő hajdúi, magyarai, francziái és lengyelei mellé, felülni rendelte Brankovics havasalföldi vajdát, szóval Erdélyre hatalmas betörést rendezett. Leopold szintén gyors készülésre útasította az Erdélyben levő Heisslert, mellé az ország a somlyói és kolozsvári 2000 német lovast rendelte, ¹⁾ Teleki a junius 17-ki radnóthi

¹⁾ Kir. kormányzéki (másolati) *Törvénygyűjtemény* II. kötet, 1167. l.

országos küldöttségi ülésben meghatározta, az ország főurai és a követek közül kik maradjanak az udvarnál a kormánytanács oldala mellett ¹⁾ az ő elnöksége alatt, a bodzai útszoros és épület megerősítését elrendelte ²⁾, a császári katonaságnak külön adót rovatott ki ³⁾, az udvari mezei hadaknak siető felülést parancsolt ⁴⁾, Háromszéknek, Udvarhelyszéknek, Marosszéknek három zászlóalj készentartását hagyta meg. ⁵⁾ Lám mily erélyt tudott most kifejtetni az országgal Teleki, mert a török fenyegette! S mily fatalis resignációval, mennyire semmihez nem nyulva, mintegy kézősszedugva nézte el 1684. óta a német katonaságnak Erdélybe lassankénti bejövését és elhatalmasodását.

Ily előkészületek között következett be az 1690-ki aug. 21-ke, midőn Thököly Brankovics havasalföldi fejedelemmel, különböző nemzetekből álló 24,000 fegyveres élén áútakon Barczaságra betörvén, a két tábor — egyfelől Heissler és Teleki, másfelől a betörő két seregvezér által vezényeltetve — Zernyest falu és Töröcsvár között Brázán megütközött, magyar ölvén magyar, a győző Thököly lett, a német és erdélyi sereg véres veresége után Heissler és több német tiszt elfogatott, Teleki halva a harctéren maradt, annyira összetaposva, hogy csak nadrágáról s régi sebeiről ismerték meg. Thököly magához vitette ellenét s bosszús kifakadások közt könyezett látásán. »Te voltál — írja Zigler krónikájában — így szólt, a ki Erdélyt mint zsarnok kormányoztad, te, a ki azt hitetlenül elárultad, te, a ki ártatlanokat annyi bosszúsággal illetél és megraboltál stb.« ⁶⁾ Ezután saját változóját adván rá, egyszerű fenýőkoporsóban Görgénybe nejenek megküldötte. ⁷⁾

¹⁾ Kir. kormányzéki (másolati) *Törvénygyűjtemény* II. kötet, 1163. lap.

²⁾ *U. o.* 1164. l.

³⁾ *U. o.* 1164. l.

⁴⁾ *U. o.* 1167. l.

⁵⁾ *U. o.* 1167. l.

⁶⁾ Trausch, *Chronicon Fuchsio-Lup.-Oltard.* II. 247—248. ll.

⁷⁾ *Ujabb Nemzeti Könyvt.* Cserei Hist. 203. l.

Következő szeptemberhó 9-kére Thököly Keresztényszigetre országgyűlést hívott egybe, a hol a jelenlevők által közakarattal fejedelemmé lőn választva ¹⁾, az ország szokása szerint a 9 pontú fejedelmi feltételek elfogadása s azokra megesküvés után ²⁾, melyeknek másodika : »*a porta iránt régi jó emlékezetű fejedelmek dicséretes szokása szerint viseltető állandó hűség biztosítása*« — volt ³⁾, a fejedelemségbe beigtattott, a belső titkos tanácsosok ⁴⁾ és az ország rendei a fejedelem hűségére szintén megesküdtek ⁵⁾; a fejedelem korábbi notáztatását s jószágai elvesztését illető 1686-ik évi november 19-ki 8. t. cz. érvénytelennek nyilvánítván, eltöröltetett s minden jószágai visszaadni határozottak ⁶⁾, a fejedelem mellett levő becsületes nagy rendek s más rendbeli szolgálai és bújdosó társai, ugymint : nagyságos Petróczi Petróczi István, Szlávniczai Sándor Gáspár, Ladányi Bay Mihály, Sárközi Horváth István, Bajomi Horváth Ferencz, Péts-Ujfalvi Pétsi Gábor, Esebi Pongrácz Zsigmond, Szepes-Váraljai Ugróczi László, Dobai Dobai Gábor, Neutslei Baj László, Ubrisi Ubrisi Ferencz, Suhai Suhai György, Ladányi Baj András, Sárközi Horváth László, Bernádfalvi Földvári László, Teleki Mátyás, Csetneki András deák, Ujvári Pétsi Imre — a fejedelem előterjesztésére Erdély hazafiai és státusai közé felvették, békebeleztek, az Unióra, a fejedelem és a haza hűségére, szabadságainak és törvényeinek megtartására a rendek előtt fel is eskettettek; ⁶⁾ Görgény és Déva vára azért, hogy a fejedelem szavai az Athnamét és az adó leszállítását ki-
eszközlők, hatvan-hatvan ezer forintban zálogosan birtokába adatott oly módon, hogy a mit az országból elidegenített tartományokban visszaszerezhet, legyen a fejedelemé, azoknak jogai érintetlenül maradván, a kiknek azok valamely részéhez

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék* XIX. száma alatt.

²⁾ Kir. kormányzékai (másolati) *Törvénygyűjtemény* II. kötet, 1174—1175. ll.

³⁾ *U. o.* 1174. l.

⁴⁾ *U. o.* 1176. l.

⁵⁾ *U. o.* 1180. l.

⁶⁾ *U. o.* 1179—1180. ll.

igaz követelésök van; ¹⁾ a portára főkövet küldése meghatározottatott ²⁾, az 1685-ben a fejedelem és tanácsa mellé állított titkos küldöttséget — Deputatio — és a német nemzetet átok alatt megszüntették. Ez utóbbi törvényczikket egészen közölni szükségesnek látom a Thököly pártján levők amaz intézményről való azon kori ítélete ismertetése végett. »Megvalljuk kegyelmes urunk — így szól az — hogy a német nemzetet ezen Erdélyországba nem egész ország hírével s akarattjából bocsátották vala be, hanem az ország némely nagy rendei titkos küldöttséget rendelvén, azok titkon való behozásából és minden erősségekbe való elhelyezése által erősödtenek meg, a mi miatt e haza minden lakosi igen elnyomorodtak volt; hanem most nagyságodnak hazánkba való bejövetele által Isten kegyelméből tört annyira meg szarvok, hogy pihenést vehetünk magunknak. Hogy azért következő időkre nézve a német birodalomtól, annak elviselhetlen, gondolkodás felett való, minden szíveket irtóztató igájától, a haza mind mostani, mind következő időkbeli fiait megőriztessenek: ezen törvényczikk erejénél fogva a német nemzetet s annak birodalmát örökre ejuráljuk, iránta való hitünk kötelezése alól magunkat kiveszszük átok alatt; hasonlóképen hogy a kiküldöttségnek — Deputatiónak — még emlékezete is soha többé e hazában ne hallassék, egész országul, három nemzetül végeztük.« ³⁾ Ugyanekkor Daczó János, a ki 1686-ban aug. 12-én a szebeni 7. t. cz. által portához való hűségéért notáztatott s javai fiskusnak foglaltattak, ezen nota-büntetés alól fölmentetett s jószágai visszaadása határozottatott. ⁴⁾

E gyűlés sept. 29-ig tartott, végzései s az új fejedelem rokonszenves alakja, nemes jelleme s mély honszeretete a hitet és önbizalmat a nemzetben pillanatilag fölébresztették, s ha Thököly a fejedelmi székből megmaradhat vala, hihető, kormányzása alatt Erdély megpihen, bajai orvosolva lettek,

¹⁾ Kir. kormányzékai (másolati) *Törvénygyűjtemény* II. kötet 1180. lap.

²⁾ *U. o.* 1181. l.

³⁾ *U. o.* 1182. l.

⁴⁾ *U. o.* 1185. l.

az alkotmányán ejtett mély sebek lassankint begyógyultak volna, s erős keze alatt annyi viszontagságos idő után tán egy csendes és boldog korszak következett volna be. Azonban ennek legyőzhetetlen akadályá volt a dolgok akkori állása, Erdély kormánya által a római császárral — ki magyar király is volt — kötött szerződések, azokba a főbb erdélyiek különbéleképen, anyagi úgy mint becsületbeli érdekek által bele bonyolodása, s végre a császári hadseregnek évek óta szerzett dicsőség táplálta önbizalma. Erdélyt a Magyarországot elvesztett, sőt saját országában is fenyegetett porta alá visszaterelni ez időben már lehetlenséggel volt hataros.

Az erdélyiek ezt átlátták, átlátta kivált Bethlen Miklós, a kit pedig német rokonszenvről gyanúsítani nem lehet, de a ki már ekkor tudománynyal és politikai tapasztalással mindenkit feljűlmult, s Thököly diadalát felhasználni kívánták arra, hogy a régóta annyiszor sürgetett kir. hitlevelet — diplomát — Erdélynek kinyerjék s II. Apafi fejedelemségének elismertetésével vagy a nélkül az ország önálló kormányzatát biztosítsák. A zernyesti csata után azonnal a kormánytanács végzésénél fogva egyfelöl Keszei Jánost, a fejedelmi ház régi hívét küldötték fel Bécsbe kérni, az 1686-diki diploma és II. Apafi Mihály megerősítését, másfelöl pedig hirt vinni a csatavesztés nagyságáról, a köz levertségről. Némely tanácsosok irtak Vilmos angol királynak és a brandenburgi választó-fejedelemnek, hogy bölcsességök szerint legyenek jó törekvők a császár előtt az árva fejedelem mellett. Bethlen Miklos fogalmazta a leveleket s társai is aláírták; de foganata nem lett. Az udvarhoz küldött kormánytanácsi felterjesztésre sept. 4. egy szerfelett dagályosan irt cs. kir. leirat érkezett, a mit közlök azért, hogy az udvar Erdély és kívánságai irányában való érzülete gyors megváltozásának tanusítója legyen. Ez egészen más hangu és tartalmu, mint az 1688 május 10-ke óta költ valamennyi leirat, s czáfollhatlanul bizonyítja Bethlen Miklos politikája helyességét és azt, hogy a politikában végre is a kényszerűség és hatalom a döntő. »A Thököly által Erdélybe megkisérlett betörés — így ir a császár — az ő és Erdélyország hadainak elveszése,

a mit a kormánytanács aug. 24-ki levelével adott tudtára, míg egyfelől méltán megindította, úgy az ő maga tartásukról és a további történhető rosznak róluk elfordításáról lehetőleg gondoskodás neki nem csak aggodalmat okozott, de komoly gondolatokra is birta; enyhült ez némileg azon későbbi értesülés által, hogy a veszély nem volt akkora, minőnek az első hír hozta vala. Azonban azon kedvelt férfiaknak és szeretett hazájuknak sorsát mélyen érzi és fájlalja, s bizonyára ez még gyötrőbb lenne rá nézve, ha meg nem fontolná, hogy a jó és rosz az isteni gondviseléstől jó, a mely a szerencsétlenség eseteit gyakran szerencsés változásokkal szokta kipótolni. Ne csüggedjen el tehát lelkök — buzdítja őket — ne vessék el egy jobb jövő reményét, fennáll az istenség jobbja, abban bizzanak, azt kérjék védelmezőjökül, s ne kételkedjenek segélyén. A császár — így foly tovább a leirat — hozzájok viseltető szereteténél fogva, sem tanácsot, sem gondot és munkát kimélni nem fog, a mi által az ő biztonságban-létüket eszközölheti. E végre a badeni örgrófnak, magyarországi főhadvezérének a róluk való különös gondoskodást meghagyta, hogy minden tekintetet félre téve, azoknak, a kik veszélytől félnek, vagy a kiket veszély ért, gyorsan segélyére siessen, a minthogy — értesülése szerint — a Thököly betörésének híre hallatára azonnal nagy napi utakban Erdélynek igyekezett tartani, és pedig annyira igyekezett, hogy eddig vagy elérte határait, vagy közel van azokhoz, s a császár nem kételkedik azon, hogy ő Erdély sorsán könnyebbitést okozand. Ennek megtörténteig ők is bátorodjanak fel, s az ellenség törekvéseit a lehetőségig megghiúsítani igyekezzenek; a császár is, mihelyt a badeni örgróftól a dolgok állásáról értesítést vesz, az ő megtartásukra — a minél előtte semmi nem kedvesebb — mindazon eszközöket felhasználandja, melyeket a dolgok jelenvaló állapotja megenged. De addig szükséges, hogy az erdélyiek is erejüket összeszedvén, hazájoknak a török és tatár zsarnoksága ellen megvédelmezése művében vállaltvetve segédkezzenek, a veszély nagysága és szükség által kívánt gyors intézkedéseket téve. Mindezek valamint az élelem, szállítási eszközök és a szükséges katonaság száma, úgy szintén a csatlakozási hely s egyéb teendők iránt a badeni örgróffal értsenek

egyet, kövessék rendeletét, bizonyosak levén arról, hogy az, az iránta való hűségnél, és a császár erdélyiek iránti benső hajlamánál fogva, semmit elmulasztani nem fog, a mi az ő megmaradásukra és könnyebbitésökre van. E zavaros állapotok között első gondjoknak kell lenni, hogy az ajtóik előtt álló ellenséget bejöni ne engedjék, a mi bejött, egyesített erővel kiverjék, a mi meg levén, a többi könnyebb leend. Az éhségtől való félelem baja felső Magyarország felől beviendő gabonával orvosolható, a mit ő már elrendelt; bízik bennök, hogy ők is azt, a mi a kereszténységre nézve szükséges, Erdélynek hasznos, neki tovább el nem tűrhető, nem mulasztják el, sőt előmozdítják és állhatatos lélekkel igyekeznek azon, hogy az ellenséget édes hazájokból kiverjék, minthogy sem a keresztényeknek nem szabad ezen védfalát elveszíteni, sem — ugymond — ő neki az édes hazát háború színhelyévé tenni, sem végre hozzájuk nem illenék, hogy szabadságuk és országuk elvesztésével barbárok uralma alá és szolgaságába essenek.«

»Az ifju Apafinak — így szól tovább a kir. leirat — kormányzóul meghagyása iránti királyi nyilatkozatnak kiadását illető kérdésre nézve, ha az ország a korábbiakra visszamenlőleg, úgy fogja találni, hogy ő császári felsége eddig még semmit meg nem tagadott, de annak kiskorusága miatt fölöle való elhatározását csak függőben hagyta azért, mert ily felháborodott időkben, nem illenék az országnak azt tenni kormányzójává, a kit magát is kormányozni kell. De hogy itt is valaki valamit ne merészellessen, az ország által időközben választott kormányban annyira megnyugodott, hogy abból eléggé megérthetik, hogy kérésök teljesíthetésének az idő és dolgok állapota volt akadályozója, nem pedig netalán általa megkísérteni szándékolt valamely változtatás; a mit mint-hogy a török Thökölynek fejedelemmé kinevezésével szokása szerint hitszegőleg megrontott, könnyen átláthatja az ország, mi a Thököly szándéka az ifju Apafigra nézve, és minő veszély fenyegeti az ország kiváltságait és szabadságait, ha a nyakára jött ellenséget vele együtt ki nem veri. Állhatatosságra és hűségre van itt szükség és annak meggondolására, hogy a nagyobb jóért a jelenvaló roszt el kell viselni; mert ha az

országnak inkább kell a béke mint a szabadság, egyiket sem birandja, amazt nem a mondott okokért, ezt pedig ön megadásuk nélkül szintén nem remélhetni, háboru színhelyévé lévén kedves hazájuk, melyet az egymással küzdő erők és fegyverek számandólag szétmarczangolnak.«

»A mi pedig az eddig bevett és eltűrt vallások megerősítését, úgy az ország jogai, kiváltságai és szabadságai megerősítését illeti: bizonyára semmi okok sincs adott hitének szentül megtartása iránt kételkedni, minthogy ezek sértetlenül és épen fentartását már több ízben biztosította, a mint-hogy ezen biztosítását most újból királyi szavával megerősíti. Azonban az ország, gondolja meg, hogy ő felségének a haza jelenvaló zavarai között, ha szintén akarná is, nem lenne eszélyes magát új diploma kiadásával lekötelezni; mind a mellett semmit sem nézve a költségek nagyságára, az ország ellenségeivel egész erejéből harcolni fog, s bizonyosak lehetnek benne, hogy a mit oly nagy igyekezettel az országnak megtartani törekedik, elvenni vagy megváltoztatni bizonyára nem szándékozik. Szükség tehát — így végződik a leirat — hogy az ország e tekintetben magát biztosítottnak tekintse, s megvetvén a jelenvaló idők alkalmatlanságait, állhatatos és férfias lélekkel harcoljon vele, s az ellenségnek isten segélyével a hazából kiverését s szabadsága megvédelmezését tekintse saját dicsősége és a nemzet vitézsége által szerzett tisztessége gyanánt, mely a késő utódokra száll át, mit a kereszténység tapsal fogad, ő pedig soha meg nem szünő hálával, a minek a mint következményeit a következő időkben látni fogják: úgy a felett dicsőségesen és haszonnal fognak örvendezhetni, a mit atyai indulattal ohajtván, cs. kir. kegyelmét, kegyelmességét és pártfogását ismét és ismét hőmértékben igéri és ajánlja.« ¹⁾

E levélnek is meg van az a gyöngéje, a mi a német-osztrák diplomatiának Magyarországgal való minden korbeli levelezését jellemzi, hogy t. i. épen oly átgondoltan s a korábbi rokon tárgyu iratokra alapítottan van írva, compositioja oly erős, modora oly diplomatikus sima, mint a men-

¹⁾ Szász, *Sylloge Tract.* stb. 59—64. 11.

nyire nem egyenes, a dolog érdemére nézve kitérő s tartalék gondolatokkal teljes. Erdély ennek is nem sok hasznát vette, de a történetbuvárra nézve vigasztalólag tanuságos, mert mutatja a hatalmat szorult állapotában, mutatja az elnyomott jog benső igazságában rejlő erkölcsi erejét, melylyel amaz válságos időben nyíltan szakítani nem mer.

Erdély kormánytanácsa nem várta be első követe megérkezését, nem ímez ismertetett kegyelmes királyi leiratot, hanem élni kívánván a kedvező percz szerencsésével, Bethlen Miklóst új követtségbe küldötte, még pedig az ő hathatós sürgetése következtében. Kolozsvárról aug. 31. indult el ő, tehát a keresztényszigeti országgyűlés előtt; Keszeyt Fischán találta szemben a kir. válaszzsal, mit öntájékozással megoldva szeptember 5-én már Bécsben volt. Utasítása nyolcz pontból állott, s ezek voltak: »1.) Ha a császár Thökölyt a hazából hamar ki nem zavarhatja, az erdélyi állapotok jönnek oly zavarba, hogy az országra abból végveszedelem jő. Ezt hathatósan adja elő a követ a császár előtt; 2.) az ifju fejedelemnek az országból kimenetele is rosz hatást tenne a hazafiak elméjére; 3.) a diploma kiadását sürgesse, megadása nagy megnyugvást idézne elé; 4.) az ifju fejedelem megerősítését szintén sürgesse; 5.) békesség esetében Erdély bele foglalását úgy 6.) a töröktől visszanyert földeken levő birtokok tulajdonosainak vissza adatását szorgalmazza; 7.) a kik most Thököly mellé állottak, azok megbüntetését hagyja ő felsége a fejedelem ö nagyságára, hogy birtokaikat adhassa haza fiainak, a császár és fejed. igaz hiveinek, a szegénység hódolását pedig kételenség-gel mentse; 8.) az adó dolga könnyebbitését és vitézlő rend fegyverben tartását kérje. Általában kimondatott, hogy a mit a követ a haza javára elkövethet, mindent kövessen el, adott kötelezvénye szerint; a tanács az útasítás határán belől teljes hatalmat adott, de ha azon kívül cselekednék, kit nem remélnek, azt magokénak el nem ismerik.«¹⁾

¹⁾ *Magy. Tört. Emlékek*, Bethlen Miklós önéletrajza II. 375—376. II. A felhatalmazás aláírói: Michael Apafi mpr. Joannes Haller, Wolfgangus Bánfi, Stephanus Apor, Petrus Alvinczi, Paulus Inczédi, Ladislaus Székely, Georgius Bánfi, Georgius Gyereoffi, Joannes Tholdalagi Gabriel Zoltán, Joannes Sárosi.

Bethlen küldetése nehéz volt és nagy felelősségű; út-asításában az ország főkivánságaként a bécsi szerződés megerősítése volt hangsúlyozva, mint a mely az ifju fejedelem megerősítését s jövőre az országnak a fejedelem-választási jogot biztosította; de a zárpontban általánosan az mondatott ki, hogy út-asítása határán belől a haza javára mindent tehet. Itt alkura elég tág mező volt nyitva, de az alkuvónál nem kis belátás, sok politikai ügyesség, s mindenek fölött tiszta jellem volt szükséges. Midőn az országban testvérháború vése dult, s honfi állott honfival szemben a siker bizonytalanságával, megkötött kézzel küldeni el a követet, nem lett volna sem eszélyes, sem czélszerű. Bethlen élesen fogta fel a helyzetet s mint gyakorlati államférfi látott dolga után, a minek sikere a gyors cselekvéstől függött. A császári seregek augusztusban és szeptemberben szenvedett vereségei egy perczre megdöbbsentették Bécset. E megdöbbenés kiérzik a fennebb ismertetett kir. leiratból is. Az idő kedvezőnek látszott valami bizonyost vivni ki. A kapott kir. válaszban magában említve van, hogy Bethlen az 1686-ki bécsi szerződést, s különösen annak az ifju fejedelem megerősítésére vonatkozó részét szóba hozta; hol és mily érvekkel tette ezt? sehol írásbeli emléket róla nem találunk. Hihetően ez határozott visszaút-asításra talált, hihetően csak annyira volt hajlandó az udvar, a mennyi a Bethlen-hozta diplomában benne van: ezért a követnek egészen új diploma-tervet kellett dolgozni, mit a császárhoz beadandó kéréssel együtt maga irt meg, nem kérve újabb út-asítást, hanem azt hazaszerető lelkéből merítette; pártfogóként megnyerte a brandenburgi választó-fejedelem, angol és holland udvarok követeit, Kinsky osztrák főcancellárt, Strattman már ismerte, Caraffa, a ki 1688-ban nézetének szabad kimondásaért fel akarta akasztatni, most, midőn Erdély Thököly kezében volt, s Heissler és Doria foglyai, pártfogója s új diploma nyerésében főtámogatója volt, sőt Erdély érdekében »Emlékiratot« intézett a császárhoz. Ő is sürgette, de az idő is, hogy Erdély ügyében conferentia tartassék; meg is lett nem sokára. Bethlen a gyors intézkedést mint legfőbb szükségét érvényesítette. »Erdélynek hamar felmentése — ez a feladat — hangsúlyozá ő, különben min-

den veszve!» Ehez ő is alkalmazkodott. A mely pontoknál határozott idegenséget vett észre, azokat nem erőszakolta az idő vesztegetésével, sietett egyességre jutni a jók és elfogadhatók felett. Feltehetni hazafiságáról, hogy a bécsi szerződés teljes elejtése neki is fájhatott, fájnia kellett, valamint bizonyára nem esett jól, mikor Erdélyt az új diploma elején önálló ország helyett *Provincia* és *Regio Transylvaniae* néven nevezve látta; midőn a pártfogói jogczim teljes királyi fennhatalommá alakult át; maga beszélte el önéletiratában, hogy ő az 1. cikkbe a kathol. püspök és jezsuiták Erdélyből kizáratását bele tette volt, de módosították; a 9. cikkben ő a hivatali állomásokra *csak* három katolikus kijelölését igttatta volt be, de *legalább*-ra változtatták; eleget perelt érte — hijába; kívánta, hogy a diploma megtartására nézve mint jótállók foglaltassanak bele az angol, svéd és más protestáns fejedelmek, de nem egyeztek bele, egyebekben a lényegre nézve, Bethlen diploma-tervezetén nem változtattak ¹⁾

Nagy kár történetünkre nézve, hogy a mint Bethlen maga írja, eredeti dolgozatát elvesztette, abból meglátszanék: mi volt eredetileg a Bethlen műve s mi közös megállapodások eredménye? vonzódott-e a némethez s kívánta-e az ifju fejedelem ügye romlását vagy nem? Bár mint legyen, érdem van abban, hogy a diploma kiadást, a mit az udvar a hadjáratok teljes bevégződésére halogatott évek óta, Bethlen ugymondva a hadjáratok derekán, a fegyverek csattogási közt kivívta. Mielőtt a badeni örgróf Thökölyt döntő ütközetre kényszeríteni akarva, de általa mindig kijátszatva, Erdély jövő sorsát a fegyver győzelmes joga dönthette volna el: Bethlen az új diplomát octob. 16. már aláírva kezeibe kapta, november 1. avval Kolozsváratt volt, 1691 január 10-kére Szebenbe az államtanács országgyűlést hirdetett, s ott az 1-ső t. cikkben *mind egész országul azt nagy háladatossággal elfogadták s ő felsége iránti hűségi esküjököt a jelenlevők azonnal letették, a kik jelen nem voltak, s az*

¹⁾ *Magyar Tört. Emlékek*, Bethlen M. II. 122. 1.

ország többi fiainak eskületételére következő márczius 1-ét határozták meg oly módon, hogy az eskületételt mindenki aláírásával és pecsétjével erősítse meg.¹⁾

Ennek értelmében az országgyűlés a kormányzót és tanácsosokat, az ország generalisát és kincstartóját megválasztotta s a felség megerősítése alá terjesztette. A diploma némely pontjaira még észrevételei levén ez országgyűlésnek, azokat írásba foglalva, útasítást dolgozott, s udvarhoz vitelére Bethlen Gergelyt, Gyulafi Lászlót, Alvinczi Pétert és Klockner (Üstgyártó) Andrást választotta ki. Ama pontok voltak: »hogy az ifju fejedelem erősítsék meg, vagy legalább rendeltessék számára fejedelmi jöszág és méltóságához illő jövedelem; míg fel nő, az országot kormányozza a mellette levő államtanács, az erdélyi perek ott végképen láttassanak el, a részek (Partium) Erdélytől el ne szakíttassanak, Huszt az ifju fejedelemtől el ne vétessék, a fiscalítások maradjanak az államtanács rendelkezése alatt, abból fizettetvén az államtanács, erdélyi hadak, a fejedelmi udvartartás költségei s ő felsége szolgálatjára való költségek. A többi pontok magán természetűek.«²⁾

A követtség elment Bécsbe, az ország kérését előterjesztette, de csak decz. 31. kapott rá választ, akkor, midőn a 24-én költ diploma már ünnepélyes alakban ki volt állítva. E válasz a főkérdésekben a diplomára, mellékésekben későbbi intézkedésekre utalólag hangzott.³⁾ Azonban a követtségnek egy második kérése is volt benn, melyben: »az ország közmegnyugvásául indokolva ismételten kérte az ifju fejedelem megerősítését, az országban levő inségért az adó egy részének elengedését, a téli katonai szállás kevesbítését s még némely kisebb ügyek orvoslását, végre pedig a követtség elbocsátását.« A felség dec. 31. kir. leiratában az elsőre nézve most is a kiadott diplomára utalt, kijelentve, hogy nincs többé ok, miért maradjanak fenn a követek, az adóból egy rész elengedtetett,

¹⁾ Szász, *Sylloge Tract.* stb. 78—80. ll.

²⁾ U. o. 84—99. ll.

³⁾ U. o. 99—111. ll.

a téli szállások apasztása megígértetett.¹⁾ A követség az előbbi diplomát ünnepélyesen kiállított alakban átvette, az ország 1692-ben márcz. 15-én Szebenben tartott gyűlésén bemutatta, *az országgyűlés az ő felségéhez intézett alázatos supplicációjára tett resolútiója szerint mind a diplomát, mind a kinevezett gubernátor urat, és több tiszt és tanács urakat alázatos engedelmességgel acceptálá*, a gubernátort és tanács urakat a leküldött esküformák szerint hivatalokba beeskette, s így e napon *Erdély állami önállósága és választott nemzeti fejedelemsége törvényes formában megszűnván: az ősi törvényeket kevés módosítással biztosító Leopold-hitlevél alapján, ismét a magyar királyság kiegészítő részévé lön s fejedelme a római császár mint magyar király lett.*

E hitlevél, valamint a második leküldéskor a 3-ik és 8-ik ponton tett változtatások annyira ismereteseek, hogy azokkal tért és időt nem foglalkozok.

* *

*

És így e nagy korszak be van fejezve, Magyarország történetének e századi egyik legnagyobb tényével. Az események, egyes cselekvények és cselekvő egyének mint futó képei egy tájnak, mely mellett elhaladunk, elvonultak előttünk. Azonban azok belső szövődésére még egy bíráló pillantást. kell vetnem, mozgató rugóit és szülő okait meg kell jelölnöm azért, hogy az erkölcsi haszon-kamat belőle az olvasóra és a tudományra nézve megjöjjön.

E korszak uralkodó eszméje Európa keleti felében kétségtelenül a volt, hogy a török Magyarországról kiszoríttassék, s Erdély a porta védelme alól elvonatván, a magyar kir. korona jogán a római császár és magyar király védelme alá menjen. A ki azt állítja fel elvül, hogy a török mint nem keresztény és barbár hatalmasság alatt lenni akarni, még ha arra hit kötelez is, keresztény néptől bűn, ellenben a német

¹⁾ Szász, *Sylloge Tract.* stb. 111—117. II.

mint keresztény katolikus hatalom alá vágni, még ha az barbárul bánik is népeivel, hazafiúi erény, ez helytelenül és igazságtalanul ítélendi meg e korszakot, férfait és egész nagy küzdelmét. Mert ha egy ország és nemzet állami és nemzeti fontos hivatását az egyik vagy másik szövetségben tökéletesen vagy legalább az ő szükségeit kielégítőleg sőt megnyugtatólag éri el és tölti be, ez állapotot rosznak, fentartását bűnnek, pártolót s harcosit veszedelmes embereknek s rosz hazafiaknak mondani nem lehet; mint nem lehet ama másik törekvést is, ha azon ország és nemzet abból, a mely ama szükségeknek és czéloknak többé nem felel meg, egy másikba, meggyőződése szerint egy jobb viszonyba igyekszik juttatni a hont és népet. Mult századi történetiróink valamennyien s e századbeliek is sokan ezen egyik vagy másik hibás szempontból indultak ki a szerint, a mint a török vagy német pártfogás hívei voltak, s úgy ítélték meg és el az embereket és tényeket. És ez nagy botlás, ez valóságos hiba, miből gyógyulnunk kell.

E pártfelfogásban és pártitéletben van részint oka annak, hogy Teleki Mihályt, a ki a jelzett koreszmének egyik legerősb képviselője volt, Cserei, Bethlen, Gunesch korrajz-írók, Paskó Kristóf és Zólyomi magyar bűjdösök, Béli és Thököly mint trónkövetelők, sőt maga az Apafi-párt is elítélte s mint egyedül mindenben minden lenni kívánó zsarnokot, mint bűnös hazaárulót és erkölcstelen rosz embert állították az utókor elé. Ebben nincs igazuk. Mert hogy Erdély a magyar korona ősi országaihoz tartozott örökre, hogy ezen államkapcsolatból szakítottatott ki, tehát hogy a koronának és a ki azt viseli, a királynak hozzá igaz joga volt, s ezt elérni igyekezni — mihelyt eddigi önállása lehetlennek látszott — nem bűnös szándék s nem vétkes politikai tény, ez minden kétség felett áll.

Nem Teleki volt kezdeményezője a portai védnökségnek a magyar királyéval fölcserélése, tehát Erdély visszacsatolása politikájának. Már 1657-ben lengyelországi szerencsétlen hadi vállalata után II. Rákóczy, Mikes Mihály cancellárát titkon segítségért a magyar királyhoz küldötte; az a végre, hogy Mikest követül elismerhesse, azt kívánta, hogy az országtól is vigyen megbízó levelet; de a fejedelem az országgal

meg volt hasonlva, nem teljesíthette s csak így maradt el, hogy a legharcziasb s legnémetgyülölőbb fejedelem, széke megtarthatásaért nem szövetkezett.¹⁾ Ideiglenes lett volna az, születve a pillanat szükségéből — ez való; de szándokolva volt, s az ideiglenes szerződésekből könnyen válik végleges. 1660-ban Váradnak aug. 28. eleste után a megdőbbszent Erdély sürgetésére a török-tette fejedelem a távol levő Barcsai helytartója az ország nagyjaival és rendivel együtt határozta meg, hogy Magyarország rendeihez és nádorához Erdélynek adandó segélyért folyamodjanak s eszközzésbe vételére a krimi fogságból nem rég hazatért s ez időben Magyarországon tartozkodó Kemény Jánost kérték fel,²⁾ mint Wesselényi Ferencz nádorral összeköttetésben volt férfit: »ki az ország nagyjai közt bölcsességben és viselt dolgokban legkitünőbb.« kérték a székelyek és a Rákóczy halálával annak bujdosóvá lett párthívei: Bánfi Dénes, Teleki, két Bethlen Farkas és Gergely s többen, minthogy csak így remélték Erdélybe visszatérhetősöket³⁾. Kemény a Gyalunál 1660. május 22-én szétvert Rákóczy-sereg romjaival, mintegy ezerre menő lovasal⁴⁾ ment Erdélybe, december 24-én a szász-régeni országgyűlésen fejedelemmé választott, s a fejedelmi föltételek harmadik pontjára, mely *a portától semmi időben el nem szakadást* tette kötelességévé, megesküd;⁵⁾ de az országgyűlés már ekkor kimondotta, hogy csak úgy lesz híve a portának, ha az országot védi, s a XIV. t. cikkben egy egészen új eszmét mondott ki: *szomszéd országoknak, nemzeteknek favorokat és barátságokat conciliálni igen szükségesnek látja az ország a haza javára, melyre ő nagyságát, a fejedelmet bölcs tanácsával authorálja is, úgy mindazáltal, hogy legelőbb a fényes porta engesztelése legyen feltételve.*⁶⁾ A kizáró török

¹⁾ *Rerum Transylvaniae Libri Quatuor* stb. Authore Joanne Bethlenio Amstelodami MDCLXIV. 56. l.

²⁾ *U. o.* 194. l.

³⁾ *U. o.* 195. l. — Szilágyi Sándor, *Értanúk a magyar történetből* stb. 17. l.

⁴⁾ *Magyar Tört. Emlékek* VII. köt. 169., 174., 179. ll.

⁵⁾ *U. o.* 184. l.

szövetség rendszerén csorba esett, más fejedelmek jóakarata keresése is szükségesnek ítéltetett, de a portától békekisérletek s feltétel nélküli elszakadásra az időt eljöttnek a rendek nem látták; pedig tudva volt, hogy Barcsait Kemény ellenére, az ő mellözésével erőszakolta Erdélyre a török. Midőn a fejedelem követei a törökhöz mentek a megerősítésért: »jőjjen Kemény személyesen ide s kettőztesse meg az ország adóját« — mondák, akkor a szultán megerősíti. Kemény egyiket sem tette, férfi, minő ő volt, nem is tehette. Megnyílt tehát az út más országok fejedelmei jóakarata keresésére. Bánffy Dénes és Kászoni Márton atya küldettek fel elébb Bécsbe, hogy a császár czélzatait puhatolják ki s tudják meg: mit várhat onnan az ország s mily föltételek alatt. ¹⁾ Hosszas várakozás után írta meg Bánffy: »hogy a segély meg van ígérve, de ő felsége biztosítása végett Székelyhid, Kővár és Ilye várakba azonnal császári őrseget kell befogadniok.« A rendek a két elsőbe bele egyeztek, az utolsót mellözve. ²⁾ Kővár első német parancsnoka Brazen Henrich lett, ³⁾ s Montecuculi tábornok Erdélybe Kemény segítségére menni utasítatott. ⁴⁾

Kemény hirt vett a török hadak ellene indulásáról s gyors postával megírta a német hadvezérnek, egyszersmind pedig 1661 ápr. 23-kára Beszterczére országgyűlést hívott egybe, a honnan Teleki Mihályt és Kászoni Mártont újból követségbe küldötték Bécsbe, ⁵⁾ hogy az Erdélyben történetekről Bánffy Dénes ott levő követet értesítsék, neki újabb útasításul vive: »hogy jelentse meg micsoda nyomorúságos sorsra jutott a haza, török s tatár kipusztítá, 50,000 tallér sarczot követel; Karansebes, Deszn, Bél, Sarkad, Szalonta

¹⁾ *Magyar Tört. Emlékek* VII. köt. 169. l. Bánffy útasítását említi az általam *Oklveles Függelék* VII. száma alatt közölt könyv- és iratjegyzék 50-ik tétele is így: »Kemény János fejedelemségének kezdetében evvel az Instructióval küldötte volt fel a német császárhoz Bánffy Dénes uramat.«

²⁾ *Rer. Transylv. Libri Quatuor* stb. 217. l.

³⁾ *U. o.* 229. l.

⁴⁾ *Vértanúk* stb. 48. l.

⁵⁾ *Magyar Történelmi Tár* VII. köt. 188. l. *Bethlen János Tört.* 226. lap.

elestek, Várad elfoglalva, Bihar, Kraszna, Közép-Szolnok elszakasztása munkába véve, Zaránd behódoltatása folyton-foly, a parasztot mindenütt a nemesség ellen ingerli a török, hadait a végekben telelteti, s mint bizonynyal tudják, derekas készületeket tesz. Kérje hát a császárt, szánja meg Erdélyt s nyujtson segédkezet; mert a veszély előlegesen az országot fenyegeti ugyan, de ha az elesett, a császár birodalmára kerül a sor; kérje, hogy ha ő felsége a pogánynyal békél, Erdélyt ne hagyja ki, s ha fegyvert akar fogni, tegye-ugy, hogy őket is kiszabadítsa. Mindezekért ők hűséggel fognak adózni, ha bár színleg nem szakadnak el a töröktől. De azt ne kívánja a császár, hogy ők kezdjék meg a harcot, erre elégtelenek; s ha végre is a császár segítsége nélkül kényszerítettnek fegyverhez nyulni, bizonynyal elvesznek s ez esetben legalább menhelyet biztosítson nekik országában.«¹⁾ Bánffy a császár által gyémánttal kirakott arany éremmel lón kitüntetve s a német védőutaság elfogadásának egészen megnyerve, írásban és szóval is adott azon válaszzsal tért vissza: »hogy ő császári felsége az elnyomottak iránt való és az egész keresztény világ előtt ismert buzgó indulatánál fogva (elfeledve azokat, a miket az erdélyi fejedelmek egykor ő felsége háza ellen hibásan cselekedtek) *Erdélyt kegyelmesen védelme és pártfogása alá veszi* és igéri, hogy az segélye által régi álláspontjára fog visszahelyeztetni, a mit az ország közel nap meglát.«²⁾ A beszterczei országgyűlésen Kászoni Márton, a ki Bánffival első alkalommal is oda volt, szintén ily értelemben beszélte el követségöket a rendeknek. »A császár hajlandó — mondá ő — oltalmazni őket, csak hogy biztosítékot kíván, nehogy mint a korábbi időkben megcsalassék; épen ezért ajánlatokat kell tenni s gondoskodni azok megtartásáról;

¹⁾ *Magyar Tört. Emlékek*, Kemény János önéletírása stb. 559. lap. Nem bizonyos előttem : első Bécsbe menéskor adatott-e ez útasítás Bánffinak vagy később Teleki és Kászoni által, az tény, hogy 1661-ben májusban Teleki Mihály és Kászoni Márton Bethlen Miklóssal együtt mentek Bécsbe. (*Magyar Tört. Emlékek*, Bethlen M. önéletírása I. köt. 344. lap)

²⁾ *Bethlen János Tört.* II. 63. l. *Vértanúk* stb. 49. l.

mert nagy diffidentiában van a haza előttök, mivelhogy gyakran port rúgtak szemökbe annyira, hogy ha a fejedelem személye s magok haszna nem nyomnának valamit, elhagynának veszni.« Ennek folytán ment aztán határozatba az elébb említett követségeküldés, a császárral való frigykötés bevégezése végett. »Ezek végbe menvén — így zárja be Kászoni előadását — este felé négy és öt óra közt unanimiti consensu, Istent híván segítségül, elvégeztük, *hogy török az ellenség*, mely végzésünkben Isten boldogítson bennünket. Amen.« ¹⁾ Azonban az ország belátóbb férfiai aggodalomba estek ez ígélet felett azon okból, mert a kir. leiratban nem volt említés a föltételekről és arról, mily viszonyban lesz Erdély a magyar korona alatt, mint lesznek megtartva törvényei és szabadságai; e leirat szerint — mondák — minden a győztes akaratától fog függeni. . . . A török közeledése hírére Kemény 1661-ben Medgyesre új országgyűlést hívott egybe, a hol junius 2-án az országgyűlés a tanácscsal együtt a fejedelmet felhatalmazta azonképen, mint ez Beszterczén is ki volt mondva, hogy a haza megmaradására nézendő utakat és módokat elkövethessen. ²⁾ Természetesen mindez csak ingerelte a portát. Nem sokára 60,000 ember tört Erdélyre, Kemény elvonult előlük, Teleki Mihály követte által tudósítván Montecuculit, indulása gyorsítására felkérte, mert — írta — a veszély nagy, a kulcsos várak még hivek, de félő, hogy a veszély azokat is eltántorítja. ³⁾ Bejött tehát az erre útasított és sürgősen felkért császári tábornok; de midőn a viszonyokról értesült, titokban kijelentette Keménynek, hogy fáradt sergét, melyen a kereszténység szeme függ, a túlságosan nagy török erővel csatába nem bocsáthatja. Keményre ez mennykőcsapás volt, de neki immár visszalépnie nem lehetett; hű emberét Kászont ismét Bécsbe küldötte, s míg az odajárt, itthon a várakbeli német őrségeket magához vonva, s az erdélyi hadakból is egy kis serget alkotva, 1662. január 22-én Nagy-Szőllősnél csatát

¹⁾ *Magyar Történelmi Tár* VI. köt. 91—95. ll.

²⁾ *U. o.* VII. köt. 202. l.

³⁾ *Vértanúk* stb. 58. l.

fogadván el : némelyek gyávasága, baleset és csekély hadereje következtében vesztés lett, maga is a harcztéren maradván, úgy elgázolva, hogy meg sem ismerhették. . . .

E hirt a bécsi udvar kedvetlenül vette, s Kemény ott régóta fennlevő követe Kászoni kieszközölte, hogy a császár a meghalt fejedelem fiához Kemény Simonhoz Szentgyörgyi Ferencz váczai választott püspököt és pozsoni prépostot küldötte le, a kivel az erdélyi dolgok jobb karba hozásáról derekasan értekezzenek. Kemény Simon Aranyos-Medgyesre hívta össze országgyűlésre párhiveit az ország ügyeiről tanácskozássa. A püspök nagyobb bizalom ébresztésül magával hozta Kászoninak Bécsben 1662 febr. 28. költ és Keményhez intézett levelét, melyben tudatja vele: »hogy miután néhai kedves uráért meghalni nem állott hatalmában, szeretett fia iránt minden szolgálatra késznek s kötelesnek érzi magát. A jelen állapotról írja, hogy három levelét vette, s tudatni kívánja, hogy az erdélyi várakból nem hogy kivetetnének a császári őrségek, de még szaporítatni fognak. A huszti dolog — írja tovább — ne zavarja meg, kik a keresztény ügyhez vonzódnak, károk nem lesz, császár ő felsége a néhai fejedelem fiát és a kik vele tartanak, kegyelméről biztosítja. E végre küldi nevezett követet, hogy Aranyos-Medgyesre menvén, tanácskozzanak arról: ki legyen erdélyi fejedelem? Vá'asztassék is meg még a követ jelenlétében, de olyan, a ki a *kimult fejedelem nyomdokit kövesse és az erdélyi egyezkedéseket folytatni képes legyen*. A választás egészen rájuk bízatik, a *császár az erdélyi fejedelem szabad választási jogát elvenni nem*, csak azt kívánja, hogy az és követői a császárnak hűségi esküt tegyenek, a miben mint más illendő dolgokban ellenkezni nem illő, mivel ő felsége kívánságai valóban méltányosak. Mindezeket a követtől ő nagyságok világosabban megértendik. A követnek meg van hagyva, hogy mindent a Kemény beleegyezésével cselekedjék. A kik el nem mennek a gyűlésre, szükség, hogy pecséteikkel erősített levelökben legalább nyilatkozzanak. A költséget kimélni nem kell. Kihez ment valaha Erdélyben oly követség mint ő nagyságához — kérdi a levélíró követ — bátorítva az ifju Keményt? Ez legelső eset. A dolog azt kívánja, hogy ő nagysága legyen férfi, fogadja a császár

követét és embereit tisztelettel; e levelet közölje párthíveivel, buzdítsa őket és biztosítsa. Dérát meg kell tartani. Bánffi Dénest, Petki Istvánt és Ebeni Istvánt értesíteni kell a dologról. Az Apafi letartóztatott követének a császárral nem lesz szemben-léte, mert ő felsége Apafit fejedelemnek el nem ismeri azért, hogy az ország törvényei ellen török tette azzá, az erdélyiektől elfogadva volt inkább mint választva, Erdély nagy részét a töröknek ígérte s a császár ellen fegyvert fogni ígérkezett. Apafi alatt oda mennek a dolgok, hogy Erdélyben török s nem keresztény parancsol.« Ezután megnevezi a levél a Kemény Simon magyarországi pártfogóit, a kik iránta atyja érdemeiért legjobb indulattal vannak. »Ő most — így végzi levelét a követ — Bécsben marad, várja Bethlen Farkas felérkezését. Kéri, nyissa fel szemét, a követtel végezzenek, párthíveivel *válaszszanak új fejedelmet, a császár megerősíti*; a követtel mint egyenes lelkű emberrel szemben legyen nyílt és egyenes, higgyen neki, mint ő felsége küldöttének.« ¹⁾

Teleki Mihály is e napról kelt levelet kapott — mint már kővári kapitány — a császártól a váci püspök oda érkezéséről; a követ — írja a császár — az ő nevében neki is némelyeket komolyan elébe fog adni, a kinek hogy mindekben hitelt adjon, ő felsége kegyelmesen megvárja. ²⁾ Ugy látszik, Teleki Brazen helyett lett kapitány, vagy tán amaz csak őrési parancsnok volt? Hogy Teleki rendeletét teljesítette, mutatja a császárnak 1662-en jun. 4. hozzá intézett levele, melyben tudatja: »hogyan előterjesztéseit kegyelmesen vette, maradjon meg ő tovább is előbbi jó elhatározásában; a császár nem kíván egyebet, mint Erdélyországnak és abban a hű karoknak és rendeknek s általában a kereszténységnek biztonságát és megmaradását, hogy különösen Erdély elnyomástól menten, régi csendes állapotjában élhessen s kiváltságait háborítatlanul élvezhesse. Ez okból hívta össze a magyarországi országgyűlést is, a hol Felső-Magyarország,

¹⁾ Bethlen János Tört. 309—314. ll.

²⁾ Látható Okleveles Függelék I. száma alatt.

Erdély és az egész kereszténység biztonságára nézve intézkedéseket szándékozik tenni.«¹⁾

A váci püspök a kitűzött napon Aranyos-Medgyesen pontosan megjelent, de csak hamar látta, hogy Kászoni az udvart a dolgok állásáról nem híven értesítette, hogy Kemény Simon pártján kevesen vannak; maga ment el tehát Husztra, hogy Rhédei László és Ferencz közül valamelyiket a fejedelemség elfogadására birja; de azok visszaútasították,²⁾ s így a püspök előbb Szathmáron állapodott meg, majd Apafitól és Kucsuk basától kért és nyert menlevéllel azok kolozsvári táborába jött, ott Kucsuk basa gyanúköltő eljárásaért letartóztatta s török kíséret alatt Temesvárra küldötte, hol fogásból kiszabadulta után a megbízatásával járó nyugtalanságok és az ő közbejárásával kezdett békealkudozás jó kimenetele feletti kétségbeesés miatt meghalt.³⁾

Apafi maga is kereste a császár kegyét; 1662. követei által alázatos levélben kérte, hogy a német őrseget Kolozsvárról rendelje ki;⁴⁾ 1665 a Teleki által a vaskvári béke Erdélyt terhelő pontjai ellen orvoslást kért, de Rottal szathmári parancsnok a fejedelem követét nem bocsátotta az udvarhoz, hanem maga adott biztató szokat;⁵⁾ azután Bánffi Dénest küldötte fel ugyanez ügyben, egyuttal, hogy eszközöljen számára Athnamét s Rákóczy Ferenczet tiltsa el a fejedelmi czimvel éléstől.⁶⁾ Bánffi urának biztató szót hozott, de maga bárói czimet nyert azért, hogy a császár ügyét a bujdosókkal szemben ellensúlyozza.⁶⁾

A portai pártfogásnak a németével felcserélése tehát nem a Teleki találmánya, s ha bűn, nem az ő büne volt; hanem Erdély 1657 óta valamennyi fejedelméé és főbb államférfiaié, kik közé Teleki is tartozott. Ez államférfi csak egy hatalmasabb lökést s concrét alakot adott annak az irány-

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék* II száma alatt.

²⁾ *Bethlen János Tört.* 315—316. ll.

³⁾ *U. o.* 362. l.

⁴⁾ *U. o.* 292—293., 330—334. ll. *Vértanúk* stb. 185. l.

⁵⁾ *Vértanúk* stb. 185. l.

⁶⁾ *U. o.* 236. l. *Ujabb Nemz. Könyvtár, Cserei Históriaja* 70. l.

nak, a mi benne — úgy tetszik nekem eleitől fogva, az ország népe egy részében jókora idő óta élt, a mire őt mint magyarországit ösztönei vonták, a mi ellen hol magán érdekből, hol politikai kényszerűség miatt egy ideig ő is küzdött ugyan, de utoljára is a Thökölyvel való meghasonlása, vágyai azon úton el nem érhetése, hitelének a császárnál és portán alásüljedése s magán czéljainak sikertelensége megérlelte benne régi gondolatát, annak kivitelére magát eltökélé, s ki is vitte.

Nem ebben volt a Teleki hibája, hanem a módban és eszközökben, melyeket a cél elérésére használt; az út volt vérszteljes, melyen oda jutott, a szenvedés és kín volt sok, a minek Erdélyt szinte két évtizedig kitette s a polgár vér, a mit érette kiontott; az erkölcsi romlás, a mit politikája előidézett, volt gyászos, mert megrontott egész embernyomot; alásülyesztve az önzés, árulás és politikai corruptio büszhödt sarába egy egész nemzetet, szóval: az ár volt drága, a melyért ez állapotot az országnak megszerezte. A római császárnál és magyar királynál a kereszténység csak czég és zászlófelirat volt, egy tetszetős phrasis, mely ámit, egy elv, mely megragad s rokonszenvet költ, valódi rugó a németiség és dynastiai érdek s a hatalom és az alattvalók és országok számának nevedése volt. A császár-király kettős lényűsége volt oka a magyarok s kivált erdélyiek félelmének, aggódtak a német faj kapzsiságáért, kielégíthetlen bírvágyáért, saját nemzetiségökért, hitökért, alkotmányukért, önállásukért. S nem volt-e rá okuk? Ez egész történetszakasz nem mutatja-e világosan, hogy a magyaroknak csak egyedül alkotmánya s igaz joga, önvédelmökre a német ellen soha nem volt elég? A római császárság mindig a magyar királyság beolvasztására törekedett: elfoglalta lassanként, lépésről lépésre haladva előre egész honát, kiszorította a politikai életből nyelvét, megakadályozta fejlődésében, sőt üldözte protestáns vallását, nyirbálta, felfüggesztette s olykor csaknem kiirtotta alkotmányát. Innen volt iránta a mélyen gyökerezett nagy idegenség.

A törökkel a nemzetiségen elkezdve, semmi téren nem volt antagonismusban a kis Erdélyország, még a vallások

poláris különbsége is javára volt szabad irányu fejlődésének. Ha adót, ajándékot pontosan elküldött, évek hosszú során nem volt bántódása, míg t. i. fejedelmi székén bölcs fejedelmi ültek. 1657 óta mintha átok szállt volna államférfiainak értelmére, ők is terjeszkedni kezdetek: elébb Bécszet akarták elfoglalni, a kereszténység, a királyságok és civilisatio ősi bástyáját. Midőn Erdély II. Rákóczy, Barcsai és Kemény alatt fiainak visszavonása miatt önmarcangoltan vérben s porban megalázva hevert, kegyetlen igazságtalansággal ráontott, Jenőt, Lippát, Karansebest, Lugost, Váradot s több véghelyeit s őrbástyáit elvette, templomokat, palotákat felgyújtatott, Erdélyben a fejedelem székvárosát Gyula-Fejérvárat, a fejedelmi palotát lángba borította, levéltárát elpusztította, száz ezernyi rabot hurczolt ki az országból, fejedelmet octroyált rá, adóját megkészserezte, s ha nem fizeti, bégséggé, szancsaksággá teszi, egész országot behódoltatja — e volt brutalis fenyegetése. Várad bevételével hamis jegyzőkönyvet készített s annak alapján Biharvármegyét, a Szilágyságot, be Kolozsvárig, úgy a részekbeli vármegyéket és Dobokavármegyét is behódoltatta, elbirhatlan sarczot vetett ki, s ha nem fizetik, férfit és nőt, gyermeket és öregeket kardra hányni s az egész országot rablánczra fűzni ígérte. Ilyen önvesztére törő volt ez időben a török politika. Valóban olvasva ezeket, alig lehet csodálnunk, ha az elől-hátul tüzzel-vésszel, vég elpusztulással fenyegetett boldogtalan ország nehezen tudta magát erre vagy amarra elhatározni.

Ezek Erdély amaz időbeli szerencsétlenségeinek a dolgok természetében és létező viszonyokban rejlő forrásai; mikor részére kívánta hajlítani mindkét harczoló fél, sima nyelven beszélt, kétes ígéretek tett, szebb jövővel biztatott, s ha el nem érte célját, vagy csatát veszített érette, fenyegetésre változott beszéde, tüzzel-vassal pusztított, kirabolt és legyilkolt ellenállót és védtelent egyiránt. A célját érőnek első dolga az ígéreteiről megfélelkezés és adószaporítás volt.

A bajok másik forrása a kor vezérferfiaiban s a fejedelem kormányában volt, mely a törvényeket megszegte, az alkotmányról teljesen megfélelkezett s szeszély és önkény szerint igazgatta az országot. Apafinak a Kemény fejedelem

feltételeit szabta elébe az ország s ő azokra megesküdt, de mindeniket megszegte. Egyike ezeknek, és pedig a legelső: »a porta iránti hűség.« Láttuk, minő volt Apafi és Teleki hűsége. Másik föltétel: »az ország házainak, vég várainak el nem idegenítése;« s ő Jenőt, Lugost, Karansebest, Lippát, Váradot mind elfoglaltatta. Meg másik: »az ország szabad választását nem gátolja;« s ő a székely királybírószágot és kapitányi hivatalt sorban osztogatta kegyenczeinek. Negyedik föltétel: »senkire a fejedelemséget nem ruházza át, arról nem alkudozik, az országnak nem hozza ajánlatba, titkon is arról senkivel nem tractál.« Az olvasó látta már egy nagy sorát az ország elidegenítésére irányzott tractáknak, titkos szerződéseknek. Szinte hat év mind ebben telt le. Ötödik föltétel: »a tanácsi és minden egyéb rendeknek szabad vélemény kimondást enged s fenyegetésekkel nem akadályozza, sem másnak nem engedi.« Még is mikor Teleki a gyermek Apafit 1681. a rendek elnöke előadására fejedelemmé azonnal megválasztatni ajánlá, s Daczó Gergely küüllővármegyei követ gondolkozási időt kívánt engedtetni, Teleki leriasztá, a gyermeket ölében behozván, asztalra tette s a választást rögtön végre hajtatta. Midőn Bethlen Miklós az 1688-ki föltétlen meghódolás iránti nyilatkozat megvitatására — nézetét indokolva — időt kért s a tábornok szállásáról a magokéra menést javalta: »ne philosopháljunk most — mondá lesújtólag Teleki — lássunk a dologhoz;« máskor szállásáról őt erőszakkal kitétetni akarván, midőn ügyét védte, reá riada ily szóval: »Bethlen Miklós! le tégy a nyelvedről, mert ugy segéljen! általesünk egymáson.« Midőn Udvarhelyszéken magtalanul elhalt két Geréb-testvér ingó és ingatlan vagyonát, a mit 60,000 frtra becsültek, Bethlen Gergely, ottani székely kapitány a fejedelemtől felkérte s ellenmondás daczára el is foglalta: Maróti és Biró Bálint jogos követelő felek kérésökkel Fogarasba a fejedelemlhez mentek, Bethlen kézen fogta s irásostól együtt kivezette a várból. Maróti türte, de Biró kifakadt Bethlen ellen s tán kemény szókat is használt. Ez országgyűlés elé vitte dolgát. A szavazás még félig sem volt meg, Teleki feláll s mondja: »Igen is bezzeg, valami rossz, nyelves ember mindent elfecsegjen, egy méltóságos ember és

főtiszti ellen, aztán az hosszú törvénynyel keresse becsületit. Fogják a bestyelélek kurvafiát, tegyenek kakas tollat, szalmakoszorút a fejébe, vigyék a pellengérhez, pálcázzák ott jól meg, hozzák vissza ide, itt kövesse az urat s menjen kurvanyjába, tanuljon minden fecsegő rossz ember rajta.« Ezt Teleki Fogarasban február 13-án tartott országgyűlésben csaknem szó szerint törvénybe iktattatta. ¹⁾

További pontja a fejedelmi föltételeknek : »a fejedelem mindennek igaz törvényt szolgáltat, személyében, jószágában, javaiban senkit törvény nélkül meg nem bánt, nem arestáltat, hanem legitima citatione mediante, juris ordine et coram foro competenti méltó executiót tétet.« Ennek ellenére Bánffi és Beldi ellen maga Teleki titkos szövetekezést hozott létre — liga — vádpontokat készített, s rendes törvény útján kívül ítéletet hozatott, az első hóhérbárd alatt vérzett el, az utolsó a portán fogságban halt meg; Zólyomi Miklós, Paskó Krisztof, Barcsai Mihály, Kapi Gábor javaikat vesztek, Bethlen Miklóst idézés nélkül befogták s csak súlyos önkéntes mellett bocsátották el. Ismét egy más pont azt tartja : »hogy a fiskusra szállott jószágokat a fejedelem se magának, se nejének ne ajándékozza;« mégis az országgyűlés Thököly Imrétől 1679. június 20-án kelt kötelezvényénél fogva ²⁾ az ifjú fejedelem illendő neveltetése tekintetéből, valamint azon okból, hogy Thököly kötelezte volt magát a magyarországi atyafiakra tett költségei visszafordítására, de nem csak hogy azt nem tette, sőt különféle cselekedeteivel magát a fejedelmet is megbántotta s az egész országot megháborította — az ország törvényei szerint megpereltetvén, maga része szerint való erdélyi és partiumbeli jószágai fiskus számára ítéltek, mely jószágok közül az öt különösen illető ilyeit és csehit a kastélyokkal, a hunyadit a várral, vashámmal, bányákkal és havasokkal, a haczokit, brettjeit és szigethit az uradalmakkal, falukkal s minden hozzá tartozandókkal együtt annyi rész-

¹⁾ Látható az 1687-ik febr. 13-án Fogarasban tartott országgyűlés 11. törv. czikkében. Kir. kormányzékai (másolati) *Törvénygyűjtemény* II. köt. 994. l.

²⁾ Látható *Okleveles Függelék* III. száma alatt.

ben, mennyiben Thököly úrtól elvették (vérszerénti atyjafiaival ki fogván ő nagysága egyezni) az ifjú fejedelemnek adományozta s az erről kelendő adománylevelet az ifjú fejedelem nevére a fejedelem neve alatt kiállíttatni határozta.¹⁾ Más pont: »a ki veszedelmes és gonosz tanácsot ad a fejedelemnek, száműzéssel büntesse,« — mégis a hízelkedők és besugók megjutalmaztattak, jó hazafiak száműzettek s javaik elkoboztattak. Másik pont: »térítvényt, önlekötelezést — reversalis — venni a hazafiaktól nem szabad;« látók, hogy Bethlen Miklóstól, Béli Páltól, Thökölytől mégis azt vett. Másik pont: »az ország törvényeit és végzéseit megtartja s tartatja,« — s mégis annyira felforgatta azokat a fejedelem a Teleki tanácsára s oly átkozottul veszté el liga által a haza sok jó fiát, hogy az ország 1682-ik aug. 1-én a gerlai — szamosújvári — gyűlésen kényszerült ellene felszólalni s ezen veszedelmes titkos igazságszolgáltatást eltörölni. »Kényszerítettünk kegyelmes urunk — így szóltak a rendek — szíveink fájdalmával keservesen megvallani, hogy az elmúlt időkben szegény hazánkban régi szent királyoktól és régi méltóságos fejedelmektől adatott s eleinktől ránk maradt és eddig megtartott szép szabadságaink, törvényink és privilegiumink ellen történt amaz Istent és minden keresztény nemzetet s igaz hazafiai irtóztató és lelkiismeretsértő ligának nyakunkba, kényszerítő fenyegetés alatt való becsúszása és vettetése, a melyet a minthogy törvényeinkre és szabadságainkra nézve minden részeiben károsnak ismertünk: ez okból mi országul, három nemzetül, egyező szavazatunkkal és egyértelemmel, nem senki kényszerítéséből, szabadoson — a nagyságod kegyes atyai szeretete és fejedelmi kegyelmessége hozzájárulván, mától fogva örökre, különösen azt a ligát egészben és részeiben megszüntetjük, megsemmisítjük, s átok alá vetés és örök hűtlenségi büntetés alatt örökre kiirtjuk magunk közül és kiküszöböljük; hazánkból kiutasítunk, úgy hogy mától fogva ennekutána avval senki ne élhessen, se mást ne élthessen — mint ha-

¹⁾ Kir. kormányzéki (másolati) *Törvénygyűjtemény* II. kötet, 981—982. II.

zánknak minden szabadságos törvényeit elrontó törvénytelen-séggel — melynek nagyobb erősségére végeztük, hogy ezen országgyűlés bevégeződése után tizenöt nap alatt a kolozsmo-nostori és fejérvári káptalanokban és szebeni s brassai tanács-házakban (és ha másutt is volnának a szász városokban) be-adott és elhelyezett pecsét és aláírt ligát kihozzák s Mikes Kelemen ítélőmester atyánkfiának kezébe adván, ő kegyelme a nagyságod mostani hadi expeditiójából honmaradott tanács-i és főrenden levő és másik ítélőmester Alvinczi Péter atyánk-fiai személyes jelenlétekben égesse el, mindeniket, Isten pedig nagyságodat visszahozván édes hazánkba, azután tartandó országgyűlésre a kinél azon átkozott ligának csak párja ma-radna is, a feljebbi büntetés alatt tartozzanak személyváloga-tás nélkül minden rendek, nevezett ítélőmester atyánkfiainak kezébe adni, és ő kegyelmek azokat is tartozzanak elégetni. A kik pedig ennekutána, oly istentelen, lelkiismeretlen emberek találtatnának, a kik ilyen vagy ehez hasonló hazánk törvényei és szabadságai ellen való törvényeket csinálnának vagy csi-náltatnának, azok mind magok s mind maradékaik átkozottak és örökké való árulók legyenek. Azon alkalmatossággal iratott adományok és törvényczikkek ide nem értetvén, ezután is érvényben maradjanak.« ¹⁾ Ismét egyik föltétel volt: »hogy a fejedelem soha semmi időben a haza fiaitól azt nem kívánja, se nem parancsolja, hogy ő nagyságát és tanácsrendet felha-talmazza arra, hanem az ország közönséges értelméből és tet-széséből végezzen és határozzon minden a haza javára czélzó és megmaradandó dolgokat.« Mégis a mint 1684-ben Dunot atya az országgal és Telekivel az országnak a török oltalma alól elvonása s a német császár és magy. király oltalma alá adása iránti alkudozások elkezdődtek, a haza fenmaradását, fiainak üdvét s polgári boldogságát tárgyazó ügyben tanácskozhatás az országgyűléstől elvonatott és Teleki életében soha vissza nem adatott, hanem néhány kiküldött végzett mindent a feje-delem tanácsával. Az e tárgyban 1685-ik octob. 24-én Gyula-

¹⁾ Kir. kormányzékai (másolati) *Törvénygyűjtemény* II. kötet, 881—883. ll.

Fejérváratt hozott 2. t. cikk így szól : »Szomorúan tapasztaltatván, kegyelmes urunk, mely szorult állapotban legyen a hatalmas török nemzet és római császár ő felsége egymás ellen kikölt s mind tovább terjedő hadakozásaik miatt szegény hazánknak s nemzetünknek is dolga: közönséges megegyezett akarathból szegény hazánk ezen fenforgó dolgai folytatására s édes hazánk javára s megmaradására szolgálható minden dolgoknak elkövetésére meghatalmáztuk a tanácsot és ő kegyelmek mellé rendelt bizonyos számú becsületes atyánkfiait — számszerint negyvent — a mi három nemzeti pecsétünkkel megerősített biztosításunk erejével, megnyugodván abban, *hogy nagyságod ő nagyságokkal és kegyelmekkel együtt szegény hazánknak és édes nemzetünknek boldog javát s megmaradását is keresztényi atyai indulatokkal s szorgalmatossággal is munkálkodik*, kérvén a fejedelemnek is megegyezését.«¹⁾

E végzés 1686. a május 12. szebeni országgyűlés 4. t. cikkében ismét megújítatott. Az országgyűlés legelőbb is köszönete kifejezése mellett beleegyezését adta minden végzésekbe, melyeket az 1685. 2. t. cz.-ben megnevezett kiküldött úri és főrendek a dolgok és körülmények szerint irtak és az országgyűlésnek is tudomására adták; és : »mivel a haza ügyesbajos dolgai nem fogynak, sőt nagyobb mértékben nevedeknek, a fejedelem megegyezése hozzájárulásával végezték, hogy ezután is míg a fenforgó súlyos állapotok tartnak, és az egymással hadakozó két hatalmas nemzet között a fegyver béke-ség szerint letétetik, az elebbi t. cikkben megnevezett urakat — életben levő hazafiait — azok helyett pedig, a kik betegség miatt meg nem jelenhetnek, a most kiküldött tiz hazafit a szegény haza mostan fenforgó dolgai folytatására megbizza, megnyugodván abban, hogy ők a fejedelemmel együtt a fenforgó súlyos állapotokhoz képest hasonló javára szolgálható minden dolgok folytatásában *igaz hazafiságok gyakorlásával az országot megörvendeztetni hívségesen igyekeznek*; hogy pedig ők az egész ország szolgálatjában magok fo-

¹⁾ Erdélyi kir. kormányzék (másolati) *Törvénygyűjteménye* II. köt. 940. l. E t. cikk czime : »*A Delegatusok assecuratioja az ország részéről.*» Ez az erdélyi delegatio a Teleki Mihály gondolata.

gyatkozásával munkálkodván, meg ne kedvetlenítessenek, végezték arról: közönséges tetszésből irt jegyzékben kinek-kinek rendi és állapotja szerint meghatározott költségét mostantól kezdve egy egész esztendőre az ország közpénztárából adják ki, melyen is egész országul megnyugosznak és azt elfogadják.« ¹⁾ Ugyanazon évi aug. 12. Szebenben tartott országgyűlés 10. t. cikkében ismét kijelenti az ország: »hogy a felforgó szoros állapotok még mind tartván, a tanácsi rend mellé újabban rendelnek két ítélőmestert és kivülek a tábla fiaiból 9 egyént, a főrendek közül 24-et, a szászok közül hatot, a kiknek a tanácsi rend mellé bejöni 100 for. büntetés terhe alatt kötelessége lesz.« ²⁾ 1688-n május 10-n Fogarásban tartott országgyűlés 15. t. cikkében a fejedelem udvarában levő tanács-úri, és főrendekből álló kiküldöttek költségére az ország kölcsönt vett fel, beszédésére külön pénztárokat rendelt s fizetési határidőül 15 napot tűzött ki; ³⁾ 1690-n jan. 17. a radnóthi országgyűlésen a kiküldöttség a 8-k pont alatti végzésben megrendeli, hogy a kiküldöttek, kik, mily számban és renddel legyenek az udvarnál; ⁴⁾ míg végre 1690 a szeptember 19—29-ki keresztényszigeti országgyűlés 14. t. cikkében ez intézményt, mint a házára nézve veszedelmest, eltörölte.

Az országgyűlés ezen végzése, mit fennebb közöltem, a tényállással nem egyezik annyiban, hogy a kiküldöttség szorosan véve nem volt titkos, mert nyilvános gyűlésben választott, abban tanácskozott, sőt az első évi végzését a következő országgyűlés által helyben is hagyatta; de az mégis a nemzet közvéleményének ad hű kifejezést, világosan tanusítva, hogy a haza alkotmányos létének s csak alkotmányosan lehető igazgatásának tudata és érzete még e veszedelmes korban is itt-ott épen élt egyesek lelkében. Mert akár azért hozta be Teleki ez intézményt, hogy kormánya gyenge volt s evvel erősíteni akarta, akár azért, hogy a felelősségben részesévé tegye: egyformán megsértette az alkotmányt, megsértette a fejedellemmel föltételei illető pontját s a fejedelmi esküt. Első esetben, ha ő

¹⁾ Erd. kir. korm. (másolati) *Törvénygyűjt.* 952—953. II.

²⁾ Erd. kir. korm. (másolati) *Törvénygyűjt.* II. köt. 970. I.

³⁾ Erd. kir. korm. (másolati) *Törvénygyűjt.* 1076. I.

⁴⁾ Erd. kir. korm. (másolati) *Törvénygyűjt.* II, köt. 1143. I.

az állam hajóját biztosan kormányozni képtelen volt. vissza kell vala lépnie, lemondania; utolsó esetben a rendkívül nagy országos ügyekben való határozás súlyos felelősségét visszatenni illetékességi körébe — t. i. az országgyűléshez — törődött volna vele s felelt volna végzéseiért az. De Teleki nem ezt tette: ő végig kormányon maradt, neki tehát vagy a volt célja, hogy az egyedül végrehajtásra jogosult kormányhoz ragadván a törvényhozásra egyedül hivatott országgyűlés legfőbb jogát, a nemzetből az alkotmánya iránti érzék s az iránti érdekeltség lassanként kihaljon, a törvényhozási jog gyakorlatától elszokják, vagy pedig az, hogy tetszése szerint alkotván össze a kormánytanácscsal együtt tanácskozó és határozó országos kiküldöttséget, titkos céljait annál könnyebben és zajtalanabban kivigye. S akármelyik volt indoka, törvény- és alkotmányellenes az, a tény maga a hazára veszedelmes és bűnös, következményei siralmasok. Igaza volt Bethlen Miklósnak, midőn Önéletirata során mondja: »Ilyen istentelen szokás vala akkor Erdélyben, mely annak öröklött betegsége a szavazásban: *Az urak voxa, Teleki uram voxa, Gubernator urunk voxa*: akár feje, akár fekete, ki bolondságból, ki félelemből és hizelkedésből utána hajlik.«¹⁾ Hogy Telekinek ez utóbbi volt célja, a mi által közvetve a nemzet jogérzetének lassankénti elaltatására dolgozott, saját tényeiből derül ki! A kiküldöttség 40 tagjából tetszés szerint hívhatott be egyéneket a fejedelem és kormány bármily fontos ügyben való határozásra, s a mit végeztek, országos végzés erejével bírt. Az pedig természetes, hogy minden bitorló hatalom hizelkedőit, és minden törvényteleniséget kedvelő kormány föltétlen híveit szokta ily célokra használni. Teleki kormánya alatt is a tanács mellé behívtak néhány országgyűlési kiküldöttest, a tanács is nem lakván és ülvén mindig együtt a fejedelem körében, hanem esetről esetre hívatván be a tagok szükség szerint jószágaikból vagy kéretvén be nézetők írásban a tárgyról: oly tanácsot s határozó Delegatiót állíthatott össze Teleki, a minő tetszett, melylyel mindent tétethetett. A legelső Delegatió-ülésben

¹⁾ *Magyar Történelmi Emlékek.* Bethlen Miklós Önéletirása. I. köt. 517. l.

— ezt például emlitem — mindjárt a tárgyalási modorral széditette el az országot. Dunod atya úgy adta elé küldetési célját, tanácskozásaik tárgyát, hogy a jelenlevők sem értették, annyival kevesebbé tudták a titkon hozott végzést. Fennebb volt már szó, hogy Haller Gábor a fejedelmi tanács tagja úgy nyilatkozott: »ő csak hallott a Dunod szerződéséről, de róla nem tud semmit.« Bethlen Miklós pedig azt írja, hogy a pater csak Telekinek fedezte fel egész tervét, nekik mesélt, csak általános érthetetlen szavakban említett meg császári védelmet, oláh fejedelemmel való megegyezést, sat. Mikor rá jött a szavazásban a sor, azt mondotta: »En csak ilyen homályos mesére a portától elállani nem merek.«¹⁾ A többi kiküldöttségi fontos ügyekben tartott tanácskozások is ilyenek voltak, elannyira, hogy elmondható, hogy a kiküldöttségi intézmény — Delegatio — oly szerkezettel, a minőt annak Teleki adott, a nemzet legfőbb jogának confiscatiója, az országgyűlés egyenes kijátszása, az önkény szerint kormányozhatás intézménye volt. S valóban Telekiben sok önkénykedési hajlam és fékezhetlen véleménytürelmetlenség volt. Ezért nem kellett neki a teljes országgyűlés.

Apafi kormánya ha teljes országgyűlést vagy kiküldöttséget tartott is, igen sokszor oda nem tartozó tárgyakkal foglalta el azt, vagy compromittáló végzésekre erőszakolta. A nota-esetek minden formák megtartása nélküli tárgyalása s magán birtokügyek országgyűlés elébe hurczolása világos bizonyítékai ennek. S az erdélyi törvénygyűjteményekben elég példát találhatni ezekre. Az utóbbira idézek is néhányat, mivel élesen jellemzik a kort és kormányt. 1683. febr. 10. a segesvári országgyűlés 8. t. cikkében mint hibát említvén fel: »jobbágyok és parasztrendű szolgák közt a fegyver- és posztóruha viselése elterjedését, elannyira, hogy a béres szolgák rendi a gazdák sorsát többnyire feljül haladja, a gazdák is kevés értéküket többnyire magokra s szolgáljokra tékozzolják, meg nem gondolván magok alacson rendit: az országgyűlés a közjó előmozdítása tekintetéből meghatározta, hogy ezután az

¹⁾ *Magyar Történelmi Emlékek.* Bethlen Miklós Önéletirása. I. köt.

udvarbeli jobbágyszolgákon és tisztartókon, szabadosokon és puskásokon kívül személyválogatás nélkül a paraszt népnek és béres szolgáknak semmi vasból való vagy vasas fegyvert, (a pakulárokat kivéve, a kiknek lándsát viselni szabad) nestes, nestfarkas és rókás süvegeket, gyolcs vagy egyéb varrott ingeket, csizmát és posztóruhát, fejér abán kívül, viselni nem szabad, s a ki az ellen cselekszik, fegyvere, köntöse vétessék el s felét fordítsák a helybeli ekklézsiák és iskolák számára hitelesen.« ¹⁾ Nevetséget költ e törvénynek amaz ellenkezése, midőn a mivelődésre mutató viselet tilalmi büntetéspénzét mivelődési czélokra rendeli fordítani. Ha az utóbbit akarja, miért tiltani az elsőt? 1687. jul. 4. a balázsfalvi kastélyban tartott kiküldöttségi gyűlés végzése a római császárnak ő felségének és ő felsége minisztereinek *az ország hódolata nagyobb bizonyosságul* egy paripát, egy török lóval való kedveskedést rendel, s hogy ezen kívül egy harmadik, szerszámos is legyen.²⁾ 1688. május 10. Fogarasban hozott 5. t. cz. megtiltja római császár ő felsége alá s feljáró vitézeinek megölettetését, úgy pedig, hogy a ki teszi, ha most nem is, de ezután esztendőnk mulva kitudódik, halállal fog büntettetni. ³⁾ Ugyanazon évben a kiküldöttség Ebesfalván tartott gyűlése a 6-ik pont alatt azt végezte, hogy ha a Kapi Gábor gyermekei a gernyeszegi jóságban volt részöket illető leveleket elő nem tudják adni, veszítsék el azon pénzt, melyet azon részért nekik Teleki Mihály fizetett. ⁴⁾

A ki Apafi kormányzása ideje adatait s a fenmaradt emlékiratokat tanulmányozva olvassa, azon gondolatra jöhet, hogy Erdélyország azon időben az értelem, erkölcsi erő, a törvényhozásra és kormányzásra képes emberek azon számával nem bírt, a mi kell vala a végre, hogy önmagát kormányozhassa, bölcs törvényeket hozzon s mint állam fenmaradhasson. Ez téves felfogás és igazságtalan lenne az erre alapított ítélet is. II. Rákóczy György, Kemény János, Beldi Pál és Thököly

¹⁾ Erd. k. kormányisz. (másolati) *Törvénygyűjt.* II. köt. 896. lap.

²⁾ *U. o.* 1000. l.

³⁾ *U. o.* 1067. l.

⁴⁾ *U. o.* 1096. l.

Imre fejedelemségre termett emberek voltak, kiknél azon kor egy nemzete is képesebb és tapasztaltabb férfiakat nem mutathat fel. Kornis Gáspár, Haller János, Kapi György, Bánffi Dénes, idősb Bethlen János, Bethlen Farkas, Bethlen Miklós, Petki István és János, Lázár István, Paskó Kristóf, Barcsai Mihály, Haller Gábor oly férfiak, a kik bármely fejedelmi tanácsba beillettek volna. Értelmi erőben tehát hiány nem volt. De a volt az ország szerencsétlensége, hogy kitünő embereit az épen forduló-pontra ért kelet-európai politika, a német-török óriási küzdelem egymásután elviselte, s abban állott az emberek és pártok hibája, hogy az idő ezen pusztító jellegét nem vették észre, s magukat úgy alkalmazni, a haza ügyeit úgy intézni nem tudták, hogy az ország akár régi tradícióihoz s eddigi védurához hű maradjon, de azt egyszersmind a szerződések határi közt maradásra birni tudja, akár pedig attól — határozott, nyílt és férfias politikát követve — országgyűlésen, a alkotmányos úton hozott törvényes föltételek mellett elszakadjon, a német császárt mint magyar királyt fogadja védurává, s ez önelhatározását egyesített erkölcsi és anyagi ereje egész súlyával érvényesítse. A nemzeti akarat ezen bátor revelatioja helyett hol a törökhöz, hol a némethez szítva, most ezt, majd amazt ámitva, hitelét mindkettő előtt folyvást vesztette, benn az országban a régi védúrt megtartani és viszont elhagyni s újat szerezni akarók pártját teremtette meg, a küzdő két nagyhatalom, pénze, ígéretei és fenyegetés által kész eszközökre talált a haza édes fiai közt, az árulás napirendre jött, honfi honfi ellen támadt, hősies lelkű, nagy államférfiúi tehetségű fejedelmek a csatatéren halva maradtak, hiveik börtönbe kerültek vagy száműzetésben haltak el, hűtlenség, felsegsértés és vagyonkobzás mindennapivá lett az országban; ezekből agyatlan, önállástalan, bitorló fejedelmek zsákmányleső kegyenczeiknek új adományokat tettek, felemelték őket, hatalomra juttatták, udvarukat hízelkedőkkel vették körül. A nota-büntetések végrehajtására a mezei hadak és az ország generálisa, a várőrségek és tiszteik, a székelvő székek kapitányai és alattok levő hadak használtattak. A nota-büntetési ítélet végrehajtása szabad rablási jelszó volt. A mindenünne összedobolt katonaság

többnyire éjjel rohanta meg az ily szerencsétleneket, cselédek-
ket elkergették, őreiket levágták vagy befogdosták, őt elfogták
s vasba verték, házat, udvarát kirabolták, sokszor kastélyaikat
is földig rombolták, házbeli javait, a kertek, pinczék, gabonások
tartalmát, méneseket és marhacsordákat elhajtották, szóval:
azon kori kifejezés szerint *»mindent kapsira hánytak.«*
Evvél a katonaságból a fegyelmet, személy-, vagyon- és tör-
vénytiszteletet kiölték. A Bethlen Gábor és I. Rákóczy
György alatti példás hadi rend, vitézség és fegyelem kihalt.
Az ez időbeli erdélyi katonaságot csak a zsákmánylás remé-
nye vitte csatatérre, s csak a had szerencséjének kedvezése
tartotta meg e forró helyen; de ha az első támadás nem sike-
rült, prédához nem vitt, ha erős ellenállásra talált, azonnal
ott hagyta zászlóját és vezérét, ott fejedelmét, önbecsületét és
a haza szabadsága ügyét. Így futottak el egész csapatok
II. Rákóczy, Kemény és Teleki mellől.

Az idegen tulajdon után kapkodás, erőszakos vagyon-
szerzés, a hivatalnak nem a haza javára, nem a közjó előme-
netelére, de magán meggazdagodásra felhasználása mint
erkölcsi dudva az egész társadalmat ellepte, maga a kormány
és az ország előkelői adtak erre példát; Pater János, Szegedi
György és más ál-haszonbérlokkal magok a fejedelmi taná-
csosok vétették ki bérbe a sőt, harminczadot s más fiscalis
jövedelmeket potom árakban, adtak valamit a bérlőnek, s a
hasznot osztották maguk; néha pedig bérelengedést kértek
számukra, s ismét a tanácsosok osztottak belőle. »1673-ban
— írja Bethlen Miklós — iszonyú sok peculatust találtak az
ország jövedelmeivel, adójával, kivált pedig a török portának
való hátralékokban; 40,000 tallért liquidáltak a kezelőkre;
legtöbbje a Székely László és magánál nagyobb úr-társai
ládájába ment. Fogarasföldén is liquidálának 30,000 tallért.
A commissio a számvételt megtette, megpecsételte, az ország-
gyűlésnek beadatott, elébb húzták-halasztották elővételét;
1674-ben eljőve Teleki az országhoz a *»fejedelem-asszony szá-
vával«*, és lekéré a fogarasföldi 30,000 tallért; *»engedje el az
ország — mondá — jó anyánk ő nagysága«* — kiálták néme-
lyek, s elengedték. Azután Teleki Pater Jánost e nagy vét-
kest vette védelmébe. *»A becsületes executorok károsították*

meg — monda — de honnan az ördöglől vegyen olyan rossz ember 40,000 tallért?» s ezt is elengedték. A commissio fáradozott, az országnak kitelt volna egy esztendei adója, s egy batkája sem térült meg.«¹⁾

Örök szégyenfolt lesz Erdély ez idei kormányának emlékezetén Duka moldvai vajda kezesség-pénzének vétkes könnyelműséggel elsajátítása, melyet épen a fejedelmi tanács, elnökével — Telekivel együtt — követett el. A vajda szultáni parancsból hadával Bécs ostromára ment 1683-ban, Sobyeski lengyel király elfogta, fogságra Leopoldvárába küldötte, de neje, Anasztázia hercegnő megnyerte, hogy 18,000 arany hadisarcz fizetés mellett elbocsátassék. A pénzt Erdélyen át útnak indították — mint szövetséges nép hazáján át — a fejedelemtől rá engedélyt s emberei védelmére kíséretet kérve. Telekinek ajándékot is küldött a hercegné. »Anasztázius, a vajda kincstárnoka 1684. dec. 3-án indult ki — így szól tulajdon naplója — Konstantinápolyból, a hol a sarczot részben kölcsön szerezte meg, s szerencsésen eljutott Brassóba; hozott 14,000 darab magyar arany forintot, 2,000-et arany rúdokban, 2,000-et arany láncokban. Brassóban Teleki országgenerális parancsából 45 napig kellett várakoznia; itt átadta a fejedelemtől Telekinek küldött ajándékot, kérve, hogy adjon kíséretet Besztercze felé, ez ajándék 60 tallér erő aranyos köntöskelme, két aranyos keszkenő és 30 tallér erő patyolat volt. Márczius 1-én Fogarasba vitték őket s ott tartották 10 napig; azután Beszterczére kísértette Teleki, illendő kíséretet adván melléjük s biztosítá a vajdánét azon pénzre való gondviselés iránt. Itt megállapodott Anasztázius addig, míg urának lengyelországi állapotát megtudakozhatta. Hirül azt hozta követe, hogy a vajda meghalt.«²⁾ E napló szerint: »a váltságpénz május 25-én Teleki nevében Beszterczére jött biztosok által lefoglaltatott, Anasztázius és szolgálai foglyokká téve, elébb Fejérvárra, azután Radnóthra,

¹⁾ *Magyar Tört. Emlékek.* Bethlen Miklós Önéletirása II. kötet, 428—429. II.

²⁾ Látható *Okleveles Függelék* IV. V. XXVII. számai alatt.

onnan Szebenbe, végre Fogarasba vitettek; sok időtelve Székely László közbenjárására bocsátotta el Teleki Anasztáziust 1,200 tallér érő 40 pár nuszt és 100 tallér érő szkofium ajándékért, Székely Lászlónak 120 tallér érő hiuz mált adott ajándékba.« ¹⁾ Más adatok szerint a pénzt május 31-én Kara Ibrahim basa nagyvezér letartóztatni s urához a portára beküldetni kérte az erdélyi fejedelmet, s ezért foglaltatott le. ²⁾ A kormány Mikes Kelement a havasalföldi vajdához küldvén ez ügyben, ez jul. 3. azt írja, hogy ő e pénz dolgában szemben volt a vajdával, annak tetszése az: »hogy a pénz mellett levő szolgálkat mind csak alattomban meg kellene fogatni s kiváltképen Anasztáziust, mert rettenetes lator practicus ember, és nem kellene mind együtt tartani, s ha csak a törökök nem sürgetik, feledékenységbé megyen annak a pénznek a dolga.« ³⁾ Ugyanez időben a lengyel király követelést támasztott e pénz iránt, irt a fejedelemhez és Telekihez, tudatva, hogy a vajda fogságban meghalván, a vajdáné kérésére testét az országból kiadatta; kéri tehát, hogy a vajdáné által neki küldött sarczot hozzá vigyék be. ⁴⁾ Az ügy a jul. 18. Fejérváratt tartott fejedelmi tanács elé terjesztetvén, végeztetett: »mivel e dologra nézve fenforgó akadályok most el nem háríthatók, tetszett, hogy ezen pénz adassék jó securitás alá a beszterczei tanács hűséges gondviselésébe és legyen ott, míg az idő különb dispositiót kíván felőle. A szolgálk felől való intézkedés pedig legyen a belső tanács dolga.« ⁵⁾ »Tartván azonban — így adja elé a sarcz dolgát egy egykorú — a fejedelem és Teleki attól, hogy a lengyel király azon pénzt egy vagy más úton Beszterczéről elvitethetné, újabban azt határozták, hogy Macskási Boldizsár és Haranglábi Zsigmond, egy harmadikkal együtt (kinek nevére nem emlékezik) Beszterczéről hozzák el. Ezek a fejedelem, tanács és kiküldöttség rendeletéből el is vitték Szebenbe s a vert ara-

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék* IV., V. számai alatt.

²⁾ *Török-Magyarokori Államokmánytár* 55. l.

³⁾ *U. o.* 67. l.

⁴⁾ Látható *Okleveles-Függelék* XI. száma alatt.

⁵⁾ *Török-Magyarokori Államokmánytár* 55. l.

nyokat és arany rúdakat Ugron Ferencz ország pénztárnoka, a lánczokat Teleki uram vette kezébe. Ez aranyokból — mond ugyanazon egykorú — 1686. adatott Macskási Boldizsár akkori portai követ kezébe az 1685. évi portai adó pótlásaul 5,500 arany, Scherffenberg tábornoknak 1,500 arany, később 1690. az ország adóssága pótlására adattak a 2,000 vert aranyat tevő arany rúdak. Clenodiumokban volt 2,000 arany érő, melyeket Teleki Mihály egy alkalommal felvitetett a fejedelemasszonyhoz, hogy válaszsza ki a mi kell; de semmiképen magához nem akarta venni s egy pénzérőben sem osztzott azt mondván: »Senki bitangja nekem nem kell, a magamé is nem tudom kié lesz.« Annak utána Teleki uram a lánczokat újabban magához vivé, a kiket szeretett közülök, megtartotta, a többit, a kiknek akarta, elosztotta. Kilencezer arany ország szükségére ment — így végződik az érdekes oklevél — a miről nem tudatik, hogy Ugrou Ferencz visszafizette-e a kezeire adott ország adójából, de ez az 1685-ik évi számadásból kitetszik: honnan pótolta ki az adót. Hét ezer aranyról nem tudatik: hová lett? ki költötte el? ma hol rejlik? de az ország szükségére nem fordítatott.«¹⁾

A portánál ez ügy végképen feledékenységbe ment; de a lengyel király Wyszynski követe által 1687. felelevenítette, irván a fizetés iránt a fejedelemnek és Telekinek. A dolog — úgy látszik — ismét fejedelmi tanács elé került; mert Gyulai Ferencznek fenn van 1687. jun. 7. költ s a fejedelemhez bizonyára felszólítás következtében írásban megküldött véleménye, mely szerint ő azt tartja: »hogy a Duka vajda pénze inkább az ő örököseit illeti, mint a király ő felségét, maradván neki halálakor úgy is elég pénze. De tarthatni — úgy mond — attól is, hogy még valaha más részről is ne követeljék azt. Mint-hogy azonban egy része ország adójára fordítatott, ha a fejedelem a király jövődöbeli szolgálatjáért oda menő követétől megigéri, nem nézi rosznak.«²⁾ Ezen tanácskozás következtében irhatta Teleki a lengyel királynak dec. 11-ki levelét, melyben: »azon halhatatlan hála indokából, melylyel Erdélyor-

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék XXVII.* száma alatt.

²⁾ *Török-Magyarokori Államokmánytár* 250—251. ll.

szág lengyel király ő felsége és felséges utódai iránt viseltetni tartozik, bizonyossá teszi ő felségét arról, hogy mihelyt békésebb napok következnek, a fenforgó összeget három jó esztendő folytán meg fogja fizetni.« ¹⁾ Erre a király 1688. febr. 16-án Telekihez intézett válaszában tudtára adja : »hogy ha közte és Erdély között barátságos viszony létezését teszik fel, ez meg nem engedte volna, hogy a király tudta nélkül bármily szükség nyomása alatt azon pénz elköltessék; azonban a fejedelem nevében adott ígéretszóban bízok, s megnyugszik abban, hogy a követelése három év alatt fizettessék meg, e tekintetben tett intézkedéseit tudatta is.« ²⁾ Erre Teleki ápril 23-án újból válaszolván a királynak, hivatkozik követére, Wyszynszkire, a ki el fogja élő szóval mondhatni: »mennyi gondot fordított ő ezen ügy elintézésére, és mily nagy az ő felsége szolgálatára való készsége.« ³⁾

A dolog nagy ideig maradt ismét hallgatásban, a lengyel király követelésének sincsenek további emlékei. Évek múlva 1702. Duka vajda örökösei: Duka János moldvai vajda, testvérei: István, Ilona, Mária, Erzsébet és Anasztázia Leopold császárhoz folyamodtak a hadi sarcz visszaadásáért, elé adták néhai atyjuk elfogatását, megjelölték a hadi sarcz pénznemét s összegét, mellékeltek egy levélkét, melyen a lefoglaló s az arany lánczokban osztozkodó erdélyiek név szerint ki vannak jelölve, ⁴⁾ kérték a császárt, hogy vagyonukat adassa vissza. Ez rendelkezett a kormányshoz, s úgy látszik, hathatósan, mert nem sok idő múlva mindazok, kiknél amaz arany lánczok, drágaságok voltak, beszolgáltatták, azok 1702. márczius 3-án hivatalosan megmérve, a következő súlyú és arany értékűeknek találtattak:

a kormányzónál, gr. Bánffy Györgynél .	362	arany értékű
Macskási Boldizsárnál	240	» »
Haller bárónénál . .	243	» »

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék* IX. száma alatt.

²⁾ *U. o.* XI. száma alatt.

³⁾ *U. o.* XIII. száma alatt.

⁴⁾ *U. o.* XXIV. száma alatt.

Bethlen Eleknél . . .	120	arany értékű	
Bethlen Gergely gene- rálisnál	218	»	»
gr. Apor Istvánnál .	20 1/2	»	»
gr. Teleki M.-nénál egy	191	»	».
más	89	»	»
együtt . 1492 1/2		»	»

melyek így megmérve és számlálva, s fekete gyolcsba göngyölitve, egyfelől a kormányzó, másfelől moldvai pinsessoni kanonok Mignat Ilia mint moldvai fejedelmi biztos és meghatalmazott pecsétével megpecsételve fa ládába záratlak, s a gróf Seau Frigyes erdélyi császári biztos felügyelete alatt álló gyulafejevári császári pénztárba tétettek le, a miről névaláírásával bizonyít a megnevezett vajdai biztos Mignat Ilia és Récsei István kir. kormányzékai tartományi postaigazgató, s hogy a ládát a fejérvári császári pénztár őre őrzeménybe vette, s midőn ezen írást a betevő kir. kormányzékai és moldvai biztos előmutatják, kiadni magát kötelezte, elismeri és neve aláírásával bizonyítja elébb említett gróf Seau János Frigyes ő cs. felsége kamarása, az udvari tanács tanácsosa és az Erdélybe küldött bizottság főbiztosa. ¹⁾ Azonban az egész sarczpenz-ügy kiegyenlítése 1729-ig haladt, a mikori teljes bevégződését minden további emlékek teljes hiánya gyaníttatja.

Mindezek elszomorítólag bizonyítják azt, hogy ez időben Erdélyben a közerkölcsiség mi mélyen volt süllyedve, a török és német kettős adófizetés az országot anyagilag elszegényítette, a nemzet hitét s önbizalmát kiölték, végre földig alázva feltétlen önmegadásra kényszerítették. A hatalom pártja a másikat nem érvekkel legyőzni, de nyílt erőszakkal kiirtani igyekezett, nem a törvény és becsület, de az önkény, vesztegetés és árulás fegyvereivel harczolt; a nemzet alaptörvényei ellenére elfogatták s elítéltették, a ki más politikai elve miatt útjukban állott; a bűnök feletti ítéletet illetékes hatóságoktól elvonva delegatióban, országgyűlésen, fejedelmi titkos

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XXV. és XXVI. számai alatt.

tanácsban hozták, vádlevelet ott írtak, néha a fejedelem maga, máskor fő tanácsadója Teleki tanúskodott : vádló, tanú, bíró mind egy helyről telt ki. Barcsai Mihály hűtlenségi ügyében olyan dolog történt, a melyet a világtörténet alig ismer. Az országgyűlésen senki Barcsai ellen nem szavazott. Ekkor a fejedelemtől hoztak a maga nevével írt czédulát, melyben a volt írva : »Avval a kézzel írom, a melylyel a fejedelmi conditionokra esküt tettem, hogy Barcsai Mihály sokszor olyan ártalmas tanácsokat adott nekünk, hogy ha fogadtuk volna, az országnak el kellett volna veszni miatta.« Teleki addálá : »a fejedelem azt mondja, s azt izeni az országnak, ha nem igaz, a mit írt, fogja az ország ő nagyságát és a fogarasi palotának ablakán hajtsák le főmeredek. Barcsai felnézett az égre, nagyot sóhajta, s nem szóla.« ¹⁾ 1687. ápril 30-án Görgey várát — a Barcsaiak birtokát — tartományaival együtt Telekinek és nejének Véér Juditnak öt fiával együtt adományozta a fejedelem. ²⁾ A hűtlenséggel vádoltak birtokát előre felkérték s olykor el is foglalták ellenfelei még az ítélet kihirdetése előtt. Elborzad az emberi természet, olvasva az egykoruak írásiból : hogy ijesztették meg Zolyomi Miklóst, hogy hazaárulás vádja terheli, a fejedelem tudja s hamaridőn elfogatja. Az elszalad a portára, javait fiscusnak foglalják el s Bánffy Dénes, Teleki és társaik kapják meg. Haller Gábort fejedelemségre vágyással árulják be a fejedelemnél, s a török táborban, a *fejedelem szolgálatában maga a fejedelem* a basával megöleti. Bánffy Dénes rút halálát márérintettem, birtokain a fejedelem és a liga tagjai osztottak : a fejedelem kapta Gyulut, Örményest, a fiscus tárháza 80,000 arany készpénzét, Kapi Visát, Székely László Köbölkutát, Naláczai Batizt, Csáki Szokolyt, Kornis Libátont, Nemes János Kórod-Szent Mártont, Daczó ezer tallért, Teleki Gernyeszeget és a nagysármási successiót. Béli és Bethlen Miklós nem részesültek ;

¹⁾ *Magyar Tört. Emlékek.* Bethlen Miklós Önéletirása. II. köt. 549. lap.

²⁾ *Joseph Comitis Kemény Repertorium Nobilitatis Transylvanicae* Tom. XI. Sz.—T. betűk alatt.

ez hálát adott Istennek érte, amaz úgy nyilatkozott : »ha a légy a szárnyán hozna is valamit a Bánfféből, lerázná.« ¹⁾ Béli sorsa is érintve volt. Ennek bodolai várát elhánták, Bethlent s több jószágait Bethlen Gergely, Farkas és Elek, Mikes Kelemennel és Naláczival együtt felkérték, felosztották, ingóságait elzsákmányolták; gyermekei — írja Bethlen Miklós — vagyonának csak seprőjét kapták, párthiveit száműzték, vagyonaikat elvették vagy súlyos pénzbüntetésekkel rótták meg : Kapi a dévai várban vashan halt meg, Lázár István és Béli neje Szamosújvárbán, ²⁾ Paskó Kristóf magosfalvi és sorostélyi jószágát Teleki kérte fel s nejétől csekély arért megszerezte. ³⁾ A sorostélyi jószágba 1673. nov. 9-én igttatott be; a beigtatásról készült jelentésben Apafi hívének és sógorának nevezi őt, s azt mondja, hogy megemlékezvén hű szolgálatjára, jeles érdemeire, s fontolóra vevén vitézi viselt dolgaát — virtuosis gestis — és nyájaskodó kedvkérését — adta neki e birtokokat. ⁴⁾ Pekri Lőrincznek, Daczó Jánosnak Thökölyvel tartására nem tudván bizonytságot szerezni, Teleki szavára irtak a kiküldöttség és ország három pecséte alatt oly testamentumot, a minél fogva aztán elítélék. »Ez lön — írja Bethlen — a tanú is, a bíró is!« Daczó János birtokát Czikmántort Teleki még az ítélet kelése előtt felkérte Vay Mihálynak, a vejének és Alvinczi ítélőmesternek, Lupsát s máramarosi jószágait magának, részét megtartotta, más részét később neki visszaadta. ⁵⁾

Ily úton s eszközökkel érte el Teleki, hogy — a mint Bethlen M. írja — Erdélyben Apaffi alatt nem ő, de Teleki volt a valóságos fejedelem ⁶⁾, kitől az mint a tüztől úgy félt. Cserei is ugyan ezt hagyta írva, s hogy ha mások a fejedelemnek

¹⁾ *Magyar Tört. Emlékek.* Bethlen Miklós Önéletirása I. kötet, 418. lap.

²⁾ *U. o.* 449. l.

³⁾ *U. o.* 507. l.

⁴⁾ C. Jos. Kemény *Dipl. Transsylv. Supl.* Tom. X. 1634—1673. 393. lap.

⁵⁾ *Magyar Tört. Emlékek.* Bethlen M. Önéletirása. II. köt. 46. l.

⁶⁾ *U. o.* I. köt. 474. l.

mondották : »Kegyelmes uram, így és úgy kellene a dolognak lenni, a fejedelem azt felelte : Lásza az úr, Teleki uram, a mint ő kegyelmének tetszik, úgy menjen végbe a dolog.« ¹⁾ »Midőn már Teleki — írja ugyan ő — a nagy erdélyi urakat eltemette volna láb alól, oly kegyetlen tyrannussággal kezdte az erdélyi directiót, hogy mióta Erdélyt ember lakja, soha, sem vajdák, sem fejedelmek közül senki úgy Erdélyt még nem hódoltatta, senkitől az emberek úgy nem féltek mint tőle. Nem is mer vala senki keze alá szólni, mert mindjárt a fejedelmet haragitotta ellene s megfogattatta; akármelyik becsületes főembert leszidott, lepirongatott publice; kiknek mi dolga volt a fejedelem előtt, hűjába suplicálta, ha elsőben Telekinek meg nem kente a tenyerét. Azért is mindenfelől oda hordották az ajándékokat az egész országból; mikor a felesége gyakran az urát intette : ne kapjon annyira az ajándékokon, azt felelte : Ho! feleség, csak hadd hordják, szintén így hordod te ezeket holtom után máshová, s mit vinnél akkor, ha most nem hordanának?« ²⁾ Teleki ismerte korát s jól számban tartotta élete folyamát; előre látta azt, a mi övével történni fog. . . . Ugy történt a mint megjósolá. A mint szemeit behunyta, özvegyének és házának a császári házon kívül minden ellenségévé lett; évtizedig kellett küzdenie s az udvarnak egész befolyását fel kellett használnia, hogy az ország közvéleményét Véér Judit és árvái iránt békülékenyebb hangulatra bírja.

Ritkán is mutat fel a történet udvari és politikai szereplésre képesítő oly sok lelki vonást egy emberben, minők egyesültek Teleki Mihályban; legelső fellépésétől a zernyesti hadvezérségig minden nagyobb tetténél látszanak benne: diplomatiái fufang, sebes ész és gyors feltalálás mellett háttartalan vállalkozási szellem és bátorság, mely keresni látszik a veszélyt, de kigyó kanyarulásokkal mindig ügyesen ki tudja, s szereti is kikerülni; az is látszik tetteiből s szavaiból, hogy ő nem az ideális elvek és következetesség, hanem

¹⁾ *Ujabb Nemz. Könyvtár.* Cserei Mihály Hist. 120. 1.

²⁾ *U. o.* 120. 1.

a reális élet és gyakorlati siker embere, a honnan számításai-
ból és tetteiből egy perczre is az önérdek ki nem marad;
személyes vonzalma senki iránt nincs, a politikai elmélete-
kért nem rajong, s a pártoknak és vezérférfiaknak csak addig
híve, míg sikerre kilátás volt, bukott ügyektől és emberektől
alig észrevehető ravaszsággal azonnal elfordulva, más zászló
alá ment. Így, mondhatni, kézzől kézre adatva, vagy önként
menve, urait s állását mind felfelé törve addig cserélte, míg
maga lett egy új párt és politika teremtetőjévé, urrá, sorsok,
állások és világi szerencsék, élet és vagyon, hatalom és szol-
gaság, fejedelmi süveg és egy ország parancsoló urává.
1657-ben II. Rákóczy György — írja Bethlen János —
rendkívül ravasz elméjű inasát — *Aulae familiaris* — Tele-
kit küldötte Barcsaihoz, hogy őt régi ura iránti lűségre
kérje fel, a mit az írásban meg is ígért. ¹⁾ 1659-ben Teleki
volt eszköze egy párt alakulásának, mely Barcsaitól elfordulva,
Váradot Rákóczynak átadni kész volt. ²⁾ Midőn 1660-ban a
gyalui harcban ura II. Rákóczy György halálos sebet kap-
ván, Váradon nem sokára meghalt, bár a török támadás híre
már mind vésteteljesebben terjedett, sőt az ostromló sereg is
közeledett, Teleki a fenyegetett városból eltávozva, ura testét
eltemetés végett ecsedi várába kísérte; ³⁾ temetés után nem siet
ő Várad védelmére, hanem Kemény szolgálatába, s amint azt a
porta fenyegetni kezdi, már Teleki mint a fejedelem belső
udvari szolgálója — *intimus Aulae familiaris* — megy
Montecuculi német tábornokhoz, hogy őt sietve Erdély felé
indulásra bírja. ⁴⁾ Midőn azután nem sokkal Kemény Beth-
lenben pár napig a székelyföldi dolgok fejlődésére s a német
sergekre várakozott, Teleki csodás bátorsággal egy kis csa-
patot kért urától, ígérve Besztercze bevételét. El is ment, de
vállalata sikertelen volt, neki azonban az csak egy kis piron-
ságba, urának pár katonája életébe került. ⁵⁾ Kemény nagy-

¹⁾ Bethlen Joan. *Rer. Transylv. Libri Quatuor* stb. 68. l.

²⁾ *U. o.* 101. l.

³⁾ *U. o.* 169. l.

⁴⁾ *U. o.* 243. l.

⁵⁾ *U. o.* 265. l.

szöllősi végzetes csatatervét Ébeni Istvánon kívül még csak Telekivel, »titkos bejárójával« közölte; ¹⁾ midőn az ütközet napja előtt egy ismeretlen lovag a fejedelmet óvta, hogy az erdélyi urakat maga közelében a csatában részt venni ne engedje, mert azok életére törnek, ismét Teleki volt, a ki által ez akaratát az illetőkkel tudatta; ²⁾ a mi úgy is lett, Kemény csatájában öcsén kívül egy erdélyi főúr sem vett részt. Miért történt ez így? mi volt indoka a jóslatnak? maig homályban van. A mint Kemény elesett, Telekit nem sokára Apafi szolgálatában s a római császár kegyében látjuk, szolgálva az elsőnek, kedvét keresve az utolsónak. 1665-ben a vasvári béke terhelő pontjai orvoslását kérni Teleki megy Rottal szatlmári német parancsnokhoz, kitől azonban csak szép szóval tér vissza. ³⁾ 1666. elején a bujdosók Erdélybe menvén, Telekit ügyöknek hamar megnyerték, neki ígervén a magyarországi nádorságot, ha rá bírja a fejedelmet, hogy a császár ellen fegyvert fogjon, mit az gyorsan ki is vitt s ügyöknek a fejedelmet és fejedelemasszonyt meleg barátivá tette. 1666-ban Teleki Mihály a fejedelem titkos beleegyezésével már részt vett a magyarországi elégedetlenek murányvári nagy horderejű tanácskozmányában, melyben a nádor elkérte Apafit: »eszközölje ki a portánál, hogy 60,000 tallér adófizetés mellett vegye oltalmába Magyarországot« ⁴⁾; de a haza közügyei mellett nem feledkezett ő el önérdekeire nézve is hasznosítani ez útját, s Wesselényi Ferencz nádortól ugyanazon évi május 11-én kelt védlevelet eszközölt: »Kecskés-Kér, Piski, Pintlaka, Agaz, Lupsafalva, Terneck, Gastiba, Hodosző, Jonác, Mustecz, Oroszi, Somodi és Barakony, Madaréc, Agyaghél, Szék, Herne, Medgyes biharvármegyei falvakban levő birtokaira.« ⁵⁾ Sőt már az előtt 1665. october 15-én hasonló védlevelet eszközölt ki: »Deter, Csarna, Paad,

1) Bethlen Joan. *Rer. Transylv. Libri Quatuor* stb. 276. 1.

2) *U. o.* 285. 1.

3) *Vértanúk* stb. 184. 1.

4) Joan. Bethlen *Rer. Transylv. Libri Quatuor* stb. 309—314. 11.

5) Jos. C. Kemény *Repertorium Nobilitatis Transylv.* Tom. XI.

Domb, Telek, Helyez, Ludad, Fas, Murahely és Borosgyán békesvármegyei falvakban levő birtokaira nézve; ¹⁾ Thökölyvel való viszonya, az irántai nagy figyelem, előmenetelének egy ideig óhajtsa, valamint ennek a bájos Zrinyi Ilonával való szerelmi viszonya utáni ellenséges magaviselete, tértínyadásra szoritása, nótáztatása s javainak elvétele igazolja azt, a mit Cserey emlékiratában följegyzett, hogy Teleki barátja volt Thökölynek addig, míg leánya az ő kezére számíthatott, a mint ennek lehetősége megszűnt, vége lett iránta való hajlamának, sőt gyűlölet és üldözés váltotta fel azt. Való, hogy azt látszik tanusítani ama tény, hogy Apafi 1665-n Késmárki Thököly Imrének adományozta a máramarosi örökös főispánságot, Zólyomi Miklós hűségtelenségi bűne czimén Huszt várát s az ahhoz tartozó birtokokat, ²⁾ Hunyad vára felét és minden ezen félrészhez tartozó birtokot, t. i. 32 falut, azokban levő udvarházakat, és minden királyi jogokat ³⁾ s 1674-n ezen felerészbe be is igtattatott; ⁴⁾ »1677 után már biztatta őt — írja Cserei — ne heverjen Erdélyben, menjen ki Magyarországra, Wesselényi Pált a kurucok megúnták s őt fogják tábornokukká választani, s még ember lesz belőle. Elhitte az ifjú az incselkedő beszédet, kiment, ekkor a fejedelmet ellene ingerlő, nótáztatta, krakkói jószágát magának foglalta.« ⁵⁾ Hogy a tényekben az előadás erősséget talál, a figyelmes olvasó át fogja látni. 1669. ápr. elején ott volt Teleki a magyarországi 13 szövetkezett protestáns vármegye zajos gyűlésén is, Kapi és Nemes János társaival ⁶⁾, Leopold ellenben ugyanekkor Kászoni kanonok által értesítette Apafit az ellene való titkos törekvésekről. ⁷⁾ 1670. Apafi hadat gyűjtött a szatlmári és kassai német parancsnokok ellen s

¹⁾ Jos. C. Kemény, *Repertorium Nobilitatis Transylv.* Tom. XI. Litt. Sz—T. 82. l.

²⁾ *Quatuor Protocolla. Protocoll.* 3. posit. 41. 218. l.

³⁾ *U. o.* 3. posit. 12. 212. l.

⁴⁾ *U. o.* 3. posit. 43. 227. l.

⁵⁾ *Ujabb Nemz. Könyvt.* Cserei Hist. 123. l.

⁶⁾ *Vértanúk* stb. 186. l.

⁷⁾ *U. o.* 194. l.

fővezérévé Telekit tette, ¹⁾ 1672-ben a bújdosók ösztönzésére meg is támadta Szathmárt Teleki ²⁾, 1674. a protestáns papok üldöztetése és gályára hurczoltatása indokából az ő tanácsára követet küldött a fejedelem a szultánhoz, de »csendesén maradásra lőn intve«. ³⁾ 1675. midőn már a császári házhoz hű Bánffi Dénes nem volt életben, a francia udvarral lépett összeköttetésbe Teleki, ura és fejedelme hírével, s annak követe által a bújdosók részére pénzt és lőszert osztogatott; a francia követ hathatósan sürgette is, hogy Teleki neveztesse ki a szövetségesek főhadvezérévé ⁴⁾. De e cél az erdélyiek ellen-szenvén s kivált Béli Pál nagy befolyása miatt hajótörést szenvedett. Wesselényi most is megmaradt. 1677. május 7. létrejött a francia-lengyel-erdélyi szövetség s ekkor Teleki jutott a fővezérségre; de hogy célját teljesen elérhesse, még Béli utából el kellett állitni. Meg lett az is, mint fenebb érintve volt s most Teleki Erdélyben egészen a helyzet urává lett. De szerencsétlenségére a hármass szövetség már bomlásnak volt indulva, s ő most is csak az erdélyi hadak fővezére lehetett; Sóváron jul. 4. kiadta kiáltványát, de neve nem volt népszerű, a bújdosók nem gyűltek zászlója alá, egy-két kisebb csatározás után a bújdosókkal is viszályba keveredve, Eperjes alól, melyet sikertelenül vívott, hadaival lehangoltan jött vissza Kővárba ⁵⁾, s helyébe Thököly választatott meg, a kinek szerencsés sikerei eredményezték a magyar országgyűlésnek 1681-ben összehívását, melyen Leopold a magyarokat, adott engedmények által némileg megnyugtatta. Ekkor a porta állott a bújdosók részére, a basákat, moldvai és oláhországi vajdákat harczterre szolítá, Thökölynek a dolog megkezdésére jelt adott, végre Apafinak írt, hogy a táborozást kezdje meg, egyszersmind őt tette mindenféle hadak fővezérévé, a fejedelem pedig ismét Telekit nevezte ki azzá. Ez a két ellenfél kibékítése akart lenni, Thökölynek már írott térítvénye is

¹⁾ *Vértanúk* stb. 197. l.

²⁾ Szilágyi S. *Erdély Történelme* II. 324. l.

³⁾ *Vértanúk* stb. 239. l.

⁴⁾ Szilágyi S. *Erdély Tört.* II. 332. l.

⁵⁾ *U. o.* 336—337. ll.

levén Apafinak kezében arról, hogy Telekit előljárójának elismeri; de az bár szinlelten létre is jött, nem sok idő múlva végképen és jóvátehetlenül felbomlott. Thököly határozottan idegenkedvén Teleki fővezérsége alatt a hadjáratban részt venni, elvált tőlük, Apafi is hazabocsátá a törököt és oláhot. És így lett vége a nagy reményeket költött török-magyar-erdélyi hadjáratnak. Ekkor Thököly Apafival határozottan szakított, bement a portára s ott nagy kitüntetéssel fogadtatott, és ekkor érlelődött meg a portán a Bécs elleni támadás terve, a mit az olvasó már első közleményemből ismer.

Ez forduló-pontot képez Erdély, azt a Teleki Mihály politikájában. Teleki 1666-tól 1679-ig titkon a legelhatározottabb gyámolítója volt a bujdosók ügyének. Cserei és Bethlen Miklós azon állítását, hogy azok nádorságot ígértek neki, az újabban napfényre jött adatok igazolják. A törökhöz több ízben küldött követség, Baló és Inczédi Pál útjai, háborúkezdés iránti előterjesztések, ajándékok, a bujdosók befogadása, védelmezése, költséggel segítése, franczia-lengyel szövetség, a felkelő vármegyék gyűlésein való részvét, a szathmári, a fileki, a szepesi roszul sikerült ütközetek, mind azt tanusítják. 1679-en innen Teleki ingadozni kezdett. 1680—87-n egészen átváltozott, a mely politikának Bánffit feláldozta, azt fogadta el most ő is elébb titkon, majd nyilván, de teljes határozottsággal. A ki e férfi életét tanulmányozza, meg fogja lepni annak látása: mily mohón kap minden után, a mi által emelkedhetik, hogyan negédel magának hadvezéri-képességet, s hogy vallott e téren egész életében mindenütt kudarcot; hízolgóleg simul a főurakhoz és ben mérget forral ellenök, merényekre bátorítja s azután elárulja őket; pártot alakít, de ezt csak a maga vak eszközeiül, s ha hívei közül csak egy ellene szól, elveszteni kész érette; hízoleg fejedelmének szemben, s háta megett áruba bocsátja fejedelmi székét; megszegeti esküjét, elidegenített az ország birtokait, a magánosok jószágait confiscáltatja, adat belőlük a fejedelemnek, kegyenczeinek, oroszlánrészt véve mindig magának. Azonban az évek tapasztalatai meggyőzték őt arról, hogy az erdélyi főurak iránta való gyűlölségét s ura ellenében kezdet óta éreztetett idegenségét soha le nem vetkezik, azt sem legyőzni, sem meg-

nyerni nem lehet. Hogy egy inkább órasmesternek mint fejedelemnek való Apafi üljön a Báthori István, Bethlen Gábor és I. Rákóczy György székében, s az országot egy jövevény szeszélyeinek dobja oda, ezt nem szívelhették. Teleki jól ismerte mindkettőjük irányában a közhangulatot. Könnyű volt hát neki a fejedelmet folyvást rettegetésben tartani, hogy őt elárulták, hogy fejedelmi széke után vágynak, vele elhitetni s az ilyenek üldözésére őt rá venni. Itt van forrása Apafi és Teleki részéről az erdélyi úr-gyűlésnek, ezért kívánták közülök éppen a kitünőségeket láb alól eltenni. És az út Teleki haladása előtt ki is lön egyengetve; a kik fényes mult, nagy név, sok vagyron, kitünő észtehetség által az ország dolgai vitelére mások felett hivatva voltak, egymásután mind eltűntek, s másoknak — Telekinek és teremtményeinek adtak helyet. Emelkedett hát ő folytonosan, nőtt befolyása minden irányban, szaporodott vagyona száz úton és mód által. A fejedelmi adományok egy hosszú sorát mutathatta ő fel; de én nem vagyok képes reflectálni rá, mert az Apafi korabeli királyi könyvek hiányoznak. Pedig sok tanuságot lehetne azokból meríteni. Vásár, cse-re, zálog útján ismét sokhoz jutott Teleki. Az ajándékozás, pártfogáskeresés is érintve volt fennebb. A francia királytól drága ajándékot kapott egy szövetség alkalmával; kérők, folyamodók egyik kezökben kérelmököt, másikkban ajándékaikat vitték elébe. Halála után 14 évvel hagyatékai közt csak ezüst tárgyak következők találtattak: 1.) egy kis tokban: ezüst pohár, csésze, sótartó, 2 kalán, villa, kés, csolnakforma ezüst csésze, ezüst tál 34 lat; 2.) 60 latot nyomó aranyozott ezüst kanna; 3.) 56 latot nyomó ezüst gyertyatartó hamvvevővel; 4.) 711 márkát, 27 latot nyomó ezüst nyeregszerhez való anyag; 5.) 18 latot nyomó ezüst csésze; 6.) 12 márkát, 12 latot nyomó hat ezüst pohár, palaczk, sótartó és két kalán; 7.) 8 márkát, 12 latot nyomó 5 ezüst pohár; 8.) 12 márkát, 16 latot nyomó, belől aranyozott 8 ezüst pohár; 9.) 4 márkát, 2 latot nyomó aranyozott ezüst kanna; 10.) 3 márkát, négy latot nyomó két födeles ezüst pohár. Ezeken kívül: carmasin bőr, selyem, angol posztó, remek- és fajlandis-posztó egész végekkel; nyuszt, menyét, hiúz, róka bőrok prémnek egész ládával; gyönggyel, arannyal, drágakövel kirakott főkötők,

övek, nyakravalók, kardok, pálczák, fegyverek, menték, dolmányok, süvegek, sat. nagy számmal; arany, gyöngy, corall nyaklánczok szintén; ezüst gomb, boglár, kapocs, tű, zsinór, prém, fonal temérdek; levél arany, arany rózsák rubinnal ékesítve, szóval: 53 láda drága, értékes holmi, a melyeket a ki végig néz, bámulat fogja el, hogyan tudott egy ember nem épen harmincz év alatt ennyi gazdagságra szert tenni. De legértékesebbek mégis Leopold császár ajándékai, melyek az özvegy nyilatkozata szerint e következők: 1.) 100 aranyat nyomó arany láncz. 2.) Karos ezüst gyertyatartó, melynek ágain sötartók és tányérok vannak, tetején kétfejű sárkány, melyen egy férfi ül, buzogányával a fejét összezuzni akarva. Egy egész ládát tölt be, nyom 59 márkát. 3.) Ezüst pohárszék mosdótállal, kannával, két gyertyatartóval, két fedős csésze, négy kisebb fedős csésze, négy skatulya, sötartó, csengetyű, tál, kés, villa, kalány, nyomnak 26 márkát. 4.) Ezüst láda, nyom 42 márkát. 5.) 12 tányér, csupor, négy kis pohár, tizenkét kis csésze, két palaczk, négy gyertyatartó. 6.) Négy kisebb kanna, két sötartó, két tentás kalamáris, egy szarvas képét mutató pohár, melynek szarva coráll, egy nőalakot ábrázoló pohár virágot tartva kezében, coráll tányér, egy pohár álrubinttal diszítve. Az 5. 6. alattiak 161 márkát nyomnak. 7.) Függő ezüst kargyertyatartó, 42 márkát, 24 latot nyomó. 8.) Két asztalra való kargyertyatartó, 11 márkát, 16 latot nyomó. 9.) Strucz tojásból és ezüst lemezből faragott strucz. ¹⁾ Mindezek mellett még az országnak tett szolgálataiért adóelengedést, kölcsöneiért tisztességes kamatot tudott Teleki kieszközölni. 1687. a július 26. radnóthi országgyűlés a 6. t. czikkben: »Nagy tekintetbe vevén az úr, Széki Teleki Mihály uram ő kegyelme ez haza és fejedelem terhes dolgaiban nagy mértékben tapasztalt hasznos forgolódását, Thorda vármegye Felső-Oroszi falu félkapuját és Sós-Szent-Márton falujának két rótt helyét adó alól kivette és örökre kitörlötte.« ²⁾ Ugyanez évben a közügyigazgató

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék* XVIII. száma alatt.

²⁾ Erdélyi kir. kormányzéki (másolati) *Törvénygyűjtemény* II. k. 1007. lap.

jelentvén a fejedelem tanácsa és kiküldöttség előtt: »hogy a mult évben a császári tábornok a fejedelem tekinteteért 10,000 forintot engedett el a hadaknak adni kellett összegből, azért ajánlatba hozza, hogy azt legalább egy részben a fiscus jóságai által fizetendő adókban fogadná el az ország s tudná a fejedelem javára: ennek következtében elfogadtatott 2000 forint; ugyanakkor Teleki Mihály jóságai hátralék-adójában is elfogadtak 1500 frtot.«¹⁾ 1689. a juliusi radnóthi országgyűlés az 5. t. cikkben ily végzést hoz: »megfontolván főgeneralis Teleki Mihály uram ő kegyelme mind a fejedelemhez való igaz hívségét, mind pedig a hazának mostan fenforgó súlyos dolgaiban való éjjeli-nappali hasznos fáradozását és sok költségét, az ő kegyelme megpusztult jóságainak kapuszámaiban való megakadályoztatása és difficultása az ország előtt igazoltatván: hat kapuszámot az ő kegyelme kapuiból kitörölt, úgy, hogy ő kegyelme ezen adótörlest a mely vármegyében való jóságában akarja használni, ott használhatja.«²⁾ Még 1690. ápr. 4. is a fogarasi országgyűlés 5. t. cikkében meghatározott: »hogy a mely vármegyék 1680. a magok buza-adójukat a császári sergeknek a magokéból befizetni nem tudták s Teleki Mihálytól kölcsön kérték, ha azt a vicetisztek pünkösdi napjára nem szolgáltatják be, az olyanokat a főispánok szabadon köthessék nyakon és a teljes elégtételig fogva tarthassák.«³⁾

Teleki gyors emelkedése valódi okára is figyelmeztetnem kell az olvasót. Nagy vagyona nem volt, ámbár — mint Cserei elfogultságból itéli, ⁴⁾ szegénynek sem mondható, hacsak elebb megnevezett bihari és békési birtokaira gondolunk. Születése sem volt fényes, de bocskoros osztályból való sem — mint Tököly aristocratiai túlzása látta, ⁵⁾ mert a jó birtokú középne messséghez tartozott; szülői Teleki János és Bornemisza Anna

¹⁾ *Diplomat. Alvinczianum*, II. k. 209. l.

²⁾ Erdélyi kir. kormányzéki (másolati) *Törvénygyűjtemény* II. k. 1123. lap.

³⁾ *U. o.* 1156. l.

⁴⁾ *Ujabb Nemz. Könyvtár*. Cserei Hist. 98. l.

⁵⁾ Trausch, *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltard*, stb. II. 204. l.

voltak s Nagy-Váradon született. Mi vitte fel tehát oly szédítő magasságba? Benne és a viszonyokban rejlő okok. Amazok az ő tehetségei és udvari emberi jelleme. Cserei és Bethlen Miklós is elismerik Teleki tehetségeit. »Teleki Mihálynál igen szép és gyors elme volt — írja Cserei — hogy ha jőra fordította volna, akármely miniszteriumot igazgathatott volna; de ő azokkal az istennek szép ajándékival Erdélynek romlására visszaélt.« ¹⁾ Bethlen magasztalólag szól felőle. »Teleki mint ember igen sok fogvatkozásokkal volt, de bizony sok szép virtusok, isten házához való buzgóság, liberalitas, magnifica generositas, elme és indefessa activitás, candor voltak benne — successus ipsum maxime glorificat.« ²⁾ Mindkét egykorú jellemzésben van túlzás, de van igazság is. Azonban ily jó s nem jó tulajdonokkal s fogvatkozásokkal párosuló szép tehetségekkel nagyon sokan bírtak Erdélyben II. Rákóczi lengyel hadjáratától 1690-ig, s megfoghatlan, hogy a kiknek ő mind utána, messze utána volt minden tekintetben, végre mégis mindeniket megelőzte, s a dolgoknak épen élére jutott, ott magát halálíg fenntartani is tudva. Megfoghatóvá lesz, ha az imént érintett belső okokhoz a külsőket is hozzá sorozzuk: azok az ő Apafihoz való sógorsági viszonya, Apafi egyénisége, a magyarországiaknak az udvarnál való nagy befolyása, és az, hogy a mire ő törekedett, t. i. Erdélynek a római császár és magyar király oltalma alá hozása, a császár előtt kedves, Magyarországtól ohajtott volt.

Apafi neje Bornemisza Anna, Teleki anyjával tehát vérokon, ez első, a mi befolyt Teleki szerencséjére. Apafi őt — mint látók — sógorának nevezi, neje vérségi szeretettel s föltétlen bizalommal volt hozzá s előmenetelén teljes erővel igyekezett. Nagy-Váradról ez időtájban bejöttek Inczédi Pál és Mihály, a kiket mint honfitársait a fejedelmné szintén hathatósan pártolt, emelt, befolyáshoz, birtokhoz juttatott; bejött Boros-Jenőről Székely László, csekély sorsú ember, s az ud-

¹⁾ *Újabb Nemz. Könyvt.* Cserei Hist. 65. l.

²⁾ *Magyar Történelmi Emlékek.* Bethlen Miklós Önéletírása. II. 116. lap.

varnál csakhamar előment, Vajda László hasonlóképen; Teleki veje, Vay Mihály szintén; erdélyiek közül az udvarhoz bejutott Naláczi István, kevés eszű, alkalmazkodó önérzetű, szolgálatra kész ember. A nagy törvényismérettel bíró közép-rendi Alvinczi Péter, Sárosi János, Sárpataki Márton ítélő-mesterségre vitettek, adomány- és zálogczímen birtokokat nyertek s eszköz és tolluk Teleki és az udvar szolgálatára volt minden időben, minden kérdésnél. Teleki alatt még a külföldi követtségekre is egészen új nemzedék állott elé, köztük Teleki ajánlottai voltak a főbbek, megbízhatóbbak s kitüntettek, természetes, hogy neki és a fejedelemnek módjában állott őket hivatal, jószág s kedvezmények által lekötöztetni. A bujdosók másfél évtizednél tovább voltak az udvar szívesen látott vendégei, számosan találtak menhelyet erdélyieknél, Wesselényi Pál Beldi-leányt vett el, Kemény János Lónyai Annával frigyesült; a magyarországiak befolyása folyvást nevedezett, nevelve egyszersmind Teleki tekintélyét is elannyira, hogy a két testvérország fiai között bizonyos érdek-antagonizmus és feszültség, sőt ennél több, egymás lenézése, egymás ellen irigykedés fejlődött ki. Az erdélyiek Teleki elleni elfogultságának gyökérokai itt van. Ezért nem szerették őt Bánffí és Beldi s viszont. A hatalom feletti küzdése volt ez — való néven nevezve a dolgot — a benszülötteknek a Magyarországról beszármazottakkal. De Teleki mély járású esze s tolla, csel-szövényes és erőszaktól nem irtozó természete, vasakarata és előadási hatalma mintegy vasgyűrűbe szorítva tartotta össze a fejedelem és fejedelemmé körében pártját s híveit. Ő a fejedelem s neje előtt kedvessé tudta magát tenni az által, hogy azok érdekeit hiven mozditotta elé mindaddig, míg oda emelkedett, hogy más fejedelmekkel az ország felett alkudozzék; a fejedelemnek, fejedelemmének és fioknak nagy uradalmakat adományoztatott, az ifjú fejedelem megválasztását egyedül hajtotta végre, a portán megerősítését kieszközölte; a fejedelmi székre áhítozókat egymásután ártalmatlanokká tette; magatartásában, leveleiben megnyerően alázatos s minden időben minden szolgálatra kész volt, bajok között soha sem tanácstalan, és mindenek fölött volt Teleki hatalmának egy titka, mivel ő magát egyedülivé, nélkülözhetlenné tudta tenni, s ez a volt,

hogy a fejedelem, mint nem önálló, a kormányzás gondjaitól irtózó, tunya, félénk és késlekedő ember nála nélkül egészen magával jó tehetetlen volt. Hogy Apafi fejedelem lehessen, Telekinek első miniszterének kellett lenni. Itt van Teleki mindenhatóságának legfőbb oka. A fejedelem és fejedelemné teljesen hitték, hogy házuknak csak Teleki valódi jóakarója és azok, a kik rá hallgatnak. A kit Teleki az udvartól el akart távolítani, vagy az ország dolgaira való befolyásból kirekeszteni, csak egy szavába került s azonnal célját érte. Nota, hűtlenségi per s vagyonszerzés, s végre bujdosás vagy halál lett az ilyenek sorsa. Ez embertelen fegyverrel nem csak élt, de gyakran visszaélt Teleki a mióta hatalomra jutott, sok boldog családot semmisítve meg, sok nőt juttatva özvegyiségre, sok gyereket árvaságra, vérrel áztatva a földet nem egyszer, felköltve a polgárháboru dühét s vad tombolásait ország-szerte számtalanszor. Így alapította meg ő hatalmát. II. Rákóczy György udvari szolgája, Kemény Jánosnak már titkos bejárója, Apafi alatt és Leopold császárnál: Széki Teleki Mihály és Kővári kapitány, majd tábla fia, a fejedelem belső titkos komornyikja, Máramarosi főispánja, később titkos tanácsos, Tordavármegye főispánja, majd Csik-Gyergyó és Háromszék főkapitánya, végre ország főgenerálisa, s mindezen diszes méltóságokhoz és címekhez járult egy valódi és nagy jövedelmű hivatal t. i. az erdélyi összes fiscalitások főhaszonbérletsege, szóval: Erdély sorsának intézője, Dictatora lett! Elhagyta Teleki minden versenytársát, legyőzte ellenségeit, a bihari közép-nemesből a legvagyonosabb erdélyi főúr, első miniszter, sőt — a mint Bethlen Miklós mondja — a fejedelem ura és fejedelme lett = principis princeps factus; csak az ország főbíró-ságát kell vala még kezébe keríteni, hogy történetünk egy második Martinuzit birjon benne!

Teleki befolyásának nagy emeltyűje volt a császárnál egy idő óta nagy kedvességben léte. Első közleményemben erre bizonyítékokat idéztem; ebben feljebb megemlítettem nagybecsű arany- és ezüstműben kapott ajándékait, itt még némelyekkel pótolom. Leopold 1685. jun. 25. költ királyi leiratában tudatja Telekivel: hogy az udvarhoz visszatérő Dunod — az ő különös öröme — magasztaló jelentést tett

neki az ő, iránta, a kereszténység és haza iránt tanúsított buzgó törekedéséről, s örvend rajta, mert látja, mely hasznos lesz az ő erénye, bölcsesége és több alkalommal bebizonyított bátorsága mind a császár, mind a fejedelem dolgainak helyes folytatására; ennél fogva biztosítja őt nem csak császári királyi örökös kegyelméről, hanem iránta és övéi iránti különös és soha ki nem haló háladatosságáról, a mint erről nevezett Dunod atyától bővebben értesítettni fog.« ¹⁾ Ily magasztaló levelet ír hozzá a császár 1690. aug. 4., melyben nem egyes ténye de egész magatartása és politikája iránt fejezi ki megelégedését, sőt Erdély fiainak követendő mintaképeül állítja. »A mit várt Telekitől — írja a császár — abban közelebbről írt levelében báró Haidersheim (másképpen Heissler), nemcsak óhaj-tása szerint megerősítette, sőt megerősítette a benne, felőle támadt jó véleményben is, a miben hogy nemcsak megmarad, de megerősödik, reméli; ezt a császár a legkedvesebben veszi, ez neki és barátjának hasznára lesz, minthogy ha ő hozzávaló eddigi egyenes hűségében tovább is megmarad, mintegy élő példával fogja serkenteni az egész Erdélyországot az ő nyomdokaiba lépésre, a mit azon *saul*-i hatalmánál fogva, mely-lyel ő bír, bizonyára elérend; a császár pedig nem kétkedik abban, hogy az ő bántatlanul maradásuk, valamint a rájuk és az országra netalán bekövetkezhető veszélyek elhárítására mindent meg fognak tenni. Erre törekedni — így végződik a levél — és kiváltképen vele mindenben egyetérteni nevezett báró utasítva van; mert a császár Erdélynek — ezen előtte kedves tartománynak — megtartásánál főbb és állandóbb gondot nem ismer; és itt — úgy mond — nem szűnik meg kegyelmessége, hanem különösen azt ohajtja, hogy ő és övéi, az ő hűségéért és hűséges szolgálataiért kegyelmének, hajlandóságának és pártfogásának minél bővebb gyümölcsseit élvez-zék.« ²⁾ Teleki Mihály eleste után nem sokára, fia Mihály fájdalommal és keservesen írja meg ezt a császárnak, s kéri a kükküllővármegyei főispánságot vagy kővári kapitányságot,

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék* VI. száma alatt.

²⁾ *U. o.* XVIII. száma alatt.

atyja érdemeiért, és azon indoknál fogva, mert ő atyja oldala mellett mindig ott volt, es hogy az által a közszolgálatra alkalmasabbá váljek, ¹⁾ — a császár 1692. a kövári kapitányságot adta neki: »mint olyannak, a ki nemcsak őseivel, de saját érdemeivel is kitűnik és a kinek atyja, tűzhelyeért s ol-táraért, sőt az egész haza üdveért mind vagyonát, mind életét hősileg feláldozni nem vonakodott s hűségét a császárhoz és hazájához halálával pecsételte meg.« ²⁾ Egy más kérdésben Teleki Mihály maga és az egész gyászoló család nevében atyjának a *Dunod atyával kötött titkos szerződésbeli kegyelmes ígéreteket teljesítésére kéri Leopold császárt.* »Gyászoló házukat — így van indokolva a kérés — az árvaság keserű sorsa sújtotta le, mióta atyjukat a halál közülök kiragadta; keserveik között a Mindenhatón kívül vigasztalást és könnyebbitést csak kegyelmes királyuktól és uroktól várnak, a kinek hívségében ömlöttek ki atyjok vére fölbugyogó csöppjei a kegyetlen harcz mezején, feláldozva magát királya és ura szolgálatának s az élet rózsás kertéből, fiai és leányai közül, a halál gyászos színpadára s onnan a sötét sírba vitetvén alá. Kérik tehát császár ő felségét, teljesítse azon kegyelmes ígéreteit, melyek atyjoknak a török uralom Erdélyből kiszorítása esetére, tett szolgálataiért viszonzásul, a Dunod atyával kötött *titkos szerződésben a császár ő felsége neve alatt biztosítva voltak.* Emlékeznék meg ő felsége — kéri a család — atyjok érdemeire, a kinek hideg hamvai immár a kegyelem részesei nem lehetnek, adja a Teleki-családnak Zólyom vármegyében Lipcse várát, vagy más terjedelmesebb uradalmat, s vigasztalja meg őket királyi nagylelkűsége valamely fényes emlékével.« ³⁾ A kérelem első ága teljesítéséről nincs tudomásom, a második — úgy hiszem — a »*gráfi rang*« és »*méltóságos*« cím iránti adománylevél kiadását eredményezte, bár az még 1685-n volt adva. E kiváltsági jogában a családot a császár 1698. decz. 15. költ kir. leirata által újabban megerősítette, idő-

¹⁾ Látható az *Okleveles Függelék* XX. száma alatt.

²⁾ U. o. XXII. száma alatt.

³⁾ U. o. XXI. száma alatt.

rendi és adománylevelökben kifejezett rangjok szerénti helyre sorozván a Telekiéket. ¹⁾ Van tudomásom még a császár által Teleki Mihálynak és a Teleki-nemzetségnek 1688-n jun. 17. adott védlevélről — Protectionalis — ²⁾ de a melyet megszerezni nem sikerült.

Végre támasza volt Telekinek a magyarországi conservativ dynasticus többségben, melynek a két ország egyesítése mindig főtörekvése volt. Tanúsítják ezt a bujdosóktól való maguktávoltartása, a nemzet királyválasztási jogáról önkéntes lemondás, sőt az örökösödésnek nőagra is kiterjesztése, azért való mély és örök hálájuk bebizonyításául, hogy Leopold császár az országot a töröktől megtisztította. Ez 1687-n történt az 1., 2., 3. törvénycikkében, a midőn a magyarországi rendek köszönetüket fejezik ki a császár iránt azért, hogy a lothringeni herceget Erdélybe küldvén, Apaffi fejedelmet, a ki a török kegyencze volt, a tartományyal együtt hűségére hozta át, s a városokat német katonasággal erősítette meg. Sőt mint figyelmet érdemlő körülményt azt is meg kell jegyeznem, hogy Magyarország évről évre törv.-czikk által honfiusította azokat a német tábornokokat, a kik Erdélynek, s olykor neki is sanyargatói és elnyomói voltak, így 1681. a soproni országgyűlés 81. t. cz. Hermann és Lajos baadeni örgrófokat és Hoher János Pált, 1682. gr. Kaprara Eneást és gr. Scherffenberg Frigyet, 1688. a. pozsoni országgyűlésen 28. t. cz. Heissler Donát, Doria Baptista János, báró Wallis György tábornokokat, Wendenburg István Andrást, a 27 t. cz. Stratman Tivadart, a 29. t. cz. Houchin Antal Pált. A kis Erdélyt a nagy anyaország új hazafiai hálájuk bebizonyításául tüzzel-vassal igyekeztek is meghódítani. Teleki ezeket mind tudta s kétségen kívül számításából soha ki nem feledte.

Az elfojtott titkos mérgeken kívül, Teleki befolyásának megszüntetésére egyenes kísérletek voltak ugyan téve az erdélyiek részéről, de mind sikertelenül. Beldi Pál 1678. Telekit és pártját a kormányzás mellől elmozdítani akarta s evégre a mozgalom el is kezdődött. Azonban Teleki szokott fegyverét

¹⁾ Látható *Okleveles Függelék* XXIII. száma alatt.

véve elő, őt fejedelemségre törekvéssel vádolta, s míg amaz tervét készítette, ez őt és pártját egy csapással megsemmisítette. A porta megígérte ugyan Beldinek a fejedelemséget, ha árát megfizeti s többet ad annál, a mit Bethlen Farkas az ő elnyomatása végett a Bánffy Dénes pénzéből oda bevitt volt — 80,000 arany volt az — de az ő hazaszeretete nem engedte meg e bűnös vásárt, s ő és a haza ügye elbukott. Thökölynak 1682. Filek alatt szintén sikerült a török fővezért Teleki ellen annyira birni, hogy az érette a fejedelemhez küldött, hogy adja ki, mert a sátorából is kihuzatja. »Telekinek — írja Cserei — csak spitzen volt az állapota; de a fejedelem nagy ajándékokkal a fővezért megengesztelte.«¹⁾ A mit még egyesek tettek, a minő Paskó Kristóf írásai a portáról, Bethlen Miklós olykori férfias szembeszállása, vagy az országgyűlés a »Liga« eltörléséről hozott végzésének kiváltképen Teleki ellen fordított éle — ezek mint fél vagy éppen meghiusult tények, minthogy a bajt meg nem gyógyították, a megemlítésnél több figyelemre alig méltók.

Cserei említi Telekiről, hogy fejedelemség forgott volna elméjében. Én semmi nyomát kutatásaim alatt nem láttam. Csak azt tartom megfoghatatlannak, hogy az ország levéltárából a legbecsesebb adatokat: a fejedelemnek és országnak más fejedelmekkel és országokkal kötött szerződéseit, a békekötéseket, portai Athnamékat, szóval az ország államlétét, területét és határait, jelenét és múlt történetét illető minden leveleket s köriratokat miért kellett kivennie s elsajátítania? Gróf Kemény József felfedezte ezelőtt 40 évvel azon iratjegyzéket, melyet Bethlen Elek Teleki Mihálynak 1688. jun. 20. a tőle elvitt leveleiről, írásairól és könyveiről adott. Én most egy korábbi mutatok be a történelem barátainak 1687. május 27-ről; megjegyzéseimet a *Függelékben* mondtam el,²⁾ az olvasó ott megtalálja, itt csak annyival pótolom meg, hogy Erdélynek legfontosabb államlevelei s legdrágább történelmi kincsei ama jegyzékben foglaltatnak, s azok bárhol legyenek ma,

¹⁾ *Ujabb Nemz. Könyvtár.* Cserei Hist. 131. l.

²⁾ Látható az *Okleveles Függelék* VII. száma alatt.

senkit mást mint Erdélyországot nem illetnek, tehát vagy az odavaló muzeumba, vagy, miután a két ország egyesült, a már kezdeményezett államlevéltár felállításáig a buda-pesti nemzeti-muzeumba szerzendők vissza. Ezzel tartozunk történetünknek.

Harmadik és e korszakból utolsó közleményemet önállóan fogják egy más alkalommal olvasóim venni, a mikor tanulmányaim végeredményeit s e történetszakról ítéletemet is elmondom.

OKLEVELES FÜGGELÉK.

I.

Leopold császár és király levele Teleki Mihályhoz, tudató, hogy váczai püspök Szentgyörgyi Ferenczet értekezletre hívás küldi.

Leopoldus, Dei gratia Electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc Rex. Egregie nobis dilecte! Ablegatum nostrum Praesentium exhibitorum, fidelem nempe Nostrum vobis dilectum Reverendum Franciscum Szentgyörgyi Episcopum Ecclesiae Váciensis etc. Consiliarium Nostrum ad hasce partes, rerum et moderni temporis conditionibus sic ferentibus expediendum duximus, medio cujus data Eidem sufficienti commissione et Instructione, non nulla fidelitati quoque tuae nomine Nostro sedulo et diligenter repraesentanda commissimus. Cui ut in iis omnibus fidem indubiam adhibere velis, clementer desideramus. Cui de reliquo gratia et clementia Caesarea et Regia benigne propensi manemus. Datum in Civitate Nostra Vienna die vigesima octava mensis februarii Anno Domini MDCLXII.

Leopoldus, mpr. ¹⁾

¹⁾ Mike Sándornak az erdélyi országos muzeumban levő ily című gyűjteményéből : *Egyreleg*, I. kötet 1. lapról. Ezen oklevélnek s még néhány másnak czíme ez : Copia Documentorum, quorum originalia in Tabularis Familiae Comitum Teleki adservantur, authentica autem Transsumpta hic sunt. A Telekihez intézett császári és királyi levél czimzése ez : Egregio Michaeli Teleki Praesidii Kővárensis Capitaneo et Fideli Nobis Dilecto. A levél Leopold császár veres

II.

*Leopold császár és király nevében írt levél Teleki Mihályhoz,
meghívó őt a pozsoni országgyűlésre.*

Sacratissimae Caesareae Regiaeque Mattis Domini Nostri Clementissimi Nomine. Egregio Michaeli Teleki praesentibus significandum. Praememoratam Suam Mattatem singula per Eandem repraesentata clementer intellexisse ac proinde Eandem in priori sua bona intentione etiamnum benigne perseverare, neque aliud desiderare, quam Tranniae ac in ea Fidelium Statuum et Ordinum adeoque totius Christianitatis securitatem et conservationem opportunis quibusvis remediis promovere, et ab omni oppressione immunes, in pristino statu tranquillo vivere, Privilegiisque suis inperturbate frui possint, eamque potissimum ob causam praesentem specialem Regno huic suo Hungariae Diaetam indixisse, quatenus ipsius Tranniae ac in eo dictorum Fidelium Statuum et Ordinum adeoque Ditionum illarum praelibatae Suae Mattis partium Superiorum, ac totius denique uti praetactum est Christianitatis securitati et conservationi prospectum esse queat. De reliquo Eidem Michaeli Teleki suprafata sua Mattas Gratia et Benignitate sua Caesarea et Regia clementer propensa manet. Datum Posonii die 4-a mensis junii A. Dni 1662.

Leopoldus.

Stephanus Urban. ¹⁾

viaszba nyomott pecsétével volt megerősítve s zárt alakban készültlen kiállítva. Az átíró nem lévén megnevezve, sem átíratá nevével s pecsétével hitelesítve : egyszerű másolatnál egyébnek nem tekinthető.

¹⁾ Az elébbi gyűjtemény 3—4. lapjairól, czimezve így volt a levél : Egregio Michaeli Teleki assignandum ; a császár veres viaszba nyomott pecsétével volt erősítve s zárt alakban készültlen kiállítva. Ez is az elébbivel hitelesség tekintetében egyezik.

III.

Gróf Késmárki Thököly Imre által Apafi Mihály fejedelem iránti hűségéről adott kötelezvény.

Én késmárki gróf Thököly Imre, mivel a méltóságos erdélyi fejedelem Apafi Mihály kegyelmes uram ö Nagysága parancsolatjából mostan *a magyar hadak közibe ki kell mennem*, azért én is kötelezem az alább megírt mód szerént magamat, hogy az én kegyelmes uram, méltóságos erdélyi fejedelem Apafi Mihály uramhoz ö Nagyságához és az ö Nagysága méltóságos szerelmeséhez igaz és *hív lészek*, a német ellenséghez sem titkon, sem nyilván ö Nagysága és a *magyar ügy ellen* nem practicálok, sem az ellenséghez a magyar nemzet kárával s veszedelmével az ö Nagysága híre nélkül *nem redélok*, az urral *Teleki Mihály* urammal úgy mint előttemjáróval tökéletes correspondentiát tartok. Mindezeknek pedig meg is állására lelkem idvessége és a hazában levő mindenféle jószágaim elvesztése alatt magamat kötelezem. Actum Albae Juliae. Anno 1679. 20-a Junii.

Gr. Tökölyi Imre m. pr. ¹⁾
(L. S.)

IV.

Anastásiusnak, moldovai Duka vajda kincstárnokának naplójából kivonat, görögből latinra fordítva.

1684. 3. Decembris. Movi Constantinopoli et veni in Transylvaniam, propter g. m. Principem meum, et quid mihi dedit Principissa, et mihi abstulerunt Dni Transylvani.

¹⁾ Gróf Kemény József saját kézzel írt másolatából, ily czímű gyűjteményéből: *Josephi C. Kemény, Supplement. ad Apparatum Epistolarum II. 1601—1741. F 2.* a hol a forrás így van megnevezve: *Ex Transmissionalibus Causae ratione Ilye agitatae.*

14,000 aureorum hungaricorum, 2,000 drachmarum auri in virgis, 2,000 drachmarum in monilibus. Haec omnia abstulit mihi Telechius et Nobiles Transylvaniae et alia multa, quae infra scribimus.

100 Imperialium, aurum filatum dedit mihi Principissa; 400 aureos accepit a me Telechius, et impleverunt drachmas, et facti sunt aurei, et facta est summa aureorum 18,000.

Item, quae mihi abstulerunt: 2 Sarochia Zobellinor. (idest quadraginta paria), quae inportant Imperiales 1,200; 120 Imperialium, triginta Marcas auri filati accepit a me, et dimisit me ex carcere. — — — — —

Item in alio Loco, hoc scriptum reliquit manu propria, supradictus Dnus Anastasius.

1684. ¹⁾ Januarij 25. Veni Coronam, et detinuit me Telechius Coronae per dies 45. Attuleram ipsi ex parte Principissae Laestram unam (idest Vestem auro contextam) Imperialium 60, et duo Tulupan (idest Tellum subtilem turcicum), quae inportant Imperiales 30, et duo Strophidla auro conpicta. Primo die martij conduxit me ad Fogarasium et detinuit me in Fogarasio per decem dies. Semper petebat a me pelles Zobellinas, et transierunt mercatores ex Moscovia, et emi pellium Zobellinarum paria 40 Imperialibus 1,200, et dedi illi, et reliquit me, et ivi Bistricium, et misi hominem ad principem meum, et die Pasquae venit rumor nobis, quod mortuus est Princeps meus, et 25 die maij misit Telechius, et accepit 18,000 aureos mei Principis, et me conduxerunt Albam Juliam, et clauserunt me, et postea conduxerunt me per Radnod et Cibinium, donec venit Safimber ²⁾ sub Cibinio, et quando ivit Rex ad Fogarasium, eo conduxerunt et me, et interposui Seche Lascum ³⁾ ad rogandum Telechium, ut me

¹⁾ Ez évszám téves fog lenni. Hogy az illető 1684-ben december 3-án induljon el Konstantinápolyból, s 1684. január 25-én érkezék Brassóba, ez képtelenség, ha csak nem görög időszámításról van szó. Vagy a naplóíró tévedett, vagy azon töredék szerkesztője, honnan én ezt átvettem.

²⁾ Érti Scherffenberg tábornokot.

³⁾ Értve van Székely László, még akkor Teleki kegyeltje.

dimitteret, sed ipse quaesivit Marcas Auri filati 100, et cum non haberem, pluribus supplicationibus Seche Lasci, ¹⁾ me dimisit pro Marcis Aurj 30, et cum dedissem, dimisit me. ²⁾

V.

Az elébbi kivonat egykorú magyar fordítása.

A. 1684. Die 25. Januar. Jöttem Brassóba Konstantinápolyból s megtartóztatott 45 napok alatt Brassóban Theleki Mihály, kinek hoztam a vajdánétól ajándékban hatvan talléros aranyos matériát, aranyos keszkenőt s patyolatot harmincz tallérost.

Die 1-a Martij vittek engem Fogarasba, s tartatott ott 10 napok alatt Theleki Mihály, mind csak nyusztokat kért tőlem ajándékban, s jövőn ekkor Muszkaországból kereskedő emberek, vásároltam 40 pár nusztot talléron 1,200 s adtam Thelekinek s úgy bocsátott el engemet, s mentem Beszterczére, s küldöttem aztán embert Dukához Lengyelországba, lássam, életben vagyon-e vagy nincs. Visszajött az ember Lengyelországból, s hozá nekem a hírt, hogy meghalt a vajda, Beszterczére.

Die 25 maij küldött Theleki Mihály Beszterczére, s elvették a Duka vajda 18,000 aranyát s engemet vittek Fejérvárra s aréstomba tettek, onnat Radnótra, innét Szebenbe, s azután Safenberg bejőve, akkor is Szebenben tartottak engemet. Szebenből Fogarasba, s Székely Lászlót kértem, kérje Theleki Mihályt, engemet bocsásson el, szegényen maradtam; azután ismét kért Theleki Mihály száz uval szkofiumot, nem volt nekem tehetségem, hogy adhassak, hanem Székely László kérte, s úgy adtam 30 uval szkofiumot, magam egyetmásomat eladván, vettem 120 tall. S úgy bocsátott el.

Az ipam néhai Anasztászi Visztyor Regestrumából transcribáltam.

¹⁾ Az elébbi megjegyzés erre is alkalmazandó.

²⁾ Sándor Pál töredékeiből.

Ezek felett Székely Lászlónak adtam egy hiúz mál bérlést tall. 120.

Az nuszto kért az ezer kétszáz tallért, a szkofiumért a száz tallért Theleki asszonyomtól kérem, mivel azokat az én néhai ipam Anasztászi Visztyor maga pénzén vette volt, s úgy adta néhai Méltóságos úrnak Theleki Mihály uramnak félelemből.

A hiúz mál bérlésért való százhusz tallért néhai Székely László uram maradékaitól kívánom. . . .

Sáfrányos István. ¹⁾

VI.

Leopold császár és király dicsérő irata Telekihez a Dunod atyával való titkos szerződés után.

Leopoldus, Divina favente Clementia, Electus Romanorum Imperator, semper Augustus. Illustris, singulariter Nobis Dilecte! Redux ad Aulam Nostram Caesaream Honorabilis Antidius Dunod, amplissimam relationem fecit de vestro singulari in Rempublicam Christianam, Patriam et zelo studioque in Nobis, magno certe Nostro gaudio, cum non ignoramus, quantum vestra virtus, prudentia et fortitudo pluribus speciminibus demonstrata ad res ex communibus Nobis aut Principi Vestro rationibus benegerendas conductura sit. Proinde vos certiores esse volumus, de Nostra non tantum perpetua Caesarea Regiaque Gratia, verum etiam de speciali erga Vos vestrosque et immortalis gratitudine, ubi prolixius ex praedicto Antidio Dunod intelligetis, cui in omnibus, quae Nostro nomine exponet, fidem plenam adhibere poteritis. Datum in Civitate Nostra Viennae, die vigesima quinta junii

¹⁾ Sándor Pál töredékeiből. Ugy látszik, mind a latin fordítás, mind a magyar a mult század elejéről való, történelmi értékét az elsőnek az egyoldalúság, az utolsóét a célzatosság és fordításban való önkényes eljárás nagyon alá szállítja.

A. 1685. Regnorum Nostrorum Romani 27-o, Hungariae 30-o, Bohemiae vero 29-o.

Leopoldus m. pr.

Fr. Henr. L. B. de Stratman m. pr.

Ad Mandatum Sacrae Caesareae

Regiaeque Mattis proprium.

Joannes Georg. Koch m. pr.¹⁾

Külső czím : Illustri Michaeli Comiti Teleki, Praesidii Kövárensis Supremo Capitaneo ac Illustrissimi Principis Transylvaniae Intimo Aulac Familiari, singulariter Nobis Dilecto.

VII.

Teleki Mihály országos közügyi leveleinek és kéziratainak jegyzéke.

Anno 1687. die 25. Majj Bethlen Elek uramhoz vitt írásoknak Laistroma Ábéczék szerént, a mint csomóban van kötve leírva.

Első csomóban sub litera A.

1. Consultatio Londini de ope per Britannos rebus Imperij Germanici turbatis ferenda.
2. Bethlen Gábor nemességlevele.
3. Constitutiones Regum Hungariae ad Bona Ecclesiastica pertinentes necessariae.

¹⁾ Mike Sándor ily czímű gyűjteményéből : *Egyveleg I.* 9—10. lapról. E gyűjteményben a Teleki Mihály és Dunod atya közt létrejött titkos szerződés is meg van. Ugy látszik, gróf Kemény József innen vette át s közölte a *Notitia Historico-Diplomatica Capituli Albensis* stb. czímű — általam már értekezésem első részében idézett művében (látható 145—147. lapon); azonban nem említette meg azon alaki tekintetben némi figyelmet érdemlő két körülményt, hogy a Dunod pecsége fekete, a Telekié veres spanyolviaszba volt nyomva és az oklevél nyílt alakban kiállítva.

4. Mátyás király holta után kik voltak Palatinusok Veselényi Ferenczig.
5. Privilegia universorum Baronum et Nobilium totius Hungaricae Gentis a Ludovico Rege confirmata ex Privilegijs Sancti Andreae et Stephanj Regis collecta et comportata lectaque Ao 1644. 27. septembris.
6. Bethlen Gábor titkos pecsétje alatt Sennyei István az akkori Cancellariusnak írott conceptusa.
7. Nova introductio Regis Caroli trucidati Regis Angliae filii in Regnum.
8. Kendi István Homonnai Györgynek írt levele.
9. Bethlen Gábor minutái de quibusdam rebus agendis in Porta.
10. Diploma, cujus vigore Sigismundus Báthori Prps a Turca defecit. 1595.
11. Mikó Ferencz uram Thesaurariára való instructiója.
12. Magyar királyok Epigrammái.
13. Az utolszori Magyarországi gyűlésbeli boldogtalan acták.
14. Szultán Szulimán János királylyal való alkuvása. 1565.

Sub litera B levő csomóban.

15. Bocskai Fejedelem idejebeli dolgok, és a) Barcsai Ákos egynéhány kívánsága, és b) Kemény János fejedelem electioja és c) Fővezér levele ugyan Kemény János fejedelemhez.
16. Postulata Hungarorum Serenmi Regis Stephani Bocskai fidelium subditorum S. C. M. objecta. d) De rebus Stephani Bocskai Prpis.
17. Bocskai Fejedelem Mátyás Herczeg által Rudolphus Császárnak ő felségének maga és az egész magyar nemzet innocentiajáról írt levélnek igaz Párja.

Sub litera C.

18. Homonnai Bálint irási 1605. e) Bocskai Fejedelem idejében való dolgok.
19. Bocskai Fejedelem Mátyás Herczeg által Rudolphus Császárnak ő felségének maga és az egész magyar nemzet innocentiajáról írt levélnek igaz Párja.

20. Báthori Gábor és Thurzó közt lett békeség punctumi 1611. 27. sept. Tokajban.
21. 1566. Iffiu János királynak adott Athnaméja Párja Szultán Szulimánnak; item f) 1575. mikor Báthori Istvánt lengyel királynak választották, mint recomendálja a Lengyeleknek a Török Császár. g) 1605. 1606. esztendőben Bocskai Fejedelem dolgairól. h) 1610. Báthori Gáborral Német Császár Confoederatiója. Item i) 1616. Fővezér levele párja Palatinushoz Forgács Zsigmondhoz.
22. 1605. esztendőbeli korponai Tracta a békességről Bocskai Fejedelem és Rudolphus Császár között, kiből a Császár részéről ¹⁾, Mátyás Herczeg egy felől és azután Forgács Zsigmond, 1605.

Sub litera D.

23. Csehországi állapotokról. Memoriale ad Portam Ottomanicam.
24. Ao. 1620. 22. febr. Cassáról a Portán való követnek irt levél, ő felsége minutája.
25. Paria unionis Suae Serenitatis ad Statum Hungariae Novisoliij 1620. initae.
26. Articuli Pacificationis ad Campum Szőny complanatae 1620. Latino idiomate.
27. Foedus Hungaro-Bohemicum 1620. 19. Januar. Posonij.
28. Par Diplomatis Confoederatorum Bohemi(ae (sic) Novisoliij Confecti 1620.
29. Csehország levele Magyarországhoz.
30. Pécsi Simonért való kezesség.
31. Bethlen Gábor Confoederatiója a Csehekkel.

Sub litera E.

32. Kemény János tatár rabságából irt Irási, vannak több egyéb dolgokról való irások is benne Annor. 1657, 1658, 1659, 1661, 1601. k) Báthori Zsigmondnak adott Athname is van itt.

¹⁾ Homályos az eredeti is.

Sub litera F.

33. 1608. Érsekújváratt való végzéseknék Páriája a Hajdúk felől.

Sub litera G.

34. Linzben levő Commissariusoknak irt Bethlen Gábor levele 1614.

Sub litera H.

35. 1637, 1644. Kemény János Fejedelem könyvéből kiirt francziákkal, svédekkel, németekkel való dolgok tractái.

Sub litera I.

36. 1612. Báthori Gábor Fejedelem ellen iratott Török Császár levele, Géczí András követsége alkalmatosságával.

Sub litera K.

37. 1616. Utolszor Bécsben a Németekkel a minemű végezést a Törökök végeztek, annak Páriája 1024 anno Turcico, nostro vero 1616 nisi fallor. 1) Török Császár hitlevele a békességről.

Sub litera L.

38. A második Ferdinánd Császár ő Felsége inauguratiójakor inauguráltatott 18 punctumok páriái 1618.
 39. 1618. Articulorum Gyarmatiensium inter Imperatorem Turcarum et Theutonem declaratio. m) Variorum Tractatum, Diplomatum et Amnistiarum tempore Sermi Pcipis Gabrielis Secundi conclusarum Paria.
 40. 1618. Contradictio aut Protestatio Romano Catholicorum in negotio Religionis 14. Majj.
 41. 1618. Bethlen Gábor Borsos Tamás nevű Portán levő kapichíájának Instructiója.

Sub litera M.

42. 1615 és 27. Tractatus Gabrielis Bethlen.
 43. Diploma super Pacificatione Tyrnaviensi 1615.
 44. Forgács Ferencz érsek Bethlen Gáborral való Tractája.
 n) Huszt és Kővár dolgai is itt vannak 1615.

Sub litera N.

45. Paria Gravaminum tredecim Comitatum Mattis Caesar. Regiaeque suis Deputatis ad terminum Fragopolim indictum pro die anni 1669. publicata et repraesentata 10. Maij.
46. Paskó Christoph írási, kiben megírja, a Portán a Német mint tökéletlenkedett 1669.
47. 1663. Érsekújvár megvételéről. o) Paskó Christoph írása is hozzá van kötve.

Sub litera O.

48. Római császár számkivettetésünkori Resolutioi Nro 4. 1662.

Sub litera P.

49. Barcsai Ákos assecuratioja, melyet Görgényben létiben adott Kemény János Fejedelemnek ; p) az országot is mint szabadította fel az ő Nagyságához való kötelessége, az ország is ő Nagyságát mint szabadította fel és absolválta conditioi alul 1661.
50. Kemény János Fejedelemséginek kezdetiben ezzel az Instructioval küldte fel a Német Császárhoz Bánfi Dienes uramat 1661.
51. Várad segítsége felől Magyarországhoz tartozó Vármegyéknek Császárhoz ő Felségéhez küldött leveleknek páriája egyik ; q) másik ugyan ő Felségének szóló Palatinus uram ő Nga levele azon dologról.
52. Zuza ¹⁾ General Szeydi és Ali Pasának írott levélnek Párjai 1660.

Sub litera Q.

53. Paria Diplomatis Georgij Rákóczi cum Stephano Bethlen 1636.
54. Rákóczi György fejedelem megváltozásának szükséges okai 1636 ; 1636. die 3. Junij a Portára Murat Aga által Laskui János kezibe küldött ratioknak Páriája.

¹⁾ Souches — a valódi név. *Magyar Tört. Társ.* XVII. köt. 89. l.

Sub litera R.

55. 1660. Várad feladásának *Conditioi*.
56. Váradi obsidiokor Váradi *ordinantia*.

Sub litera S.

57. 1658. Lengyelországi Marschalech Magyarországi Palatinus Vesselényi Ferencznek írott levelének *Pariája*.
58. Öreg Rákóczi György Fejedelem idejében, mikor Eperjesen volt a *Tracta* 1632.
59. Ferdinandus Tertius Rákóczi Györggyel 1645. esztendőbeli *tractája* s békesége.
60. Marsalech Manifestuma Munkácsnál 1657. Kirohant Lengyelek nyilvánvaló mentségek Rákóczi György idejében.
61. Rhédei Ferencz Fejedelemsége idejében Fővezérnek írt levél *pariája* 1657.

Sub litera T.

62. *Paria Diplomatis* 1633 cum Imperatore Romanorum *initi*.

Sub litera U.

63. *Electio Principis Catharinae Brandenburgicae* 1626.

Sub litera X.

64. *Paria Pacificationis Szóniensis Latino idiomate* 1627.
65. *Exemplar Pacificationis inter Turcarum et Germanorum Imperatores*.
66. *Consultatio Austriacorum Sangvinaria, de exstirpandis et penitus abolendis Hungaris Viennae facta* 1624.
67. A Görögök *obligatoriája* 1624.

Sub litera Y.

68. *Paria literarum Comitis Prajner* 1628.
69. *Paria literarum Comitis Collado* 1628.
70. *Paria literarum Comitis ab Althan* 1628.
71. Gróf Althan levelének magyarul mássa.
72. *Paria literarum Sacrae Caesar. Regiae Mattis* 1628.

73. A Felséges Római Császár levelének párja, melyet a felséges Budai Vezérnek küldött 1628.
74. Gróf Althán levelének párja 1628.
75. Gróf Colládo levelének magyarul mássa 1628.
76. Ao 1628 21. Martij in Fogaras mihi per Suam Srtatem assignatarum literarum Kajmecham Recsep per Juszuff Aga exhibitarum Par et translatio et ipsum Original.
77. Par literarum Serttis ad Michaellem Tholdalaghi 12. Decembr. 1628. Berthalamino Constantinopoli missarum.
78. Paria literarum Dni Palatini 1628.

Sub litera Z.

79. Instructio pro Generoso Emericho Bercsényi 1625, 25. Sept. Tasnád, ad Budensem Vezerium expedita.
80. 1625, 30. sept. G. D. Paulo Keresztesi et Hazi Juszup Agae ad Portam expeditis, cursim praemisso Fajk Csauz, ad Vezerium Chajmecham datarum minuta.
r) Aliae eodem die ad eundem Juszup Agam datae, utraeque in Transumptis etiam oratori transmissae.
81. Constituta Hagensia subscripta et confirmata a Serenissimo Rege Friderico 19. Decembr. 1625.

Sub litera V.

82. Resolutio ad Instructionem Magnifici Dni Gabrielis Bakos de Osdgyin et Georgij Barna de Mellőcze ad Res Catharinae.
83. Assecurantur Hajdones a Statibus super motum suapte factum 1630. in augusto.
84. A státusok certifiálják a Fejedelem választásáról a Fejedelmet 1630.
85. 1630. Öreg Bethlen István és öreg Rákóczi György interregnumában csinált conditiok Segesvárott.
86. Bethlen Gábor Testamentuma.
87. Assecuratio Hajdonum ab Illustrissimo Vezerio Budensi data 1629.
88. Instructio contra Matthaeum Patai.

Sub litera AA.

89. 1631. Eszterházi Miklósnak Rákóczi Györggyel való Tractája.
90. Szultán Murát császár Athnaméjának Transsumptuma öreg Rákóczi György Fejedelemnek. 1631.

Sub litera BB.

91. 1622. Instructio pro Egregio Michaele Tholdalaghi in Ao 1612. 26. Martij Cassoviae ad Portam fulgidissimam expedita.
92. 1622. Ferdinandus 2-dus és Bethlen Gábor között lett confoederatio.

Sub litera CC.

93. 1621. Literae ad Stphum Dóczi et Joannem Rimai Legatos ad Portam Ottomannicam 20. Martij.
94. 1621. Dóczi Istvánnak, Rimai Jánosnak új Instructioja, Bethlen Gábornak maga írása 22. Martij.
95. 1621. A Slesiai Confederatusokhoz írt Bethlen Gábor-levele.
96. 1621. Farkas Péternek adott Instructioja Bethlen Gábornak.

Ezek az sárga bőr zacskóban voltak, kiket most visszahoztak volt, de én ismét visszaküldtem azon sárga zacskóban.

Mint hogy mind felirattam volt őket, mikor én odaadtam volt — ezek ott maradtanak:

97. Érsekujvári obsidionak Forgács Ádámtól való leírása.
98. Érsekujvári Pacificatio.
99. 1629. 23. Novembris inventált Bethlen Gábor levelének Regestruma.
100. 1636. 3. Junij. Öreg Rákóczi György és Bethlen István között való veszekedés.
101. 1627. Tokalyi Conclusum.
102. Pécsi Simon oratioja deákul a békeség confirmatioja felől Mátyás Herczeggel.
103. 1615. Secretus Tractatus Transylvanicus Mátyás császár subscriptioja s neve alatt.

104. 1620. Mátyás Császárnak Erdélyt a kereszténység ligájában acceptáló Commissariusi által confirmált assecuratioja.
105. Ugyan ő Felségének szülő Palatinus uram ő Nagysága levele azon dologról.
106. Öszvevarrva, kinek hátán ez van írva könyvben: »holmi jövődöbeli emlékezetre való dolgok« — jegyeztettek fel. Comes Ladislaus Rhédei.
107. Paria Diplomatis Eperjesini conclusi.
108. Bethlen Gábor Apológiája s Oratioja, melyben megmutatta, nem ok nélkül folyamodott ő a Törökhöz.
109. Turóczy Petővel együtt egy Volumenben deakul in folio fejér quantitasban kötve.
110. Váradi obsidiókor és feladásakor a várbeliek kívánsági és conditioi.
111. Viszont a Vezér s Ali Passa feleleti a várbelieknek adott hitivel együtt.

(E tétel után ~~¶~~ jegy alatt ez van megjegyezve az ív oldalán : Igaz, hogy kegyelmed annak pariáját a minap hozzá-m elküldte vala, de ez az enyim, olyan, a kit az Originálból irtanak le. Szalárdi írása is vagyon rajta.)

Ezeket is vissza kell várni s oda nem kell feleljeni.

Viszont ugyan most oda:

Bethlen Gábor	}	Articulusos könyveit.
Báthori István		
Ladányi Mihály		

Oldalvást írva leghátul ez van : Azután adtam Bethlen Elek uramnak egy könyvet, a ki Keresztesi uramé volt. ¹⁾

¹⁾ Az erdélyi volt kir. kormánysszék levéltárában levő eredetiből. E jegyzék tartalmáról néhány szót.

Gróf Kemény »*Notitia Capituli Albensis*« című művében a hazai közlevéltárakról szólván, az I. köt. 110. lapján mondja, hogy az országos köziratok közül magánosoknál is sok lappang; ő is bírja — úgy-mond — eredeti jegyzékét néhai Teleki Mihály leveleinek és könyveinek, melyeket ő Bethlen Eleknek adott át, és a melyek közt igen sok

VIII.

a) b) c) d) e) f) g) h) i) k)

A lothringeni herczeggel egyezkedésre kiküldött erdélyi fejedelmi biztosok útasítása.

Instructio pro Spectabili, Magnifico, Generosis item et Amplissimo Georgio Bánfi de Losoncz, Consiliario Nostro intimo, Comitatum Albensis Tranniae et Dobocensis Supremo Comite; Stephano Thoroczkai de Thoroczkó-Szent-György, Supremo Capitano Sedis Siculicalis Aranyos, Sigismundo Bálintih de Körtvélyfája, et Georgio Verder Cive et Senatore Civitatis Nostrae Cibiniensis, moderandorum negotior. Regni Deputatis, Fidelibus nobis syncere dilectis.

1. Mivelhogy az erősségekbe a Praesidiumoknak bebocsátása és a quártélyok igéreti iránt Plenipotentiájok nem levén a mi követeinknek némely nap Radnóthról adatva:

közirat van; czíme ez: »Bethlen Elek uram küldte Regestrum eo kegyelménél levő könyveimről és írásimról 1688. 20. Junij.« E külső irat után ez áll: »Az Urnak, Teleki Uramnak ő kegyelmének nálam ezek az könyvei és írási vadnak: 1) Egy fekete temérdek könyv in Folio, kiben mind régi Articulusok vadnak. 2) Egy könyv, a ki is in Folio vagyon, Magyarországi Articulusok benne. 3) Egy fekete könyv mit Keresztesi Sámuel adott az urnak. 4) Fejér hártýába bevarrva más könyv, Haller uraimék eleié stb. 5) Egy sárga kordovány táskában ezek az irások vannak: 1. Consilium Londini in Anglia scriptum stb. . . . 2., 3., 4. s így tovább 40 sorszámig, a hol a jegyzék így végződik: *Datum in Keresd 1688. 18. Jun.* . . . A számok külön fasciculusokat jegyeznek. (Látható az idézett könyv 110—119. lapjain.)

Az általam közlött irat- és könyvjegyzék alakja és beosztása más. Ime. »Anno 1687. die 25. Maij Bethlen Elek uramhoz vitt Irásoknak laistroma« stb. Első csomó: Littera A. B. s így tovább V-ig, folytatólag ismét AA. BB. CC-ig.« Itt megszakad. E jegyzékben 111 külön pont van, mik elébe én az összehasonlíthatásért sorszámot tettem; a mely pontban egynél több irat volt, a — kis betűtől — r-ig terjedőleg ismét elkülönítettem, és így a 27 betűvel jelölt csomagból 128 külön pont vagy tétel lett.

melyre nézve az egész mostani dolgoknak tractálása és conclusuma megállott a Lotharingiai Herczeggel ő Felségével, s úgy látszik, hogy a Herczeg erővel akarja az erősségeket

Az imént jelölt czím, és a végén levő ezen kifejezések : »Ezeket vissza kell várni,« — »ezután adtam Bethlen Elek uramnak« stb. azt mutatják, hogy ez Teleki Mihály önmaga készítette jegyzéke a Bethlennek adottakról, a gróf Keményé pedig az egy évvel később Bethlen-adta elismervény; amannak kelési ideje 1687. május 25, emezé 1688. június 20, az elsőben betűkre osztott csomagokban, az utolsóban sorszámok alatt van feltüntetve a Teleki-féle drága iratgyűjtemény. Van e jegyzékben a 48 szám és O betű alatt egy adat : »Római Császár számkivételünköröi Resolutioi nro 4. 1662.«, a mik a Keményében nincsenek meg; hogy kire vonatkoznak e sorok, nem tudom; mert Teleki ez évben nem volt száműzve, sőt éppen ekkor kezdette meg titkos érintkezéseit a bécsi udvarral.

A beosztás is különböző. Gróf Keménynél elől 1. 2. 3. 4. sorszám alatt négy könyv van megjelölve, melyek nálam éppen a végén látszanak lenni: »Bethlen, Báthori, Ladányi Articulusos könyvei, Keresztesi uram könyve« — szerintem éppen amazok. Gr. Keménynél az 5 sorszám kezdi meg a leveleket, így : »Egy sárga kordovány táskában levő irások«, — miről az én közlésem végén ily említés van : »Ezek a sárga bőr zacskóban voltak« stb. A bőr táska vagy zacskó tartalma mindkét jegyzékben ugyanazon tárgyú kézirattal kezdődik, csak hogy az általam közlöttnben így van helyesebben formulázva : »Consultatio Londini de ope per Britannos rebus Imperij Germanici turbatis ferenda.« (Nálam A. csomó I. sz.)

Az első tekintetre egy tartalmúnak látszó két jegyzékben két lényeges különbség van. Az általam közlött körülírólag, az események helye, ideje, az egyének meghatározásával adja elő az iratok tartalmát; hátul pedig némely oly iratokat említ fel, melyek a gróf Keményében nem látszanak előfordulni. Minthogy nem tudjuk : hol vannak ma ez iratok? sok veszett-e el? meg vannak-e mentve, és hol, kinek birtokában? — ez okoknál fogva a közlést szükségesnek láttam. Ha emlékeztem nem csal, én a Báthori István-féle Articulusos könyvet gróf Mikónál láttam, a Rhédei László naplóját Wass József adta ki egy gróf Rhédei-örökös szivességéből, ki azt a tudós Benkőtől vette; Kemény János írásai egy része, mikor élt, gróf Kemény Sámuelnél, más nagy része a Gyula-Fejérváratt levő Batthyáni-könyvtárban volt; Bocskai, Bethlen Gábor itt felemlített irataiból többet láttam a Tunyogi-gyűjteményben, Borsos Tamás és Tholdalaghi Mihály portai útasításait a Teleki-könyvtárban Maros-Vásárhelyen meg más részét a pesti egyetemi könyvtárban, oda Teleki Mihály hagyatékából talán Cornides útján jutva. (Lásd : *Magyar Történelmi Tár* XVII. vagy Második Folyam V. kötetének 4-dik lapján.) Nem tudjuk tehát részletesen

occupálni, a mint a Somlyai példa is mutatja; de meg kell vallanunk, mű által nem láthatjuk, miért kell erővel venni az erősségeket, holott az ország magát nem opponálja semmiben

és nyomosan ezen — tulajdonképen az állam levéltárát illető — nagy történelmi kincs hollétét, felfödözése és egyesítése szükségét érezzük. E nagy czélnek kívántam e közléssel szolgálni.

A történetnyomozók könnyebítéséért kijelölöm, hogy a gróf Kemény-közölte történelmi iratok nálam melyik csomag, hányadik sorszáma alatt vannak. Egy kis összehasonlítás a szövegezések előnyeit azonnal constatalja.

A gróf Kemény-jegyzék négy első sorszámát már összehasonlítottam, az ötödiknek első tételét is; következnek a többiek.

Gróf Keménynél az 5-dik sorszámnak —

2.)	CC. csomag	—	—	—	—	—	—	—	—	106. tétele alatt
3.)	R.	»	—	—	—	—	—	—	—	56. » »
4.)	CC.	»	—	—	—	—	—	—	—	110. 111. » »
»	P.	»	—	—	—	—	—	—	—	51. q) » »
5.)	H.	»	—	—	—	—	—	—	—	35. » »
6.)	K.	»	—	—	—	—	—	—	—	37. l) » »
7.)	I.	»	—	—	—	—	—	—	—	65. » »
8.)	V.	»	—	—	—	—	—	—	—	86. 87. 88 » »
9.)	B.	»	—	—	—	—	—	—	—	15. a) b) c) 16. d) » »
»	B.	»	—	—	—	—	—	—	—	17. » »
»	C.	»	—	—	—	—	—	—	—	18. e) 19. 22. » »
10.)	CC.	»	—	—	—	—	—	—	—	97. » »
11.)	P.	»	—	—	—	—	—	—	—	49. p) 50. » »
12.)	V.	»	—	—	—	—	—	—	—	83. 84. 86. » »
»	A.	»	—	—	—	—	—	—	—	11. » »
13.)	Q.	»	—	—	—	—	—	—	—	53. 54. » »
14.)	AA.	»	—	—	—	—	—	—	—	89. 90. » »
15.)	CC.	»	—	—	—	—	—	—	—	107. » »
16.)	S.	»	—	—	—	—	—	—	—	57. » »
17.)	C.	»	—	—	—	—	—	—	—	20. » »
18.)	J.	»	—	—	—	—	—	—	—	36. » »
19.)	A.	»	—	—	—	—	—	—	—	8. » »
»	G.	»	—	—	—	—	—	—	—	34. » »
20.)	M.	»	—	—	—	—	—	—	—	42. 43. 44. n) » »
21.)	A.	»	—	—	—	—	—	—	—	2. 3. 4. 6. 7. 9. 10. 12. 13. 14. » »
22.)	L.	»	—	—	—	—	—	—	—	38. 39. m) 40. 41. » »
23.)	D.	»	—	—	—	—	—	—	—	23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. » »
24.)	N.	»	—	—	—	—	—	—	—	45. 46. 47. b) » »

a Császárnak ő Felségének, sőt rendesen több erősségeket sem kívánhatnak tőlünk és ez hazától mostan is azoknál, a kiket a Császár ő Felsége tavaj kiadatott Diplomájában meg-

25.	C.	csomag	—	—	—	—	—	—	—	21. f) g) h) i) tétele alatt.							
»	F.	»	—	—	—	—	—	—	—	33. » »							
26.	S.	»	—	—	—	—	—	—	—	59. » »							
27.	S.	»	—	—	—	—	—	—	—	60. 61. » »							
28.	Y.	»	68.	69.	70.	71.	72.	73.	74.	75.	75.	77.	78.	79.	» »		
29.	CC.	»	—	—	—	—	—	—	—	—	93.	94.	95.	99.	» »		
»	A.	»	—	—	—	—	—	—	—	—	6.	(Ez kétszer is meg van.)				» »	
30.	X.	»	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	64.	65.	» »
31.	Z.	»	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	80.	81. r.)	» »
32.	U.	»	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	63.	» »	
33.	X.	»	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	66.	67.	» »
34.	BB.	»	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	91.	92.	» »
35.	Az én közleményemben ez nincs meg.																
36.	E.	betűs csomagban de csak általánosságban ; leghátul van k) jegy alatti oklevél.															
37.	Ez sincs meg így szövegezve.																
38.	M.	csomag	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	43. tétele alatt.	
39.	Ez sincs meg épen ily szövegezésben.																
40.	Ez sincs meg.																

Sorszámon kívül leghátul a 119. lapon ez :

Bethlen Gábor Magyarországi Articulusa. — — Ez sincs meg.

A mennyiben a címek után ítélhetni, a gróf Kemény közleményében az enyimek közül nincsenek meg :

5. tétel alatt : Privilegia Universorum Baronum et Nobilium totius Hungaricae Gentis stb.
8. » » Kendi István Homonnainak írt levele.
48. » » Romai Császár számkivetésünkori Resolutioi stb.
98. » » Érsekújvári Pacificatio.
99. » » 1629. 23. novembris inventált Bethlen Gábor levelének Registruma.
100. » » 1636. 3. Junij. Rákóczi György és Bethlen István közti veszekedés.
101. » » Tokalyi Conclusum.
102. » » Pécsi Simon oratioja stb.
108. » » Bethlen Gábor Apológiája stb.
109. » » Turóczi Petővel együtt egy Volumenben kötve stb.

nevezett; a melyben is Kolozsvárnál és Dévánál többről emlíkezet nem volt; Dévát pediglen mi okból kívánhatnák, által nem érthetjük, szoros és kicsiny hely lévén, alkalmatlan a

Együtt tiz igen fontos oklevél és könyv van tehát általam most újonnan közölve, a mi Telekinek volt egykor birtokában. Hol vannak ezek ma, nem tudom, ámbár nyomozódásim közben egyet-mást közülök láttam. De tán lassanként napfényre jönek.

Hogy jutott gróf Kemény az első eredeti jegyzék birtokába? nines róla tudomásom. nem is igen fürkészem; jó hogy meg van. Legyen áldve érette a halhatatlan érdemű tudós, író és gyűjtő. A mit én közlök, az a királyi volt erdélyi kormányzók levéltárában van, a hova — azt vélem — így jutott.

Özv. Teleki Mihályné egyik fia, Mihály 1703-ban a Rákóczy-felkelőkhöz csatlakozott, s mint ilyen, vagyonvesztésre ítéltetett. Rabutin tábornok Görgény várából az özvegy minden ingó és ingatlanai összeírását, sőt az ingókat, u. m. fegyvereket, öltönyöket, ékszereket, gyönyöket, drágaságokat, pénzeket, a mint itt ládákba pakolva voltak, Szebenbe vitette, országgyűlési biztosok által összeíratta a végre, hogy azokból a lázadót illető rész a fiskus számára kiszakíthatassék. Báró Haller István elnöksége alatt báró Kornis Zsigmond, Lázár György és Drant György a három nemzet részéről választott biztosok jelenlétében 1704. január 23-án kezdődött meg e javak összeírása s tartott márczius 3-káig. Becses házi s más ingóságokkal 43 láda volt tele. Ezek közt írás semmi sem fordult elő. Pénzzel és drágaságokkal tele láda volt 11; az *első láda* tartalmát a biztosok egybeírván, végén ezt jegyzik meg: »Erant adhuc in eadem Cista aliqui libri«, — a *második* ládáról pedig ezt írják: »2. Cista majoris quantitatis a foris pelle rubra obducta et ferro complicata, continet in se Literalia Instrumenta, praetereaue nihil.« Tehát abban mind írás volt. E lefoglalásért keservesen panaszkodt az özvegy; panaszos iratát hátrább közzé teszem.

Ez az egyik alkalom, a mikor az általam közlött jegyzék a kir. kormányzók levéltárába kerülhetett; ámbár nyomozódásaimban még eddig rá nem jöttem.

A másik eset pedig a karloviczi békekötéskor lehetett. Leopold ugyanis megígérte Erdélynek, hogy mikor a törökkel békét köt, őt is belefoglalja, nem csak, de biztost is fog az erdélyiekből — legalább egyet — nevezni akkorra, mikor a béke megkötése után az ország határait kijárják. 1699. elején Leopold megrendelte a kir. kormányzéknek, hogy a mi írásai az országnak a határszélekre vonatkozólag vannak, keresse elő s tartsa készen, hogy mikor a határmegállapításra jó a sor, azokat előmutathassák. A kormányzók tehát írt a kolozsmonostori konventnek, fejérvári káptalannak, az ítélmestereknek hogy az

Töröknek irruptiojoknak impediálására. Ha pediglen hűségünknek országostól való megmutatására kívánják, talán rendesebb volna Déva helyében Kolozsvárhoz közelebb való helynek mutattatása.

2. A mi a quártélyok dolgát illeti, azért mű a nemes országgal nem megvető számú annonát és summa pénzt ígértünk némely nap a Herczeghez ő Felségehez expedíált köve-

e czélra szükséges adatokat kerítsék elő. Ugyanekkor özvegy Telekinének is írtak. »Minthogy a szegény üdvezült úr — így szól a kir. kormányzéknek 1699. márczius 26-án hozzá intézett levele — Teleki uram igen curiosus volt efféle jeles és nagy momentumu leveleknek magához való vételében és szerzésében, ha az ő kegyelme levelei között találatnának olyak, úgy mint erdélyi fejedelmeknek törökkel való contractusok, athnamék vagy egyebek, melyek Erdély és a Török között tett régi határokat kimutogatnák, kegyelmed minden scrupulust és idegen gondolatot félre tévén, szorgalmasan levelei között kerestesse fel; mivel kegyelmes urunk ő Felsége szorosan parancsolja, hogy ha hol ez országban találatnak olyak, szorgalmasan investigáljuk. Kegyelmed azért ha kik olyak találatnának, consignáltassa és sietve tudósítson bennünket felőle, hogy újabban disponálhassunk kivételének modalitásáról; a közönséges jónak is consulál kegyelmed, magának pedig ő felsége előtt nagy meritumot szerez vele.« (Paria Cancellariae ab erectione Gubernii usque ad 9. decemb. A. 1694. pag. 517.)

Ugy látszik, e felhívás eredménytelen volt, mert a kormányzék másodszor is felszólította az özvegyet. »Jó emlékezetében lehet kegyelmednek — így ír az aug. 10-én, — mind méltóságos generalis urunk, mind pedig mi kegyelmedet requiráltuk volt, hogy levén kegyelmednek kezénél bizonyos határjárt levelek, melyek az ország határszéleireit concernálnák, azokat hogy kegyelmed kiadná, melyet kegyelmed mindedig is posthabeált. Superveniálván újabban kegyelmes császáruk ő felsége decretumja, melyben az erdélyi határok felől való leveleket kívánja, ahoz képest, minthogy azokban remélhetjük az hazánk hasznát és javát, kegyelmednek iterato parancsoljuk és intimáljuk, azon leveleket mindjárt küldje kezünkhöz, tovább ne is procrastinálja; egyébiránt becsületes nemes atyánkfiait deputáltuk, kik kegyelmedhez elmenvén, azon leveleket requirálják és minekünk kezünkhöz hozzák a felséges udvar parancsolatja szerént.« (Paria Cancellariae stb. pag. 1396.)

Mikor került a kormányzéki levéltárba, a két eset valószínű alkalmi közül a kérdésben levő jegyzék — nem tudom, azt látom, hogy néhány a benne foglalt kéziratok közül is ma tényleg ott van. Később tán nyomára jövök.

teink által, remélvén azt, hogy mind a Császár ő Felsége vitézinek táplálása könnyebben suppeditáltathatott volna úgy, ha az országon kívül maradott volna az ő Felsége ármadája; mivel a szegénység házában megmaradhatván ide be, hamarabb beszolgáltatott volna mindeneket, s úgy a szegénység romlása is jobban eltávoztathatott volna; de a Herczeg ő Felsége a mi oblationkkal nem lévén contentus, az ármadát behozván ez hazába (úgy látszik, mintha az országnak eversiojára céloznának az ő Felsége munkái); de mű mégis Császár ő Felsége sokszori ígért kegyelmességéhez s közelebb némely nap Gyulai Ferencz úr által tölt kegyelmes resolutiojához alázatosan ragaszkodván, a quártély dolgából is mennél jobb móddal (dummodo justa et tolerabilia petantur) készek leszünk magunkat accommodálni, csak érthessük számát és módját, ha supportálhatjuk, mert ad impossibilia nemo obligatus (így).

3. A míg a mostani elkezdett Tractátusnak conclusuma végbe mehet, addig is s azután is az excursiokat prohibeálják, instáljanak ő kegyelmek, és oly disciplinában tartsák a hadakat, hogy a szegény község, kiki lakó helyében maradhasson meg, s a Tractátusnak conclusuma végbe menvén, ennek a nagy ármadának minden részinek itt való hagyattatásával egészen ne terhelteessünk, hanem vitessenek ki benne ez hazából. Maga is pedig a Herczeg ő Felsége beljebb ne jöjjön.

4. Ha ezekben egyikben sem telik semmi, mit remélhetünk egyebet mű, hanem a Császár ő Felsége sok rendbeli kegyelmes ígéreti ellen a szegény hazának közönséges romlását és egész Desperatiora való jutásunknak munkálódását; ellenben az egész keresztény világ eleibe ki megyen, hogy mű rajtunk semmi el nem mult és mulik (valami lehetséges), sem a dolgokban való késedelemmel, sem a kereszténység ellen gonosz intentuminkkal mű nem okoztathatunk, holott ez a szegény haza természeti szorgalmatosságával egyébre úgy semmire nem resolválta magát, mint a kereszténységhez való jó accommodatiora az üdönek és az alkalmatosságnak mivolta szerént.

5. Jól reá vigyázzanak ő kegyelmek, hogy a mit némely

nap ígértünk volt a quártélyért, mostan is feljebb ne haladjon annál az alkuvásbeli annona és fizetésbeli ígéret.

6. Jövendő magunk meentségére meg kell említeni, hogy ne vádoltassunk, ha megírjuk a portának, hogy mű a Császár ő Felsege bejött ármadájának ellene nem állhatván, kétele-nítettünk hajolni a magunk megtartatására. Datum in Civitate Nostra Cibiniensi die decima nona mensis Octobr. Anno Dni Millesimo Sexcentesimo Octuagesimo Septimo. ¹⁾

Apafi m. pr. (P. H.)

b)

A lothringeni herczeg biztosainak további egyezkedési ajánlat-tételei.

Ulteriores a Serenissimo Lotharingiae Duce propositorum nuper Celsissimo Transilvaniae Principi et Regno punctorum particularitates per nos infrascriptos Ablegatos exponendae et tractandae.

Speraverat quidem Serenissimus Lotharingiae Dux Celsum Transilvaniae Principem et Inclytos Regni Ordines ad factam medio Ablegati sui Illsmi Dni Baronis de Houchin insinuationem accommodandis Tranniae negocijs, utpote operi tam universo Christiano orbi, quam proprio vel maxime ipsorummet bono summo opere salutari ac prorsus necessario nullam penitus moram injecturos; velut sua ex parte Idem Serenissimus Dux omni sincero conatu et opera in id incumberet: Eoque magis indoluit spem suam in ipso tractatu limine frustratam videre, dum expediti nuper a Ulmo Ppe et Statibus D. D. Ablegati super expressis eisdem ac essentialibus, Praesidiorum nempe et quartiriorum punctis concludendis sufficienti sese plenipotencia destitutos agnoscerent, et inde pro novis instructionibus ad Principales suos reverti necessitarentur. Non absque magno Regni huius damno et Incom-

¹⁾ A volt erd. kir. kormányshék levéltárában levő eredetiből.

modo, quod necessitate introducti in Provinciam Exercitus, praeter spem et voluntatem suae Serenitatis, Eidem accessit nec non dolenda pretiosissimi temporis jactura.

Cui sistendae ac ulterius obviandae studens, utque eo magis sincerus in rem Christianam et procurandae accommodationis animus coram Orbe elucescat — commisit ex superabundanti denuo nobis infrascriptis eum in finem Ablegatis, quatenus ad aulam Celsmi Peipis aut locum tertium ab eodem denominandum (quod hodie tandem in hac arce contingit) nos illico conferentes, et cum Celsitudinis suae et Regni Transilvaniae Dnis Ablegatis, ultimam manum operi admoventes, prioribus inhaerendo generalibus Punctis ad subsequentes eorundem particularitates et explicationem descendamus.

Et *primo* quidem, ex ijs, quae iam tum Clmo Peipi et Statibus a suprafato Dno Barone Houclin in Radnót, dum in castris a sua Serenitate Dnis Ablegatis fusius repraesentata fuerunt, dubio procul recenti haerebunt memoria ponderosissimae rationes, quibus commota sua Sac. Caesar. Reg. Mattas Dnus Noster Clementissimus, vindicandae reliquae Hungariae ac expugnandis, quae ab infidelibus adhuc possidentur: Várad, Temesvár, Giula, Lippa, Jenő alijsque earum partium fortalitijs et Deo favente ipso etiam Belgrado, victoriosa arma propius admoveere tamquam supremum Christianitatis Caput sese obligatum sentiens, Celsum Transilvaniae Peipem et Regnum, cuius principaliter interest, et sine cuius concursu optatum sibi effectum appromittere nequit, ad communem causam perbenigne invitandum, simul et firmissime assecrandum duxit, nullum ea occasione Authoritati Principali, Religioni, Privilegijs aut Juribus Regni et Nobilitatis praejudicium illatum iri.

Siquidem autem desideratae operationes ob imminentem hyemem necessario in vernale tempus differri, interim vero eum in modum praeparari, universae Christianitatis et Regni huius commodum expostulent, ut prodeunte statim vere tempestive inchoari, et valido successu mature absolvi possint: Exigit eadem indispensabilis Belli ratio et necessitas, ut certa pars exercitus in Transilvania quarterijs per hyemem intertenenda collocetur, idque in arcibus, civitatibus hosti

oppositis, ac lucis muro cinctis, tam tutandae provinciae, quam conservando et continendo militi, nec non utriusque securitati maxime idoneis.

Secundo. Quod ad quartiria attinet, non intendit Sua Sema Caesar. Regiaque Mattas exercitum suum, qui una cum auxiliaribus copijs de praesenti adhuc ad numerum quinquagesies mille virorum ascendit, totum in hoc Regno hybernandum relinquere, sed mallet benignissime, ut subsecuta brevi solida et secura quartirialis negotii accommodatione maior copiarum moles e Regno educatur, et solum octodecim millium numerus in hac provincia per hyemem constituatur, qui viginti quatuor mille orales, et sedecim mille equestres portiones habeat: alendus ab Inclyto Regno secundum universalem et consuetam Caesareae intertentionis normam, nimirum, ut portio oralis dietim per duas libras panis, unam libram carnis, et Justam vinj, equestris portio dietim per sex libras avenae, octo libras foeni, et duos per septimanam straminis manipulos in natura administretur; praeter naturalem vero hancce alimentationem suprafatae militiae in rationem stipendij necessaria Nongentorum millium florenorum Rhemensium summa in parata pecunia pro omnibus et singulis exsolvatur. Quo Christiano in communem causam subsequente subsidio et concursu, nullus regnicolarum ab ullo excessu, injuria, damno, aut insolentia metuendum habeat, sed rigorosa prorsus disciplina ad allatas querelas quivis excessus gravibus infallibiliter poenis coercerentur.

Tertio. Quoad stationes, siquidem eadem ratio procurandae Tranquillitati publicae, observandae exactiori disciplinae, et securae Regni huius adversus quasuis hostium irruptiones statuendae defensionis omnino efflagitat. Ut saepe dicta militia in Arces, Civitates et talia fortia loca collocetur, unde praemissa quaevis procurare et praestare valeat. Idcirco necessariae cum in finem stationes in subsequentibus ordinandae desiderantur, nimirum in Bisztricz, Cibinio, Déva, ac alijs quibusdam versus hosticum in ijs partibus Marusio adjacentibus Civitatibus, uti Alba Julia, Szászsebes, Szászváros, item et quibusdam Tartarorum incursioni obnoxiijs

passibus, ex quibus congrua communicatione incessanter hostium machinationibus et cum effectu invigilari possit.

Quae omnia, quemadmodum nil aliud, quam universae Christianitatis bonum et Regni huius commodum ac securitatem pro fine habeant, atque ostendendam in hoc inportantissimo opere Inclyti Regni promptitudinem Sacra Caesarea Regiaque Mattas suo tempore gratia et protectione Caesarea Regiaque pro votis recognoscere non intermitteret : ita sperat Serenissimus Lotharingiae Dux, petitam eosuper declarationem ac totalem praefatorum punctorum accommodationem a Celsissimo Pcipe et Statibus Tranniae sine ulla amplius mora aut dilatione subsecuturam, eamque tanto intentius exoptat, quanto magis provinciam hanc toto armorum pondere non diutius gravatam sed majori parte copiarum, quo citius melius alleviatam videre vellet, iteratur cum protestatione, ut si longius ex parte Celmi Pcipis et Regni hic negotiorum cursus protraheretur, aut omni fortassis spe excideret, eoque casu tanto cum exercitu hic per hyemen subsistere cogeretur, unde non modica Regno confusio accideret, id Suae Serenitati nullatenus imputetur.

Caeterum id quoque significandum incumbit, eos Nobis a Serenissimo Duce datos esse ordines, ut pro obtinenda a Celsissimo Pcipe cathégorica resolutione ultra biduum abhinc nos detinerj non patiamur, cum res moram prorsus non admittat, neque Serenissimus Dux ulla ratione motum exercitus interea differri pösse statutum habeat. Actum in Kóköluwar die 22. octobris 1687.

Ejusdem Serenissimi Lotharingiae

Ducis ad suprafatos pro Exercitu

Caesareo Tractatus Ablegatj

Fridericus Comes de Scherffenberg m. pr.

Fr. L. B. a Falkenhaim m. pr. ¹⁾

¹⁾ Az erd. volt kir. kormányshék levéltárában levő eredetiből,

c)

Az erdélyi fejedelmi követek felelete az elébbi előterjesztésre.

Responsio ad Propositiones Dominorum Legatorum Serenissimi Ducis Lotharingiae.

Fatemur Legationem Illustrissimi Dni Baronis de Houchin et Celsissimum Nostrum Principem et Universos Status grato excepisse animo; primumque Suae Celsitudinis fuit cura Legatos secretim ad Serenum Ducem mittendi, et quidem cum promissione Annuae et non contemnendae pecuniae summae militi desideratissimae. Verum, quod eam in offerenda Exercitibus Annua Celsissimi Principis primam propensionem mediocri Serenus Dux excepit favore, dolenter D. nr. Clementissimus intellexit. Fuit hoc etiam fundamentum, quod de Fortalitiis praesidio muniendis, ac hybernaliibus militum quartiriis Legati nullam habuerint plenipotentiam, quia sperabatur, suam Serenitatem Annuae et pecuniae administrationem (quod jam etiam in opere erat) curaturam fore, ideoque et respectu accomodationum nostrarum praeteritis Annis factarum, non quartiriis, non fortalitorum traditione oneraturam.

Cum vero innotuit suae Celsitudini et Statibus nullatenus Suam Serenitatem a prioribus propositis recedere velle, expedit nos eo fine, ut cum Excellentissimis Dnis Legatis conveniremus absque tamen conditionibus in apertissimum Regni periculum, eversionemque Solii Principalis, et Religionum Receptorum salvis libertatibus et juribus nostris patriis permanentibus, certo sibi persvadens Sua Celsitudo, tanquam a Principe justo, pio et christiano nihil a nobis a sua Serenitate supra possibilitatem nostram desideratum iri.

Hoc expresse declaramus, uti et hactenus Exercitibus Suae Majestatis Dnus ntr. Clementissimus gratificatus fuerit, et dehinc omnem navabit operam iisdem complacendi, solummodo uti praemisum est, Authoritati Principali, Religioni, Privilegijs et Juribus Regni et Nobilitatis non videantur

negotia praejudicari. Desiderat etiam Sua Celsitudo, ut in fortalitorium denominatorum expugnatione Exercitus Christiani felicem habeant successum.

Uti etiam praemissum est, absque aperto nostro periculo quartiria militibus partiemur. Sed magnum nobis fecit scrupulum, cur totam militiam inter parietes et in Arcibus contineri velint, cum vel ab iisdem vris Excellentissimis ita de hostium extenuatione sinus edocti, ut nullatenus ab iisdem esset metuendum. Sed forte, uti percipimus, nec adhuc de nobis omnis suspicio est abolita, licet nostrae accommodationes praeteritorum etiam annorum, signanter vero synceritas ea, quam hisce proximioribus diebus demonstravimus, de nobis Serenissimum Ducem securum et quietum facere possunt.

Quod vero jam Quartiria attinet, uti jam tenuitatem hujus Regni et Vestrae Excellentiae noverunt, non ut octodecem millium portionum, sed certe et medietatis provisioni non sufficimus. Quia uti mens nostra capere potest, licet nec illos terminos intelligimus, illarum portionum oralium et in natura parataque pecunia solutio per sex menses forte superaret sexcenta millia florenor. hungaricalium. Vestras itaque Excellentias submisisse petimus, menstruatim quinquaginta millibus florenis hungaricis, idest per sex menses tercentis millibus florenis hungaricalibus sint contenti. Insuper promittimus etiam viginti millia cubulorum idest octuaginta millia metretarum Trannicarum tritici per sex menses diversis vicibus administranda. Quae tanquam nostrae sinceritatis Symbola, dignetur Sua Mattas Caesarea Clementissime, sua vero Serenitas favorabiliter acceptare. Et quia magna monetae sit apud nos penuria, dualitas etiam praenominatae summae in natura percipiatur.

Hinc vero summam meditationis ansam nobis suppeditari non diffitemur, quod Clementissimae Suae Mattis Caesareae Resolutiones, faventesque Serenissimi Ducis promissiones, ipsarum etiam Suarum Excellentiarum iteratae demonstrationes, omnem securitatem Principi et Statui nostro repraesentent; tamen Cibinium in his temporibus Celsissimi Peipis et Statuum Domicilium, Albam Juliam, Principalem

Residentiam, Bisztricz, nulli passui proximam, Dévam, vix ducentorum hominum capacem, in secessu quodam extructam (sic) nec pro defensione alicujus loci idoneam, exposcunt. Quod quia praespecificatis favoribus repugnat, pro ulteriore in hac materia, reliquorumque Sebes et Szászváros Civitatum declaratione, ad informationem Celsissimae nostrae Aulae nos referimus, serio etiam Dnos Legatos petimus, ad talia negotia, quae, nisi apertam Patriae perniciem operari voluerimus, effectuare est impossibile, ne cogamur. Claudiopolis per nos praesidio extenuata, et nutu Celsissimi Principis Serenissimo Duci obedientissima, eique adjacentia oppida, ut et Somlyo et illa Terra amplissima et tantorum militum, quos nos sustentare possumus, capax est, et ibi militia collocari et quiete vivere potest. Si enim vel ad Albam Juliam usque militia collocaretur, nec praenominata summa a nobis unquam praestari posset. Versus vero passus, qui irruptioni Tartarorum obnoxii putarentur, nullum vel aliquod minimum Castellum extare vestrae Excellentiae praeter immensas sylvas certo sibi persvadet.

Quod vero bidui moram solum vellent suae Excellentiae hic habere, et nos in eo incumbemus, quo citius ab iisdem cathgorica resolutio obtineri possit. Considerandum tamen venit, quod res sit valde ardua, et circa horam secundam pomeridianam sumpserimus Tractatus initium. Et ubi hic Tractatus finiatur, nonnulla puncta vestris Excellentiis ex parte nostra aperire et superaddere desideramus. ¹⁾

¹⁾ A volt erd. kir. kormányzék levéltárában levő eredeti fogalmazványból.

d)

A lothringeni herczeg küldötteinek viszonzfelelete.

Replica ad Responsonem Dominorum Ablegatorum Transylvaniae.

In propositionibus nostris ex parte Sermi Ducis Lotharingiae tria tantum puncta continebantur.

Primum erat, ut miles in locis securis per stationes collocaretur ob rationes ibidem annexas, et denominata fuerunt loca. Ad hoc siquidem Dni Ablegati non tantum unum aut alterum, sed omnia prorsus loca denominata recusarunt, imo suspicionem aliquam in remonstratas ijsdem abunde Caesareas intentiones conjecerunt, quod quantum a iustis summe dictae Suae Mattis actionibus alienum sit, universus orbis contestabitur. Interim cum tam Cibinium, quam reliqua loca in instructione nostra a Celsissimo Pcipe et Regno Transylvaniae pro statione petenda habeamus, neque nos absque ulteriori Suae Serenitatis mandato eatenus recedere, aut desistere possumus, ex rationibus inibi allegatis, et si in hoc Dni Ablegati etiam sua ex parte satisfacere nobis nequeant, ad alterum punctum interea temporis determinandum procedamus, donec a Principalibus nostris primum resolvatur.

Secundum erat, quo petebantur octodecim mille militibus in hoc Regno hybernaturis, viginti quatuor mille portiones orales, et sedecim mille equestres, in toto quadraginta mille portiones, in natura administrandae iuxta specificatam ibidem Caesareae intertentionis normam, praeter quam alimentationem adhuc pro stipendio militiae Nongentorum millium florenorum Rhenensium summa desideratur, quod ita, et non uti Dni Ablegati in Responso suo obscuro interpretantur, intelligendum est. Quo iure cum Domini Ablegati alienationem quamdam a portionibus ostendere videantur, et fortassis magis vellent, ut loco portionum naturalis sustentatio in pecuniam computetur, et totali quartiriorum summae incor-

poretur, — nos quoque hac in parte non tantum contrariabimur, dummodo prius de generali, justa et tolerabili limitatione preciorum tam tritici, quam carnis, vini, foeni, pabuli, aliorumque consumptibilium conventum et taxa eorundem universalis et aequa constituta et secundum illam praestatio ab ipsis, quantum in natura opus, suscepta fuerit.

Tertium priori inhaerens erat : desiderata nongentorum mille florenorum Rhenensium summa per hybernium exsolvenda. Ad quam petitionem Dni Ablegati sua ex parte non nisi quinquaginta mille florenos hungaricales menstruatim, et in toto per sex menses Trecenta florenor. hungaricalium milia obtulerunt, summa certe, si cum pecunia et naturali intentione petita conferatur, adeo exigua, et plane inproportionata, ut nec uno mense sufficiat, et exinde vix tractandi animus colligi possit; ubi tamen considerandum esset, quod elapsis hisce annis, cum indirecte tantum pro Tranniae bono bellum gerebatur, majorem summam Caesareis copiis administraverint, quam praesenti rerum statu, et operationibus directe et aperte in Regni bonum susceptis offerre volunt.

Ne tamen ex parte nostra Tractatus propositi finem impedire aut protrahere videamur, sumus parati, si ex parte Dnorum Ablegatorum magis iusta et adaequata proportio offeratur, tam in numero militum, quam etiam portionum ad aliqualem mitigationem condescendere. Tractatum vero admaturationem proinde tanto magis necessaria iudicatur, quanto minorem res moram patitur, nec in nostra potestate sit, ultra determinatum tempus hic persistere. Datum 22-a octobris 1687. ¹⁾

¹⁾ A volt erdélyi kir. kormányshéki levéltárban levő eredetiből.

e)

*Az erdélyi fejedelmi küldöttek katonaelmezési árszabás-
tervezete.*

Conceptus Limitationis Dnorum Dnorum Ablegatorum
Transilvaniae.

Farinae metretarum 4

faciunt cubulum . 1 fl. rh. sive 1 fl. ung. 20 dr.

Dolium veteris vini ha-

bet 40 urnas, quaevis

octo justas ¹⁾ 320 33 fl. 18 xr. 1 ung. fl. ung. 40 fl. — dr.

Dolium novi vini 25 » — — — » » 30 » — »

Metretae avenae — » 18 xr. — — — — 36 »

Par boum . . . 33 » 18 xr. 1 dr. — — 40 fl. » »

Par vaccarum . . 25 » — — — — 30 » » »

Ovis 1 » — 5 dr. — 1 » 5 »

Libram foeni . . — — — 2 » — — — 2 »

Portio oralis debet habere:

Dietim libras panis 2 ℥ menstruatim in farinae vel tritici
medium cubulum

sive metratas — — — — — 2 M. »

Libras carnis 1 ℥ menstruatim — — — 30 ℥ »

Vini justas 1 menstruatim — — — 20 J. »

Portio equestris:

Dietim libras foeni 8 ℥ menstruatim » 240 ℥ sive currus 2.

Libras avenae 6 ℥ — — » 180 ℥ sive cubulos 2.

Straminis per septi-

manam manipulos 2 — — » 8 manipulos 8.

¹⁾ Justa = Mensurae liquidorum species, quasi *justa mensura*: quan-
tum cuique sufficit potus subministrans — — — Percipit etiam quilibet
Fratrum cotidie *duas justas Cerevisiae* . . . In Chron. Gemblacensis Abbat.
pag. 534. Glossarium ad Scriptores Mediae et Infimae Latinitatis.
Tom. II. Part. II. p. 194.

f)

A császári biztosok árszabálytervezete.

Nos autem secundum calculum Caesareae ordonantiae militaris ubique usitatum absque augmento totalis summae victualia in majori Limitatione accipere non possumus quam in sequenti.

Scilicet menstruatim pro portione orali —

Tritici vel farinae medium cubulum

sive metretas 2 pro fl. rh. 1 f. — xr. dr. sive fl. ung.
1 f. 20 dr.

Carnis libras 30 ꝥ pro fl. r. — 30 xr. dr. sive flor.
ung. — 60 dr.

Vini Justas 30 J. pro — 1 fl. 30 xr. dr. sive fl. ung.
1 f. 80 dr.

Scilicet menstruatim ad portionem equestrem avenae cubulos duos sive:

Avenae metretas — 8 pro — 1 fl. — xr. dr. sive fl.
ung. 1 f. 20 dr.

Foeni currus — 2 pro — — xr. 30 dr. sive flor.
ung. — 60 dr.

Straminis manipulos — 8 pro — — xr. 6 dr. sive fl.
ung. — 12 dr.

Idest metretam pro polduris 20. sive

Libram panis pro numis 4 dr.

Libram carnis » » 2 »

Vini justam » » 6 »

Idest metretam » » 15 »

Currum foeni » » 30 »

Manipulum » » 1 $\frac{1}{2}$ »

Portio oralis menstruatim :

In pane	fl. rh. 1 fl. — dr. sive fl. ung. 1 fl. 20 dr.
In carnibus	» » — 30 » » » » — 60 »
In vino	» » 1 fl. 30 » » » » 1 fl. 80 »
Summa menstruatim fl. » 3 fl. — — sive » » 3 » 40 »	

Portio equestris menstruatim :

In avena	fl. rh. 1 fl. — dr. sive fl. ung. 1 fl. 20 dr.
In feno	» » — 30 » » » » — 60 »
Stramine	» » — 6 » » » » — 12 »
Summa menstruatim	1 fl. 36 dr. sive fl. ung. 1 fl. 92 dr. ¹⁾

g)

Az erdélyi fejedelmi biztosok újabb ajánlattétele.

Farina Cubul.	50,000 ¹⁾ / _l
Boves	6,000 ¹⁾ / _l
Oves	15,000 ¹⁾ / _l
Avena Cubul.	60,000 ¹⁾ / _l
Vinum vetus Dolia . . .	1,000 ¹⁾ / _l
Vinum novum Dolia . . .	1,000 ¹⁾ / _l
Pecunia hungaric. flor. .	500,000 ¹⁾ / _l
Foenum per sex menses .	20,000 ¹⁾ / _l ²⁾

h)

A lothringeni herczeg biztosainak az árszabásra vonatkozó újabb nyilatkozata.

Ad triticum et farinam quod attinet respondemus : in pane aut farina Militi nihil possumus derogare.
Idem in carne, ubi ponderi et numero inhaerendum est.

¹⁾ A volt erd. kir. kormányzéki levéltárban levő eredetiből.

²⁾ U. o.

Idem in avena et quantitate non potest remitti, cum remedium non sit in nostra potestate, mixtio tamen alterius generis frumenti pro rata admitti potest.

In vino remitemus ob difficultatem remonstratam quatuor mille trecenta et septuaginta octo dolia et administrabunt in totum octo millia vasorum.

In foeno fiat provisio secundum pondus aut alium calculum pro indigentia et excludatur superfluitas.

Idem in stramine pro usu sternendis equis apto.

In pecunia siquidem ubique omnem possibilem in alijs facilitatem largiamur, neque petent Dni Ablegati, ut de stipendij militaris aut summae pecuniariae diminutione nobis omnino impossibili amplius remittamus. Idem die 23. 8-bris 1687.

P. S. Ad toties factas et iteratas DDnrum Ablegatorum instantias pro ultimo tandem Nostrae Plenipotentiae termino resolvimus ex summa vini praeter suprafatam relaxationem adhuc remittere mille vasa vini. Item de summa pecuniaria remittuntur adhuc quinquaginta millia florenorum Rhenensium, idque in propriam nostram responsionem. Anno, loco die ut supra.

Ad mandatum Suae Excellent. Jos Tiell,
Secretar. Suae Mattis Caes. Bellicus. 1)

i)

A lothringeni hercegi biztosok végső nyilatkozata.

Ultimaria Explicatio.

Petimus portiones orales \therefore 24,000 equestres \therefore 16,000 "

In pecunia parata petimus per hyemem \therefore 900,000 flor. rhenensium sive sexcenta millium imperialium.

Si iam suae Duones quamvis portionem in nostra limitatione, quantum ad naturalem praestationem attinet,

1) A volt erd. kir. kormányshék levéltárában levő eredetiből.

administrandum suscipiant — facilitando negotio tam de numero illarum quadraginta mille portionum petitarum, quam de summa petitorum sexcentum mille Imperialium ad considerabilem mitigationem condescendemus.

Si vero pretium tritici, avenae et victualium fiat juxta DD. Ablegator. Trannicor. limitationem, necessario etiam, nec de numero portionum naturaliter, sive in natura administrandarum, nec de summa pecuniae illorum 600 millium Imperialium remittere tantum possumus.

Ut vero diutius non haereamus, nostra ex parte omnem facilitandj modum in potestate nostra constitutum, et a quo nullatenus recedere possumus, uno verbo totalem intentionem et ultimum declaramus —

Nimirum ut administrentur in natura menstruatim:

In Tritico, aut farina per mensem	Cubulos (sic) 11,000	Cubul.
In Carne libras 660,000 sive Centenarios	6,600	Cent.
In Vino justas 660,000 sive Dolia	2,063	Dolia
In Avena	Cubulos 20,000	Cubul.
In Feno	Currus 20,000	Currus
Straminis manipulos	80,000	Manip.
In parata pecunia pro tota hyeme	750,000	floren. Rhenens.

Hoc convento et ita intellecto remittuntur a summa portionum in prima propositione petita, portiones orales: duo millia, equestrium sex millia, simul octo millia portionum, et de summa paratae pecuniae illorum nongentorum mille florenorum remittunter centum et quinquaginta millia florenorum Rhenensium. Et haec est *finalis et Ultima Resolutio.* ¹⁾

¹⁾ A volt erd. kir. kormányzék levéltárában levő eredetiből.

k)

Az erdélyi fejedelmi biztosok által az értekezlet elején fentartott joguknál fogva annak bevégződésekor feltett kívánságok pontozata.

Quatuor receptae Religiones nullatenus turbabuntur.

Si aliquo casu fieret, ut Turcae numero Exercitu intrarent Transylvaniam, et tunc Exercitus Caesareus in longis partibus operaretur; eo tempore in quibus locis praesidiabunt milites Caesarei, concederentur solidae jurisdictioni Celsissimi Principis et sint securi de eo, quod nos Turcis nunquam illa cederemus.

Milites nec ex praesidiis, nec ex quartiriis excursionem facient, sed sub stricta disciplina continentur, ut tanto magis annona administrari possit, et locorum illorum, in quibus quartiria fient, Directio maneat penes officiales Principis Transylvaniae.

Nullum quaestum vel Proventum Celsissimi Principis aut aliarum Privatarum Personarum accipient vel turbabunt. Salis fodinas et Tricesimas intacte relinquent.

Ladislau Csákus ut non in hoc Regnum immittatur, bis etiam a Sua Matte Sacra fuimus benigne assecurati. Ne itaque propter ipsius solitam inquietem aliqua confusio inter milites et miseram Plebem fiat, cogatur ex hoc Regno una cum Husaronibus Hungaricis exire, submisce Suam Serenitatem petimus.

In Fortalitiis officiales et milites Suae Celsitudinis etiam admittantur, et nulla molestia afficiantur, ipsorumque honori et reputationi nihil adimant, a Provisoribus exercitum Oeconomiae non prohibeatur, nec ullo in tali tempore honore Regnicolae aggraventur, milites —¹⁾ ex omnibus locis simpliciter educuntur proximo vere, et munitiones Celsissimi Principis intacte relinquuntur.

¹⁾ Egy szó kiolvashatlan.

Nobilitas et Ecclesiastici etiam suis iuribus bonis, privilegijs et libertatibus intacte conserventur et secure fruuntur, in suisque honoribus quiete vivant, libere ac tute quaquaversum ire redire possint. Cursores etiam Celsissimi Principis nullibi detineantur.

A pensione huius summae et annonae nulla penitus loca immunia eximantur in Comitatibus, Sedibusque Siculicalibus et Saxonicalibus partibusque Hungariae Transilvaniae annexis; et nullam directionem et gubernium officiales et milites Suae Mattis in iisdem locis usurpabunt.

In quibus locis milites Suae Mattis manebunt, qualiacunque in iis bona Celsissimus Princeps, Nobilitas, Ecclesiastici et Rustici habeant, ea a militibus Suae Mattis non impediuntur; sed possessores liberam de iis —¹⁾ disponendi, evehendi habeant facultatem.

Congregationes, Fora, Conventus Regnicolarum Comitatus, Sediumque Siculicalium et Saxonicalium nullibi impediuntur.

Verbo —²⁾ Regimen, et Authoritatem Jurisdictionis Celsissimi Principis nullatenus inturbabunt vel quisquam sibi usurpabit.

Quod in posterum quartiriis non onerabimur, de eo assecurari desideramus, ut jam oraliter etiam de eo Suae Excellentiae testati sunt.³⁾

¹⁾ Olvashatlan egy szó.

²⁾ Itt sem olvasható egy szó.

³⁾ Az itt VIII. oklevélfüggeléki szám és a) b) c) d) e) f) g) h) i) betűk alatti igen nagy becsű oklevelek a volt erdélyi kir. kormányzféki levéltárban összevarrva találtaknak; két sarkirat van rajtuk két időszakból, mely azokról érdekes felvilágosítást ad. Az egyik ime ez: »*Uteriores Ducis Lotharingiae Propositiones ad Celsissimum Principem Apafi per Tit. Ablegatos delatae et tractatae.*«

Alább ez: »NB. *Inter Literalia Instrumenta Magnifici quondam D. Gregorii Sándor repertae et seu Publicum concernens Archivum adscriptae.*«

Ez a két feljegyzés a mult század elejéről való. Sándor Gergely előbb kormányzféki lajstromzó, majd titoknok, utóbb kir. táblai ítélőmester volt; unoka testvére Sándor Pálnak, a kapitániának. Innen magyarázhatni meg, hogy Sándor Pál levelei között igen becses tört. adatok

IX.

*Kivonat Teleki Mihály Wyszynszki lengyel királyi követhez
a Duka moldvai vajda hadi sarcza ügyében írt leveléből.*

Excerptum ex Literis Illustrissimi Dni Comitis Teleki fidentiori caractere scriptis e Fogaras die 11. Decembris Anno 1687.

Magnificus Dnus Wyszynski insinuaverat nobis desiderium Serae Rgiae Mattis Vestrae super negotio defuncti Palatini Valachiae Duka. Quandoquidem Rgae Mattis Vestrae et Serenissimis ejus Posteris immortalis gratitudine tene-mur, quam primum faventia pacis nostrae affulserint sidera. summam illae (sic) pecuniae Duka per decursum trium feliciorum Annorum in aerarium Smae Rgiae Mattis Vrae administrabimus, de quo per praesentes securam reddimus. ¹⁾

X.

*Caraffa tábornok levele Apafi fejedelemhez, hogy értekezésre küldje hozzá követeit, kik között okvetetlen legyen Teleki »ö
excellentiája.«*

Per Spectabilem ac Magcum Duum Ladislaum Gyulafi allatae mihi sunt epistolae Celsitudinis Vestrae, quibus debito honore perlectis, video, dignata est eximiae humanitatis offi-

találtattak halála után, valamint a Sándor Gergelyéi, között is; amaz portai követ, ez levéltári felügyelő, mindkettő curiosus ember levén, velhetek másolatokat, menthetek meg elpusztulástól eredetieket is.

Másik megjegyzés: »Unicum hoc Instrumentum Originale et Tractatum cum Duce Lotharingiae spectans inter Acta Fascicularia inventum ad Cistam Diplomaticam inscripti die 19-a aprilis 1841.« Mike m. pr. (a kir. korm. sz. levéltára korábbi igazgatója.)

¹⁾ Sándor Pál kapitánya irásai közt levő töredékekből.

cio gratulari de foelici meo appulsu in urbe Czebiniensi, de quo humillimas aeternasque refero Celsitudini Vestrae gratias. Omnibus ijs subinde, quae coram me oretenus expectoravit affatus Spectabilis Dnus Ablegatus, debita fide praestita, summae consolationis mihi fuit percipere Celsitudinem Vestram missuram fore aliquos ad me Ablegatos, pro contestando affectu et propensione erga Sacrum Imperatorem meum, innixe vero personae meae, devotissimi Celsitudinis Vestrae servi causa visitandae. Quamobrem eo quo par est respectu Celsitudinem Vestram hisce insinuandum duxi, ut sine mora aut procrastinatione ad me emitteret affatos Ablegatos Plenipotentiarios, inter quos et prae omnibus infallibiliter Excmum Dnum Teleky, sicuti in nuperrimis uberius scripsi, et quibus pro brevitate me remitto; dictisque Dnis Ablegatis liberum erit in eorundem arbitrio stare, commorari et discedere quotiescunque placuerit sine minimo impedimento, sicuti hisce sub parola honesti Equitis assecuro et promitto. De caetero quod attinet negotium transfugi Famuli Celsitudinis Vestrae signati mihi cubicularij, tum intuitu recommendationis ejusdem Vestrae Celsitudinis, tum Justitia Causae sic expetente, non intermittam studium particulariter adhibere, omnemque praestare assistentiam, ut adinveniatur famulus una cum equis juxta intentionem Celsitudinis Vestrae, quam dum diu ad Vota valere in omni prosperitate desidero, permaneo

Celsitudinis Vestrae

Oblmus servus

C. Antonius Karafa. ¹⁾

Datum Czebinij die 10-a Februarii 1688.

¹⁾ Gr. Kemény J. *Erdély Tört. eredeti levelekben* stb. 34-dik kötetben, 23-dik levél, az erdélyi muzeum birtokában.

XI.

*János lengyel király levele Teleki Mihályhoz a Duka vajda
elkötött sarcza lefizetése ügyében.*

Joannes Tertius Dei gratia Rex Poloniae etc.

Magnifice ac Generose sincere Nobis Dilecte! In ipso itineris versus hunc Generalium Regni Comitiorum locum tractu, Literas Sinceritatis vestrae accepimus, quae aliqua opus habere videbantur reflexione. Porro non dubiam ex iisdem cepimus conjecturam, illam pecuniae summam, quae Nobis a Magnifico olim Palatino Duka stipulata fide promissa ipsoque vivente Bistriciam usque advecta, ac ibidem per familiares ipsius deposita fuerat, in aliquos Illmi Transylvaniae Pcpis praementem forsitan necessitate impensum, erogatumque esse. Quod tametsi stantibus fide Amicitiae, bonaeque vicinitatis Juribus, Nobis praesertim insciis committi minus convenisset, confidimus tamen Sinceritatis Vestrae verbo nomine suae Illustritatis dato fore, ut pro ternis ratis seu terminis plena Nobis praestetur satisfactio. Cum vero nihil magis aequitati consentaneum videatur, quam ut rei certitudinem et securitatem legalibus munitam habeamus munimentis, damus in mandatis Fideli Nostro Generoso Constantino Wyszynski Pincernae Buscensi et Administratori Nostro Stryensi, ut vel cum sinceritate vestra, vel cum quibuscunque ab Illustrissimo Pcipe deputandis officialibus seu Commissariis de persolvenda, recuperandaque praemissa summa recte conveniat ac statuatur. Dabit proinde sinceritas vestra Eidem Ablegato Nostro integram in omnibus fidem, adlaboratura insimul, quatenus Nobis justitia et aequitate postulante satisfiat. Quod reliquum est, prospera quacque sinceritati Vestrae optamus. Dabantur Grodnae in Lithuania Die decima sexta mensis Februarii, Anno Domini MDCLXXXVIII, Regni vero Nostri XIV. Ao.

Joannes Rex.

Czímezve így volt:

Magnifico ac Generoso Michaëli Teleki de Szék, Illustrissimi Principis Transylvaniae Consiliario Intimo, et Generali Exercitus, Comitatum Thorda et Maramaros Comiti, Arcium Huszt et Kövár Capitaneo, sincere Nobis Dilecto. ¹⁾

XII.

Caraffa köszönő levele, hogy Telekit küldötte a fejedelem a seregélelmezési ügy elintézésére.

Celsissime Princeps, Dne Dne Mihi Gratosissime!

Servitiorum meorum oblatione devota praemissa. Non satis laudibus commendare possum condignis demonstratam promptitudinem et propensitatem (sic) Celsitudinis Vestrae erga Suam Sacram Matrem Dnum Dnum meum Clementem et ejusdem zelum erga Inclytum Regnum et Status in celeri expeditione Exclmi Dni Michaelis Teleki una cum alijs adjunctis Ablegatis juxta petitionem meam pro accommodandis exortis differentijs, quae Deo auxiliante, summa mei consolatione ex utraque parte unanimiter compositae sunt, sicuti uberius a dictis Dnis Ablegatis intelligere erit, nil dubitans, quod Eademmet Vestra Celsitudo eximio gaudio sit perceptura dictam accommodationem, quae in beneficium boni publici vel maxime redundat, et per eandem extincta est origo, quae alioquin malas peperisset consequentias. Ego ex parte mei summas decenti honore gratias Celsitudini Vestrae refero, nec intermittam bonam voluntatem et animi promptitudinem repraesentare coram Clementissimo meo Imperatore, qui data occasione Celsitudini Vestrae demereri haud intermitteret. Quidcunque vero in mea persona Celsitudo Vestra adinveniat, sciat et pro certo habeat futurum fore dispositum omne ejusdem servitijs, sicuti omni tempore et mihi summo erit honori et conabor. Interim Deus ter O. M. Eandem per

¹⁾ Sándor Pál írásai közt levő töredékekből.

multos Annos in tranquillo Statu et Regno, sicuti cordicitus
ominor, conservet, et demisse maneo.

Celsitudinis Vestrae

Obsequemus servus

C. Antonius Karafa. ¹⁾

Datum Czebinij die 21. Februarij 1688.

XIII.

*Teleki Mihály levele III. János lengyel királyhoz válaszul
annak február 16-ki levelére.*

Serenissime ac Potentissime Rex, Domine Domine mihi
Clementissime!

Ex benegnissimis Serenissimi Mattis Vestrae Litteris
Grodnae 16. Februarii datis et orali relatione Magnifici Do-
mini Ablegati Constantini Wyszynski Pincernae Buscensis et
Administratoris Stryensis Regiae Smae Mattis Vestrae
mandata humillime cognovi. Quanta isti rei adhibita sit cura,
et quale sit meum Sacrae Regiae Matti Vestrae inserviendi
studium, ex praelaudato Domino Ablegato Sma Regia Mat-
tas Vestra uberius est cognitura. Interea Sacrae Regiae
Matti incolumitatem, et omnem vitae et regnandi avidissimo
Corde voco foelicitatem. Fogaras 23. Aprilis 1688.

Serenissimae ac Potentissimae Mattis Vestrae

humillimus servus

Michael Teleki. ²⁾

¹⁾ Gr. Kemény J. *Erdély Tört. eredeti levelekben* czimű gyűjteményének 34-dik kötetében a 24-dik levél; az erd. muzeum birtokában.

²⁾ Sándor Pál írásai közt levő töredékekből.

XIV.

Caraffa tábornok levele Apafi fejedelemhez, melyben tudatja a közte és a fejedelem között fenforgott ügynek követeivel való szerencsés elintéztetését.

Celsissime Princeps, Dne Dne mihi Gratosissime!

Incolumes Deo dante nuperrimis diebus Czebenium appulerunt Excmus Dominus Generalis Teleki una cum adjunctis Dominis Deputatis sufficienti munitis Plenipotentia, cujus vigore omnia negotia ad debitum sunt finem deducta ex unanimi vicissim consensu et satisfactione, ut uberius Celsitudo Vestra in reditu oretenus percipere haud dedignabitur ab attacto Excmo Dno Teleki in cujus adventu ad me grato intellexi animo, quaecumque fuerunt ipsius Confidentialiae concedita a Celsitudine Vestra: quae, debito respectu rogo, dignetur esse secura, quod in quibus inservire mihi sese praesentabit occasio, particularissime meae adscribam fortunae studium et operam meam omni conatu impendere, ut Celsitudo Vestra, et Filius affectibus experiantur obsequentissimam Animi mei propensionem erga Celsitudinem Vestram, desiderium autem ardentissimum inserviendi Inclyto Regno et Statibus, quam dum diu ad Vota foeliciter vivere exopto, animitus me devoveo.

Celsitudinis Vestrae

obsequimus servus

C. Antonius Karafa. ¹⁾

Datum Czebinij die 10-a Maij 1688.

¹⁾ Gr. Kemény J. *Erdély Tört. eredeti levelekben*, czimű gyűjteménye 34-dik kötetében levő 60-dik levél; az erdélyi muzeum birto-
kában.

XV.

Apafi, fejedelemlnek Teleki Mihály részére Caraffával az ő nevében egyezkedésre adott felhatalmazása.

Nos Michael Apafi Dei Gratia Princeps Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes. Damus pro Memoria per praesentes significantes quibus expedit Universis : Quod Nos Generalem Nostrum Michaellem Teleki ad Ecclmum Dnum Dnum Antonium Comitem a Caraffa ad tractanda et componenda negotia praesentium Regni difficultatum eundem praefatum Generalem Nostrum tenore praesentium assecuratum esse volumus, Nos ea omnia, quaecunque per necessitatem rerum praesentium per Eundem acta et conclusa fuerint, rata et accepta habebimus, dantes atque concedentes Eidem sufficientem Plenipotentiam agendi; tractandi, et concludendi. In cujus rei firmitatem Litteras nostras praesentes extradandas duximus et concedendas. Datum in Arce Nostra Fogaras, die 19-a mensis may Anno 1688.

Apafi m. pr. ¹⁾

XVI.

Memoriale Pauli Nagy Ablegati Transylvanici Augustissimo Imperatori porrectum Viennae 19-a mensis novembris 1688.

Sacratissima Caesarea Regiaque Majestas, Domine Domine Clementissime! Universo totius Christianitatis Orbi lucidissime constat, tantis cum animorum dexteritatibus sinceritatumque affectibus. Sacratmae Caesareae Regiaeque Matti

¹⁾ Mike Sándor: *Egyveley* című gyűjteménye I. kötetének 11—12. lapjairól, a melyet szintén csak egyszerű másolatnak lehet tekinteni, minthogy hitelesítve nincs.

Vestrae Celsissimum Principem Tranniae Dominum Dominum meum Clementissimum Statusque et Ordines Regni adhaesisse, ut nihil suis incommoditatibus et expensis parcentes, imparium etiam saepissime onerum sublevationibus omnia et singula pro bono et emolumento Armadae Mattis Vestrae Sacratmae totiusque Christianitatis tentare et subministrare paratos sese et expeditos contestati sint, de quibus Excellētissimi Domini Generales Sacratmae Vestrae Mattis sinceram possunt facere relationem. Quod jam ab aliquot annis certam hybernali quartirio magna cum plebū fame pereuntium difficultate sustentaverunt militiam, Anno proxime elapso toti Armadae Mattis Vestrae Sacratmae sine omni Armorū strepitu liberum in Tranniam passum concesserunt, militiaeque propter bellum temporisque injuriam fatigatae quietem et victualia praestiterunt, in certaue Fortalitia militiam collocarunt, pari modo superioribus temporibus et diebus in praecipuas praesidiis adhuc vacuas Arces etiam pro majori Sacratmae Mattis Vestrae securitate praesidia receperunt, portiones ac victualia supra vires suas subministrarunt, tanta praeterea damno et inconvenientias perpassi sunt, ut enumerari non sufficiant. Totam igitur spem et fiduciam post divinam Providentiam in Sacratissima Vestrae Mattis Clementia collocandam duxerunt, scientes, Augustissimae Domus Austriacae Benignitas et Clementia quanta sit, quibus totius Orbis confessione Principes omnes, Reges et mundi Monarchas praecellit et praecedit, nihil dubitantes imo confidentes, quod Sacratissimam Vestram Mattatem movebit spontanea, voluntaria, non autem coacta Celsissimi Dni Principis, Domini Domini mei Clementissimi Statuumque sincera accomodatio contestataque devotio ac solī Vestrae Sacratmae Mattis amplexio, movebit tam pecuniis, quam victualibus facta onerosa contributio inaestimabiliumque damnorum perpassio, movebit universorum ferme bonorum Incolarum Tranniae exhaustio. Summe etiam quam possumus humillime Sacratmam Mattatem Vestram oramus et obtestamur, moveatur innata totoque Orbi terrarum inaudita incomparabilisque Benignitas, Pietas ac Misericordia et jam Nos e iugo Charybdi Otto-mannicorum Sua Benignitate ereptos ne in majus miseriarum

Contributionumque pelagus praecipitare sinat, quam sub gente fuimus barbara; quin potius submissa Celsissimi Principis Statuumque Regni Postulata in subjunctis punctis humillime delineata Vestra Sacratissima Mattas Clementissime respectare desiderabilique ac benigna cum resolutione Clementissimo Domino Principi Statibusque Regni penetrabili perpetuaque eorum consolatione remittere non dedignetur.

1-o Sacratissima Caesareo-Regiaque Mattas pro contestando Clementissimae Benignitatis Christianitatisque Symbolo diploma jam semel concessum in omnibus punctis et clausulis confirmare Celsissimoque Domino Principi Dno Dno meo Clementissimo Statibusque Regni concedere non dedignetur. In negotio etiam Religionis humillime Sacratissimam Vestram Mattatem oramus atque obtestamur, ne ita scribi et expediri patiatur, quod videlicet: *Religiones in Trannia receptae et hactenus toleratae*, verum: *quatuor in Trannia partibusque eidem annexis receptas religiones ullo ibidem modo tempore et praetextu tubari curabit*, allaborabit in Templo- rum, Scholarum, Parochiarum, proventuumque et bonorum eorum occupatione juxta leges eorum approbatas;') quoniam quatuor in Trannia, partibusque Hungariae eidem annexis Religiones omnes sunt receptae, non saltem tolleratae, verum etiam articulis Trium Nationum Regni Tranniae confirmatae et receptae. Ut igitur Celsissimus Dominus Princeps Statusque et Ordines Regni tam animae, quam corporis libertate fruentes et gaudentes Sacrae Matti Vestrae majori cum Fidelitatis promptitudine adhaerere seseque devincere per dies noctesque constanter nitantur, et intendant, sine omni impedimento quatuor Religiones observentur.

2-o Transylvania, inter tot vicissitudines jactata, omnibus ferme bonis exhausta, exposita incommoditatibus, si fieri poterit, a hybernali quartirio onerosaque contributione ne nimium gravetur, Comitatusque Kraszna, Szolnok Mediocris, Marmaros, Districtusque Kövariensis aliaeque partes Hun-

1) Ez a mondat ily értetlen az előttem állott másolatban is; írója gondatlan is volt — úgy látszik — latinul sem tudott.

gariae eidem annexae ab eadem ne separentur, verum simul onera supportare permittantur. Cum alias etiam Comitatus Marmaros, Districtusque Kővariensis pro subministrandis portionibus hybernalibusque quartiriis (ut Excellentissimi Domini Generales testari poterunt) inhabiles insufficientesque penitus redititi sunt, bona juraque possessionaria Dominorum Magnatum et Nobilium circa Várad, Jenő, Gyula, Lippa, Lugos, Karansebes Szent-Job in Comitatibus Bihar, Zaránd, Arad, Békés, Zörin, Tömös, Csanád et Csongrád existentia humillime a Sacrtma Matte antiquis eorum Dominis remitti deplorantur, quae ex eis armis recuperata vel etiam via pacis vel armis recuperanda forent, cum ante amissionem Arces Várad, Békés ad Comitatum Bihar, Arad ad Comitatum Zaránd, Tömös vero ad Zörin fuerunt applicati, iidemque Cottus alias etiam pertinebant ad Tranniam et magna ex parte Domini terrestres eorundem honorum quovis anno, etiam tempore Turcarum particularem habuerunt proventum.

3-o Eminentissimi domini Episcopi Varadiensis processus non parum est molestus, cum sua Eminentia piae memoriae Principum Tranniae Donationes, Collationes et Privilegia ab Augustissimis Imperatoribus Diplomatribus etiam confirmata ratihabere et acceptare in Cottu Bihariensi minime velit, quin potius annihilare viribusque destituta reddere intendit, uti hajdones etiam in similibus libertatibus, conditionibus et privilegiis sunt turbati et infestati. Quid in similibus Tranniae sperandum est, nisi in Cottu Bihariensi tales remedeantur inconvenientiae! Alias non privilegiorum libertatumque confirmationem sperare, verum earum subversionem formidare possumus. Humillime itaque hujus remedium inploramus, ne iis memoratis privilegiis contra libertatem nostram turbemur, imo tam in Bihariensi, quam aliis etiam Comitatibus confirmemur.

4-o Si quando Sacratissima Vestra Mattas pacem cum Turca inire voluerit, ne Transylvania inde excludatur, sed juxta puncta eo tempore exhibenda includatur.

5-o Ratione quaestus salium novos difficillimos et plane intolerabiles Ordines dedit Camera Vestrae Mattis in Munkáts, ut videlicet Sales ex Marmaros ne Ultra Munkáts vehan-

tur, sed ibi pro centum lapidibus 16 florenos in Tricesima solvant et postea 33 flni ab ipsis juxta limitationem accipiuntur, cum pauperculi Marmarosienses in teloniis, tricesimis eo vecturis plus quam 40 florenos ad Munkáts usque expendere debent. Si autem ultra Munkáts vehere intendant, 90 florenos ibidem pro lucro expendere coguntur, et sic non lucrum, sed intollerabile damnum patiuntur, alioquin autem, nisi cum quaestura salis, vivere non possunt, simul cum incolis Districtus Kőváriensis, terram namque habent sterilissimam et nullius fertilitatis capacem, et sic jam a quaestura salis penitus seducuntur; portiones etiam praesentis Anni humeris ipsorum plane in pares inpositas solvere minime volentes, aliqui illorum compedibus vincti, alii aliis incommoditatibus affecti in captivitate haeserunt, donec beneficio aliorum mutuo acceptis pecuniis sese eliberare potuerint, et sic omnibus bonis jam plane destituti, coguntur domicilia sua penitus relinquere, uti jam plurimi in Poloniam, Cottumque Szathmariensem transmigrarunt et ex illis Magnates Poloni integros Pagos sibi ipsis constituerunt, Nobiles etiam Cottus Szathmariensis pagos suos ex iisdem restituerunt et ed saepissimas eorum requisitiones restituere nolunt.

6-o Excellentissimus Dominus Judex Curiae tutelam etiam in Tranniae habitorem bonorum Orphanorum Magnifici quondam Domini Casparis Kornis a Sacratissima Vestra Matte pro se impetrasse — ¹⁾ cum eorundem bonorum tutela a Celsissimo Principe Transylvaniae Magnifico Domino Joanni Haller est collata juxta jura libertatemque Trannicam. Hoc etiam in negotio jurium libertatumque Trannicarum illarum permansionem submisce desideramus, nam si in una causa libertas Trannica subvertitur, in aliis etiam similia postulantiur ab aliis judicia.

7-o Celsissimus Dominus Palatinus in bonis quibusdam Trannicis certam habens praetensionem, in iis, quod justum et aequum esset, Celsissimus Dominus Clementissimus ²⁾ facere,

¹⁾ Egy szó ki volt hagyva s számára üres hely hagyva.

²⁾ Itt ki van feledve épen az értelmet meghatározó szó.

sed minime contentus, Sacratmae Vestrae Mattis rigorosis contra leges et Constitutiones nostras — ¹⁾ mandatis. Humillime et quam summe Celsissimus Dnus Princeps Dnus Dnus meus Clementissimus Sacratissimam Vestram Mattatem rogat atque obtestatur, quatenus Celsissimus Dominus Palatinus in Trannia suis praetensionibus recuperandis legibus et consuetudinibus Trannicis accomodare juxta easque producere debeat et teneatur.

Portio possessionaria Francisci, Georgii et Sigismundi Korda in possessione Josipháza Cottuque Szathmariensi existens et habita, cum juxta testimonia Spectabilis ac Magnifici Dni Ladislai Károlyi Comitís ejusdem Cottus Supremi Magistrique Protonotarii Regni Tranniae optimo jure ad eos pertinere dignoscitur, prout Dominus Inspector Camerae Vestrae Mattis Sacratissimae anno superiori 1685 ipsis remiserit, cum illi contra Mattem Vestram nihil unquam deliquerunt, tamen iterum est occupata; humillime itaque ejusdem possessionis possessionariae remissio imploratur.

Gabriel Napradi in pueritia parentibus e vivis sublatis per fratres suos in Trannia cum salvo passu Illustrissimi quondam Domini la Borde pro tunc Commendantis Szathmariensis translatus, in Scholis et tandem sub protectione Exclmi Dni Gralis vitam transegit, et nunquam Mattem Vestram vel minima in re laesit; attamen bona illius etiam cum bonis aliorum Rebellium sunt confiscata, et sic innocens cum reis patitur, licet cum Domino Paulo Balku ad Gratiam Vestrae Sacratissimae Mattis confugerint, homagiumque coram Excellentissimo Domino Generali Comite a Caraffa Vestrae Matti ambo praestiterunt. Idem etiam Excellentissimus Dominus Generalis tanquam Mattis Vestrae Sacratmae Plenipotentarius gratiam cum remissione universorum honorum juri-umque possessionariorum in Hungaria habitorem ipsis largitus est; Camera etiam Vestrae Mattis, ut hoc idem effectuare juraque eadem honorum ambobus remittere debeat, humillime

1) Itt is hely van hagyva egy szónak, a mi miatt a dolog érthetlen.

offeruntur preces tam a parte Pauli Balku, quam Gabrielis Napradi.

Paulus Máriási cum tota sua familia Vestrae Matti Sacrae semper fuerunt fideles, excepto uno Stephano Máriási, qui etiam uti fuit rebellis, ita etiam male periit, cujus bonorum devolutio spectasset ad ejus familiae sexum virilem; verum Camera Sacrae Vestrae Mattis ea occupavit, quorum remissio devotissime precatur et oratur.

Eandem etiam submisit Sacratissimae Mattis Vestrae Clementiam anhelans Gabriel Kende, homagium coram Exclmo Domino Generali Comite a Caraffa praestitit, et jam remissionem bonorum in Hungaria habitorum simul cum Ladislao Kubinyi implorant.

Ratione praemissorum Majestatis Vestrae Sacratissimae pedibus provolutus Gratiam et Clementiam humillime oro atque obtestor, quam tam ob Majestatis Vestrae Christianitatem, quam sinceram spontaneamque Celsissimi Domini Principis ac Statuum Regni devotionem¹⁾ non diffido; ob quam Vestra Clementissima Mattas a Deo mercedem, ac Orbe Christiano nomen aeternum, ab incolis patriae Dominoque Principe Celsissimo perpetuam fidelitatem expertura est, Benignam Sacrae Mattis Vestrae Resolutionem optatam postulans Viennae Austriae 19-a mensis novembris Anno Dni 1688. Ejusdem —

Sacratissimae Regiaeque Majestatis

humillimus, Celsissimi Domini Principis

ac Statuum Trium Nationum Regni

Transylvaniae ablegatus:

Paulus Nagy. ²⁾

¹⁾ Egy szó »obtinere« vagy más hasonló értelmű ki volt a mások latból hagyva.

²⁾ Mike Sándor ily czimű gyűjteményéből: *Egyveleg* I. 36—53. lapról, melyen ez oklevél forrása így van megjelölve: »*Descriptum ex originali apud Dominum Comitem Jos. Kemény reperibili.*«

XVII.

*Karaffa levele Bethlen Elekhez, mely mellett
a császártól neki ajándékozott arany lánczot neki átküldi.*

Spectabilis ac magnifice Domine mihi plur. observande.

Occasione, qua Spectab. et Generosus Dnus Michael Vay Ablegatus ad Caesaream Aulam expeditus revertitur cum resolutione ad puncta eidem commissa, intermittendum minime censui hisce lincolis Magnificam Dnaem Vestram salutare, innixe vero insinuare, quod unillimo cum respectu detulerim coram Sua Sema Matte, Dno Dno Clementissimo fidelem praestitam Caesareo eodem (sic) servitio operam, bonamque contestatam omni tempore voluntatem. Cuius intuitu alte memorata Suae Mattatis Clementia se deliberavit, in signum grati animi erga Magftiam Vestram Aurea Catena, ex qua Caesarea pendet imago, ad perpetuam rei memoriam Posteritati mandandum, praetitulatam Dnm Vestram munire, pariterque assecurare Caesareae protectionis stabilimento, alioquin sat bene suasa, eo alacrius fore imposterum (sic) sincero corde promoturam Regio-Caesarea sua negotia, unaque simul duraturam in fidelitate hactenus demonstrata.

Caeterum affatus Dnus Ablegatus cum prae nominata Catena officiosissima Servitia mea ore tenus affatae Vestrae Mfcae Dmoni offeret, sicuti instantissime rogavi, et cum in liminari existens Campiductus ad Armadam euocet, pariter ego brevi ad Sacr. Romani Imperij partes me conferam officio meo functurus. In quibus vero Magftiae Vestrae inserviendi sese praestabit occasio, totis viribus amplector. Interim Deus Eandem ad vota seruet incolumem. Datum Viennae die 7. Junij 1689.

Spectab. ac Magn Dnis Vestrae

Ad Servitia Paratus
C. Antonius Karafa ¹⁾

¹⁾ Gr. Kemény J. : *Erdély Tört. eredeti levelekben* 34-dik köt. 1689-
FÖL 16. levél.

*Külczimzés: Spectabili ac Magifico Dno Alexio Bethlen
Celsissimi Transylvaniae Principis Intimo Consiliario Dno
mihi observando.*

XVIII.

Leopold császáρ dicsérő levele Telekihez, szilárd magatartásért.

Leopoldus, Divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator semper Augustus etc. Illustris Fidelis Dilecte! Id, quod a devotione Fideque vestra expectavimus hactenus, Generalis Noster Locumtenens Baro de Heidersheim Litteris suis nuperrimis ad votum Nostrum confirmavit, roboravitque Nos in opinione optima de Vobis hactenus concepta, quam uti non conservare modo, sed et firmam reddere haud dubio cupitis, ita gratissimum Nobis, Vobis vero et Vestris dilectaeque Patriae maxime futurum est proficuum, cum in continuata hactenus integritate fidelitateque Vestra deinceps perstituri, vivo exemplo Tranniam omnem ad sectanda ulterius laudabiliter vestigia vestra animavertitis, quod pro ea, qua polletis, autoritate Sauli assequimini, eoque (sic) Nobis indubitate promittimus, quod pro tuenda incolumitate Vestra amovendisque gravissimis periculis cervicibus Vestris totique Provinciae immixtentibus nihil intentatum reliquetis. In id ipsum ut praefatus Baro ab Heidersheim totis viribus incumbat et Vobiscum precipue hunc in finem sua conferat consilia, a Nobis in mandatis habet. Non enim vos latere volumus, Nobis nihil antiquius, nihilque magis curae esse Charissimae Nobis Provinciae conservatione. Neque in hoc quiescit Clementia Nostra, sed praecipue in Vos et Vestros ex fidelitate operaque Vestra dictum in finem solerter impendendae uberrimos Gratiae, propensionis ac protectionis Nostrae fructus derivari cupimus, de quibus dum certos Vos reddimus, Gratiam Nostram Caesareo-Regiam Vobis luculentissime testamur. Datum in Civitate Nostra Viennae die 4-a mensis Augusti

Anno 1690. Regnorum Nostrorum Romani 33. Hungariae 36.
Bohemiae vero 34.

Leopoldus mpr.

Th. Henricus Comes de Stratman mpr.

Ad Mandatum S. C. R. Mattis proprium.

Stephanus Andreas de Werdenberg ¹⁾

Külczimezése: Illustri Fideli Nobis Dilecto, Michaeli
Comiti Teleki etc.

XIX.

*Thököly Imre erdélyi választott fejedelem alatt 1690. sept.
15—29. Keresztényszigeten hozott I-ső törvénczikk.*

A mi kegyelmes Urunk Thököly Imre Nagysága Fejedelemmé választatik és inaguraltatik. ²⁾ Már egy néhány esztendeje leszen, hogy a Felséges Austriai ház ármádája titkos és színes módok alatt az országnak jovallása, akaratja és hire nélkül behozatott és bebocsátatott vala szegény hazánkba, kinek elviselhetetlen igáját szívünknek nagy keserűségével, minden szabadságunknak végső romlásával, kibeszélhetlen terehviselésnek rajtunk való megneveltetésével kéntelenítettünk attól fogva velünk hordozni, sok gratiájának igérete után nem könnyebbséget nyertünk, hanem sok különkülönbféle portiónak megfizetése miatt mindenünkből való exhaiuriáltatásunkat világosan láttuk, és tapasztaltuk, és midőn már semmi reménységünk nem volna, hogy valaha nemzetünknek ez nagy gyalázatos igájából kiszabadulhatnánk, akkoron a mi nyomoruságunknak száma betelvéu, a mindenekét titkos tanácsával bölcsen igazgató Isten, a ki Nagyságotat sok esztendőknék elfolyása alatt, nem kevés fegyver viselések között csudálatosan megtartotta, nem nézván a mi háladatlan

¹⁾ Mike Sándor ily című gyűjteményéből: *Egyveleg* I. 14—16. lap. Egyszerű és hibás másolat.

²⁾ A törvény czíme.

voltunkat, szintén olyan állapotunkban midőn nem volna szemünket kire vetnünk, — mivel elébbi kegyelmes uruuk ő nagysága halál által tőlünk elvitetett, és senki ő nagysága helyében Fejedelmül előnkbe nem adatott volna, hanem csak valánk a nagy rettegésben, hogy a Felséges Austriai ház német Gubernatort introducálna közinkbe, kiből annál is nagyobb megnyomorításinkat remélhetnők, — akkorra legnagyobb szükségünk idején, idegen országból és népek közül a mi hatalmas, győzhetetlen Török Császárunknak kegyelmességéből feles számú hadainak hazánkba való bekésérése által minden nyomorúságinkból való felszabadításunkra, Isten kegyelméből Nagyságod édes hazájába s hazánkba beérkezik, és hogy azon hatalmas török nemzetnek szívét Nagyságod Méltóságos személyében hozzánk annyéra megengesztelte, hogy boldog emlékezetű néhai Bethlen Gábor erdélyi kegyelmes fejedelem idejebeli szabadságunkat megadta, adónkat is leszállítván, Nagyságod méltóságos személyének tekintetiért Athnamével hit alatt confirmálta, sőt Nagyságodat is a fejedelmi méltóságra szabad választásunkra hagyta. — Dicsőség legyen a mindenható Istennek érette, és hogy Nagyságod is nem névén közülüink sokaknak, a Nagyságod méltóságos személye ellen és jövai ellen való ártalmas cselekedeteket, kikért méltán keménykedhetett volna, hozzánk kegyelmességre hajlott, és buzgó szeretetétől indítván, sok fáradságit, élete kockáztatásával való sok szenvedését, hogy régi szokásunkat helyre hozhassa, érettünk nem szánta elkövetni, életünk fogytaig való alázatos hívsséggel megszolgáljuk Nagyságodnak mint kegyelmes urunknak.

Mi is annak okáért magunk tökéletes szeretetünkből és szabad indulatunkból unanimitas, suffragio et Consensu, egész országul, három nemzetül, Nagyságodat választjuk, eleinkről reánk maradt régi szabadságunk szerint, fejünkön, országunkon Méltóságos Fejedelmünkké, és hogy Nagyságod boldogul igazgasson, mind pedig hosszas időig szerencsésen Fejedelmi méltóságában uralkodhassék, egyenlő szívvél alázatosan kívánjuk Istentől ő Felségétől, könyörögven alázatosan Nagyságodnak mint kegyelmes Urunknak, a mint kezdette kegyelmességét reánk kiterjeszteni, úgy továbbra is elvi-

selhetlen terelviselésünk alól felszabadítani és régi szabadságunkat helyre állítani s azzal éltetni méltóztassék

Nagyságod ')

XX.

Teleki Mihály kérelme Leopold császárhoz, melyben atyja érdemeiért főispánságot kér.

Sacra Caesarea Regiaque Mattas,
Domine Domine Clementissime!

Non sine dolore ac luctu peculiari meo, dilectus meus Parens Sacrae Caesareae Regiaeque Mattis Vestrae diuturnus probataeque fidei servus paucos ante dies caducam hanc et fragilem vitam exiit ac cum Morte commutavit.

Benignissima Vestra Mattas Sacrae memoria recordare dignabitur, quod idem condam Genitor meus in omnibus momentuosis Patriae negotiis, Servitia Mattis Vestrae Sacrae spectantibus summa semper industria ac integritate Vestram Mattem Sacram serviverit, ac praesertim memorabilem fidelitatem inter illos motus, quos irruptio Thökölyana sub Generalatu Heiszleriano causaverat, teste Serenissimo Principe Ludovico Marchione Badensi exemplari modo praestitit.

Proinde eo iam vita pariterque Servitiis Vestrae Mattis Sacratissimae defuncto, unicus ego ejusdem filius, totus penes genitorem meum, dum viveret Vestrae Mattis Servitiis addictus et eidem in illis auxiliari continuo solitus, Sacrae Caesareae Mattis Vestrae, ac Patriae servitiis conformiter insistere omni industria fidelitateque satagerem. Humillimeque Vestram Mattatem Sacratissimam orarem, quatenus perspectis benignissime et defuncti pia Memoriae Parentis, et meis semper ad latus ejusdem fideliter continuatis servitiis, dignetur Mat-

‘) Kir. kormányzéki (másolati) *Törvénygyűjtemény* II. kötet, 1173—1174. ll.

tas Vestra Sacma me quoque ad sua ulteriora fidelissima servitia capaciorem reddere, unoque saltem Officiorum, quos (sic) bonae memoriae Genitor gerebat, utpote Supremi Comitatus de Küküllő aut Capitanei Sedis Udvarhely officio de Sua Clementissima Regia Munificentia condecorare. In quo sane omni desudabo fidelitate Matti Vestrae Sacmae, uti fidelem Subditum et Servum concedebit, servire, hancque Benignitatem ad extremum Vitae terminum demereri. Semper mansurus — — — —¹⁾

XXI.

Teleki Mihály az atyja és Dunod közötti titkos szerződésben megígértteket a császártól kéri.

Sacratissime Imperator

Domine Domine Clementissime!

Si fas est luctuosae Domui nostrae, sorte nimirum illius inexpectatae orbitatis concussae (qua fulcrum ejusdem felicitis utpote et inclytae Memoriae Genitor meus, tristi et inevitabili fato, in mediis servitiis, pro Caesare et Patria inpense continuatis, nobis ereptum est) inter amaritudines suas post Supremi Numinis opem in eo Clementissimo Rege ac Domino Suo solamen ac levamen aliquod quaerere, in cujus fide ac devotione, ultima se venis suis bullientes sanguinis guttas triste commemoratus Genitor meus in cruenta Martis arena, servitiis sui Regis ac Domini immolavit ac consecravit, et quasi e Horto Rosario, e medio filiorum filiarumque in lugubre mortis Theatrum, atrumque Tumulum deductus est; haud sane nos quoque immerito ad immortalis famae et de innata Clementia semper Gloriosae Domus Austriacae gratias confugimus, aliquo saltem modo Moerorum ac Dolorum nostrorum lenimenta et solamina quaesituri.

¹⁾ Teleki Mihály saját kéziratából, me'yen a tárgyalásnak nyoma nem látszik, de a minék a levél kezdő sorai szerint a zernesti ütközet utáni napokban kellett lenni. Ennek következtében nyerte meg Teleki a kővári kapitányságot, mint hátrább látandjuk.

Non est opus, ut parentis nostri actuosam fidelitatem notam Christiano Orbi, probatissimam multo cum emolumento Augustissimae Domui, prolixo calamo Matti Vestrae Sacrae designemus, publica acta loquuntur, res ipsae contestantur, felices successus dicunt, prefatum Genitorem Nostrum, dum Fata Deusque sinebant, Sacrae Caesareae Regiaeque Mattis Vestrae Armorum ac Belli (contra Turcas) onera, penes pie defunctum Celsissimum quondam Principem Apafi, suis humeris, Atlantis adinstar in Trannia portasse, ac molem servitiorum Caesareorum indefesse sustinuisse. Ob quae sane merita contra omnes Ottomannicae Tyrannidis formidines, aemulantisque Thökölyi minas magno cum spiritu gesta Caesareo Regia Magnanimitas jam tum ex speciali Recognoscencia ingentium laborum et proficuorum servitiorum justis ac dignis praemijs Genitorem nostrum petiturum animaverat; imo medio Sui Secreti Mandatarii Reverendi — Antidii Dunod in Arcano certas Gratiarum retributiones (ratione eliminationis ex Trannia Turcici Dominatus) Vestra Sacra Caesarea Regiaque Mattas benigne repromiserat, cujus solennia puncta hisce formalibus sonant — a parte Mattis Vestrae per memoratum suum Ablegatum Plenipotentiarium edita.

»*E contra eidem repromitto —*

2-o *Gratificationem ipsi a Caesare fiendam stb.*« (Itt a kérelem elésorolja a Dunód atya 3., 4., 5., 6. pont alatt a császár nevében tett igéreteit, a melyeket mult alkalommal gróf Kemény nyomán közöltem.)

Haec illa puncta Augustissime Imperator, quae nos et Patre orbaverunt, et immortalis invidiae subjecerunt, ne commemorem, Facultatibus etiam comminuerunt et attriverunt.

Quibus benigne conspectis, submisso de genu oro Mattam Vestram Sacram una cum tota luctuosa familia nostra, quae sane fortunam sat acerbam ex obitu Parentis gloriose pro Mattate Vestra inter acies hostium occumbentis perpressa est, dignetur Mattas Vestra Sacra illorum tam nobilium Meritorum benigne recordari et status nostri pientissimo commiserari animo; etenim non jam amplius frigidi cineres Parentis nostri Gratiarum capaces esse possunt, sed nos superstitibus tam in eodem Genitore nostro benemerita, quam in per-

sona quoque nostra, annuentibus superis (in eo quo Deus nos constituet gradu) semper devotissime benemeritura Posteritas, Regia, tunc facta, gratiosa Promissa implenda, humiliter expectamus et suppliciter exoramus; et quidem ad expressam Continentiam praedecarati Tractatus Dunodiani, id demisse supplicamus, ut Caesarea Magnanimitas secundum Clementissimum Promissum Regium, quod jam commonstrandum haberem, Arcem nempe Lipse in Comitatu Zolyomiensi, insigni aliqua Gratia nos moestas posteritates consolare et considerabile quodpiam Dominium benignissime nobis conferre dignetur; ut dum alij (haud tantis pollentes meritis) jam passim Caesareis ac Regiis gaudent fruunturque gratiis, nos quoque Regiorum Promissorum haeredes, haud tristes et inconsolati a Throno Gratiarum exuberentissimarum justis quin imo praemijs ad gratiam recedere valeamus et tanto habiliores ac alacriores per eandem Regiam Gratiam ad perpetua et indefessa Augustissimae Domus Austriacae Servitia evadamus, sicuti nullo unquam tempore defuturi, quin vestigiis parentis nostri in recto Fidelitatis tramite insistentes Gratiam hanc ac Benignitatem Regiam ita demereri contendamus, tanquam Mattis Vestrae Sacrae Augustissimorumque Successorum —

Humillimi et extremo quoque
sanguinis impendio fidelissimi
subditi et servi. ¹⁾

¹⁾ Teleki Mihály eredeti fogalmazványából, melyen a hivatalos elintézésnek nyoma nem látszik és évszám sincs rajta, de — a szöveg tartalmából s a később történetekből következtethetőleg — ez is 1690 és 1692. között kelt.

XXII.

Leopold császár adománylevele Teleki Mihály kövári kapitányaságáról.

Leopoldus, Divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator semper Augustus.

Generosi, egregij, prudentes ac circumspecti, fideles dilecti. Aequum est, ut in officiis distribuendis eorum praesertim ratio habeatur, qui nedum eximijs majorum suorum clarent meritis, verum et ipsimet a singulari boni publici promovendi studio commendantur; e quibus cum non postremum locum obtineat Michael Teleki, cuius genitor et fortunas et vitam pro aris et focis, proque Salute Patriae in acie fortissime immolare non formidavit, fidemque suam erga Nos et Transylvaniam Universam ipsa morte contestatus est, non immerito proinde beneficentia, gratiaque Nostra ipsum complectimur, et in huius argumentum aliquod, consideratis etiam praeclaris animi dotibus, et laudabili de Republica Christiana bene merendi zelo, Capitaneatu Arcis et Districtus Kővár clementissime donavimus et insignivimus, Vobis benigne demandantes, ut ipsum hocce in officio observatis de more observandis investiatis. De reliquo Gratiam Nostram Caesaream Regiamque Vobis Clementissime confirmamus. Datum in Civitate Nostra Viennae die vigesima Januarij, Anno millesimo sexcentesimo nonagesimo secundo, Regnorum Nostrorum Romani 34-o Hungarici 37-o Bohemici vero 36-to.

Leopoldus m. pr.

Th. Henr. Comes de Stratman.

Ad Mandatum Sacrae Caesareae

Regiaeque Mttis proprium

Steph. Andr. de Werdenburg. ¹⁾

¹⁾ A volt erd. kir. kormánysház levéltárában levő eredetiből.

XXIII.

Leopold császár rendelete az erdélyi kir. kormányzékhez a Teleki-nemzetségnek a főurak közötti sorára nézve.

Leopoldus etc. Humillime Nobis repraesentarunt Comites Teleki: Vos ad tollendas disputationes et differentias inter aliquos Trannos a Nobis recenter in Comites creatos ortas certum ordinem inter illos fecisse; dictos vero Comites Teleki illis novis Comitibus postposuisse, demisse Nobis supplicando, ut huic honoris eorum praejudicio clementissime mederi dignaremur.

Cum itaque Supplicantium Parens adhuc Anno 1685. a Nobis dignitate Comitatus et quidem cum Praedicato: »Illustri« donatus, et desuper solenne Diploma expeditum, Vobisque intimatum sit, Idcirco Vobis elementissime demandamus, ut dictos Comites Teleki, juxta senii et Diplomatis praerogativam debito et competenti loco ita habere et collocare velitis, ne ulterius apud Nos justa conquaerendi Causa ipsis detur. Vobis de reliquo Gratiam Nostram Caesareo-Regiam benigne corroborantes.

Viennae 15-a Decembris 1698. ¹⁾

XXIV.

Duka vajda örököseinek kérelme Leopoldhoz atyjok sarcaza visszaadása iránt.

Sacratissima Romanorum Imperatoria ac Hungarorum Bohemorumque Regia Majestas!

Joannes Constantinus Duca, actu Princeps Terrarum Moldaviae, Stephanus Duca ipsius frater, Helena, Maria, Elisabeth, Anastasia Nati et Liberac piae Memoriae Joannis

¹⁾ A volt erd. kir. kormányzék levéltárában levő eredetiből.

Duca Principis Terrarum Moldaviae, humillimi ac devotissimi Servi ac ancillae Mattis Vestrae Sacratnae prostrati ad pedes Eiusdem Mattis Vestrae humill. exponunt. Quod Joannes Duca eorum Parens existens Princeps Moldaviae, post obsidionem Viennae, captus a Polonis et Leopolim in mancipio ductus, convenerat pro redemptione sua ipsis dare Polonis octodecim millia Aureorum, dico 18,000, quam summam pecuniarum Principissa Anastasia ipsius Joannis Duca, Mater eorum manens Constantinopoli, acceperat illam summam pecuniarum a Mercatoribus Constantinopolitanis cum usura, et transmiserat per suum Thesaurarium Anastasium, qui postquam pervenerit cum pecunijs ad Civitatem Transylvaniae dictam Bistrica, audita morte Joannis Duca Principis eorundem Parentis in Polonia, ipse Anastasius mansit cum pecuniis in eadem civitate Bistrica ad novum mandatum Principissae Anastasiae Constantinopoli. — Transylvani autem non nulli, quorum nomina separatim sunt scripta et remissa ad Vestram Matrem Sacram, audientes mortem Joannis Duca Principis in Polonia, et summam pecuniarum manentem Bistriciae, vi acceperunt dictam summam pecuniarum absque ulla justa Causa, cum nil Oratores debeant illis Transylvanicis. Supplices et devotissime orant et precantur Matrem Vtram Sacram, ut habeant Oratores Justitiam, et mandet Transylvanis reddi summam supra nominatam pecuniarum acceptam ab illis. De qua Gratia etc.

Joannes Constantinus Duca Uvenoda P. T. M.
Stephanus.

Helena. Maria. Elisabeth. Anastasia.¹⁾

¹⁾ Sándor Pál töredékeiből.

XXV.

Az erdélyi uraktól visszavett Duka vajda-féle ékszereknek a követelők javára lezárólása.

Anno Domini 1702. Die 3. Martij ex Mandato Excelsi Gubernij Regii ponderata sunt clenodia Principis Moldaviae Duca, quorum mensura et pondus juxta contingentiam monetae Aureae sequitur hoc modo.

Excellentissimi Dni Dni Gubernatoris . . .	Nro.	362
Domini Balthasaris Macskási	»	240
Dominae Baronissae Haller	»	243
Domini Generalis Gregorii Bethlen	»	218
Domini Alexii Bethlen	»	129
Domini Illustrissimi Comitis Apor	»	20 ¹ / ₂
Dominae Comitissae Telekianae	»	191
» » » altera	»	89
generalis summa :		1492 ¹ / ₂

Quae omnia juxta praemissum Excelsi Regii Gubernii Mandatum numerata, mensurata in quondan (sic) fasciculum Sindone nigra involuta obsignavimus Excellentissimi D. Dni Gubernatoris et Reverendi Dni Helia Mignat de Pinsesson uti Procuratoris antedicti Principis Moldaviae in Arca lignea includentes signavimus, ac in Cassam Caesaream sub dispositionem Illustrissimi Dni Comitis Seau, tanquam Caesarei Commissarii locavimus, super quibus testamur praesentibus sigillis et subscriptionibus nostris roborantibus. Albae Juliae die 3, martij A. 1702.

Coram nobis Abbate Helia Mignat Celsissimi Moldaviae Principis Procureatore.

Stephano Récsei Excelsi Gubernii
Regii Trannici Postarum Praefecto m. pr. ¹⁾

¹⁾ Sándor Pál töredékeiből.

XXVI.

A fennebbi értékszerek átvételének igazolása.

Caesareae Regiae Cameralis Commissionis nomine vigore praesentium recognosco, quod ab Inclyto Regio Transylvaniae Gubernio certam parvulam Cistam Excellentissimi Gubernatoris et Dni Ablegati Celsissimi Principis Moldaviae Reverendissimi Domini Eliae Mignat sigillis obsignatam ad manus meas perceperim, eamque Caesareo Guardiano Monetario praesentibus Deputatis Inclyti Gubernii dictique Dni Ablegati custodiendam consignaverim, in qua Cista certa monilia asservari perhibentur, de cujus Cistae perceptione non modo saepe fata Inclyto Gubernio sed Principis Moldaviae Dno Ablegato praesentem recognitionem extradedi, et Caesareus Guardianus Monetarius erga restitutionem hujus meae Recognitionis utrinque a Gubernio nempe et Moldavico Domino Ablegato factam, Depositum hoc, quod in Cassa Monetaria interim custodiet, sine ulla difficultate vel remittentia rursum extradat. Albae Juliae 3. martij 1702.

Sacrae Caesareae Majestatis Camerarius
Aulicae Camerae Consiliarius, et in Transylvaniae Delegatae Commissionis Principalis Commissarius.

Joa. Frid. Comes a Seau. ¹⁾

XXVII.

*Kis-Sárosi Sárosi János vallomása a Duka vajda sereczának
hová költéséről.*

Mi ide alább megírt személyek, exmittáltatván a nemes Erdélyországnak három nemzethől álló státusitól ő nagyságoktól s ő kegyelmektől, az Urhoz, Tekintetes Nemzetes Kis-Sá-

¹⁾ Sándor Pál töredékeiből.

rosi Sárosi János uramhoz ő kegyelméhez e végre, hogy ő kegyelmétől a nemes ország és némely privatus személyek között mostan controversiában forgó néhai moldovai Duka vajda sacceza iránt informátiót vennénk: Mi azért engedelmeskedvén a nemes ország parancsolatjának, elmentünk és találtuk a megírt urat ő kegyelmét Gyula-Fejérvárott a magalakó nemes házánál fekvő ágyában, jóllehet testében való erőtelenségek miatt súlyos betegségben, ép elmével levén mindazáltal, a maga jó lelkiismerete szerint vivae vocis suae oraculo a fenn denotált Duka vajda pénzéről teve mi előttünk ilyen recognitiót és fassiot.

1684. esztendőnek elein fogattatván el Duka vajda Lengyelországban, anno sequenti a vajdáné Havasalföldön és Erdélyen akarván ura sacczát ugymint 18,000 aranyat a lengyel királynak által küldeni, néhai urunk Teleki Mihály uramnak ő kegyelmének küldött azon alkalmatossággal ajándékban holmi nusztoakat ilyen okon: hogy nagyobb securitásnak okáért kisírtesse a pénzt az említett ur ő kegyelme Besztercze felé Lengyelországba. Mely requisitiojára a vajdánénak adott is az ur, mint akkori ország generalissa, illendő Comitívát mind Beszterczeig, assecurálván egyszersmind a vajdánét azon pénznek provistójáról. Holott is subsistálván a vajdáné követe, midőn érkezett volna hozzája ura, ugymint Duka vajda halálának híre, a pénzzel megtartózkodott. Superveniálván azonban a lengyel király levele Meltóságos akkori fejedelemehez és az urhoz, Teleki Mihály uramhoz ilyen tenorral: Mivelhogy a vajda a király fogságában meghalván, a vajdáné instantiájára testét az országból kiadatta, azért a sacczot vigyék be nékie, melyet nékie küldött volna az uráért a vajdáné. Mely írására nézve a királynak tartván attól a fejedelem és Teleki uram, hogy a lengyel valamint kiütvén, vagy más uton azon pénzt Beszterczéről el ne vigye: expediálták néhai Macskási Boldizsárt és Haranglábi Zsigmond uramékat, és más egy becsületes embert (kinek nevére az ur; Sárosi uram nem emlékezik) a fenn denotált Duka vajdának sacczának elhozására. Kik is a pénzt egyéb materiálékkal együtt elhozván Szebenbe: három becsületes emberek rendeltettek a Meltóságos Fejedelem és Deputatio parancsolatjából, kik által megizentetett

Ugron Ferencz akkori generalis perceptornak, hogy a rúdakban levő és vert aranyokat vegye kezéhez, a minthogy el is vette; az arany lánczokat maga Teleki uram vehén kezéhez.

Mely aranyokból in Ao 1786 adatott Macskási Boldizsár akkori követ kezében, az 1685 esztendőbeli elmaradt adó suppléálására és a Porta contentatiójára 5500 arany, másoktól is azért ő kegyelme aranyat váltván azon szükségre.

Anno praespecificato 1686 Seffenbergnek adatott 1500 arany.

Annakutána in Ao 1690 néhai ur Bethlen Gergely uram ő kegyelme kérvén ország szükségére az urtól gróf Apor István uramtól fl. 20,000 azon summa megfizetésének pótlására adattak a rúd aranyak, levén azokban 2000 arany nyomóni arany; kiket is a nemes ország akkori Radnóton celebrált gyűlésében két zacskóból tölte ki Ugron Ferencz uram az ország előtt. A rúd aranyok apadására még kitudának 150 aranyat.

A Clenodiumokban volt 2000 arany, melyeket maga Teleki Mihály uram felvitetett a Mlgos fejedelem asszonyhoz ¹⁾, válaszsza, a ki kell; de ő Nagysága semmiképen magához nem akarta venni, a minthogy egy pénzérőben is nem participált, azt mondván: »Senki bitangja nekem nem kell, a magamé is nem tudom kié lészen.« Annakutána Teleki uram a lánczokat újabban magához vehén, a kiket szeretett közülők, magának reservált, a többit a kiknek akarta, elosztotta.

Az honnét kitetszik, azon aranyokból, mely volt in summa 18,000, ország szükségére erogálódott in moneta et massa 9000 arany, melyet mindazáltal azután Ugron uram helyében tett-e kezébe ment ország adójából, vagy nem? nem constál, hanem az 1685 esztendőbeli ratioból kitetszik, honnan pótolta ki az adót.

Marad fenn 7000 arany, mely hová lett? vagy kitől distráháltatott? és ma is hol latítáljon? nem tudatik, de az ország szükségére nem erogáltatott.

¹⁾ A fejedelemasszony ezen nyilatkozata 1690. előttről értendő, mert ez év január 15-én a fejedelem is meghalt, a kit pedig amaz jóval megelőzött.

Tört. Tár. XX. köt.

Accedál ennek declaratiojára ez is, hogy in Anno 1686 a portára járandó adó az országtól nem administráltatván, maradott ad Annum 1687, melyet akkor maga Sárosi János uram Nándor-Fejérvárra mind zlotul és horgas folyó pénzült vitt be. Mely dolgot mi előttünk e szerint fateálván az említett ur, Sárosi János uram ő kegyelme, irtunk meg a mi igaz hitünk szerint.

Actum Albae Juliae die 2. Aprilis A. 1703.

Pekry Lőrincz mp. Lázár György mp.

Auner Péter mp. ¹⁾

XXVIII.

Özvegy gróf Teleki Mihályné Görgény várában talált felkelhető javainak összeírása.

a), b)

Conscriptio Bonorum Illustrissimae Comitissae Judithae Vér, Illustrissimi quondam Sacri Romani Imperij Comitiss Michaelis Teleki de Szék relictæ Viduæ ex Arce Görgény Cibinium latorum, ad Mandatum Excellentissimi Dni Generalis, ex dispositione Excelsi Gubernij, sub Praesidio Illustrissimi D. Baronis Stephani Haller per Baronem Sigismundum Kornis, Georgium Lázár, et Georgium Draut ex tribus Nationibus deputatis, incepta die 23. Januar. 1704. Cibinij, finita die 3. Martij.

1. Cistula Virginis Annae Vér sub nro 1. continet quasdam vestes et alia indumenta, quæ inter præcipua sunt:

1. Catenula argentea.
2. Collare ex Corallio margaritis adornatum in minori quantitate.
3. Corallia parva in minori quantitate.
4. Rosula argentea deaurata, septem, unionibus adornata.

¹⁾ Sándor Pál hagyatékából, eredetiről.

2. Cistula cujusdam ancillae sub nro 2. continet aliquas vestes ancillares non magni momenti.
3. Cista sub nro 3. continet mappas et similes vestes pro quotidiano apparatu mensali ipsiusmet Dnae Comitissae.
4. Cista sub nro 4. continet aromata et culinaria.
5. Cista sub nro 5. Dominae Viduae Kendeffianae continet vestes muliebres.
 1. Toga muliebris holosericea morini coloris.
 2. » ex materia aurata Carmasini coloris cum suo antipendio.
 3. Toga ex materia aurata caerulei coloris.
 4. » ex materia sericea persici coloris cum suo antipendio.
 5. Toga ex materia sericea rubri coloris cum suo antipendio.
 6. Chlamys muliebris violacei coloris holosericea cum 14. nodis aureis in summitatibus singulos adamantes continentibus.
 7. Chlamys holosericea rubri coloris cum 12. nodis ex margaritis contextis, utraeque sine subducturis.
 8. Pallium holosericum nigri coloris absque subductura.
 9. Manicae indusij muliebris parvae dictae auro filato sartaе.
6. Cista Conthoralis D. Comitissae Alexandri Teleki sub nro 6. in quo continentur lectisternia et aliae vestes seu mundaе muliebres.
7. Cistula sub nro 7.
 1. In parva teca nodi 12. ex auro filato confecti gemmis et singulis rubinis distincti. Opus Turcicum.
 2. Tria paria calcariorum argenteorum deauratorum unciarum 8.
 3. In sacculo pecunia Turcica Para dicta nro 496.
 4. Noduli, fibulae et alia fragmenta argentea unciar. 107.
 5. Aurum filatum unciarum 11.
 6. Filum aureum et argenteum unciarum 9.
 7. Zona ex filis aureis et argenteis texta unciar. 5.

8. Fimbriae pro Chlamydis ex filis aureis textae, unciarum 17.
 9. Noduli ex auro argento filato texti majores et minores mixtim nro 278.
 10. Noduli ex argento filato veteriores jam triti nro 78.
 11. Duo Lapides Lydii cum requisitis.
 12. Fimbriae ex argenteis filis veteriores tritae unciarum nro 10.
 13. Noduli cum ocellis et lemmiscis ex nigro serico et argenteo filo texti nro 12.
 14. Fimbriae ex auro filato et argenteis filis textae unciarum nro 14.
 15. Unus fasciculus zonae ex serico et filo argenteo textae flavi coloris ulnar. 37.
8. Cista parva sub nro 8.
1. Fimbriae majores aureae et argenteae unciarum 113.
 2. » minores argenteae » 10 $\frac{1}{2}$.
 3. » veteres tritae » 27.
 4. Noduli et fimbriae veteres tritae pro complicaone nodulor. unciar. 14.
9. Cista sub nro 9. continet vestes et mundas muliebres non magni momenti ac quosdam libros.
10. Cista sub nro 10. continet candelas sebaceas et cereas ac electuaria.
11. Cista sub nro 11. continet certos fasciculos telarum et syndonum.
12. Cista sub nro 12. Dnae Vajianae.
1. In uno sacco juxta Schaedam pecunia fl. hungaricor. 452 » 88.
 2. In alio sacco fl. hungr. 140 » 71.
 3. Unum Capistrum cum sua antilena et postilena argento extrinsecus ornatum.
 4. Unum Capistrum argento deaurato ornatum cum sua antilena.
 5. Tertium Capistrum huic simile.

6. Nodi 10. cum totidem fimbriarum paribus ex argenteo filo textis.
 7. Fimbriae ex aureo et argenteo filo textae, jam tritae unciar. 21.
 8. Materia sericea Carmasini coloris auro intertexta ulnar. 15 $\frac{1}{2}$.
 9. Fimbriae latiores ex filis argenteis et aureis unciar. 30.
 10. Parva tunica ex holoserico communi viridi pro puero.
 11. Holosericum communis generis rubrum tritum ulnar. 2.
 12. Duo frusta panni anglici rubri ulnar. 5.
 13. Parva tunica ex panno viridi anglicano pro puero.
 14. Toga muliebris ex materia sericea auro intexta caelestini coloris cum subicula et suo antipendio.
 15. Secunda toga muliebris ex holoserico rubri coloris cum sua subicula.
 16. Tertia toga ex panno anglicano caerulei coloris cum duabus subiculis.
 17. Duo Cingula sericea cinerei coloris, unum pro viro, alterum pro muliere.
 18. Chiroteca trita ex pelle Zobellina.
 19. Pileus holosericus rubri coloris pelle zobellina circumductus pro puero.
 20. Pileus ex panno rubro anglico confectus et uno pari pellis zobellinae suffultus.
 21. Japonica ex materia sericea versicolore.
Praeterea erant etiam mundaе muliebres.
13. Cista sub nro 13.
1. Parva teca, in qua continentur pocellum, sciphus, parvum salinare, duo cochlearia cum fascinula, cultro et dentiscalpio, omnia haec argentea deaurata.
 2. Cistula pro acupictoribus.
 3. Cistula atramentaria continens Literas.
 4. Togae et vestes atratae ipsiusmet Dmnae Comitissae communes.
 5. Pectorale holosericeum conthoralis D. Comititis Pauli Teleki.
 6. Toga ex materia sericea trita viridis coloris et —

7. Duae togae, una ex materia sericea rubra, altera ex panno anglicano rubro et subicula holosericea rubra, quae sunt Annae Vêr virginis.
8. Chlamys ex panno anglicano viridi pro puero sine subductura.
14. Cista sub nro 14.
 1. Instrumenta pro administratione Sacrae Caenae Domini idest Calix et duae paterae deaurato-argenteae cum vestibus et impamentis eo pertinentibus.
 2. Scyphulus deaurato-argenteus formam cymbae repraesentans.
 3. Unum Telescopium.
 4. Varias Ligaturae sive lemnisci ex argenteo et aureo filo texti in quadam scatula.
 5. Alia scatula quibusdam supellectilibus pro quotidianis usibus necessariis plena.
 6. Tertia scatula cum Ligaturis sive lemniscis minoribus jam tritis.
 7. Palliolum ex holoserico nigro, fimbriis argenteis tribus seriebus adornatum.
 8. Chlamys parva ex materia sericea Lynceo pellicio suffulta pro puero.
 9. Syndones, fila, rica nigra, Mundae muliebres, libri, una pellis carmasina et caetera id genus supellectilia communia pro quotidiano usu.
 10. Frustum panni de genere »Remek« ulnar. $2\frac{1}{2}$.
 11. Aliud frustum pannum de genere »fajlandis« Joannis Komáromi orphanum ulnar. $3\frac{1}{2}$.
 12. Una teca annularia vacua.
15. Cista sub nro 15. Conthoralis D. Comitis Pauli Teleki.
 1. Toga muliebris ex materia sericea viridi cum subicula.
 2. Toga muliebris ex panno rubro Anglicano semitrita cum subicula et Chlamyde sine subductura.
 3. Cingulum sericeum rubrum semitritum pro Dna Telekiana.
 4. Duae pelles Carmasinae.

5. Syndonés et aliae Mundae muliebres.
6. Patella argentea unciar. 17.
7. Unus Cantharus deaurato-argenteus parvae quantitatibus unciar. 30.
8. Candelabrum argenteum cum emunctorio unciar. 28.
16. Cista sub nro 16.

1. Pellicea vulpinarum et leporinarum pellium.
2. Appertinentiae Ephippiariae argenteae Marcae 711 unciar. 12.
3. Scyphulus deaurato-argenteus unciar. 9.
17. Cista nro. 17. continet.

Pelles et Pellicea zobellinarum, martiarum, lyncearum, vulpinarum pellium.

18. Cista sub nro 18. Josephi Kendeffi orphani continet.

Sex pocula argentea, lagenam unam deaurato-argenteam, salinare, duo cochlearia argentea, facientia Marcas 12 // unciar. 6.

19. Cista sub nro 19. Dominae Viduae Kendeffianae.

1. Quinque pocula argentea ponderantia Marcas 8 // uncias 6.
2. Octo pocula cum operculo argentea intrinsecus deaurata Marcar. 12 // unciar. 8.
3. Cantharus et lagenula, utraque deaurato-argentea Marcar. 4 // unciar. 2.
4. Calices duo deaurato-argentei cum suis operculis flores repraesentatibus faciunt marc. 3 // unc. 2.
5. Chiroteca holoserica auro filato sarta viridis coloris.
6. Pallium holosericum nigri coloris cum fibriis aureis absque subductura.
7. Manicae indusij muliebris sarta et aliae mundae muliebres pro adornando lecto.
20. Cista sub nro 20. Conthoralis D. Comitiss Pauli Teleki.

1. Duae culcitrae ex materia sericea auro intexta.
2. Conopoeum ex materia sericea cinerei coloris fimbriam auream latiore in margine habens.

3. Aliud Conopoeum ex materia sericea rubri coloris.
4. Toga muliebris ex materia aurea vulgo »vont arany« dicto cum subicula.
5. Toga ex materia sericea auro intertexta Carmasini coloris cum subicula.
6. Togā similiter ex materia sericea auro intertexta versicolore.
7. Toga quarta ex materia sericea auro intertexta violacei coloris.
8. Toga quinta ex materia sericea similiter auro intertexta rubri coloris.
9. Toga sexta ex materia sericea »attalica« dicta caelestini coloris, singulae cum suis subiculis.
10. Chlamys muliebris ex holoserico violacei coloris, pellibus lynceis suffulta cum simplicibus nodis.
11. Chlamys muliebris ex holoserico rubri coloris cum nodis ex margaritis confectis pellibus zobellinis suffulta.
12. Pallium ex holoserico nigro cum fimbriis ex aureo et argenteo filo contextis, tribus in inferiori margine seriebus ornatum, pellibus martiis suffultum.
13. Pallium ex materia sericea aestivale.
14. Manica ex pelle zobellina semitrita.
15. Teca pro cristis argenteis.
21. Cista sub nro 21. D. Comitissae Pauli Teleki.
 1. Antiae, pendulum, rosulae et in aures ex auro unionibus distinctae.
 2. Stapedes argenteae, continent marcas 10.
 3. Clava laminis argenteis involuta, permixta hic et illic etiam deauratione.
 4. Duae vittae ex unionibus et margaritis, intermixtis etiam nonnullis rubinis contextae.
 5. Tres corollae ex unionibus et margaritis contextae, una habet in se septem rosulas, totidem adamantes in se continentes, secunda quinque rosulas aureas cum totidem rubinis, tertia constat ex unionibus tantum.
 6. Galerus ex margaritis textus, habens in se rosulas aureas septem cum uno rubino.

7. Duae Antiae ex auro cum rubinis exornatae.
8. Acus cum rosa aurea rubinis ornata.
9. Pendulum aureum rubinis adornatum.
10. Tres rosulae aureae rubinis adornatae in minori quantitate.
11. Unum par auripendiorum aureorum.
12. Flosculus aureus rubinis ornatus.
13. Zonula ex unionibus texta pro collari, quinque seriebus.
14. Cingulum muliebre ex coralliis intermixtis etiam globulis argenteis.
15. Torques continens in se circiter aureos nro 100. Gratia, uti refertur, Suae Majestatis.
16. Teca ex margaritis texta pro plumis.
17. Scatula argentea continens in se tres annulos adaman-
tibus ornatos et duas inaures.
18. Vittae sartae et alia ornamenta muliebria.
19. Capistrum et antilena de auro argenteis craticulis
ornata. Opus Turcicum.
20. Tria Capistra cum suis antilenis et postilenis, duo de-
aurato-argentea, tertium simplex argenteum.
21. Duo Cingula ex serico texta cum applicamentis argent.
22. Uncinula pro Cingulo cum suis deaurato-argenteis
requisitis.
23. Noduli argentei unciar. 11.
24. Calcaria integra et fracta argentea unciar. 23.
25. Dorsuale equitum ex materia Turcica ex auro et argento
intermixto texta.
26. Secundum Dorsuale equitum ex holoserico rubro An-
glicano auro filato sartum.
27. Dorsuale tertium ex panno rubro Anglicano auro filato
sartum.
28. Quartum Dorsuale ex panno viridi Anglicano, aureo
filo sartum semitritum.
30. Cauda equina sylvestris pro ornamento equi ad morem
Turcicum.
31. Chlamys pro viro ex panno rubro anglicano, nigra
pelle vulpina saffulta cum nodis argenteis cumque sua
tunica.

34. Quarta Chlamys coloris viridis ex panno anglico materia sericea suffulta cum lemmiscis ex aureo filo textis.
35. Cingulum ex aureo filo et caeruleo serico textum palmaris latitudinis.
36. Cingulum ex zona sericea rubra, intermixto aureo filo variegata, confectum utrumque pro viro.
22. Cista sub nro 22. continet Mappas et telas.
23. Cista sub nro 23. plena syndone, mappis, telis, sudariis et id genus telis.
24. Cista sub nro 24. Orphani Josephi Kendeffi.
 1. Unum Capistrum cum sua antilena et postilena extrinsecus deaurato argento obductum.
 2. Secundum Capistrum cum sua antilena alterius formae deaurato argento obductum. Opus Turcicum.
 3. Tertium Capistrum cum antilena argento ornatum jam tritum.
 4. Tres gladii, quorum duo hungarici vaginam argenteam habentes, tertius turcicus vaginam aureato-cupreatum habens.
 5. Tres tectae pulverariae ex cornubus bovis sylvestris, una laminis argenteis ornata.
 6. Unum par Collarium argenteorum.
- Praeterea erant mappae et alia muliebrium vestium ornamenta et duo paria chirotecarum.
25. Cista sub nro 25. continet 55 Calices deaurato-argenteos cum 53. operculis floridis similiter deaurato-argenteis et sex credentias ac unum Candelabrum cum emunctorio argenteo, faciente in summa Marcas 262 // unc. 6.
26. Cista sub nro 26. continet Candelabrum argenteum in ramos, salinaria, et pateras tenentes divisum, in cacumine effigiem bestiae sive Draconis septem Capita habentis et viri eidem insidentis, ac Clava Capita Draconis contundere volentis sustinens, uti refertur Gratia Suae Majestatis, facit Marcas 69.
27. Cista sub nro 27. in qua continetur parvus abacus argenteus idest Pelvis cum malluvio, duae lagenulae, duo Candelabra, duo Scyphuli cum suis operculis, praeterea

quatuor alij scyphuli sine operculis, quatuor scatulae, unum salinare, tintinabulum; parva cistula, infundibulum, unum pocellum cum operculo, emunctorium cum sua tabella, discus, cultellus cum fuscinula et cochleari (uti refertur) similiter Gratia Suae Majestatis, faciunt Marcas 26.

28. Cista sub nro 28. in formam scatulae confecta, continet duodecim pateras eminentes extrinsecus et intrinsecus deaurato-argenteas, ponderantes Marcas 21. unc. 14.

29. Cista sub nro 29.

1. Cista argentea, Gratia (uti refertur) Suae Majestatis, ponderans Marcas 42.

2. Paterae duodecim, Urcei 4. Pocula parva »czápa« dicta uniformia 12. Scyphi 2. Lagenulae 4. Candelabra majora (uti referunt Gratia Suae Mattis) 2. Minora 4. Canthari 2. Salinaria cum ampullis et requisitis caeteris 2. Cistella atramentaria 1. Poculum effigiem Cervi repraesentans 1. Effigies virginis florem manu tenentis 1. Patera in Corallio eminens 1. Poculum rubino adulterino ornatum (uti refertur Gratia Suae Mattis) 1. Poculum effigiem Cervi repraesentans cornua corallia habens 1. ponderant Marcas 161.

3. Urceus ex ovo Struthionis argenteis laminis deauratis complicato.

4. Duo pocula eminentia ex Concha argenteis laminis deauratis complicata, quorum alterum operculum habet argenteum, alterum caret.

5. Urceus ex terra sigillata operculum argenteum deauratum habens.

6. Cantharus et Lagenae ex terra sigillata argenteis laminis deauratis complicata.

30. Cista sub nro 30.

1. Candelabrum argenteum pensile in ramos divisum (Gratia ut refertur Suae Mattis) ponderans Marcas 42, unc. 8,

2. Candelabra duo argentea mensualia (etiam Gratia Suae Mattis) Marcar. 12. unc. 8.
3. Calices argentei deaurati 27. cum operculis 25. Marcar. 151.
31. Cista sub nro 31.

1. Triginta tres Calices eminentiores majori ex parte formam repraesentantes deaurato-argentej cum 21. operculis. Item Crater argenteus 1. Lagenula 1. Canthari 2. et pyrum argenteum 1. faciunt Marcas 192.
2. Annuli pro patinis mentales 5. Scyphi deaurato-argentei 4. Paterae 4. Eminentiores paterae 13. Pocula 3. Emunctoria cum suis tabellis 2. faciunt Marc. 48.
3. Struthio ex ovo ejusdem et laminis argenteis fabricatus (Gratia, ut refertur, Suae Mattis) uncinula pro Cingulo. Cingulus, duo Cochlearia majora, duo emunctoria, duae laminulae argenteae, forma monetaria signatae faciunt Marcas 19.
4. Concha argenteis laminis complicata, et rotis argenteis imposita currulem formam repraesentans.
4. Patera sex flosculis argenteis conflata pro asservandis ornamentis muliebribus unc. 6.
6. Duo Pocula ex cortice nucis muscatae argenteis laminis complicatae cum suis operculis argenteis.
7. Pocellum ex Concha argenteis laminulis complicata confectum.
8. Crystallum cum operculo aureo ferruminato.
32. Cista sub nro 32.

1. Patinae argenteae majores et minores mixtim 40. Disci argentei 32. Pelves cum suis malluviis 7. Lagenulae 3. Cantharus 1. Dolium 1. Scyphi 2. Cochlearia 8. Fascinulae 5. Cultelli 5. parva salinaria 2. dentiscalpia 3. faciunt in summa Marcas 400.
2. In una teca duodecim patinae, totidem disci, una credentia. 18. pocula cum uno operculo. Lagenulae duo. Candelabra 2. Scyphus 1. Emunctorium 1. 12. Cultelli cum totidem fascinulis. Cochlearia 12. faciunt Marc. 105

3. Pocellum eburneum cum suo operculo.
 4. Pocellum cristallinum corallio argenteis laminis circumducto impositum.
 5. Urceus ex ovo Struthionis argenteis laminis ferruminatis complicato.
 6. Scyphus ex porcellana argenteis laminis complicata.
 7. Poculum ex cortice nucis muscatae argento complicata.
 8. Urceus ex cortice similiter nucis muscatae argento complicato.
 9. Concha argento complicata.
 10. Baculus arundineus in cacumine horologium sustinens.
33. Cista sub nro 33.

1. Phalerae ex rubra purpura extrinsecus aere deaurato ornata.
2. Phalerae similiter ex rubra purpura, sed extrinsecus chalybeis laminis obductae.
3. Phalerae ex materia sericea auro intexta confectae.
Hae tres phalerae vulgari nomine vocantur »Jantsuka«.
4. Scutum rotundum ex materia sericea auro filato variegata confectum.
5. Scutum rotundum aureo pigmento exornatum.
6. Tria vitrea pocula argento complicata.
7. Duae lagenulae vitreae.
8. Unum culcital ex materia sericea tritum.

Erant praeterea aliquot frusta crassiorum telarum.

34. Cista sub nro 34.

1. Unum Capistrum cum sua antilena extrinsecus deaurato ac Jaspidibus et Turcoibus ornatum. Opus Turcicum.
2. Tredecim Capistra latina cum suis antilenis extrinsecus deaurato-argenteis laniculis involutae. Opera Turcica.
3. Capistra tenuiora vigintiquinque, cum suis antilenis deaurata argenteis laminulis aut aciculis ornata. Opera Turcica.
4. Quatuor Capistra tenuiora cum suis antilenis argenteis aciculis ornata et catenulae similiter opera Turcica,

quorum proscemides argenteae mensuratae faciunt
Marcas 30.

5. Duodecim Capistra hungarica auro-argenteis aciculis vel laminulis ornata, ex his sex sibi similes habent antilenas et postilenas, sex vero tantum antilenas, nam carent postilenis.
6. Undecim Capistra argenteis aciculis ornata hungarica, ex his vero sibi similes habent antilenas et postilenas, tria vero carent postilenis sed habent tantum antilenas.
7. Unum Capistrum hungaricum argenteo filo sartum cum sua antilena.
8. Quatuor Capistra latiora ex rubro corio turcico »Bagaria« dicto laminulis argenteis parce ornata cum antilenis.
5. Cista sub nro 35.

1. Dorsualia Turcica quatuor, quorum tria auro filato, unum vero aureo et argenteo filo cum magna abundantia mera sartura superficiali ornata.
2. Sex dorsualia Turcica ex materia sericea auro vel argento intertexta.
3. Unum dorsuale Turcicum ex purpura rubra auro filato sartum.
4. Tria dorsualia Turcica ex panno auro filato sarta, quorum unum caerulei, duo vero rubri coloris sunt.
5. Dorsualia ungario more confecta ex panno tredecim auro filato ac aureo et argenteo filo sarta, quorum novem rubri, unum violacei, unum subnigri, unum viridis et unum albi coloris sunt.
6. Duo dorsualia Polonica, unum ex panno argenteo filo, alterum ex rubro purpure auro filato sartum.
7. Tria dorsualia ephippio et guusapi substernenda.
8. Duo gausapia polonica materia sericea superficiata.
9. Frontualia equilia ex panno anglico variorum colorum 19.
10. Novem paria tegumentorum pro tecis sclopetorum mixtim auro filato et aureo et argenteo filo sartorum, duo ex panno, septem paria vero ex corio.
11. Quatuor pulvinaria pro ephippiis militaribus.

36. Cista sub nro 36.

1. Sex ephippia Turcica, quorum materiae superficiales auro filato sarta, quorum unum etiam argenteum est.
2. Duo ephippia hungarica purpura auro filato sarta, tecta, in extremitatibus et apice argenteis laminis deauratis solidata, unum lapidibus etiam ornatum.
3. Sex paria stapedum argenteorum faciunt Marcas 29. uncias 8.
4. Sex paria alarum ephippij coriacearum.
5. Dorsuale polonicum ex panno rubro anglico cum adjunctis requisitis aureo filo sartum.

37. Cista sub nro 37.

1. Octo paria stapedum argenteorum faciunt Marcas 39.
2. Unum par stapedum ferreorum extrinsecus a lateribus argento obductorum et rubinis ac smaragdis ornatum.
3. Duo paria stapedum, unum ex orichalco, alterum ex cupro utrique deaurato confectorum.
4. Unum par stapedum ferreorum deauratorum.
5. Unum par stapedum ferreorum extrinsecus argento obductorum.
6. Sex ephippia Turcica, sartura auri filati, et tria argento, ex quibus duo turcoibus, ornata.
7. Quatuor ephippia hungarica sartura aurei et argentei fili ac argento ornata et solidata. Pro quatuor ephippiis habentur etiam cingula cum aliis longioribus 14.
8. Unus fasciculus et tria frusta cingulorum ephippiariorum sericeorum.
9. Sex paria alarum ephippiarum coriariarum.
10. Unum Gausape ad simpliciore formam.

38. Cista sub nro 38.

1. Duae penulae ex panno scarlato rubro, una cum nodis deaurato-argenteis, singulas smaragdos in apicibus continentibus, altera more antiquo hungarico in pectore ad marginem duplex cum nodis fimbriatis ex argenteo filo textis.

2. Toga talaris ex scarlato subnigri coloris, tria paria nodorum fimbriatorum ex auro filato textorum habens sine subductura.
3. Quatuor Chlamydes ex panno aestivales, duae materia sericea auro intertexta, tertia holoserico caeruleo, quarta attalica violacea suffulta, nodus fimbriatos ex auro argento filato ac filis eorundem habentes.
4. Duae Chlamydes ex panno subnigro, alba vulpina pelle subductae.
6. Duae Chlamydes pelle martia suffultae, una ex panno cinerei coloris, altera ex attalica rubra utrosque nodos fimbriatos habentes.
6. Una Chlamys ex violaceo bysso, pelle lyncea suffulta simplices nodos ex argento filato habentes.
7. Tres Chlamydes ex panno anglicano, duae albi, tertia rubri coloris pelle zobellina suffultae.
8. Tres Chlamydes absque subductura, duae ex materia sericea, tertia ex panno.
9. Duae Chlamydes ex purpura cum nodis fimbriatis, una nigra, altera rubra.
10. Novem caligae diversi coloris.
11. Tunica gassupio facta ex materia sericea rubra attalica.
12. Tres tunicae diversi coloris ex panno cum nodis ex auro filato textis simplicibus.
13. Septemdecim tunicae ex materia sericea diversi coloris cum simplicibus nodis ex auro et argento filato eorumque filis vel serico textis.
14. Quatuor tunicae ex purpura diversi coloris cum simplicibus nodis ex auro et argento filato textis.
15. Septem pilei ex panno zobellina pelle circumducti.
16. Unus pileus cosacicus pelle lyncea circumductus.
17. Unus pileus antiquus hungaricus sericeus niger.
18. Quatuor pilei absque subductura.
19. Indusia duo sericea laxis manicis aestivo tempore gestanda.
20. Duo Cingula sericea rubra, et tertium caeruleum.
21. Una Chlamys ex materia lanea, pelle vulpina suffulta semitrita.

22. Noduli fimbriati pro quatuor Chlamydis ex aureo et argenteo filo texti.
23. Peristromata sericea pro adornandis parietibus quinque fasciculorum.
39. Cista sub nro 39.
 1. Novem fasciculi tenuis materiae variegatae sericeae Turcicae, continent ulnas 192.
 2. Quatuor fasciculi tenuis materiae sericeae variegatae Germanicae, continent ulnas 118 $\frac{1}{2}$.
 3. Unus fasciculus tenuis materiae sericeae argento intertextae aurei coloris, ulnar. 30.
 4. Frustum materiae superficialiter ex auro filato textae ulnae 1 $\frac{1}{2}$.
 5. Duo frusta materiae sericeae »kanavacz« dictae, ulnar. 13.
 6. Damascena alba ulnar. 16 $\frac{1}{2}$.
 7. Attalica caerulea. 2 viridis, 15 ulnar. in summa ulnar. 17.
 8. Duo frusta hyssi diversi coloris ulnar. 15.
 9. Duo frusta materiae tenuis sericeae albae »Tafota« dictae ulnar. 15.
 10. Materiarum sericearum auro intertextarum diversi coloris ulnar. 37 $\frac{1}{4}$.
 11. Materia partim ex serico, partim ex gassipio texta »Kutnik« dicta sex peciarum.
 12. Tria frusta hujus materiae ulnar. 13 $\frac{1}{2}$.
 13. Materia tenuis variegati coloris »Aladta« dicta trium peciarum.
 14. Materia tenuis sericea auro pariter intertexta variegati coloris pro umbraculo mensali.
 15. In quadam ligatura aliquod frusticula reliquiarum materiarum sericearum.
 16. Duo frusta purpurae viridis ulnar. 2 $\frac{1}{2}$.
 17. Purpura rubra intextam formam florum repraesentans ulnar. 13.
 18. Purpurae rubrae duo frusta ulnar. 6 $\frac{1}{4}$.
 19. Quatuor frusta purpurae nigrae ulnar. 50 $\frac{1}{2}$.

20. Quinque frusta purpurae nigrae occasionibus fimbrali-
bus ulnarum $17\frac{1}{4}$.
21. Tapes in telum serico sartus nondum paratus.
22. Unum par superficialium ornamentorum cervicalis ex
materia sericea aureo filo sartorum.
23. Teca pectinalis ex materia sericea argenteo filo sarta.
24. Dorsuale ex panno scarlato consutum sed non per-
fectum.
25. Pannus ruber anglicanus ulnar. $6\frac{1}{2}$.
26. Duo fasciculi lemniscorum sericeorum.
27. Horologium ad formam libri ex orichalco.
28. Vittae ex pilis equinis textae nro 4.
29. Reliquiae panni et purpurae in duobus ligaminibus.
40. Cista sub nro 40.

Continet mappas, lectisternia, linteamina et alias mundas
muliebres et unam lagenulam argenteam.

41. Cista sub nro 41.

1. Quinque Capistra deaurato-argentea latiora cum sibi
similibus antilenis, quae inter tria in frontalibus et
pectoralibus lapidibus sunt ornata cum proscemidibus.
2. Unum Capistrum paulo minus latum similiter deaurato-
argenteum absque antilena cum proscemide.
3. Septem proscemides mensuratae, unum par calcarium
antiquorum »mamuz« dictorum, catenula a collo equi
pendens, et ornamentum gutturale equi, singula argen-
tea, ponderant marcas 17.
4. Duo collaria equilia deaurato-argentea.
5. Tres caudae equinae sylvestres cum argenteis nodis.
6. Novem sceptrae deaurato-argenteae, quorum unum lapi-
dibus ornatum.
7. Unum Capistrum hungaricum argenteum corallis
ornatum. -
8. Quinque gladij absque parata vagina.
9. Duo sceptrae Turcica deaurato-argenteae, unius manu.
brium purpura involutum, alterius ex hebeno constans-
10. Duo sceptrae ferrea.

11. Gladij diversi generis : Ungarici, Turcici, Tartarici, Polonici, vagina nigro corio »czapa« dicto obvoluti et argento deaurato parcius ornati nro 24.
12. Gladij vagina purpura obvoluti et deaurato argento majori in copia ornati nro 19.
13. Gladij vagina mera deaurato argento obducti nro 2.
14. Gladij vagina deaurato-argentea et lapidibus ornati nro 6.
15. Pugio vagina mero deaurato argento involutus 1.
16. Unum par brachialium ex chalybibus.
17. Tria pocula vinacea, duo auro filato sarta, tertium eraticulis deaurato-argenteis ornatum.
18. Duae tecae pulverariae.
19. Pera ex balthaeo gladij pendens cum sua teca pulveraria.
20. Duo scipiones tertuosi, quorum unum in cacumine ebur, alterum argentum decorat.
21. Rompheae et enses diversi generis et diversae formae vagina nigro corio »Czapa« dicto obvoluti ac deaurato argento diversimode ornati nro 29.
22. Rompheae et enses diversi generis et diversae formae vagina purpura obvoluti ac deaurato argento ornati nro 6.
23. Vagina purpura obvoluta et deaurato argento ornata, quod ad cavitatem duplicata et unum ensem ac unam rompheam continens.
24. Rompheae et enses vagina mero deaurato argento ornati nro 6.
25. Una rompheae et tres enses vagina deaurato argento et lapidibus ornati.
26. Duae clavae manubrium laminis deaurato argenteis ornatae.
27. Tegumentum Ephippii turcicum »Jakab« dictum.
42. Cista sub nro 42.
 1. Scutum militare extrinsecus deaurato-argenteis laminis obductum et lapidibus ornatum.
 2. Pera ex balthaeo gladij pendere solita cum sua teca pulveraria.

3. Thoraces ex purpura rubra 2. unus novus, alter semitritus.
4. Thoraces ex materia sericea diversi coloris novem quorum quinque novi, quatuor vero semitriti sunt.
5. Penula turcica ex lanea materia rubricoloris laxas manicas habens.
6. Tunica ex purpura violacei coloris cum nodis ex argenteo filato textis et chlamys ex eadem materia ejusdem coloris cum similibus pelle lyncea suffulta.
7. Tunica ex Damascena aurei coloris cum nodis ex argenteo filo textis et chlamys ex eadem materia ejusdem coloris cum nodis et lemniscis ibidem ex argenteo filo textis pelle lyncea suffulta.
8. Chlamys ex materia lanea subnigra cum nodis fimbriatis in apicibus margaritis et smaragdis ornatis pelle lyncea suffulta.
9. Una Chlamys ex materia lanea subnigri coloris cum lemniscis et nodis ex auro filato textis similiter pelle lyncea suffulta.
10. Una Chlamys ex materia sericea rubri coloris cum nodis daurato-argenteis et pelle lyncea subducta.
11. Una Chlamys ex materia lanea rubricoloris cum nodis deaurato-argenteis in apicibus singulis turcoibus ornatis pelle vulpina suffulta.
12. Una Chlamys ex scarlatto rubro cum nodis fimbriatis ex argenteo filo textis, pelle lyncea suffulta cum tunica et caligis similis coloris sed materia diversa ex panno nimirum Anglicano.
14. Una Chlamys ex panno Anglicano cinerei coloris cum nodis fimbriatis ex aureo filo textis, pelle zobellina subducta, cum sua tunica et caligis.
14. Una Chlamys ex panno Anglicano aurei coloris absque nodis et subductura cum similibus caligis et tunica nodos ex auro filato textos habente.
15. Una Chlamys ex panno Anglicano violacei coloris cum nodis fimbriatis sericeis pelle vulpina suffulta cum sua tunica et caligis similibus.
16. Chlamys ex panno Anglicano subnigro cum nodis fim-

briatis sericeis pelle vulpina subducta, cum sua tunica et caligis similibus.

17. Chlamydes quatuor ex panno anglico nigri coloris cum nodis fimbriatis sericeis, quarum una pelle vulpina, secunda materia sericea suffulta, tertia et quarta vero absque subductura.
18. Una Chlamys ex materia lanea nigri coloris cum nodis sericeis pelle vulpina subducta.
19. Duo Chirothecae ex pelle lyncea.
20. Unum par Chirothecarum ex panno rubro anglico, pelle martia subductarum.
21. Unus pileus hyemalis pelle martia duplicatus.
21. Quatuor pilei hungarici ex panno diversi coloris pelle zobellina circumducti.
23. Pileus valachicus pelle zobellina circumductus.
24. Interula ex holoserico auro intertexto.
25. Duae togae turcicae talaris ex materia sericea auro e argento intertextae.
26. Tria cingula sericea reticulata.
27. Duo cingula ex zona sericea, unum viridis, alterum flavi coloris.
28. Cingulum ex serico nigro textum palmaris latitudinis cum nucinulis argenteis.
43. Cista sub nro 43. Dominae Kendeffianae et ejusdem filii Josephi Kendeffi.

1. Vittae margaritis distinctae tres.
2. Galeris ex unionibus confectus 14 aureis rosulis quinos rubinos insitus habentibus distinctus.
3. Corolla ex unionibus texta septem rosulis aureis singulos adamantes habentibus distincta.
4. Pluma ex unionibus contexta.
5. Tres antiae, una ex rubinis, duae ex unionibus et rubinis contextae.
6. Catenula aurea pro cingulo muliebri globulos margaritis distinctos habens.
7. Pendulum aureum rubinis, gemmis et smaragdis ornatum.

8. Pendulum aureum adamantibus ornatum.
9. Pocula aurea rubinis ornata.
10. Flosculus aureus rubinis ornatus,
11. Inaures rubinis ornatae.
12. Duae rosulae aureae.
13. Catenula aurea pro cingulo muliebri.
14. Cingulum ex corallis.
15. In scatula majora et minora corallia.
16. Unum par armillarum.
17. Duae rosulae aureae rubinis ornatae.
18. Pluma aurea smaragdis et quinque unionibus ornata.
19. Flosculus aureus rubinis ornatus.
20. Papilio aureus rubinis ornatus ex acu aurea pendens.
21. Vittae ex margaritis contextae cum suis requisitis.
22. Antiae ex margaritis contextae.
23. Rosula pendula adamantibus ornata.
24. Duo annuli tenues, unus smaragdum, alter rubinum in se habens.
25. In parva scatula aliquot uniones et duo nummi aurei.
26. Septem ocelli catenulae aureae.
27. Vitta ex unionibus confecta 12 rosulis aureis et totidem rubinis intertextis.
28. Corolla ex unionibus texta undecim rosulis aureis et totidem rubinis distincta.
29. Unum par inaurium aurearum rubinis ornatarum et alterum par ex unionibus contextarum.
30. Collare ex margaritis orientalibus 25 seriebus textis confectum.
31. Rosa pendula aurea rubinis ornata.
32. Novem annuli aurei, quinque rubinis, sextus adamantibus minusculis et saphyro, septimus itidem saphyro, octavus smaragdo et rubinis ornati, nonus simplex.
33. Unum Numisma aureum graecam impressionem habens. 4)

4) A volt erdélyi kir. kormányzék levéltárában levő eredetiből.

b)

*Özvegy gróf Teleki Mihálynének Görgény várában talált
pénz- és pénzértékű drágább javai összeírása.*

Anno 1704 Die 21. februarii juxta Mandatum Excelmi
Dni Generalis ex Dispositione Excelsi Gubernii Conscriptio
praecipuorum Bonorum Illustrissimae Comitissae Judithae
Vér Illustrissimi quondam Sacri Romani Impery Comit
Michaelis Teleki de Szék, Relictae Viduae Cibiny in Domo
Illustrissimi D. Baronis Stephani Haller.

1. Cista parvae quantitatis nigra, in qua continentur.

1. In quodam sacco pecunia currens pro quotidianis
necessitatibus — circiter	f. h. 459 //	48
2. In alio sacco Imperiales Leonini	—	20 //
3. In tertio Imperiales Leonini	—	30 //
4. Pecunia orphani Josephi Komáromi fl. hung.	106 //	—
5. Ejusdem » »	77 //	86
6. Ejusdem » »	20 //	85
7. Ejusdem » »	15 //	71
8. Familiae totius Verianae » »	13 //	—

Erant adhuc in eadem Cista aliqui libri, tres serae et
claves magno numero.

2. Cista majoris quantitatis a foris pelle rubra obducta
et ferro complicata, continet in se Literalia Instrumenta
praetereaue nihil.

3. Cista paulo minoris quantitatis secunda.

1. Comit Pauli Teleki duae Patinae argenteae.
2. Candelabrum Argenteum cum emunctorio destructo.
Ejusdem.
3. Mundae muliebres Comitissae Telekianae.
4. Tria frusta materiarum sericearum rubri coloris.
5. Holosericum ulnarum 6. nigri coloris.
6. Aliquot frusta materiarum sericearum.
4. Cista ferrata, continet sex lagenas stanneas.
5. Cista parvae quantitatis ferrata,

1. In quadam cellula	hung. f. 40	48.
2. In 2-da cellula	» » 15	80
3. In uno sacco caeruleo juxta Schedam		
Aurei nro	671	—
4. In secundo sacco juxta Schedam		
Aurei nro	1400	—
5. In tertio sacco juxta Schedam, Dnae		
Matskasianae Aurei nro	590	—
6. In quarto sacco Aurei nro	197	—
7. In una cellula quaedam fragmenta		
Marcar. circit.	2	
6. Cista.		

1. Monilia parva tria.
2. Sex nodi aurei rubinis variegati continentes singuli distinctim 19. aureos.
3. Collarium seu Antiae gemmis et adamantibus distinctae.
4. Collarium ex 26 frustulis constans et rubinis ornatum.
5. Collarium 17 frustulis constans.
6. Acus aurea capillaris gemmis ornata.
7. Teca aurea pro cristis aureis rubinis ornata.
8. Flosculus aureus rubinis ornatus.
9. Unum par auripendij ex quatuor adamantibus constans.
10. Flosculus aureus cum unionibus.
11. Crux aurea cum unionibus.
12. Quaedam cellula continet ricam.
13. Chiroteca holoserica unionibus adornata.
14. Duae thecae aureae pro cristis aureis.
15. Rosae 66 aureae unionibus adornatae.
16. Tecae aureae 6. pro cristis aureis.
17. Pennae seu cristae aureae pro pueris 5.
18. Uncinulae argenteae pro Chlamyde.
19. Duo paria uncinularum pro cingulo cum omnibus suis requisitis.
20. Nodus argenteus deauratus 23. rubinis et una smaragdo ornatus.
21. Folia auri trium fasciculorum pro tinctura.
22. Noduli margaritis adornati, 16.

23. Rosulae aureae rubinis ornatae 11.
24. Corallia tribus seriebus.
25. Margaritae minores duobus fasciculis.
26. In exigua quadam scatula margaritae minores.
27. Noduli parvi aurei 33.
28. Duae tecae argenteae deauratae pro cristis argenteis.
29. Fibulae argenteae.
30. Similiter fibulae argenteae.
31. Fibulae argenteae alterius formae.
32. Catenula argentea.
33. Corolla auro fiato et margaritis contexta.
34. Argentum filatum duorum fasciculorum.
35. Noduli aurei 1211 in medio et in circulo adamantibus distincti.
36. In una scatula exigua uniones.
37. In una teca annuli 10. sex continens in se singulas sapphirus, unus smaragdum, 1. rubinum 9. novem rubinos 10 rubro incisum lapidem.
38. In altera teca annuli sex. Primus continet adamantes 7. 2-dus novem adamantes, 3-tius quinque adamantes. 4 unum adamantem cuspidatum. 5. similem adamantem cuspidatum. 6. unam smaragdum et duas uniones.
39. Flosculus aureus continens in se tres rubinos.
40. Uniones fragmentis aureis complicatae.
41. Rubinuli et smaragduli in parvis fasciculis, intersunt etiam adamantes.
42. Corolla parvula cum rubinis octo et unionibus exornata.
43. Torques tenuis, in qua pendet Jaspis unionibus exornata.
 7. Cista parva continet instrumenta et alias materias miscellaneas pro quotidiano usu.
 8. Cista Comitum Pauli Teleki.
1. Teca argentea deaurata cum pecuniis argenteis et aquilinis.
2. Teca pulveraria, ex cornu laminis argenteis obdueto constans.
3. Clavis scolopetaria.

Praeterea haec et aliae duae idest 9 et 10. Cistae continent varia supellectilia et vestes non magni momenti.

11. Cista Conthoralis D. Comitum Michaelis Teleki Catharinae Thoroczkai.

1. In una crumena aurei 17.
2. Corallia 22 totidem globulis argenteis intermixtis.
3. Spira aurea parvi ponderis.
4. Cingulum ex coralliis.
5. Fragmenta rosarum aurearum intermixtis etiam unionibus.
6. Margaritae in auro filato quatuor seriebus.
7. Collare muliebne ex aureis rosis 31. unionibus confectum.
8. Vitta ex margaritis contexta rosulis aureis 20 singulas smaragdos continentibus ornata.
9. Catenula aurea unionibus intermixtis exornata.
10. Collare aureum margaritis et rubinis exornatum.
11. Collare aureum in minori quantitate rubinis et unionibus exornatum.
12. Collare aureum rubinis in majori quantitate exornatum
13. Collaria duo aurea gemmis in majori copia exornata.
14. Torques rubinis et una gemma ornatus columbam auream pendentem sustinens.
15. Pluma aurea gemmis, rubinis et quatuor unionibus distinctae.
16. Flosculus aureus octo gemmas continens.
17. Rosa aurea rubinis exornata.
18. Pluma aurea rubinis exornata.
19. Rosa aurea unionibus et rubinis exornata in minori quantitate.
20. Pendulum aureum rubinis distinctum.
21. Pendulum aureum gemmis et rubinis distinctum in minori quantitate.
22. Unum par auripendiorum rubinis distinctorum.
23. Collare aureum gemmis et unionibus exornatum.
24. Collare ex unionibus et sex rosis aureis constans.
25. Unum par auripendiorum ex gemmis contextum.

26. Quinque corollae, ex unionibus et margaritis contextae in majori quantitate, quarum quatuor gemmis, rubinis et smaragdis distinctae, rosulis aureis exornatae.
27. Annuli quinque, primus gemmas 29. secundus unam gemmam majoris quantitatís, tertius septem gemmas minoris quantitatís, quartus unam gemmam in minori quantitate, quintus rubinos uniones continet.
28. Unum par Spirarum aurearum. ¹⁾

1) A volt erdélyi kir. kormányshék levéltárában levő eredetiből, melynek eredete ime ez. 1703. Teleki Mihály — Vér Judit fia — mint fennebb is volt érintve, a Rákóczy-mozgalomhoz csatlakozván: hűtlenségi perbe fogatott s neki külön vagyona nem levén: anyja görgényi jószágá, a vár és minden ingóságok lefoglaltattak s Szebenben, a kir. kormányshék helyére küldettek be, ott egy bizottság számba vette s hiteles jegyzéket készített róla — az később azon kormányshék levéltárába került, s ma így lát napvilágot. Míg az összeírás folyt, az anya panaszkodott a kormányshéknél, hogy eltántorodott fiáért ártatlan leányait büntetni nem lehet; Mihály fiának nincs birtoka; ő mindent férjével szerzett, s végrendelete az engedetlen rosz fiút a birtokból ki is zárja. Kérte tehát ingóságai visszaadását. Mi lett az eredmény, végére nem járhattam; de úgy hiszem, ez adat történetünkre nézve nagy nyereség. Az megállapítja azon tényt, hogy Teleki roppant erdélyi birtokát s egyéb vagyonát mind nevével szerezte, hogy a császártól több ízben fényes ajándékot kapott . . . A közlött háláteljes levelek felvilágosítanak okáról. E leltár a Teleki szerzeményének szinte mesével határos-voltát világosan bizonyítja. Ez a tömérdek arany, ezüst, rubin, coráll, csiga, ebenfa készülék; selyem, bársony- és posztó-szővet; magyar, török, oláh pénzek; magyar, török, tatár, lengyel fegyverek: buzogány, kard, tőr, puska stb.; kantár, nyereg, fékek, hámok stb. drága kővel, gyönggyel, arannyal, rubinnal kirakott övek, párták, főkötők, nyakláncok; számtalan férfi és női drága mente, dolmány, süveg, palást, szoknya és váll; megszámlálhatlan arany és ezüst disztvényű pohár, tál, csésze, kés, kalán, asztal, ág és fejeznemük . . . Valóban ez bámulásunkat költi fel. Ma végig nézni, után gondolni is alig tudjuk e nagy gazdagságot, birni és megtartani még nehezebbnek, megszerezni egy emberre és egy életre nézve lehetetlennek!

XXIX.

Özvegy gróf Teleki Mihályné panaszos folyamodása az erdélyi királyi kormányshékhöz javainak fia Mihály hűtlensége miatti lefoglaltatása tárgyában.

Méltóságos Regium Gubernium,
nekem jó uraim!

Minémü keserves dolgok esének tegnap rajtam, azokkal Nagyságtokat terhelnem nem szükség, Nagyságtok parancsolatjából levén minden dolog; az melyekből nem lehet egyebet mit remélenem, hanem hogy kevés javaim felirattatnak a végre, hogy engemet és szegény ártatlan gyermekeimet Teleki Mihálylyal megosztottassanak, az mely énnekem micsoda keserves, és ártatlan gyermekeimnek mely káros lenne, csak az Isten tud benne. Elsőben azért, mert Teleki Mihály, ha ő Felsége hűsége mellől elállott, nekem és szegény gyermekeimnek mi vétküink benne? Másodszor, idvezült édes urammal együtt keresvén mindenünket, én hogy-hogy oszszam meg azt, mely nem Teleki Mihályé, hanem enyém? Harmadszor, szegény édes uram Testamentoma szerént is, az engedetlen fiaknak kitagadására nekem egész hatalmam levén, semmiképen én neki semmit is adni nem akarok, mint olyannak, a ki reám s gyermekeimre oly gyalázatos kárt és elfelejthetetlen szomorúságot hozott. Negyedszer, szegény ártatlan leányim is megelégtvén nincsenek, torkokat nekik is hogy metszhessem meg? Ötödször, hallatlan példa az hazában, valaki engedetlen fiával avagy annak eseti által a Fiscussal az ilyen kárban levő javait tartozzék felosztani még törvény után is, nem hogy törvény előtt; engedelmes fiammal is osztózni nem tartozom, és törvény szerént is arra nem szoríttathatom, nem hogy az ilyen nékem bűt szerzővel.

Könyörgök azért igen alázatosan a Jézus Christus kinszenvedéséért, magok s mlgos maradékjok securitásáért Nagyságtoknak, méltóztassék Nagyságtok engemet is az nemes ország ő Felsége kegyelmes Diplomája által confirmált törvé-

nyével éltetni, és Mltgos Generalis uram ő Nagysága előtt is instálni, elvött kalamáris ládámát s boltom kulcsait vissza-adatni, javaimat felszabadítani méltóztassék. Isten Nagyságtokat megáldja, azért is állította elé, hogy ez hazában az szegény igyefogyottaknak édes atyjok gyanánt legyen; ne kellessék én nekem is a rajtam esett és esendő méltatlan nehézségektől elnyomattatván, panaszolkodással és sirva mennem a koporsóba. Isten Nagyságtokat és szerelmesit minden ilyen változástól szomoru példától oltalmazza, Méltóságos maradékokban boldogítsa, szívesen kívánom.

Nagyságtoknak

boldogtalam alázatos szolgája

Arva Véér Judit m. k. ¹⁾

¹⁾ A volt erd. kir. kormányzék levéltárában levő eredetiből.

II.

BUDA 1541. ÉVI BEVÉTELÉRŐL

MAZZA ANTAL EGYKORÚ JELENTÉSE.

KÖZLI

A MODENAI KÖNYVTÁR KÉZIRATAIBÓL *)

B. NYÁRY ALBERT,

M. AKAD. L. TAG.

*) MSS. VIII. A. 3.

Ant. Mazza. Al Magnifico Messer Marchio suo carissimo et honorandissimo fratello. D. S.

Carissimo et honorando fratello. Poiché le contagiose improbità che questi passati mesi con tanta miseria hano quasi mezza destructa quest' Austria, et in questa cittate si sono tanto incrudelite, che hormai per sicurtà della vita mia et anco di quella de altrui havendone toccata buona parte alla famiglia nostra, non posso fin uscir della stratia mia; per non consumar questo cosi misero ocio vanamente, et tenendo altrove involto il pensiero liberarmi de parere del timore che non posso quasi scacciarmi dalla mente, ho deliberato far un commentario di tutte le cose che sono sequire in questi paesi nel tempo ch'io vi son stato, dandovi di esse et della origine loro pieno et compita informatione. Et quantunque siano cose di signori, non debbo (per mio giudicio) temere di esser ripreso da alcuno che habbi ardir di publicarle, per che sono cosi volgare che infinite persone in queste parti ne sano render conto ne haver rispetto di comunicarle con voi, per esservi tanto congiunto di animo et di sangue, quanto ad ognuno, io. Ma nonaspettate de me altro che quel familiar stile, che ragionando con voi a bocca et per letere delle cose nostre domestiche me havete sentito sempre usare, perche scrivo a voi solo et a me, per farvi saper in che modo siano passati gli successi grandissimi che sono stati in questi paisi grandissimi et per mandar con scritti a memoria solo per mia satisfattione quel, che in parte ho veduto et in parte ho inteso da persone degne di fede che l'han medesimamente veduto, ed me par méritevole di annotatione. Anzi vi prego che usiate nel comunicare poi ad altri quel che vi scrivo, della solita prudentia et anzivedere vostro; per che ogni honore

che venga a me et così gli suoi contrarii sono et saranno ad ambi noi, si come tutte l'altre cose nostre semper comuni. Et per poter meglio informarvi di tutto cio ch' io desidero, parmi di comminciar un poco da lontano, il che nel fine vederete che non sarà fuori de proposito.

Il Regno di Hongaria, come sapete, fu sempre habitato da ferocissimi genti, per che lo tennero antiquamente gli Pannoni over Peoni, et doppo loro gli Gotti, poi gli hunni, et Longobardi et un' altra volta gli hunni et finalmente gli Hungari, quali venuti di Scythia, overo dalla Sarmatia d'Europa, overo dal Bosphoro Cimerio che variamente ne parlano diversi scrittori, fecero Impero negli populi che doppo scacciati l'ultima volta gli hunni possedeano Pannonia et gli altri paesi circonvicini de maniera, che non solamente si fecero del tutto padroni di essi, ma si voltarono anco verso gli Thedeschi suoi vicini, con fermo pensiero di penetrar tanto oltre et forse anchor piu di quel che haveano fatto le altre nationi predette avanti l'avenimento loro. Al furor de quali si contrapose prima Henrico et poi Othone primi Imperatori di questi nomi, et datteli due grandissime rotte gli fecero star alquanto nelli suoi termini. Questa natione all' hora era numerosissima, et quasi piu che l'altre di quel tempo, studiosa della guerra, et amica de gl' incendii, rapine et espillationi, come quella paese et non senza utile suo grandissimo havea fatta esperienza di aquistarsi l'armi non solo il vivere, ma abbondante ricchezze, imperche quantunque al principio gli fussero interrotti gli suoi disegni, non perciò havea talmente mutato pensiero che potesse star quieta.

Ma Iddio che sempre favorisse gli disegni di coloro che hanno buona intentione, illuminò santo Henrico Imperatore che desse per moglie una sua messa chiamata Giselda al Capitano di queste genti, con speranza di ridurlo in questo guisa alla fede di Christo, et non solo metter quiete alle cose Christiane, ma anco disturbare quelle de infedeli per lo acquisto di un tanto Prencipe. Il che in breve tempo gli advenne fatto secondo il suo disegno, che tanto operò Giselda con suo marito, che lo illuminò dalla verità et lo fece battezzare sì, che doppo con grande allegrezza di Christiani egli fù coro-

nato et chiamato Steffano Primo Re di Hongaria. — Attese in tutto il tempo del Regno suo con ogni spirito e pensiero a ridur gli sudditi suoi alla fede di Christo senza pero intermettere le cose della guerra, laqual egli adoperò contra infedeli con pronto animo, et con prosperi successi, et visse di maniera, che doppo la morte sua fu, et è ancor hoggi di riputato Santo. Gli successero molt Re grandissimi et degni di laude, li quali se io volesse commemorare ad uno ad uno, mi lontanarei troppo dal camino, ma questi non voglio pretermettere per esser molto al proposito nostro.

Doppo la morte di Sigismondo Imperatore et Re di Hungaria, il quale non lasciò doppo se figliolo alcuno, ne altri herede mascolo, fu eletto in luoco suo dalli baroni del Regno Alberto Duca di Austria suo genero, il quale già dalli Bohemi era sta accettato Imperatore. Costui havendo regnato con grandissima potentia per gli stati che tenga del Ducato di Austria Regno di Bohemia, et Regno di Hungaria, qual solo a quel tempo comrehendea tutta la Dacia, la Dalmatia, la Illyride, le due Misie per la maggior parte et tutto quello che anco hoggi... gli restò, morì et lasciò doppo se la moglie pregna, chiamata Helisabet, senza alcun altro herede. Nell' Imperio gli successe Federico terzo suo stretto parente; nel Regno di hongaria fu chiamato Vladislao Re di Polonia, et anco al matrimonio della Regina vedoa et anchor pregna, laquale nel principio (ben che difficilmente et quasi contra sua volere) contentò di queste nozze: con conditione, che le non preiudicassero alla prole che di lei si aspettava, se per caso la fusse mascolino. Onde nel tempo, che gli oratori del Regno erano in camino per andar a chiamar Vladislao alla Corona di Hongaria, havendo partorito un figliolo, che poi fu chiamato Ladislao, non volse per conto alcuno che le seguissero, intanto operò che in Albaregale, insieme con il batte-simo fece dar la corona et Dominio dell' Hongaria dalli baroni del Regno al predetto figlio suo. Per la qual causa essendo nasciuta guerra fra lei et Vladislao Re di Polonia, che si dolea esser in questo modo privato di un tanto Regno, ella se ne andò ad un castello chiamato *Vicegrada*, lontano da Buda XX. miglia, et hedificato sopra un montè alto presso

il Danubio, dove si solea tener la corona di Santo Stephano primo Re di Hongaria, senza la quella (perche come si legge nella cronica Hongarica fu portata a detto Re dalli Angeli) era una constitutione et confirmata consvetudine fra gli Hongari, che niuno potesse esser legitimo e vero Re, et quivi lasciata una corona falsa, apportó la buona, che fino in vita del marito havea cavata nascostamente del Thesoro del vescovo Strigoniense, et sempre se la tenne, et se ne fuggité all' Imperatore di sopra nominato, alla tutela et fede del quale ricomandó la corona, il figliolo et se stessa. Gli hongari in questo travaglio stettero sempre divisi fino a tanto che costei visse, ma doppo la morte sua tutti si voltarono a Vladislao Re di Polonia. Il quale volendo farsi coronare, et non ritrovando la vera corona, in luoco di essa fece portar le reliquie di Santo Stephano davanti di se, et intorno la cittato fece la cerimonia sua. Regno Vladislao senza disturbo alcuno dell' Imperator Federico, et volse l'animo et le forze sue contra Turchi, et facendo una impresa contra Amurath, passó di questa vita insieme con Giuliano Cesarino legato del sommo Pontefice. Gli Hongari un'altra volte congregati insieme di comune consenso elessero per suo Re Ladislao nato de Helisabet. Il quale perche dallo Imperator, che lo haveva nelle mani et se lo tenne fino ch'el pervenne alla età di XII. anni, gli era denegáto, essi se lo aquistorono con l'armi, aggiutati però dalli Australi, che in Niustot assediaron Federico et gli lo costrinsero restituire. Entrato Ladislao nel Regno, fu dato dalli Hongari in tutela ad Ulrico Conte di Cilia, et fino ch'egli stette in vitá pupillare il stato suo fu governato da tre tutori, cioè: la Hongaria da Gioan Huniadis, la Bohemia da Georgio Pogebracio, et l'Austria da Ulrico predetto. Hebbe móltó che far con Turchi, che sdegnati delle ingiurie ricepute dalli suoi precessori gli vennero adosso et in una impresa contra di loro Ladislao figliolo di Gio. Huniadis, chiamó in consulto Ulrico di sopra detto, e lo fece amazzare, affermando ad ognuno che ciò che fece haveva fatto contra un tiranno et ingiusto tutore, et non contra il Re suo Signore, il quale dissimulando di haverne dispiacere, lasciò che Ladislao si assicurasse, et menatolo in Buda insieme con molti

altri Baroni, fece tagliargli la testa a lui et ad uno delli dui fratelli ch'egli hevea. Il terzo, che era minor eta, fu mandato di ordine suo in Austria da esser tenuto sotto buona custodia. Composte le cose del stato suo, Ladislao accettò per moglie la figliola di Carlo Re di Franza, et essendo andato in Bohemia per celebrar le nozze se ne morì in mezzo dell'alegrezza, non senza suspicione di veneno. Mathias, figliolo di Gioani Huniadis et fratello di Ladislao, che si sopra havemo nominato, subito doppo la morte del Re fo menato in Praga et dato in custodia a Gregorio Pogebrazio governatore dell' Bohemia, et poco dapoi per opera di Michael Zilagi dalli Hungari eletto Re di Hungaria, coronato, et liberato di carcere con farlo accettar per moglie la figliola di detto Georgio, il quale dalli Bohemi era sta accettata per suo Re in ricompensa dell' ottima administratione fatto da lui nel tempo ch'egli hebbe il suo governo. Fece colui per tre anni continui guerra con l'Imperator Federico, affermando questo, per la corona di Santo Stephano che tenea, et per ragion della parentella che haveva con Alberto et Ladislao morti, il Regno di Hongaria pertene a se; et quello dicendo la elettione doversi proponer a tutte l'altre cose. Ma tanto si operò con le forze et con l'ingegno Mathias, che constrinse Federico per minor male restituirgli la corona et ciedergli le ragioni di Hongaria, et lui all incontro contentò non poter instituir alcuno herede del suo Regno et che dopo la morte sua l'Imperatore overo gli suoi descendenti ne dovessero esser patroni. Morì Mathias senza figlioli, ne altri lasciò doppo se che Beatrice figliola di Ferdinando Re di Sicilia, sua seconda moglie, la quale instata dalla hongari, dimandò per marito suo Vladislao figliolo di Casimiro Re di Polonia, et lo accettò nel Regno, et fù dapoi ripudiata da lui, et mandata a suo padre. Cessò da questa vita l'Imperator Federico, et gli successe Massimilian suo figliolo, huomo di pronte ingegno et valore. Il quale vedendosi per colpa di una femina restar privo del Regno di Hongaria, che dovea esser suo, pigliò la guerra contro Ladislao, et dopo molti travagli et angustie, essendo l'una parte desiderosa di goder in pace et star quieta, et l'altra non pos-

sendo far dimeno per lo affar che tenea da altre bande, fra loro fù fatto accordo : che Ferdinando hora Re di Romani, nepote di Massimiliano dovesse pigliar per moglie Anna figliola di Vladislao, et che Lodovico figliolo di esso Vladislao dovesse accettar per moglie Maria sorella di Ferdinando, et fusse herede del Regno di Hongaria ; ma, che manchando lui senza legittimi descendenti, Ferdinando dovesse succedere, — le qual nozze furono mandate ad essecutione. Qui non accasca commemorare in che modo per la rebellione di Gioani Vayvoda di Transilvania fu morto et rovinato dal Turco, Lodovico, scacciato Ferdinando che gli era successo nella maggior parte del Regno et coronato, et postovi doppi esso vayvoda, ne manco fa mestier di dire le guerre che fra lui et il Re di Romani son state, perche son cose fuori della proposta nostra. Questo tacer non bisogna, che essendo l'una et l'altro parte stanca di guerreggiare, fecero pace insieme con questo fra gli altri capitoli: che il vayvoda gia accettato et coronato Re di Hongaria dalli Baroni, godesse vivita sua quel Regno, ma che manchando lui senza heredi, Ferdinando gli fusse legittimo successore; et se per caso avanti la morte sua gli nascesse alcun figliolo, esso Ferdinando in termine di certo tempo fusse tenuto dargli tutti gli stati patrimoniali di esso vayvoda ch'el tenea nelle mano, con titolo di Duca et pagar la dote, et contra dote alla sua moglie, figliola del presente Re di Polonia, che potra importar 100 m. ducati; et che immediate doppo morto lui, Buda et tutto il Regno dovesse esser consignato in mano di detto Ferdinando. Alqual accordo non solo l'un et l'altro Re sottoscrisse di man propria et giurò di non contravenirli mai, ma promessero anco tutti gli consiglieri, Baroni et Prelati che lo trattarono per littere sottoscritte di sua mano di osservarlo fidelissimamente. Ma perche cosi suole intervenire nelle cose de gli huomini, che quando loro si pensano di haver ritrovata la strada della quiete et del riposo, all' hora entrano nel maggiore travaglio, per ciò il Re Giovanni che con astutia, presenti et intercessione si interteneva in amicitia con Solimano, presente Imperator de Turchi, et si pensava aquistato et pacificatosi il Re di Romani poter passar queta-

mente il resto della vita sua, vene per tal causa in poco tempo in grandissimo odio dell' uno et l'altro. Al Turco, perche havea prima capitolato con lui, et con tal conditione venia conservato in stato : che il Regno suo dovesse esser de suoi legittimi dessenza heredi, fusse dalli baroni del Regno secondo la consvetudine antiqua et auttorita loro eletto un altro Re, che a loro piacesse, purché non eleggessero allchuno della casa di Austria. Al Re, veramente per ch'egli non volse mai publicar la pace ed accordo predetto, ne dimostrarsi inimico del Turco, o dargli aggiunto contra di lui si come l'era tenuto et in detto accordo havea promesso di fare questo. Perche a pena secco l'inchiostro della Capitolatione, vedea ch'egli venia manchato di fede, quantunque sia di natura benigna et humana, non potra far che non si sdegnasse; gli tornavano tutte le già passate et smenticate offese di maniera, che giorno et notte non pensava in altro se non in che modo dovesse ricuperar il perduto. Quello, per la sua innata altezza di animo et superbia, vedendo che da colui, a chi egli havea fatto tanto bene era ludificato, si haveva tanto di sdegno acceso, che gli havea giurata la morte. Havea il Re Gioanni fra gli altri consiglieri suoi un frate dell' ordine di San Paulo primo heremita, di natione Dalmatino, perche naque in un Castello poco discosto di Sibinico, et era (per quanto intendo) huomo callido, astudo, sollecito et vigilante a tutte la cose, ma molto più al denaro del quale era et non si vergognava dimonstrarsi avidissimo, l'animo suo grandioso, vano, et desideroso di mutationi et cose nove, ambizioso, superbo, et brevemente tale che da niuno che lo havesse conosciuto, et che non fusse stato simil suo, non potea esser amato. Ma il Re Gioanni facea grandissimo conto come di huomo che sapea trovar denari, et per tal causa facea molto a proposito suo, et lo havea di basso luoco elevato a grado molto più alto delli suoi meriti, donatoli il vescovato di Varadino, che rende grandissima entrata, fattello suo Thesoriero, et finalmente tale che per opinione di ognuno il stato in buona parte si governava per il Consiglio et parer suo. Questa grandezza di un huomo in una corte suole sempre generar invidia, ma in costui ne generava molto più, per le conditioni sue di sopra

narrate, et per che oltra quelle era huomo che prendea diletatione di punger il compagno, alzar et abbassar chi gli piaceva. Gli vene un giorno un capriccio (mosso piu da odio et malivolenza che da publico beneficio, per quanto intendo) di consigliar il Re Giovanni, che desse un compagno con il medesimo grado et autorita a Stephano Vaylad vayvoda di Transilvania, et tanto operó che hebbe lo intento suo. Vaylad era stato huomo di conditione humile et povero, di natione era valacco, di fede Rasciana, ma rebattizzato gia alcuni anni, et contentavasi del grado suo, che molto utile et honorevole gli era; ne intendo che fino all' hora avesse manchato di fede al Re Giovanni doppo che fu coronato, se non che troppo angareggiava gli sudditi, et per propria utilita poco rispetto havea a fargli danno et ingiuria. Hora vedendosi oltra la vergogna tolta quasi la strada di espillare secondo il costume et desiderio suo, cominció a pensar overo di liberarsi dal collega, overo non possendolo fare, di vendicarsi del Re Giovanni.

Opera veramente di Dio, il quale non volendo lasciar delitto alcuno non punito, et havendo con tanti travagli dati ad esso Re Giovanni tentato di far ch' el si riconosce, al fine vedendolo ostinato, volse che per quella medesima strada ch' egli si haveva fatto signore, non havendo rispetto alla rovina di tanti christiani ch' egli causó, et alla morte del suo patrone, per quella stessa el fosse anco precipitato. Stephano adonque doppo varii pensieri et machinationi, al fine vedendolo quasi accordato con il Turco, et che per confermarsi suo tributario perpetuo et restar in stato gli mandava ambasciatori con grandissimi presenti, deliberó interromperligli suoi disegni et abbozatosi in compagnia di un suo cognato, chiamato Nádasdi Thomas al principio di maggio del 39. sopra l' isola di Comor con il Sig. Alessio Turso, locotenente del Re di Romani ne gli stati che sua Maesta tiene in Hongaria, deliberó di consenso di tutti tre loro far una sollevatione in Transilvania a favore di esso Re, della sorte che intenderete. Et ritornato a casa, tanto opero con il Collega suo, il cui nome e Emerico Balassa, et con Francesco Chendi, primo gentil' huomo di Transilvania, che gli indusse a far una conspiratione contra

il Re Giovanni, la qual in scrittura dicea in questo modo: che essendo esso Re Giovanni per precipitare per la Tirannide sua, et per la inimicitia che tenea con ambi Cesari, cioe, di Christiani et Turchi, richiedevano liberta da quelli che voleano esser complici suoi, che se venissero Turchi ovvero altri prencipi agli danni di Transilvania (non nominando mai il Re di Romani) potessero loro tre di sopra detti ogni volta quando et come gli piacesse accordarsi con quelli da chi temessero esser molestati con ogni tributo, patto, et deditione libera, over conditionata, et che ogni sua conventionne fusse rata et ferma, et tutto quello da loro fosse fatto se intendesse in solenne et autentica forma, come se tutto il Consiglio di Transilvania l'avesse fatto; aggiungendovi, che occorrendo disturbo alcuno nel tempo non fossero accordati, ogni giustitia et determinatione, concernente cosi lo stato come privati, ce intendesse per commessa ad essi tre, come in luoco di suo Principe. Consentirono a questi capitoli, et vi sottoscrissero di man propria circa sessanta nobili di quella provincia, indotti dall' autorita et astutia di detti tre congiurati, li quali ciò che fecano, lo fecano con intentione (per quanto intendo) che Cesare et il Re di Romani dovesse nel meso di maggio nell' anno passato con questo favor andar alla speditione del regno di Hongaria contro il Re Giovanne, et poi contra il Turco; ma non seguita la concordia fra sua Ces. Maesta et il Re Christianissimo che in quelli giorni si trattava in Fiandra, fin scoperto il trattamento, per ciò che havendo gli tre capi gia tanto volte nominati, inistato Betlen Farkas gentilhuomo Transilvano grandissimo di sangue auttorità et ricchezze in quella Provincia, furono intertenuti con buone parole, et da lui a Varadino circa al XV. giorno di Febraro furoro accusati al Re Giovanni Il quale tenendo occulta quest' accusatione al piu che possibil gli era, solo attendea di informarsi della verita et conoscer gli suoi ribelli, et essendo andato il giobbio grasso in Buda con la corte sua, Francesco Chendi uno delli tre primi congiurati advertito, che l'era avisato di tutti gli suoi trattamenti et ch'el dissimulava saperli, in secreto se ne ando alui, gli narro il tutto et gli diede gli Capitoli sotto scritti da tutti gli suoi complici. La donde esso Re circa alli XVI di Marzo si parti da Buda, et andò a Vara-

dino et commandò semplicemente agli dui vayvodi detti di sopra, che dovessero venir a lui per consultar alcuni negocii del Regno, et scusandosi loro con varii pretesti per non gli capitar nelle mani, tenendo per certo esser discoperti, se ne andò in Transilvania a Colosvar con 3 mille cavalli, et 3 mille archibusieri fatti con grandissima celerita, et gli chiamò che comparessero davanti lui per ispurgarsi della rebellione, che erano incolpati. Vaylad non volse mai comparere; Emerico dimandò salvo condotto per dieci giorni, et ottenutolo, comparse, dicendo in sua iscusatione : che egli haveva peccato per ignorantia, et per gelosia del onoreficio di quella patria, ma non per malitia, ne con animo di nuocere a Sua Maesta. Il che inteso il Re gli rispose: che s'egli non havea da dir altro in sua difesa, el dovesse stare s'egli pareva, lassato da canto il salvocondutto sopra le gratia sua, che non gli saria mancato sua, che non gli saria mancato di giustitia. Lui non si fidando per l'enormita dell'error suo, si parti et si ritirò in Fogaras, castello fortissimo del Re, confine al Vayvoda Transalpino con la moglie, figlioli et beni suoi. Il Re partitosi da Colosvar con le genti che di sopra avemo detto, andò alla espeditione delli suoi castelli, et havendo espugnati tutti gli altri, ritrovandosi alla espeditione del castel Diou, et perseverando in propria persona alla batteria nel sole ardentissimo al principio di Luglio, si amalò di febre et vertigine, et espugnato il Castello infermo si ritirò in Alba-giulio, dove havendo ritrovato il Thesoriero, de chi di sopra havemo parlato, che con il presente et con gli compagni suoi egli pensava che hormai dovesse esser poco lontano da Costantinopoli, per haverlo espedito già molti giorni per suo orator al Turco, per lo effetto, che di sopra havemo commemorato, si accese tanto di colera, che fu per amazzarlo di sua mano, et cade apopletico sì, che per tre hore stette privo di ogni senso; dapoi ritornato in se rimase paralitico dalla parte sinistra fino al XV. di Luglio. Al XVI. ridotto in Zassebes ricade epiletico et perse la voce di modo che per nove giorni non parlando, ne ricevendo nutrimento alcuno alli XXXIII nel detto mese mancho di questa vita. Nel tempo della malatia sua, Valentin Turco Capitaneo generale et altri signori Capitanei con tutte le genti da pede et da cavallo

andarono alla ossidione di Fogaras, dove era andato anco l'altro Vaivoda, et insieme con il suo collega attendea alla commune defensione, havendosi provveduto di 500 fanti, di munitione et vetovaglie per dui anni. Ma non procedeano piu oltre detti Capitanei che alla ossidione, perche non gli era anchor giunta l'artiglieria, et seguita la morte del Re, cominciarono trattar accordo con gli vayvodi fingendo il Re esser infermo et non morto; nella quale trattatione Valentinu Turco andò alcune volte dentro Fogaras, et per mezzo suo il tutto si negociava. Gli vayvodi udendo il Re esser vivo, voleano accettar ogni partito, ma scoperta doppo tre giorni la morte sua non volsero più sentire parolla. In questo mezzo l'essercito con l'artiglieria era sta fatto ritirar in Zassebes; ma vedendo Fra Zorzi (che cosi chiamano il Tesoriero) che gli vayvodi non voleano più accordo, fece rinovar lo assedio rimandando tutt gli Capitanei, genti et artiglierie a Fogaras et condotto prima il corpo del Re in uno suo fortissimo castello, chiamato Deva, vi andò anchor lui con tanto per espugnar quel castello, che era cosa difficillima quanto per tener sotto tale pretesto lo essercito unito in alcuno espeditione fino a tanto, che il suo noncio mandato a Costantinopoli per implorar sussidio delle genti vicine Turchesche fosse ritornato, qual, subito disperato dalla vita del Re, inviò al Turco in grandissima diligenza.

La Regina in tutto questo tempo era stata in Buda, dove per esser pregna, il suo consorte ordinò che la dovesse restare, et portò seco tutti gli suoi denari, thesori et giojie, ne gli lasciò apena tanto che la si potesse far le spese, perche per quanto io ho inteso da buon luoco, quando egli si parti contro gli vayvodi, si per esser tanto travagliato per la inimicitia et odio contratto con l'Imperatore Re di Romani et con il Turco, che non havea riposo notte ne giorno, come per questa sopra giunta di fastidio hebbe a dire ad alcuni delli suoi: che non sperava poter ritornare in Buda, et che la Transilvania dovea esser la sua sepoltura. Essendo dunque la Regina in Buda, il vescovo di Agria et Il Sig. Pietro Pereni la advertirono del pensiero del frate, narrandogli tutto cio che l'havea fatto; onde lei secretamente mandò un suo orator alli dui vayvodi in Fo-

garas, il quale in breve concluse accordo con restituirgli a gratia, et rendergli tutti gli suoi beni, pregandoli che si riducessero in Buda per consigliarla; il che fatto, subito detto orator comandò a quelli che ne haveano carrico, che si dovessero levar da quella ossidione, et che con il corpo del Re Giovanni et thesoro dovessero ridursi in Buda, altramente che sarebbono giudicati ribelli. Il frate et tutti gli Capitanei compagni suoi se ne andarono con l'essercito a Torda, et scrissero alli dui Vayvodi che fussero contenti andar a loro per far una dieta, quali risposero che sarebbeno a Buda et che insieme con la Regina si parlaria del tutto.

Ma perche detta Regina parturi pochi giorni avanti che rimanesse vedua un figliolo, alquale nel battesimo fo posto il nome del padre, naque nel Regno divisione fra gli baroni, dicendo alcuni, che non si potendo loro fidar di esser difesi dal Re di Romani contra il Turco, per lo esempio che hano veduto della Schiavonia rovinata et desolata per causa delle deboli forze di sua Maesta, meglio sarebbe per loro et per il Regno coronar lo infante nato, et mantenerlo con la protectione del Turco, si come suo padre mantenuto si havea, et volendo alcuni altri osservar la Capitulatione fatta del Re Giovanni et confermata da loro con tante solennità, quanto di sopra havemo narrato. Quelli che favorivano allo infante, mossi per la maggior parte di loro davano speranza di cose grandi, et dall' odio che portano al Re di Roma et natione Thedesca sono il Frate, Petrovich, Valentin Turco, Simon Diac, Joanne Essechi, Stephano Verbucio Cancellier del Regno, il vescovo di Cinque chiese, Batiani, Matthias preposito di Alba regale, et la massima parte delli popoli. Quelli veramente che adherivano al tenore della sopradetta Capitulatione, et voleano consignar Buda in mano del Re di Romani, erano il vescovo di Agria, il Sigr. Pietro Pereni, Bebech, Rascay, Vaylad et Emerico vayvodi, che molte volte havemmo nominati, et buona parte de nobiltà di hongaria.

Credo fratello carissimo che vi debba esser parso molto lungo questo discorso mio, ma io l' ho fatto consultamento per informarvi della origine della guerra che fa al presente il Re di Romani et delle ragioni che sua Maestà tenne nel Re-

gno di Hongaria. Il che facendo, per non vi narrar le cose seccameate, son venuto fin qui, ma torniamo dove si siamo partiti.

Il Re di Romani quando segui la morte del Re Giovanni, si ritrovava in Fiandra con Cesare suo fratello alla trattatione dello accordo fra sua Cesar. Mta et il Re Christianissimo, et finiti quelli trattamenti se ne era ritornato in Lamagna, et ritrovandosi in Haganao dove si facea una dieta Imperiale circa le cose della religione, intese questa nova, per il che subito quando gli fu lecito di partire si inviò verso Vienna per barca asconda del Danubio in grandissima diligentia. Haver sua Mta lasciata la Regina sua moglie in detta cittate con tutti gli consiglieri della guerra et con il Turzo, Locotenente in Hongaria, di consiglio di quali essa Regina comincio scrivere alli baroni restati doppo la morte del Re lettere humanissime, et piene di eshortationi, pregandoli ad osservare la Capitulatione gia di sopra nominata, et voler piu presto edherirsi alle parti de Christiani che farsi sudditi del Turco. Alcuni da quali che da se stessi erano pronti facilmente furono persvasi, et alchuni, che se ben conosceano esser meglio per loro accostarsi a questa parte, tamen si faceano difficili per molti suoi rispetti, al fine havute varie promissioni si lassiarono indur a quanto essa Regina gli eshortava; ma quelli che della contraria fattione havean deliberato di noler esser, et gli bisognava altro che parole a fargli remover dal proposito loro, piu assai ingagliardirono gli animi loro, et primo di questi fu il Frate, il quale havendo mandati prima in Buda mille fanti, cio, e 400 che dovessero stare nel castello, et 600 che dovessero star nella cittate, et havendo posti in tutte le altre fortezze Capitanei sue creature, si invio anchor lui finita la sua dieta che celebrò in Torda insieme con tutti gli suoi seguazzi et con duimille cavalli et mille fanti per la maggior parte Rasciani verso Buda. Giunto il Re di Romani in Vienna continuava la pratica cominciata dalla Regina sua consorte, et non cessava scrivere a tutti amici ac inimici con varie promissioni facendosi tirarli a se. Mandò anche il Conte di Salmo suo primo cameriero per ambasciator alla Regina Isabella (che tal è il nome della già moglie del Re Giovanni) alquale fu,

rono date due audientie; l'una publica, et l'altra secreta. Nella publica si ralegro del figliol nato et si dolse della morte del marito, offerendo il suo Re per padre, protettor et tutor di lei, et del figliolo. Nella secreta passò un poco più avanti, pregando sua Maestà per beneficio del Regno, et di suo figliolo a consentir alla essecutione dello accordo fatto con il suo Serenissimo consorte mentre ch'el vivea. La Regina rispose quanto alla prima: che gli era noto non per all' hora ma gia molto tempo il buon animo et humanita del Re di Romani, et pero gratamente accettava le sue amorevoli oblationi. Alla seconda disse, che essendo lei Christiana et nata da principi Christiani, et per la consanguinità che fra loro era, et per molti altri rispeti esa perseguitar gli suoi ricordi et abbracciar et confirmar, in quanto spetta a lei, lo accordo di suo marito; tuttavia inportandosi alla volontà di suo padre, dal quale di breve aspettava risposto; et aggiunse non dubitar punto che per le medesime cause che la moveano lei, anco suo padre non si movesse a consentia alle giuste dimande sue. Havuta il Re di sopredetti questa risposta, mandò prima il Sig. Sigismondó Herberstain, Barone et consigliere suo in somma diligenza per ambasciatore al Re di Polonia per ottener da lui che consigliasse et inducesse la figliola sua a far quanto lei si dimostrava pronta di voler fare se gli interveniva il consenso suo; il quale ciò che rispondesse all' hora, et quel che facesse dire a detta sua figliola per dui ambasciatori, gli primi huomini del suo stato che gli mandò, non posso affermare, ma non si vide niun buon effetto. Poi espedì il Signor Hieronimo Laschi a Constantinopoli per offerir tributo al Turco a concorentia delli ambasciatori del frate, il quale a péna hebbe risposta di parole generali, quantonque gratamente gli suoi presenti fossero sta accettati. Vedendo il Re di Romani le cose non passar secondo il desiderio suo, et intendendo che il frate con gente et artiglieria se ne veniva verso Buda, acconsiglia di mandare alla Regina il suo Maggiore-domo et gli diede una compagnia molto grande di gentillhuomini della sua corte et di molti soldati, con ordine che fingendo di andar per ambassator, vedesse di entrar in Buda con tutti gli suoi et prenderla. Ma non gli riuscì secondo che si desiderava il suo disegno, perche gia so-

detto maggiordomo con tutti gli suoi poco discosso da Buda mandò a far intender alla Regina la venuta sua, et a dimandargli che la fusse contenta di lasciar lo venir a lei (tenendo pero sempre piu occulta la compagnia sua che gli fusse possibile), la qual informata delle genti che erano con lui, gli fece rispondere: che si maravigliava di questa sua venuta con tanta moltitudine, et che s'egli venia per ambasciatore gli sariano bastati dui o ver tre cochi, perche non havea da dubitar di lei cosa alcuna.

Alche quantonque detto Maggiordomo gli facesse dire ch'egli venia per consiliarla, et per negotiar seco alcune cose che dal suo Re gli erano commesse, non pote mai ottener di esser adnesso secondo il desiderio suo. Al fine vedendosi scoperto ritorno a casa, et il Re volso l'animo alla guerra; et se ben conoscea che non gli bisognavan piu carte ma il ferro, non di meno per mezzo di lettere et internontii non restava sollecitar le pratiche cominciate con questo et quello. Gionto il frate in Buda, carrico del Tesoro del suo Signore et del presente che dovea portar seco al Turco, che in tutto fra denari ori et argenti del Tesoro, ac fra gibellini, sali, et marche di argento dei presente potra ascender alla somma di ducati 700 m. et fermatosi nel castello, tenendo la Regina et lo infante suo figliuolo come suoi prigionii, il Sigr. Francesco Frangipani vescovo di Agria et Arcivescovo di Colocia, et il Sigr. Pietro Pereni andarono al Re di Romani, che all' hora era in Neustat; et il vescovo indutto dalla propria consientia sua, per osservar quanto nella sottoscrizione ch'el fece dello accordo che di sopra dicemo esser sta concluso fra il Re di Romani et Re Giovanni, et con solo promessa di esser conservato nel stato di grado suo, del quale di ragione non posia esser rimosso, et mantenutali giustitia et le promesse fatte in detto accordo et capitulatione, — l' altro, cioè il Sigr. Pietro con promessa oltra tutte queste di esser fatto capitano Generale et Gran Cancelliero del Regno di Hungaria, et di haver per uno suo figliolo lo Episcopato di Vacia, che in quelli giorni era vacato per la morte del suo ultimo possessore, qual fu uno di quelli che il frate havea mandato al Sigr. Turco per lo effetto che di sopra havemo detto. Andarono anco doppo loro molti

nobili et persone da conto di Hongaria parte indotti per utile et beneficio suo, et parte dal proprio volere senza speranza di cosa alcuna si non esser fuori delle mano di Turchi. Le promissioni che al frate facea il Re di Romani fin hor molte volte nominato, erano (per quanto intendo) di conservarlo nel stato et grado suo con tutto ciò ch'egli havea, et di piu dargli 15 m. fiorini di entrata, et operar per mezzo di Cesare con il Pontifice che fusse fatto Cardinale. Alli altri sua Mta. secondo le condition de gli huomini promettea cose, che havendoli assentito, non solo haveviano posto in quietà publica et particolare quel Regno, ma (se da loro non fusse manchato) habrebbono potuto restar felici et ben contenti. Nondimeno (forse che così Iddio consentiva per ridurli lor dall'un canto a quel fine che meritano per gli suoi tradimenti, ac dall'altro canto per punir noi Christiani, per gli nostri peccati) si faceano ogni di piu duri et ostinati nella sua mala deliberatione. Nel che il frate di longo intervallo superava tutti gli altri per la speranza che tenea, che il Turco instato da lui per mezzo di Stephano Verbucio et del vescovo di vacia suoi oratori, non gli dovesse manchar di aggiunto; dellaquel cosa poco tempo dapoi da detti oratori fo certificato, impero che da loro hebbe aviso, che doppo molte difficultà et dilationi erano stati finalmente dalli Bassia risolti: che il Turco si contentava che l'Infante restasse Re di Hongaria, et in caso che gli fusse dato disturbo dal Re di Romani o altri, ch'egli pigliasia la protettione sua, et gli daria ogni aggiunto che fusse necessario per conservarlo in stato di modo, che già il buon frate cominciava a disegnare, che vivendo detto infante et conservandosi con sì potente protettione, niuno era che potesse esser preposto a lui di esser suo governatore, nelqual caso egli venia ad esser libero et vero patrone, anzi vero Re di Hongaria, sotto nome di Governatore. Era all' hora ambasciator del Re Christianissimo il Sigr. Antonio Ricone presso il Turco, di natione Spagnolo, il quale altre volte era stato servitor del Re di Romani, et per non haver potuto conseguir qàelli honori ch'el desiderava nella corte di sua Mta. (forse per non gli meritare) se gli era fatto inimico, et partito da lei insalutato hospite et mal contento, et all' hora per vendicarsi et

nuocere quanto più che potesse alla casa di Austria, fu più volte a parlamento con detti ambasciatori del frate, forciandosi di persuaderli che si fidassero delle promissioni Turchesche, et fra le altre cose che gli disse (per quanto da ottimo luoco son informato) gli promesse con efficacia grandissima, che lui per nome et commissione del suo Re operaria tanto con il Turco che mai in tempo alcuno, el contraveniria alla promessa sua et fede data et gli aggonse, non dubitar punto che l'auttorita di detto Re non fusse sufficientissima ad ottenere questa et cose molto maggiori, si come altre volte ottenute ne havea. Il che senza dubbio ogn' hor piu lo confermava nella sua opinione, et oltre di ciò ch'egli vedea tutto gli suoi emuli et inimici, cioe il vescovo di Agria, il Sigr. Pietro Pereni, et gli dui Vayvodi di Transilvania esser passati al Re di Romani et fatti grandi presso sua Mta. si che gli pareva che per lui non gli restasse più luoco, et pure s'el vi fusse restato, ch'el non dovesse esser ben veduto, ne in equal essistimatione di longo intervalle a quella che presso il Re Giovani l' havea havuto. La donde il Re di Romani anchor che ne fuse revisato di tal rissoluzione data dal Turco al frate, anzi che in premio di conservar et lasciarlo infante in stato, gli havea dimandato Buda et tutte le città di qua dal Danubio, cioè Albaregale, Cinguechiese et tutti gli Castelli che sono fra Buda et Belgrado; — non dimeno continuava con ogni solecitudine a far gente, et metter in ordine tutte le cose pertinenti alla guerra, et cominciò nelli suoi stati a far diete per ritrovar denari et soldati.

Ma perche forse non sapete gli ordini che mantene sua Mta. ogni volta che gli occorreno di questi bisogni et vi dara meraviglia, perche al primo tratto non messe nel suo stato una imprestanza angaria si come fano quasi tutti gli principi, et non commando a questa et quella città, castello et villa, che per la sua portione desse quel che gli tocca; giudico a proposito per non lasciar cosa veruna che possiate desiderar di intendere informarvi di tutta questa cosa. Sapiate adonque che sua Mta. si per gli privilegi concessi alli sudditi suoi da lei et dalli suoi predecessori di essentione et immunita, come perche astretta difar così nelli bisogni ha-

vuti, volendo far guerra et non havendo danari, ha in parte impegnate, et in parte vendute tutte le entrate et giurisdittion sue sopra città, castelli et ville, di maniera che al presente vive, veste, et mantiene la corte sua a spese delli suoi paesi, quali si hano limitato per cadauna di queste tre cose dargli ogn' anno certa quantità di denari, fino a tanto che l'entrate sue impegnate ad tempus si liberino; et non ha quasi altro modo di trovar denari o genti nelli suoi paesi, che questo: che non commanda, ma va per via di prece, quando per cose di guerra o altro gli bisogna qualche sussidio, chiama tutti gli Baroni, pheudatarii et gentilhomini et anco gli prelati, et altri ecclesiastici del suo paese, et a tutti insieme, o vero lei medesimo o vero per mezzo di suoi commissarii, quando si ritrova lontana in parola et poi in scrittura espone gli suoi bisogni, et dimanda quella aggiunto che gli fa mestieri. Et quasi sempre ottiene se non tanto quanto dimanda, certo tanto quanto vole, perche dimanda di piu per venir poi dove disegna. Alcune volte anco accasca che gli paesi si escusano con varii pretesti, si come ho veduto far io all' Austria superiore, alla Carinthia, che sono suoi stati patrimoniali, et al Regno di Bohemia, questo anco presente quanto Turchi assediavano Pest. Fece dunque per questa via sua Mta. un esercito di 7-m fanti et 2500 cavalli, et una armata nel Danubio di 32 nasate, tre fuste grosse et X. brigantini, fatti come quelli, che si adoperano in mare, et hebbe gli fanti 2000 — dal Marchesato di Moravia, che se sottoposto alla corona di Bohemia, liquali però non furono ad ordine se non quando il suo General era a campo a Buda, 500 dalla Slesia, 500 dal Austria et 2500 dal Contado di Tirol, et 800 cavalli da tutti questi paesi insieme. Gli diedero poi gli Duchi di Baviera mille fanti et 200 cavalli armati. Il Marchese Georgio de Brandenburg suo vicino alli confinii di Lusatia et Bohemia 500 fanti, 500 la Signoria di Norinberg, et altratanti quella di Augusta. Quella di Ulma diede a sua Mta. munitione per 5-m fiorini. Gli Hongari fecero 1500 cavalli sotto dui Capi principali, l'uno chiamato Giari Ferencz, et l'altro Balthassar Pamphil, et fornirono quasi tutta l'armata di homeni da remo, et per dirig il tutta.

Le nasate sono certe barche lunghe assai simile a quelle che a Venezia noi chiamiamo Ganzate et vogano ad uno remo per banco, da 16 fino a 20 remi per banda nel modo che si vogano anco le fuste, hano il fondo piano, et sono anco in tutto piane dall' uno et l'altro canto se non che si vano un poco largando fino alla sommità della nerva, la prota e fatta come una punta di triangolo, et dove dall' una et l'altra parte comincia a stringersi anco nel fondo si comencia a levar dall' acqua, et si congiungono poi insieme il fondo et le due parti nella cima, la pope e simile alla prota; ma guando le armano, li tagliano un poco nella porta per ponergli il themone in mezzo, il qual fano di una antenella con una tavola fizata in cima nel modo che si fanó li themoni, a noi dir remi, con quali le Zaltate che navigano a seconda per gli fiumi in Italia s'indricciano al suo camino; et quella parte dell' antenella che tengono in mano, et longa si che dui huomini l'un doppo l'altro la possono governare, gli fano una corsia et dall' una et l'altra parte gli suoi pavesi et balestriere et nella popa la sua coperta. Alla prota gli pongono tre over quatro pezzi di artiglieria proportionati alla grandezza delle barche, et nella somita delli pavesi quel numero che possono di moscheti di ferro piccioli, che parono schioppi, et portano tanta palla quanto e grande un mezzo carlino. Non vi e altra differentia dalle uguole alla doppie, che cosi le chiamano, se non che queste sono più grandi, et quelle sono piu picciole, et tutte sono senza mica di pece, ficcate et poste insieme con legni in luoco di chiodi et sono calcate nelle commisure con il caneno o ver stoppa, et in rob con broche gli e ficato un legno. Si armano nel arsenale, che il Re ha in Vienna dove sono alcuni maestri allevati nell' arsenale di Venezia, quali facciono le fuste et brigantini, che sua Mta. adopera nel Danubio. Ho voluto informarvi ancho di questa cosa, per non lasciar particolare alcuno che da qualsivoglia curiosa persona possi esser desiderato.

Di tutte queste genti armata et artiglieria, qual era di XX. cannoni, et X. fra sacri et falconi fu fatto Capitano Generale il Signor Leonardo de Felz, maestro di corte di sua Mta. Il qual ha fama et forse anchor gli effetti di esser

delli miglior soldati di questi paesi. E persona di costumi veramente gentile, humano, affabile, literale, buono et veridico servitore al suo Re, che pochi si ne trovano di questa sorte, circa le cose della guerra non meno savio et prudente che animoso et di buon core, et, quel che principal cosa io reputo in un Capitano, di giusta gloria convenvolmente desideroso.

Cosique havendo accettato il carico di sopradetto, vedea che con le poche genti che l'havea sotto di se difficilmente potra far cosa buona contro Buda, la qual si intendea essere benissimo in ordine di vettovaglie, munitioni et artiglierie, di gente anco non stava male, perche havea 2 m. fanti et 2 m. cavalli per sua defese oltri gli cittadini et altri habitatori. Et fece intender al Re avanti la sua partita qual fusse la speranza sua circa di cio, et gli disse che opinion sua sarebbe di rovinar prima in particolar quelli che contra sua Mta. haveano conspirato, et tolendogli tutti gli suoi stati, il che facilmente si potra fare, constringerli se non voleano restar mendichi, a venire alle parte di sua Mta. (Et forse non era mala questa sua opinione, perche il frate che con quella speranza delle cose tanto grandi, che di sopra vi havemo detto, era il principale che favorisse le parti dello infante, et Turco Valente che era il secondo personaggio, et possedeva una entrata di duc. 100-m aquistata con ingiusta oppressione di questo ac quello, et havendo fatto infiniti tradimenti al Re di Romani, non sperava mai per grande promissione che per nome di Sua Mta. gli fusse fatta, che gli suoi beni et grandezze gli fussero conservate, per causa delle quali son informato da persona degna di fede, che molte volte a suoi amici hebbe a dire, che se Iddio gli lascia, va goder quello ch'egli si havea aquistato, non gli pensava doppo che fusse manchato di vita esser mandato alli pepetui tormenti dell' inferno. Impero vedendosi questi dui, che delli altri si puo creder il medesimo, essendc loro sempre stati adversarii di detto S-mo Re.) Al primo tratto esser rovinati, overo con mezzo di redintegrarli, overo con alcun altro espediente che a proposito fusse giudicato, potranno condescender a quel che con tanto ostinata deliberatione si haveano indutto in animo di non

volér fare. Ma il Re per che sperava che per il buon animo della Regina, et di quelli della terra, che per la maggior parte si dimonstravano voler piu presto consentire di farsi sudditi suoi che del Turco, il frate non fusse sufficiente a tanto contrasto di fuori et di dentro, ne di tanto poco consiglio, che conoscendo lui la natura di Turchi, et havendo piu volte consigliato il suo Re mentre ch'el vivea, ch'el non si fidasse punto di loro, non accettasse li larghi et onorevoli partiti suoi, non volse accostarsi al consiglio del suo gia detto generale, et gli commando, che levatisi prima tutti gli impedimenti che gli potrano dar disturbo, dovesse andar a campo a Buda. Havuti dunque lui tutti gli ordini che par vero al suo patrone, et tutte le cose ordinate et preparate per questa impresa, il terzo giorno del mese di Ottobre fece la prima partita sua da un luoco chiamato Herbestolph, poco discosto da Vienna, et si inviò verso Buda. In questo tempo la Transilvania tutta a persuasione delli dui vayvodi et altri suoi adherenti si messe in armi per invader gli stati del frate, — ma non intendo che fusse fatta cosa alcuna di momento. Vennero oratori delli vayvodi al Re di Romani et fra gli altri Nadasdi Thomas, a richieder aggiuto di 3 m. fanti del che sua Mta. havea deliberato di compiacerli trattandosi del beneficio suo, et havea dato il carico al suo Capitanio delli arcieri che li conducesse, ma fu impedita delli arcieri, che li nevi che sopra-gionsero et dalla venuta di 16 m. Turchi a Pest, de quali parlare a suo luoco. Onde fecero tregua et dall' uno et l'altro canto fino ad anno novo si passò quietamente. Nel principio di quadragesima, Hemerico Balassa con molti altri baroni et nobili di Transilvania vene al Re et a bocca et in scrittura gli giuro fidelta, dicendo voler conoscere sua Mta. per patrone et tenir per suo nome il grado che tenia in detto Provincia, et per molti giorni stette in Vienna alla corte sua. Stephano Vaylad fece lo istesso per letere, ma in absentia del suo Collega in una dieta che chiamo di tutta la Provincia per far la tregua detta vi di sopra, tanto opero, che fu deliberato che lui solo dovesse restar vayvoda, si come l'era al tempo del Re Giovanne. Quel che sia poi successo di lui, lo intenderete al luoco suo. Ma torniamo al Generale del Re.

Sono in la strada ch'egli havea a far a Buda dui castelli l'uno chiamato *Vicegrada* et l'al ro *Tata*. Vicegrada e nella ripa del Danubio situato in un monte alto, come di sopra ho detto, et ha due fortezze, l'una al monte et l'altra al piano. Quiqui acampatosi il detto generale e comincio ad espugnar la fortezza di basso, la qual era piu presto atta a risistere a balestre che ad artiglierie, per esser hedificata all' antica, et fecendoli buone battarie la prese in quatro giorni, havendosi quelli di dentro doppo rovinati quatro turrioni, due vi erano resi a discrettione salva la vita solamente. Fu dato in loco tutto in preda alli soldati, et tutti quelli che lo guardavano, che poteano esser da circa 160 huomini, furono fatti prigionii, et posti al remo nell' armata, nelche essendo inesperti furono poi adoperati per guastadori. Fu preso anco il castellano et alcune altre persone, che haveano carrico in quel luoco, et mandati in Strigonia. Alla fortezza del monte non fu fatta violentia alcuna, perche il sopradetto Generale contentandosi di quella da basso, la quale gli potea impedire il transito delle vettovaglie per aqua, rimase daccordo con quelli che custudiano quella di sopra, che dall' uno et l'altro canto si stessee in pace fino che si vedesse il successo di Buda, laqual cittate se deveniva in mano del Re di Romani, anchora loro promessero di rendersi; et lassata buona custodia nella fortezza inferiore con tutte le genti artiglieria et armata si invio verso della cittate.

Havea il Re in questo mezzo espedito il Signor Pietro Pereni gia creato da sua Mta. Capitanio Generale et Gran Cancelliero di Hongaria, secondo le promissione fattegli, et insieme con lui il Conte Nicolo de Salma suo gran Cameriero et Capitanio dell' Austria inferiore, per ambasciatori alla Regina et frate, per trattar accordo; et essendo loro in camino, il frate mando al Signor Leonardo Felso quatro delli suoi, quali furono: il Conte Petrovich de Temesvar, Stefano Verbuccio Cancellier del Regno, Simon Diac et Giovanni Essechi. Quel che trattassero insieme non soso affermare, il fine si vide da ognuno che non vennero a conclusione alcuna, et Simon Diak ritornando in Buda disse queste parolle: Il Signor de Fels parla molto crudelmente, per che vole che gli

sia data la cittate et che la Regina con suo figliolo si parti in termine di un hora, ma non haveva lo intento suo ne anco in termine di quest anno. Il Sigr. Pietro Pereni, et il Conte di Salma anchora loro havendo in due hore a pena che stettero nel borgo di Buda negoziato sopra quelli partiti, ritornarono inrissoluti. Gionto il Sigr. Leonardo sotto detta cittate, la Regina et il frate espedirono un suo ambasciatore al Re con commissione di trattar et concludere accordo (tutto credo io si come lo dechiara anco il successo medesimo, o vero permetter tempo di mezzo, accio che sopragionto lo inverno gli soldati non potessero star piu alla campaga, overo per honestar la sua oppinione), qual ambassator giunto a sua Mta. negocio con varie propositioni fatta dall' uno et l'altro canto. L'una parte volea il Regno di Hongaria, l'altra contentava di ciederlo, ma volle che gli fusse osservata la Capitulatione di sopra molte volte nominata. Gli impedimenti che questo dal Re di Romani non si facesse, erano, che sua Mta. non havea il denaro pronto per pagar la Regina della dotte, et contradotte sua; et havea impegnati quasi tutti gli luochi che furono patrimoniali del Re Giovanni, et però non gli potea dar allo infante. Ma a questo si era provveduto in questo modo, che lo ambasciatore di sopra detto si contentava di 30 m. ducati per all' hora et di altri luochi di sua Mta. che erano più importanti et molto migliori, in luoco delli patrimoniali. Alla qual trattatione vi intervenne come mediatore un ambassator Polono, mandato da quel Smo. Re alla Regina Isabetta sua figliola, con ordine di ritrovarsi con il Re di Romani et con sua Mta. et altri suoi ministri, che facesse bisogno procurar accordo. Ma tutta la pratica per una cosa sola fo rovinata; che, essendo gia conclusa la capitulatione et volendola l'una et l'altra parte sottoscrivere — l'ambassator del frate dimandò che tutte queste cose si facessero senza alcuna interpositione di tempo, et il Re dicea non le poter, ne voler fare, se non nel termine limitato nella Capitulatione fatta con il Re Giovanni, ma volerli dare tal sicurtà che restaria contento. Nel che fu anco speso tempo assai, ma nel fine niuna cosa conclusa. Et intendo, che voleava ridurre il Re di Romani a partiti molto duri et

disperati, di modo che l'armi, che nel fine di queste trattationi erano state suspese, furono solte in mano per conto di sua Mta et per commandamento suo. Il frate che alcune volte con mandar al Sigr. Leonardo noncii et letere, et con chiamar a parlamento il Sigr. Pietro Pereni dava buona speranza, et alcune volte si dimostrava duro, alfine fece che quelli di dentro mandarono ad invitare a combatter le genti Tedesche. Non intendo che all' hora fusse fatta battaria alcuna alla citate, ne pur piantatavi l'artiglieria, ma ben molte scaramuzze, et continuato lo assedio per qualche giorno nel quale frutto alcun non si fece; anzi furono ingagliarditi gli animi delli assediati senon che havendo quelli di Buda abbandonata una terra per non poterla mantenere, che e dall' altra parte de Danubio, chiamato Pest, a drittura situata contra della città loro, et da lei divisa solamente con il fiume. Quelli del Re la occuparono, in questo tempo anco hebbero Vacia, la qual cittate vene prontamente alla devotione di sua Mta. Sono di quelli che dicono che in Buda all' hora non era vettovaglia a sufficientia et che gli manchavono munitioni, ma di largo se ingannano, perche vivendo il Re Giovanni, havea tali ordini per la inimicitia che tenea et suspicione da molte parti, che sempre nel castello vi erano munitioni et vettovaglie di biave, vini et carne salate in grandissima copia, la qual provisione fu sempre servata et molto piu quando egli andò in Transilvania et vi lasciò la sua consorte, del che pero non contento il frate, non si che fusse assediato fece proclamare per tutta Hungaria : che era venuta una gran canaglia (cosi dicea egli) di Thedeschi arrabiata et piena di furore per voler rovinare et destruere tutta Hongaria, et che brugiando et devastando per tutto dove andava, dovea anco venir per occupar Buda, et poi anco tutto il resto: impero che quelli che voleano defendersi dovessero ridursi in detta cittate con tute le famiglie loro et portar seco vettovaglia, che per quatro mesi almeno gli bastasse per uso loro, che alle persone di fattione sarebbe data piazza et sarebbono ben trattate; laqual cosa messe per tutto dove fu saputa grandissimo terrore, et a molti che contaminati dal odio che portano a quella natione, piu oltre non pensavano et si ridussero

in Buda, portando seco non solo quantità delle vettovaglie detta di sopra, ma di più tutta quella che si ritrovavano havere. Il frate accettati li con lieto volto, gli fece depositar le vettovaglie et metter in luogo di dove non potessero esser levate, et poco dopoi li scacciò tutti fora della cittate, di maniera che con questo inganno si fornì per lungo tempo. Sopraggiunto lo inverno gli soldati Tedeschi usi in questo tempo star sempre in stufia et impirsi di crapula et di vino, non potran sopportare il freddo, di maniera che il General del Re di sopradetto, fu costretto partirsi da Buda; ma per non abbandonar in tutto la ossidione, lasciò in Pest gli 2 m. fanti di Moravia, et vi pose il Sigr. Bebech Capitano Hongaro con 300 cavalli, vi lasciò anco alcuni pezzi di artiglieria et pose tali ordini, che quasi da ogni parte erano impediti gli passi, e non poteano entrar in Buda vettovaglie ne soccorso. Ritornò di poi a Vicegrada per espugnare il castello sopra il monte, il quaele era assai ben fortificato secondo l'usanza di questi paesi, et per esser in luogo alto facea difficil batteria, per guardia gli erano 300 fanti per la maggior parte archibusieri. Nondimeno accampatosi intorno, e messo in piano 19 canoni et 10 falconi, con quali continuo per 12 giorni la batteria tanta gagliarda, che tutto a terra quella muraglia che volse, et costrinse quelli di dentro a prender partito, qual' vedendo non poter resister perche havevano poca artiglieria, si gli resero a patti salva la vita et la robba; solamente gli fu servata la fede della vita, ma non fu possibile rafrenar tanto l'audacia delli soldati che non gli sachegiassero quasi tutti, con sommo dispiacer però del Generale. Espugnato questo luogo, et posivi dentro 200 fanti se ne andò ad espugnar Tata, il qual castello e due leghe discosto dal fiume et altrettanto lontano dall' Isola di Comar. Et se ben nel principio quelli che lo custodivano si faceano difficili a rendersi, non di meno essendogli fatta buona batteria tre continui giorni, se resero con gli medesimi modi che de sopra vi dicemo di Vicegrada.

In questo mezzo si havea tenuta pratica con quelli di Albaregale, quali altre volte erano stati in poter del Re di Romani, et poi che la fortuna si volto contra sua Mta. et gli fu tolta Buda, anchora loro se gli voltorono, volendo più pre-

sto conservar senza pericolo la robba che la fede al suo Signore. Hora per mezzo del Preposito et del Capo di quella cittate si dimonstravano pronti venir un altra volta alla devotione di sua Mta. Andandovi dunque il generale con le artiglierie et con le genti sue, et essendo gionto circa due lege discosto, gli inviorono suoi noncii che in nome loro facessero la deditione et che lo invitassero a pigliar la deditione, et che lo invitassero a pigliar il possesso della terra quandó gli fusse di piacere, si che entrandovi lui di subito dentro, vi dimoró dui giorni, et vi lasciò per guardia 500 fanti Alemanni, et li 500 cavalli del Sigr. Pietro Pereni. Et in quelli di erano venuti ad unirsi con le sue genti et con tutto il resto anchor che per sinistri passi si stando in tal tempo alla campagna si fusse infermato, se ne andó ad un castello di Valentin Turco, chiamato Papa. Quivi stando senza far cosa alcuna, eccetto che assediario se gli fece, tanto grande fu la indispositione che era fatto inhabile al governo delle genti. Scrisse al Re il termine nel quale gli si ritrovava, et lo supplicó a mandar un altro in luoco suo. Il Re, contentandosi molto del suo servitio volea pure ch'el vi restasse, et gli mandó un suo medico, il qual ridottolo ad assai buoni termini, ritorno et referi a sua Mta. che presto guarirebbe. Accado, che stando in questo luoco l'esercito, et essendo stato posto ordine che di tutta la vatovaglie che giongea una parte fusse mandata alli Thedeschi et una alli Hungari, accio che per l'odio che dura anchor fra queste due nationi, laquali sempre veniano tenute l'una dall' altra divise, non regisse qualche tumulto: un' hongaro andó a caso a comprarsi del pane nel luoco delli Thedeschi, et essendo veduto da loro gli ne vene uno adosso, il quali dattali una gran percossa nel volto et ditteli molte ingiuriose parole, lo volea scacciare, di modo che correndo al romore Hongari da una parte per vindicar l'ingiuria, et Thedeschi dall' altra per difenderla, vennero all' armi et cominciavano ad amazzarsi come se fossero inimici, et quel che e peggio gli Thedeschi vedendosi superare dalli Hongari et di numero et di violentia, si voltarono all' artiglieria, et se non erano prestì gli Capitanei Generali et altrii huomini di auctorita a mettersi di mezzo seguiva una strage grandissima; ma hebbero anco molta dif-

ficultate, et per quanto intendo il Sigr. Leonardo Felz fu ferito in una gamba, il Sigr. Pietro Pereni nella testa, morirono alcuni Capitanei dall' uno et l'altro canto, et molti soldati.

Havea il vescovo di Varadino in tutto questo tempo di continuo tenuto sollecitati gli Turchi vicini, et con mezzo di suoi noncii et letre a Constantinapoli et con mezzo di altri noncii mandati a Belgrado, et tanto operò che fece unir insieme tre Sangiachi, cioè Mehemet bey, Uszef bey, suo figliolo, et Murat bey, quali fecero da circa 16. m. persone fra Rasciani a piedi posti insieme, da Hongari et Turchi a cavallo, et se ben era già sopragionto lo inverno et con difficoltà si cavalcava, ebbero non di meno tanta commodità per gli tempi sereni che furono in quelli di, che passarono il Savo et il Dravo et gionsero VII lege lontano da Colocia nel principio del mese di Dicembre. Quivi essendo già posti in ordine per sequitare il suo viaggio verso Pest si fermarono, astretti dalle nevi che gli sopra gionsero grandissime et continuarono per molti giorni, et perche il Danubio si agiacciò come quasi sempre suol fare, si che non poteano navicar con le nasate, nelle quali conduceano la vettovaglie sua.

Per che non ritornassero in dietro? io non lo ardisco affermare, se non fusse per la stretta commissione havuta dal Sigr. Turco di andar avanti. Io non scio il sito et le condizioni del paese, perche forse per esser tutto devastato nelle guerre passate non puo un tanto numero di gente cavalcare senza grossa provisione di vettovaglie, et condurle per terra gli era per molti rispetti cosa difficillima et forse da non fare, per non lasciar la loro armata in abbandono alloggiarono tutti gli cavalli al meglio che potero in un bosco propinquo al Danubio, et tutti gli pedoni passarono sopra una isoletta vicina in mezzo di detto fiume, et si fecero gli suoi ripari di terreno, et stettero in questo modo tutto lo inverno con freddi grandissimi et insu fino a tanto, che il fiume et la neve cominciò a dispiacciarci et si potea far viaggio per acqua et per terra; ne gli fo mai mancato di quella vettovaglia che gli facea bisogno somministratali da diversi luochi vicini, et anco dalli castelli di Valenti Turco, il quale andava su et giu et gli sollecitava a cavalcare. Udita la nova della venuta di queste

genti in Hungaria, il General del Re vedendo che avanti il cominciare delle nevi gli tempi erano tanto sereni et lo inverno tanto temperato che si dubitava che non gli fussero alla spalle un giorno all'improvviso et comparrero di rovinar quelli pochi soldati che gli restavano, quali per non esser usi in questo tempo star alla campagna erano fatti molto deboli et ridotti a poco numero, et sentendosi raddoppiata a lui la indispositione sì, che non potra più esercitarsi in cosa alcuna, si ritirò in Giavarino, et dattone avviso del tutto al Re, ottenne da lui ch'el mandasse un' altro Capitano Generale, et gli concedesse gratia di ridursi in alcun luoco per risanarsi.

Elesse sua Mta. in luoco del Sigr. Leonardo il Sigr. Wielmo di Rocandorph, che già era stato suo maggior-domo, et hora per riposare ritirato di corte et ridotto alli suoi castelli, persona di eta hormai senile, et per gli molti carrichi onorevoli et di importantia havveli sino al tempo di Massimiliano di buon nome in questi paesi. Accettò questo carico molto malvolentieri et quasi con le lachrime agli occhi, iscusandosi per l'età sua esser impotente, ma astretto dal Re, il quale non volse admettere le sue iscusationi, vi andò con promissione di starvi solo quattro mesi. Gionto al governo dell' essercito comincio a proveder a quelli di Pest, et gli mandò tante genti, che in tutto erano 4-m huomini fra pedoni et soldati a cavallo. Di vettovaglie, munitioni, artiglierie et instrumenti necessari per fortificarsi ne mando tanto, che gli sarebbe anco bastato per maggior bisogno. Et fermatosi a Comor con quelli pochi soldati che gli restavano, essendo partiti quelli delle terre franche, Duchi di Baviera, Marchese di Brandenburgo et di Moravia, tenne seco solo le nasate e fuste che erano nella sua armata; et vi dimorò tutto lo inverno.

In questo mezzo il Re comincio far diete nelli suoi paesi per provvedere per tempo novo per la venuta di questi Turchi a Pest, et per la venuta ancho del Turco, qual all' hora si cominciava intendere che volea venire in persona in Hongaria, et che havea dato ordine che si facessero 500 legni da armar nel Danubio, et havea fatto retenire il Laschi che di sopra dicessemo esserli sta mandato da sua Mta. Si intese anco in quelli di che Petrovich, Conte di Temesvar, aderente

del frate vescovo di Varadino, era corso con mille fra Rasciani et hongari fino a Vacia, et entratovi dentro all'improviso l'havea messa a sacco, et fatti da circa 1500 pregioni delle miglior genti che vi fussero, et menatili alli Turchi, la qual cosa acrescea anchor piu a sua Mta. la necessità di provvedere. Congregate dipoi le diete gli vene nova che gli Turchi di sopradetti faceano ogni suo potere per venir accanti, et ogni giorno con mille guastadori rompeano la giazza nel fiume et tiravano a contrario di aqua le barche sue con la vetovaglie. Il che faceano perche stando nel bosco gli gionse una nova commissione dal Sigr. loro, che dovessero far ogni conato possibile di occupar nel inverno qualche luoco importante in Hongaria, et tenerlo fino alla venuta della persona sua, di modo che se non avansi, con il primo tempo buono si aspettavano á Pest. Forono da si adonque a sua Mta. per tutte queste cause dall'Austria inferiore, Stiria et Carniolia 4 m. fanti et 800 cavalli dal Contado di Tirol 2500 — dalli Ducchi di Baviera 1500 et 4 m. dall' Imperator, che allhora si ritrovava in Ratisbona per far una dieta imperiale circa le cose della religione. Gli Hongari fra tutti promessero a Sua Mta. di far 6000 cavalli, et il Sigr. Pietro Pereni messe all'ordine negli suoi stati 2 m. homini da remo per l'armata. Fatte queste Provisioni Rocondolph, stando all' isola di Comar fece refrettar da novo l'armata, aspettando, che l'appare chiamo del Re fusse all'ordine.

Gli Turchi subito gionti a Pest, havendo tolti ad imprestado dal vescovo di Varadino 8 canoni di Muraglia, et quattro falconi, et oltre di cio 300 archibuseri per che con loro ne haveano pochi, et non havendo condotta artiglieria di sorte alcuna, cinsero talmente d'intorno tutta la citate che da parte alcuna non si potea uscir ne entrare. Et vi piantorono l'artiglieria lontana 96 cloftre, che in Thedesco chiamano in questo modo una misura poco differente di longezza ad un passo Italiano; et da due parti la cominciarono a batter. Il frate in Buda con molti pezzi di artiglieria tirava dal castello, che a hedificato sopra un colle, et non lasciava quasi comparere alcuno alle difese, tirava

anco nelle case di modo che non ne lasciò per una, che in tutto, o in parte non fusse rovinata o discoperta. Le muraglie di questa cittate sono all' antica con franchi piccioli, che mal l'uno dall' altro si diffende, alte et senza fossa, di modo che gli Turchi haveano facilità grandissima ad ottenere lo intento loro; ma quantunque ne havessero rovinata fino quasi alli fondamenti da circa 32 clastre da una parte et dall' altra da circa 18, si che non vi lasciarono a pena mezzo passo di muraglia alto dal terreno, non di meno mai non gli diedero assalto alcuno, se non che alcune volte approssimavano in tirata di arcobuso, et percossi da quelli di dentro ritornavano in dietro con suo grandissimo danno. Il maggior sforzo che facessero fu che un giorno instati dalli hongari et Rasciani, che haveano seco, assaltarono una porta che non era difesa da fianco alcuno, et bruggiatata et gettatata a terra, entrarono molti di loro dentro la cittate, ma da quelli di dentro forono ribattuti con tal suo danno che non ebbero più ardir di rinovar lo assalto, se ben con percosse grandissime della mazza ferrata venivano spinti da uno delli Jangiachi, et da molti altri Capitanei che li voleano far entrare. Consumarono in questo assedio et batteria di circa 24 giorni con pochissimo danno di quelli di dentro, et con perdita di 14 Capitani et molti delli suoi soldati. Gli Thedeschi per difesa loro si haveano fatto dentro le mura un fosso profondo et largo cinque piedi alla misura Italiana, et il riparo grosso et alto 10 piedi, ma fiancheggiato male et lontano dalla muraglia rovinata quatro forse et mezzo.

Il Re vedendo il pericolo, fece metter in ordine in Vienna con quella maggior celerità che gli fu possibile di circa 50 nasate delle maggiori che si ritrovassero, armato nel modo che di sopra videremo, et congregati a pena tanti soldati dell' Austria inferiore che faceano due bandiere, gli mandò al suo Generale, et comandò al Conte di Salma che montasse sopra l' armata, et con quella et con le genti che havea, il detto Generale andasse a soccorrere Pest; si che trovandosi sufficienti contra gli Turchi per terra, del numero dei quali veniva parlato all' hora diversamente, et si dicea da alcuni (benche falsamente) che non erano più di 8m. dovessero tentar la fortuna,

et non si trovando sufficienti, almeno dovessero combatter nel fiume et rovinarla la loro armata, qual potea esser a 100 nasate, o poco più delle minor che siano et mal armate.

Era all' hora in corte di sua Mta. il Sigr. Sforza Marchese Palavicino, giovane di XX anni animoso et gagliardo et in guerra molto più perito et pratico di ciò ch' aspettar si possa dall' età sua, quale era stato l' anno passato in Hongaria con circa XXV. cavalli armati alla leggera a tutta sua spese, solo per far servitio a sua Mta. et per poter nell' armi far prova di se. Hora anco vedendo il bisogno del suo patrone deliberò insieme con dui suoi parenti, che sono il Sigr. Hippolito et il Sigr. Alessandro Marchesi Palavicini, quali anchor loro erano in corte di sua Mta. et non fano vergogna al nobil sangue loro per la virtù et valore che in ogni occasione dimostrano, voler far compagnia al già detto Conte di Salma; et fu tale la loro deliberatione, che in un punto medesimo armarono da circa XX servitori, et si posero in ordine di tutte le cose necessarie; et furono causa che molti altri gentil homini di corte di sua Mta. ad imitation loro facessero il medesimo, et chi con dui, et chi con più servitori, secondo il suo potere montassero sopra l'armata. Fecero anco un altro buono effetto, che vedendo il volgo il movimento di quelli della corte, pensavano che l' apparecchiamento del Re fusse molto maggiore di ciò che l' era con effetto, et se ne fece una fama grandissima fino in Hongaria.

Il Conte di Salma con l' armata et con la compagnia che vi dicemo si parti da Vienna il terzo giorno d' Aprile, et dui giorni dappoi giunse all' Isola di Comar, lontana da Buda 12 lege, dove ritrovi il generale che l' aspettava con circa 40 nasate, una fusta grosso, et 9 bregantini et con mille fanti dell' Austria, fra quali non erano più che dui corsaletti, 200 cavalli armati, et mille cavalli leggieri di Hongaria, et con tutte queste genti et con l' armata, qual era di 80 legni in circa, si inviò verso Pest, et quel medesimo giorno giunse a Strigonia, otto lege lontana da detta cittade.

Gli Turchi intesa la venuta loro, subito si ritirarono con l' armata sua, et lasciate le sue artiglierie a quelli di Buda, si partirono tutti, ne si fermarono mai se non giunti nel suo

paese. Rocandolph intesa questa nova se ne andò più avanti, et mandato prima buon numero di cavalli a far una corraria fino ad un castello chiamato Nouegrada, vi andò anchora lui per espugnarlo; ma havendosi dapoi abboccato con il Capitano che lo custodiva, qual era un parente del frate, rimase d'accordo con lui di esspettar il successo di Buda, qual cittate se si rendea, o era presa da Rocandolph, detto Castellano promesse di rendersi anchora lui.

Il Re havendo ottenuto lo intento suo di restar libero a poter far impresa contra Buda, uso tanta diligenza che in pochi giorni furono insieme in Hongaria tutte le genti che di sopra vi dicemo, et mandò al suo generale XXVIII. doppi canoni da batteria, 14 falconi, et quatro mortari grandissimi, 500 migliara di polvere di queste libre Tedesche, che a ridurle alla Italiana, crescono più di 2 onze per libra, 6m ballotte per artiglieria grossa, per quella da campagna anco buon numero, ma non fù tenuto così il conto come della grossa. Furono dapoi ritrovate in Pest 2 m. balle, che venivano ben alli canoni grandi, et 400 per l'artiglieria minore, quale furono tirati dalli Turchi et da quelli di Buda, et con tutto questo aparechiamente detto Generale s'invio verso detta cittate, et vi gionse poco discosto il terzo giorno di Maggio. Furono subito serrate le porte, et il frate mandò a dire al Sigr. Pietro Pereni che desiderava abboccarsi con lui.

Et il Sigr Pietro uomo nobilissimo et fra gli Hongari al presente molto grande, si per rispetto della nobilita sua, come per le ricchezze stato et seguito che l' ha di molta gente: imperò essendo così chiamato a parlamento dal frate, gli Tedeschi et anco quelli di Buda sospettavano cose grandi, et si dubitavano che o vero lo volesse far Re o vero almeno volesse tentar di farlo lasciare il Re di Romani; onde lui per dimostrarsi sincero, gli fece rispondere che: a questo loro abboccamento era necessario che il generale del Re vi intervenisse, et che così volendo lui, se ne dovesse venire sicuramante. Il frate di cio non discontento se ne vene nel campo, et udito da ambi doi gli Generali, gli disse esser pronto per quanto spetta a se di dare Buda nelle mano al Re di Romani, ma non poter manchare di quanto che gia havea promesso al Re Giovanne

nella morte sua, et poi alli Baroni di Hongaria; impero se loro la voleano, facessero congregar una dieta che lui si offeria di dirigerala mente sua, et far tale ufficio, che sarabbe deliberata cosa di loro satisfattione; oltre di cio che volendó il Re di Romani quella cittate, honesto gli pareva che fusse servato prima alla Regina vedoa et allo Infante, quanto si contiene nella Capitulatione fatta fra sua Mta. et esso Re Giovanni, et che poi quando sua Mta. habbi ottenuto il Regno di Hongaria, gli fussero da lei mantenutti gli privilegii suoi.

Intese queste parole gli Capitanei di sopra detti, gli risposero: che di far diete all' hora non era tempo, ét che bisognava risolversi, per che loro voleano la cittade. Circa alla dimanda di osservar la Capitulatione, gli dissero, che quali fussero stati gli impedimenti che la non fusse stata essequita avanti che allhora, - lui molto ben li havea intesi, et sapea che dal Re di Romani non era manchato di far quanto che l' era obligato, secondo il tenore dello accordo et capitulatione predetta, et anche di piú per che in luoco delle cose che sua Mta. non potea fare per giusti impedimenti, gli havea voluto dar tale ricompenso con tal conditione et partiti che potea molto ben contentarsi, di modo che ne anco di questo accascava piu ragionare. Quanto alli privileggi del Regno, gli dissero: che non era da dubitar che da sua Mta. gli fussero interrotti. Si pose di mezzo a questi parlamenti un' Ambassator del Re di Polonia, il quale era stato molte volte su et giú con promessa di far buon ufficio, et non havendo mai operato cosa alcuna era hormai venuto in fa stidio al Re di Romani, et in suspicione al Generale di Sua Mta. che sotto pretesto diprocurar accordo, portasse al frate et alla Regina et avvisi di importanza et anco denari, pero poco conto in fatto delle parole sue.

Il frate ritornato in Buda, rimandó detto oratore al Re di Romani et gli disse: che facesse intender a sua Mta. et anco nel passare per il campo al suo generale, che no havendo lui potuto ottener cosa alcuna di quanto havea dimandato, l' ora e di costante animo di difendersi fino alla morte, et che di questa mente erano tutti gli suoi adherenti soldati et cittadini, li quali giorni avanti gli haveano giurati fideltá, et fatta fratellanza bevendo all' hongaresca il vino, che soglino usar di bere

ogni volta che vogliono ridur a fine qualche importante impresa, o, deliberatione. Finiti questi abboccamenti, Monsignor di Rocandolph stando dalla parte di Pest, che e divisa da Buda con il solo fiume del Danubio, qual in quel luoco non e più largo di 150 passo incirca, comincio a batter con VIII canoni doppo la Torre delle aque, che cosi chiamano perche e fatta per defesa di quelli della terra che vogliono venir al fiume, et mandò al Re un disegno di tutta la cittate in carta, dimandando ordine a suá Mta. dove, et da quante parti si dovea cominciar a far la batteria generale per dar lo assalto; — di tanto continuo con detti VIII canoni rovinar la sommita della torre predetta, che in tre giorni a poco più gli tolse le defese di modo che l'armata si accosto a quella parte del fiume, et potra senza suo danno o pericolo impedire che niuno di quelli di dentro venissero a pigliarsi dell' aqua nel Danubio. Il che non era di poco momento per che in Buda non haveano altro che una cisterna nel castello che havesse buona aqua, in altro luoco non ne haveano da potersi servire ne pe gli cavalli ne per cosa alcuna necesario per gli huomini; intendo anco che nel Castello laqua era manchata ma anchor che havessero l'impedimento dell'armata, non dimeno mai gli fu tolto il modo di potersene pigliar o poco o assai nel fiume. In questo mezzo Valentin Turco con 1500 cavalli et con molti carriagi di vettovaglie gionse poco discosto da Buda per dar soccorso al frate, contro il quale vi andò il Sigr. Pietro Pereni con 3-m delli suoi cavalli et posolo in fuga, gli fece lasciar quasi tutta la sua vettovaglia. Tolle in questo modo le aque a Buda, Rocandolph passò il fiume con tutta la sua artiglieria et essercito, et diede principio allo assedio. Quelli di dentro abbandonarono gli borghi et lui vi fece entrar 2-m fanti.

Questa cittate e situata in un colle piacevole di circuito di un picciol miglio, et e in forma longa si che rispetti alla larghezza sua, a chi volesse ridurla a forma quadrata farebbe più che dui quadri l'uno a presso l'altro, et quello che si ponesse sopra quella parte che guarda verso ponente venira a restar più picciolo assai che quello che fusse posto sopra quella verso levante dove gli e il castello. Et vicina al Danubio in un luoco dove che a caso quel fiume fa un poco di

giro, in modo che dalla parte di levante tocca con la muraglia la ripa del fiume, et dalla parte di ponente lascia di fare una piazza di terreno, nella qual sono alcune casuppe hedificate rusticanamente, piu presto che da borgo quanto da cittate. D' intorno da ogni canto gli sono monti alti et varii collini piacevoli, ma niuno monte la puo offendere, eccetto che quello chiamato il monte di San Gerardo che glie dalla parte di ponente, avenga che poco et da lontano dalla parte di levante ha la pianura spaciosa, et gli sono le rovine di Buda vechia lontana circa dui miglia, et vicino alle mura un borgo assai grande con una chiesa dedicata a San Michele, dalqual chiesa la porta della cittate, che é a quella parte, ha pigliato il nome et si dimanda porta di San Michele. Et quivi gli sono dui fianchi o belloardi in cadauno delli dui angoli all'Italiana, l'uno dall'altro poco díscosti, che facciono gagliardissima difesa. Dalla parte di levante vi e il castello quasi tutto hedificato in sasso, et molto piú alto che la cittate, le quale verso quella parte tutta si va sempre inalciando. E guarnito di grossa et buona muraglia, et con un couallier tondo in mezzo della curtine, o, noi dir fazzata de foravia merlati et cannonegiato alla franzese, che signoreggia tutta la campagna sino al monte detto di San Gerardo, il qual gli e lontano 800 passa in circa.

Dalli dui lati di detta cortina, anchor che non vi siano fianchi, vi sono cannoniere in la muraglia che lo defendono, fatte nel modo che noi quando insieme si ritrovassemo a Zara vedessemo esser fatto per defesa di quel famoso portone; non gli e fossa, ne altra sicurtá a chi volesse scenderlo con scale, se non il sasso scarpellato et fatto dritto, come si conviene ad un fondamento della grossa muraglia che sopra gli e fabricata; dalla cittate e diviso con una honesta fossa, ma non ha fianchi, cavallieri, ne muraglie che grande resistentia potesser fare. Dalla parte di tramontana, dove gli e la volta dal fiume, vi sono dui turrioni non del tutto fatti come si fano gli fianchi o belloardi in Italia ma, a quella similitudine, li quali acompagnati con una scala coperta dall' un canto, et dall' altro con una buona cortina di muraglia, si vano a bagnar nel Danubio, et son fatti si per signoregiamento

del fiume, come per commodità di quelli di dentro, quando vogliono andar all' acqua, per che in Buda come ho detto vi e una sola cisterna che ha buone aque da bere, nel castello. Il sinistro di questi dui turroni va a rispondere con uno delli doi belloardi verso il borgo di San Michele, ne altra difesa gli e alla cortina di quella muraglia. Dalla parte di mezzo-giorno il paese vicino e per la maggior parte pieno di colline piccole, con molti monti ma lontani. A canto la muraglia non vi solea esser fossa alcuna — ma il frate lo inverno passato fece lavorarvi con diligentia, et non solo fece fare una fossa molto larga, ma buttando il terreno di foravia fece far una contrafossa di sorte, che senza cavalieri la muraglia non potea esser battuta vicino a fondamenti et al terreno si come avanti si potea. In mezzo di detta muraglia vicino al fine di detto castello vi e un bastione tondo fatto alla Italiana con honesto disegno, si che incontrandosi con uno delli doi pontoni dalla parte del borgo di San Michele, viene a deffender la cortina assai sufficientemente. A canto al castello qual e nel passo alto come ho detto, vi e un giardino tutto posto in quella pianura che gli e vicina et tutto circondato di muraglia, dove il Re Giovanni per una scala di pietra, che scende dalle mura di detto castello, solea venire a recreatione, et quivi il frate havea fatto far un terrapieno, et posta una buona guarda di archibuscieri con alcuni pezzi di artiglieria. Da tutte le parti di detta cittate che erano deboli, gli e fatto un terrapieno honesto et ben fondato, opera tutta di uno inzegnero Bolognese, chiamato Dominico, qual solea essere a servicii del Re di Romani, et per non esser intertenuto con provisione sufficienti, ne pagato di quella che l'havea quando gli occorreva il bisogno gia pochi anni si era accostato al Re Giovanni, dal quale era stato benissimo veduto et acarecciato. Io non ho gia veduta Buda, per che come sapete non vi son stato molto vicino, et non ho potuto andar a vederla, ma ho ben veduti molti disegni, et havute molte veridiche informazioni da molti soldati et gentil homeni che l'han veduta per bocca, de quali vi ho voluto far questo discorso.

Gionta adonque la risposta a Rocandolph dal Re con ordine della batteria che si dovea far, a detta

cittate, il 13-o giorno di Maggio gli fece piantar l'artiglieria dalle parte di mezzo giorno sopra una collina che venia ad esser eguale al colle di Buda, et il giorno sequente gli fece dir una messa in mezzo et far orationi, pregando Iddio che per beneficio universale de Christiani, et per conservatione della fede sua gli concedesse vittoria. Erano XXIX. cannoni doppi, 4 mezzi cannoni, et sei falconi, divisi in tre parti, l'una dall' altra poco discosta et furono scarricati nel principio tutti ad un tratto; il che fece un rumore et tonitruó di tal sorte che tremó la terra sotto i piedi et si vide molto grande nell' aqua del fiume vicino. Quelli di entro rimasero attoniti et confusi, et cominciavano a dubitar de casi suoi, et voltandosi l'uno contra l'altro quasi consigliarsi di aprir le porte et rendersi; ma il frate solo stava immobile et ostinato, et mostrando con il riso non se ne curare, eshortava gli altri a far il medesimo. Continuó la batteria Rocandolph tutto quel giorno con due, quattro, sei, et alcuna volta diece connonate ad un tratto sì, che fece una grandissima rovina nella muraglia, et avanti che finisse il giornó gettó a terra una gran parte della muraglia del belloardo vicino a castello fino quasi alle fondamenta, qual per esser nova, non si puese contra tanto impeto mantenere, et se all' hora da quella et delle alter parte dove havea battuto havebbe dato^olo assalto, io ho inteso da molti che erano nella cittate, et da tutti quelli che sono stati nel campo con quali ho potuto ragionare, che otteneva lo intento suo, perche gli suoi soldati in questo principio cosi gagliardo haveano fatto un cor di leone, et quelli di dentro si erano consternati, et gia si vedea che tutte le genti inutile con le robbe loro si riduceano nel castello, et non haveano fatta provisione che bastasse ne di fianchi, ne di ripari, o altri propugnandi o defese che in simil casi si sogliono usare. Ma sopragionta la notte et cessando lui di bombardare, ricuperarono l'animo, et comminciarono con terreno, legnami et fianche ripararsi dove vedeano che gli inimici suoi haveano principiato farsi la porta. Et deli indietro continuorono non solo la notte ripararsi dove che il giorno gli venia rovinata la muraglia, ma presero anco tanto ordine che il giorno medesimo per mettersi compitamente in

sicurta senza timore delli colpi d'artiglieria, lavoravano alli ripari non curando alcuna volta vedere a cader morto questo et quello, mentre che troppo audacemente versava nell' officio suo.

Et se vi si erano de inconstanti, gli constringeano le moglie le figliole et figlioli suoi, che vedeano con tutta la sua robba esser ridotti a posta fatta nel castello et tenuti dal frate come per pegno della fede loro. Nel tempo di questa batteria il Sigr. Pietro Pereni andó sopra il monte di San Gerardo, et sempre tenne tirato con alcuni pezzi di artiglieria nel castello per tutto dove vedea comparer alcuno, et amazzó molti soldati et persone da conto, et alcune donzelle della regina. Quelli dell' armata anchora loro non cessavano bombardare avenga che non poco frutto, ma da ogni caso gli assediati si defendeano, et talmente erano infiammati gli animi dell' una et l'altra parte, che non fú mai sentita la piú crudel guerra, quanti erano presi da l'uno et l'altro canto subito erano decapitati, o, fatti morire con morte crudeli.

Erano per difesa della cittate solo 2200 frá soldati, giudei et cittadini che haveano tolto soldo dal frate, et non gli manchava vettovaglia di sorte alcuna ad honesto precio, se non che pativano un poco di carne, et ne mangiavano di quella di cavallo, della quale in pochi giorni cominciorono haverne carestia. Di munitioni, fuochi artificciati et artiglierie erano bonissimo ad ordine. Passarono XII giorni in questo modo, essendo dalla mattina all' alba sino alla oscura notte battuta la cittate da quelli di fora, et difesa et riparata da quelli di dentro tutta la notte, et molte volte anco il giorno. Ne in questo tempo il Generale del Re andó o mandó mai alcuno sotto le mure per ricognoscere la sua batteria et informarsi come si governassero lo notte le guardie delli assediati, perche dicono che vicino alla mura presso il castello vi era il giardino terra pienato con 150 alchibussieri et alcuni pezzi di artiglieria, come di sopra vi ho detto, con quali era tenuto difesa per fianco tutta quella poste che era stata battuta, di maniere che niuno potea comparere. Oltre di ciò era una oscurità di luna grandissima, et e da credere, che detti archibussieri tennesero sempre con qualche sentinella solto guardata tutta la contrafossa, accio che alcuno non si potesse accostare.

Vedendosi in questo modo impedito Rocandolph, messe all' ordine una notte 500 fanti tutti armati, et diede carico ad un banderato delle genti del Contado di Tirol uomo animoso et gagliardo, chegli conducesse sotto il detto giardino et tentasse di entrarvi dentro scacciati fora o amazzati gli detti Archibusieri, et lo adverti che di due parte che vi erano, una era difesa di alcuni pezzi di artiglieria posti sopra la scala del castello, che a drittura gli veniva incontro di modo che difficil cosa gli sarebbe stata ad entrarvi, et con minor pericolo potrebbe entrar per l'altra. Il banderato accettato il carico, et andandovi prontamente gionse sotto il giardino che da quelli di dentro non fu quasi veduto ne sentito, et ritrovata a caso la porta, che era all' incontro della scala aperta, non gli parve più tempo di ritardare et si cacciò dentro con quattro delli suoi primi, ma non forono così presto entrati che del castello gli furono scarricate adosso l'artiglierie; gli altri che venivano dietro se ben presero al primo tratto la sua guida, non perdettero però l'animo et seguitorono la sua impresa, di modo che tutti entravano et fecero tall' impeto nelli archibusieri predetti, che appena diece di loro ne scaporono. Dapoi avanti che si facesse giorno si fecero gli suoi ripari di terreno sì che quasi vi poteano star sicuramente. Intendo che se fosse venuto sufficiente soccorso di quelli della cittate, non solo detti 500 fanti non haverebbono prese il giardino, ma con fatica sarebbono ritornati in dietro. In loro salute fu che quando si senti nella terra gridar all' arme, ognuno corse alla muraglia pensando che all' hora gli fusse dato lo assalto generale. Ma della presa di questo giardino et anco delli borghi, come de sopra s'è detto, non vedo io che se ne havesse egual utile al danno : perche per esser tutti questi luochi molto vicini alla muraglia della cittate non solo il giorno ma anco la notte quasi di continuo si scaramuzzava con quelli di dentro, quali con muscheti et archibusi con poco suo pericolo et minor danno amazzavano molti soldati di quelli di fori, et almeno due volte uscirono fuori della terra di notte all' improvviso, et ritrovando gli Thedeschi pieni di vino a dormire ne amazzarono tanti che minor mal sarebbe stato che non vi fussero mai entrati.

Usava Rocandolph una diligentia grandissima volendo ogni hora ritrovarsi in ogni luoco per veder con l'occhio le cose ordinate da lui passar secondo il suo volere, et la notte visitava le guardie et sentinelle dell' esercito, et doppo preso il giardino andava sotto la muraglia con quatro o sei de suoi gentil homeni per riconoscher la sua batteria, et veder in che modo si governavano quelli di dentro a far le sue guardie, et faceva (per dirlo brevemente) della persona sua una fatica tanto grande che era una meraviglia a vederlo. Ma due grandissime difficultati havea: che non era temuto, et per consequente ne anco ubidito come si conveniva, et ogni volta che volea far cosa alcuna contra quelli della terra et in scaramuzza o assalto, o in cose tali adoperar le sue genti, era astretto almeno un giorno avanti a far bandire che non si bevesse nel campo, di modo che gli assediati si accorgeano sempre quando doveano aspettar gli inimici. Di questo advertito il frate, et vendendó contra di lui esser fatta una batteria cosi gagliarda con poco suo pericolo fino all' hora, gli mandó dire, per quanto intendo che lo pregava; che tanto impeto et diligentia non attendesse alla espugnatione, per che nel castello vi era una porca gravida che portava pericolo non poter parturir vivi gli suoi figlioli, et il giorno sequente fece attaccar impicato fuori delle mura un Thedesco preso in una scaramuzza, con un porco apresso. Nondimeno quantonque facesse tali dimostrationi di non temere non cessava con tutti quelli mezzi che gli erano possibili solcitare gli Turchi vicini a venirli a dar soccorso, et con letre al Turco facendo il pericolo molto maggior di quel che l'era, con effetto lo instava venire in persona, et tanto opero che il Turco anchor ch'el si fusse molestato dal Sophi, deliberó di compiacerlo, et avanti ch'el si movesse da Costantinapoli mandó il Beglierbeg della grecia, et Mehemet Bassa in Sophia con 2 m. Janizzari et con molta cavalleria, et fece metter in armi tutta la Bossina.

Il Re di Romani anchora lui per mezzo del Laschi et altri noncii suoi, e dal Sigr. Pietro Pereni mandati a Constantinapoli facea ogni suo potere per accordarsi con il Turco, et havere il Regno di Hungaria, non curandosi di farsi tributario di un Principe infendele. Ma fu vana ogni sua fatica, anzi per

haver protestato il detto Laschi già molti giorni avanti che Buda fosse assediato, che il suo Re si faccia con l'armi poi che non potea con lo accordo patrone del Regno di Hongaria, che di ragion gli spettava, fu in grandissimo pericolo di esser con suo grandissimo danno offeso, perche vi fu opinione di alcuno degli Bassa per punirlo di queste parole che gli erano parse troppo superbo, di fargli tagliar il naso; il che il Sigr. non volse permettere, ne consentire, ma in questo tempo non gli diede risposta alcuna, et quasi non lo volse udire, di maniere che intendendo il Re di sopradetto per suoi esploratori le preparationi che se faceano in Bossina, et altri luochi Turcheschi, se ne andò in Moravia per fare una nova provisione di gente. Alche si aggiungea un' altro rispetto, che nell' essercito suo et armatara cominciavano a morir molti soldati da flussi febre acute et simile infirmitati. Et quivi fatta una dieta quella provincia gli promesse di fare ad ogni sua richiesta 12 m. fanti, et 2 m. cavalli armati da tenerne parte per guardia al paese, et parte mandarne in Hongaria. Gli Slesiti diedono 30 m. fiorini a sua Mta. et promessero mettere anchora loro in armi non minor numero di genti che li Moravi per sicurtà del suo paese alla venuta del Turco. Ma torniamo alla batteria.

Rocandolph subito preso il giardino vi pose dentro mille fanti, et ritornò il giorno seguente con grandissimo impeto a batter la cittate da tutti le parti che dal principio l'havea battuto, et havendo continuato in questo modo dui giorni non devenia anchor ad assalto alcuno, se non che fece un tentativo di prender il belloardo vicino al castello, il quale quantunque fusse mezzo rovinato, fiancheggiava benissimo buona parte della muraglia battuta; et vi mandò una notte 200 del contado di Tirol per la maggior parte Italiani, liquali furono ribattuti et amazzati quasi tutti, et quelli che scapparono referivano haver trovati ripari grosissimi di terreno con le sue fosse et fianchi sì che affermavano esser impossibile a comparire; onde lui cominciò una nuova batteria alla parte del castello verso l' acqua, et vi atese il modo che in diece giorni o poco meno, havendo principiato a batter della merlatura et non alli fondamenti, si fece una larga porta. Quelli di dentro volendo per difese loro far doi fianchi dall' una et l' altra

parte della batteria, quasi non se ne accorgendo posero il terreno che toccava la muraglia, la quale essendo vecchia et non potendo sopportar il peso, si rovinò da una parte circa 25 passi fino eguale alli fondamenti, il che facea per lo assalto una facilità grandissima.

Il prudente Capitano, o vero perche chiamò consulto, come alcuni dicono, havea scritto al Re dimandando ordine in che modo si dovea reggere, et aspettava risposta, ritardò tre giorni accanti ch'el devenisse a dare assalto alla cittade, senza far batteria che fusse di momento nel qual tempo, ognuno puo pensare se quelli ebbero modo di ripararsi.

Erano in Buda sette cittadini, gli nomi delli quali sono questi: Pietro Palczan giudice minore della cittade, qual era capo di 500. huomeni, Gregorio et Thomaso Bornemizza, Thomaso Drayling, Pietro Berchzi, Benedetto et Franeesco Báchzi, quali erano deputati alla guardia di tutte le porte, et sempre fino da principio erano stati di opinione di rendersi al Re di Romani, non si fidando della protettione de Turchi, ma vinti dalla fatione contraria et non havendo voto nelli consigli, non haveano havuto ardire di lasciarsi intender, ne di far moto alcuno.

Ma dubitandosi che alla venuta delli Turchi il frate gli desse Buda, mandarono una notte un servitor suo a Rocandolph et il Sigr. Pietro Perení, dimandandogli salvo condotto per uno di loro, che gli volea venir a parlare di cosa di somma importantia, advertendoli, che si risolvessero presto, et gli rimandassero il servitor quella istessa notte, per che ritardando il disegno loro sarebbe rovinato et portarebbono pericolo della vita. Di questi non furono tardi gli doi già deti generali a compiacerli, et scritto il salvocondotto, lo diedero al servitor predetto, alquale se ben havea advertito Rocandolph, che nel venir a lui, le guardie dell' esercito suo lo haveano preso et con grandissime percosse stracciandoli anco tutti gli panni, menatolo al suo paviglione come s'el fusse persona di mal affare, et che pero el dovesse metter tal ordine, che nel suo ritorno non gli fusse dato impedimento o fatta ingiuria alcuna, non dimeno ritornando per entrare alli suoi patroni fu preso dalle guardie, et tutto carrico di bastonate con gli panni stracciati rimenato al paviglione dove gli

era stato dato il salvocondotto, in modo tale, che passo tutta quella notte, il giorno seguente et anco mezza l'altra notte avanti che detto servitore potesse ritornare alli patroni suoi. Tandem verso l'alba entrato in Buda et ricevuto da loro, gli portò la risposta con il salvocondotto che desideravano. Il Frate in questo mezzo fù avisato che era sta mandato un huomo fuori della terra et doppoi adnesso dentro occultamente, et cominciò a far inquisitione per saper che huomo era, et da chi era stato mandato, riputando esser tradito, et volendone far severa animadversione, di modo che il Giudice vedendosi in grandissimo pericolo di esser scoperto et non sapendo che fare, per ultimo et disperato rimedio lo andò ritrovar nel castello et gli disse, con modestia dolendosi che havendo lui piu volte con licientia della Regina et suo Consiglio per beneficio publico mandati suoi esploratori fuori di Buda, et ultimamente uno per intender se era vero il soccorso che dovea venir alle genti di fora, fusse fatta tanta inquisitione per castigar coloro che lo haveano adnesso dentro la terra, et gli soggiunse haver inteso alcuni particolari, che di consiglio de suoi complici, per dar alle cose che dicea piu colore di verita, havea deliberato di dirgli, — et con questa arte non solo si liberò da ogni timore, ma fece che il Frate iscusandosi di haver fatta questa inquisitione a buonfine non passò più avanti et si tacque. Passò in questo travaglio tutto il giorno et anco la notte seguente dopo che il giudice hebbe il salvocondotto, che non fu possibile di far cosa alcuna. La mattina quasi un' hora avanti il levar del sole quando gli congiurati si preparavano di uscir fuori et andar nel campo per ridur a fine gli Consigli et deliberation loro, Rocandolph havendo cessato tre giorni, cominciò di novo a batter la cittate con il maggior impeto che mai facesse, et continuò tutto il giorno fino alla notte di modo, che essendo dapoì il Giudice et gli compagni suoi astretti andar a lavori alli ripari, non potero ne anco la notte seguente dar essecutione a quanto haveano deliberato. Che più?

Fece il provido Capitanio quella sera istessa piantare le scale alla muraglia, et havendole lasciate tutta la notte, la mattina avanti che fusse giorno fece dar lo assalto da tre

parti, et non ritrovando le scale, che da quelli di dentro gli erano state tolte, et tutti fino le donne con sassi et aqua calde valorosamente si difendeano, essendo forciato anchor il giudice con tutti gli suoi far il medesimo, fu ribattuto con perdita di 800 delli suoi molti feriti. Entrarono di 2500 fanti Alemani et mille Hungari che furono mandati a questo assalto, da una parte un capitano delle fanterie Hongare et da un'altra un collonello dalle Alemane con circa 25 delli suoi percadanno, ma non furono se non da alcuni delli Hongari, et tardamente seguitatisi, che a pena con la vita ritornarono fuori, scacciati et spinti da quelli di dentro. Sono di quelli che dicono, che non morì tanta gente, et chi dice più chi dice meno, di modo, che difficilmente si può conoscer la verità. Siate certo che all' hora fra quelli di dentro molti, de quali anchor titubavano nella fede data alli protettori dello infante, quando cognobbero doppo sì lunga battaglia con tanto danno delli inimici suoi haversi mantenuto, si confortavano l' uno con l' altro, sperando non poter esser più vinti, et facendo ferma conclusione: che se fussero Tedeschi in Buda non sarebbono atti a difendersi dá Turchi, quando mettessero le lor forze insieme, sì come sogliono fare quando gli va il Sigr. in persona. Il giudice et gli compagni suoi soli taceano, et non mutando il proposito loro, solo con segni esteriori dimostrandosi alegri si guardavano di non cader in suspicione ad alcuno delli altri, per poter ridur a fine quel, che già si haveano fisso nell' animo di voler fare. Doppo perduto questo assalto et continuando Rocandolph lo assedio, et havendo già cominciato far alcune mine, il Giudice ritrovatosi con gli compagni suoi, di commune lor consenso mandò una notte Gregorio Bornamizza nel campo Alemano, il quale, poco giovardoli il salvocondotto dalle guardie sì come fu fatto anco al servitore suo fu preso et percosse con asper bastonate, con gli vestimenti tutti stracciati mezzo ignudo fu menato al paviglione del Generale, da quale essendo a pena conosciuto, perche con grande fatica si havea conservato il salvocondotto nel seno, et lo mostro mezzo stracciato sì che gli sigilli apena si conosceano. Gli espose l' ordine delli compagni suoi, offerendosi poi che tutte le porte erano commesse alla custodia loro, di fargli aprir

quella di San Michete, et che però volendo egli accettar la loro offerta, el fusse contento far entrar nella chiesa del borgo che gli e vicina 400 hongari armati, et 600 Tedeschi archibusieri, et ascondere quatro bandiere di fanti nelle altre case rovinate del borgo. Oltre di ciò per dar occasione a quelli della terra di attender ad altro, et facilitarli più a ridur la impresa al fine desiderato, gli piacesse ordinar che con tutto il resto delle sue genti si dovesse dar un assalto al castello, che e dall' altro capo della cittate, qual, subito che fusse principiato, .li promesse di far aprir la porta et guidar tutti gli soldati detti di sopra fino dove a proposito fusse giudicato. Aggiogendoli non per altra causa di mandar gli Hongari se non per che essendo loro praticchi delle strade nella cittate, et havendo il parlar et l' habito simile a quello delli soldati seguazzi del frate, si potrebbero meglio introdur dove gli fusse piaciuto. Rocandolph poiche hebbe intese queste parole, rispose al Bornemizza (per quanto egli medesimo me ha piu volte affirmato) dimandandogli con instantia se questo inteso si potrebbe far il giorno seguente, et dicendo lui che non, gli aggiunse dubitarsi che questo non fusse un tradimento. Ma quantonque il detto Bornamizza gli rispondesse non esser tradittore, et forciandosi con molte ragioni di dimostrare che cio che facea, facea per puro desiderio di giovar alla Christianita et al Re di Romani, del quale affermava esser stato sempre affettionatissimo et partialissimo, chiamasse per testimoni della fede sua il Sigr. Pietro Pereni et tutti gli baroni Hongari che erano nell' essercito, supplicandoli, chel fusse contento a volerli parlare; non di meno non solo non ottene lo intento suo di far ch' el parlasse con detti Signori, ma non vió mai del capo a quel buon vecchio, non dicó la suspicione, ma la ferma credenza ch' egli lo dovesse tradire. Al fine doppo che Rocandolph stette alquanto sopra dise, gli rispose: non voler mandar in la chiesa gente Hongaresche ma fantarie Alemane, et lui contentandosi, lo prego che almeno mandasse huomini valorosi, acció che in ogni caso facessero il debito loro. Non volse mai il prudentissimo Capitanio questo sopra tanto importante occasione comunicar il suo pensiero, ne consigliarsi con alcuna persona da conto, che molte ne havea nel

campo degne di esser udite in simil casi (lascio che altri giudichano, che mosso da vano ambitione desiderasse per se solo l'honor di questa cosa, io non voglio parer presumtuoso), ma chiamato suo figlio Monsignor di Conte capo delli alabardieri dell' Imperatore, che all' hora si ritrovava apresso di lui, gli diede una bandiera con una croce rossa in campo bianco et gli consigno 500 fanti Alamani delli piu tristi che fussero nell' essercito et tutti disarmati. Dappoi fece dar l' armi secretamente nel campo et ordinó che si dovesse dar lo assalto al castello, et mandato suo figliolo in la chiesa, menó seco 4 bandiere di lantzchenechs et si ascose in alcune case rovinaté nel borgo, dicendo avanti che con queste genti li ponesse in camino in presentia di tutti gli principal Capi dello esercito che erano rienuti nel suo paviglione, et delli soldati posti all' ordine, di mandar con il figliolo et menar seco, con voce tale, che fu sentito ad ognuno, queste formal parole : »Io ho un tratato di una porta di Buda, ma mi dubito di doppio tradimento« di modo che in luoco di dar animo in tal caso alli suoi, gli messe tutti in terrore et poca speranza, et piu che gli altri suo figliolo, giovane delicato et gli 500 fanti, che doveano esser gli primi et si vedeano tutti disarmati. Lo seguitavano oltre le dette genti poste nella chiesa et borgo in una squadra da per se IV cavallieri della corte dell' Imperator, quali gia molti giurni erano venuti nell' essercito con molti servitori armati et bene in ordine, solo per ritrovarsi allo assalto che fu dato a detta cittate, nel quale si come haveano desiderato et fatto ogni loro potere per dimostrar nel primo squadrone il suo valore, et non furono lasciati andarvi per non gli poner a rischio della vita; cosi anco all' hora vedendo questa occasione per loro rato honorevole, morivano da dolore non essergli primi che fussero mandati avanti, et quasi che molti di loro contra l'ordine havuto et contra il voler del figliolo di Rocandolph corsero alla porta insieme con lui, ma furono forciati anchor che con molta fatica, ritornar indietro.

Lo assalto al castello, secondo l'ordine posto fu principiato circa alla mezza notte, et il giudice et gli suoi compagni vedendo tutti quelli di dentro correr a quella volta per quella porta che promessero aprire, menarono dentro la cittate quasi

tutti quelli fanti che ritrovarono nella chiesa, qualique entrarono fino in la piazza se ben erano tutti tremebodi et pieni di terrore, ma essendo all' hora cessato lo assalto, quale per l' ordine dato dovea durar fino al giorno, et non vedendo detti fanti bandiera alcuna (per quanto me hanno detto molti che si ritrovornò in fatto) per che Monsignor di Conte era restato fuori di Buda, tutti attoniti et spaventati si messero in fuga, et ritornarono per dove erano entrati. Alcuni dicono, et cosi fu publicato per la corte del Re di Romani, che non entrarano più che XXX fanti mandati a posta fatta da Rocondolph avanti gli altri, et che per haver loro veduto nell' entrare alcuni huomini che passavano correndo per la piazza con zapponi in spalla, quali a loro parvero che fussero arme di hasta, et essendo cascato a dosso di uno delli primi un sasso di una torre vecchia et rovinata da l' artiglieria, si pensorono di esser traditi, considerando massime alle parole udite di bocca del loro Generale. Questo posso affermare che entrando dentro le fanterie, il Bornemizza ritornò a Racandolph con alcuni Tedeschi, et gli disse: che entravano sicuramente, et che lui con tutto il resto delle genti sue seguitasse l' impresa. Oltra di ciò che ritornando in dietro quelli fanti chi già erano entrati, et doppo si haveano da lor medesimi posti in fuga, il giudice et tutti gli compagni suoi li tiravano per gli brazzi et per gli panni, et gli esshortavano a non fugire; ma no fu mai possibile di farli fermare, et Rocondolph vedendo il tumulto, non hebbe ardir muoversi per la suspicione che gia fino dal principio senza causa ragionevole si havea posta in capo, di modo che quelli di dentro correndo al romore doppo fugiti gli Tedeschi in questo modo, contra quali il giudice medesimo con gli compagni suoi haveano voltate l' armi per non si scoprire fecero chiuder la porta, qual era stata tenuta aperta per spacio di una buon hora. Il Bornemizza sene fugi subito nel campo, et gli altri poco avanti che si facesse giorno, aperta la porta a suo bel piacere, con quelli solo panni et denari che si ritrovarono avere, lassate le moglie, gli figlioli et le faculta sue, di che molti di loro erano benissimo acomodati in mano del frate, se ne vennero medesimamente nel campo, et con amarissime lachrime piangendo la disgratia loro si presentarono a Rocondolph, il quale come

huomo disperato et fuori di senzo, stava dolendosi di se medesimo et accusando la pertinacia sua in non haver voluto creder una cosa vera. Il frate conosiuto il tradimento fatto gli, comandò che fusser posti in prigione tutti gli figlioli et moglie di quelli cherano fugiti, et nella piazza di Buda fece squartare Francesco Bachzi, qual non havea potuto fugire perche essendo stato sempre sospetto di inconstantia, al primo tratto gli fo dato delle mani adosso. Gli altri assediati essultavano, et havendo preso audacia grandissima dalli prosperi successi loro, et vedendo gli Tedeschi inviliti per gli contrarii, uscitero fuori due volte della cittate et con preda et occisione non picciola de suoi nemici ritornarono dentro alegri. Non sapeano i poverini che cosi fa il piu delle volte la fortuna con quelli che pazzamente si lassano indur alle vanita et mali consigli, come loro — ma quando poi gli ha inalciati fino alla somita delli suoi disegni, gli lascia cader con tanto maggior crollo. O pazzi! che vi pensate voi per tante vittorie al fine restar vincitori? et volere credere che confidandovi nella protettione di nostri inimici conseguirete il votivo fine? et restarete sudditi di un infante di dui anni? dico infante governato da un frate, che già lo conoscete villano, et lo havete provato ingiusto espillatore della robba et sangue vostro? Infante difeso da Turchi, il principal precetto della legge de quali e, di sottomettere gli Christiani con aperta guerra et con astuti assassinamenti et prodizioni. Non ho potuto pretermettere questa exclamatione anchorche io conoschi passar il termine che me si conviene, mosso da puro effetto Christiano, et non da passione alcuna.

Quel che doppo queste cose succiedesse, si di Buda come dell' essercito Regio et di tutto il resto, mi riserva a scriverlo et mandarvelo un altra volta con maggior commodita. Ho voluto che questo vi basti per hora, et vi piaccia di contentarvene, et riputar che non sia stato poco ad un parmio, per il grado, per la natione et altri rispetti haver inteso qualche vi ho scritto, et cavattolo di bocca di gente che non ha molto inclinato l'annimo, se molto si conferma con il sangue Italiano. In Lintz, il primo giorno di Settembre. 1541.

III.

OKMÁNY KALÁSZOK.

KÖZLI

KNAUZ NÁNDOR,

M. AKAD. R. TAG.

Okmány kalászkok.

Wenzel Gusztáv a Tört. Tár II. köt. 170. lapján felszólítja az okiratokkal bírókat ezek kiadására. Ennek és Toldy Ferencz hozzám intézett b. levelének folytán elhatároztam magam a kézírataim közt levő legrégibb, a XIV. században kelt okiratok közlésére. — E régi szokásokat elétűntetési — továbbá jogi — de leginkább helyrajzi szempontból fontos okiratokat, az illető helyeken feljegyzendő kevés kivétellel, az eredetiekből másoltam a lehető legnagyobb hűséggel, megtartva helyesírási különbségeiket is. — Látható ez okiratokból, egyéb nevezetességeiket nem is említve, mily tősgyökeres magyarságú s mily tárgyjellemző nevezettel tudták őseink legkisebb helyeiket is elnevezni. És csak is, ha az ily tartalmú s még elrejtett okiratok mind napvilágot látnának, állna elő a lehetőség, hazánk régi korának térképét s földleírását kidolgozhatni. — — Nagyobb részt a Kondé-család levéltárából vették ez okiratok; azért könnyebb érthetőség végett előrebocsátom, hogy e család ez okiratokban *Fekete* (Niger) vagy *Szomor* (Zumur) néven fordul elő, és csak Hunyadi Mátyás óta bír Kondé nevezettel. E család levéltárából már több okirat közöltetett Fejér Códex-ében, melyekre az illető helyeken nem mulasztom el figyelmeztetni a t. olvasókat; de nagyobb részek még várja a megjelenhetést.

I.

1300. aug. 1.(hétfőn). Miklós, Lőrincz, Szomor, Mihály és Pál, Jakab fia, osztozkodnak a szabadosok, szolganók és jószágukon a hanti káptalan előtt.

Nos Capitulum ecclesie Hantensis memorie commendantes significamus tenore presencium vniuersis, quod constitutis coram nobis personaliter Magistro *Nicolao*, magistro *Laurencio*, magistro *Zumur*, magistro *Michaeli*, et magistro *Paulo* filijs magistri. *Jacobi*, confessi sunt, quod divisio inter se, tam in libertinis, tam in ancillis, tam eciam in possessionibus per arbitrium et ordinationem Comitis *Keme* filij *Zothmoz*, qui per petitionem ipsorum per magrum. Stephanum missus fuerat, magri *Michaelis*, filij magri *Michaelis* fratris ipsorum Comitis *Michaelis Sydou* dicti. *Andree* et *Martini* filiorum *Chepani* de generatione sua, Comitis *Petri* filij *Tiburcij* de *Nema*, et *Nicolai cernobi* de *Buun* — — diuisionis ipsorum talis concorditer et pacifice extitisset et fuisset, quod primo et principaliter magro. *Zumur* sorte mittendo cessissent sex curie in *Rada* a sessione patris ipsorum incipiens cum terra desola — — — est inter magrum. *Michaeli* et filios *Chepani*, *Andree* et *Martini* usque ad meatum aque, que separat inter magrum. *Laurencium* antedictum; de seruis autem libertinis, et ancillis eidem magro. *Zumur* cessissent et — issent *Ancilla* cum duobus filijs suis et duabus filiabus suis *Rusinch* cum maiori filia sua et unus libertinus, paulus scilicet filius *Ereu*. De possessionibus autem ipsorum ipsi magro. *Zumur* cum tribus fratribus suis, *Laurencio* videlicet, *Michaeli* et paulo cessissent *Sunu*, *Arpa*, et *Buun* et terram populorum *Waraskat*, fratri paulo (e két szó csak gyanítólag) castrum vero ipsorum *Cheznus* uocatum cum terra ad ipsum Castrum spectanti comuniter possident, et — — — totam terram *Rada* cum omnibus vtilitatibus suis et pertinencijs vniuersis, pro usu suo haberent iobagio — — prout dinoscuntur habere ab antiquo: vt igitur huius diuisionis series robur perpetue firmitatis obtineat, nec per quempiam ipsorum in irritum ualeat uel possit retractari, ad instanciam et petitionem ipsorum —

ipsi magro. Zumur Presentes patentes litteras nostras duximus confirmandas. Datum in octauis S. Jacobi Apost. anno Dom. MCCC.

E kevésbé ismeretes káptalannak (l. róla Jerneyt Tört. Tár II. k. 57. l.) ezen levele ismét egy új adatot nyújt a nálunk szokásban volt »szolgasági viszonyokra. (l. Wenzel u. o. 185. l.) Eredetije a *Kondé-család-nál* őriztetik. Egy ugyan e levéltárban található s szintén 1300-ban kelt okirat olvasható Fejér Cod. Dipl. 7. k. 2. v. 256. l. e czím alatt: »Capitulum Poson. M. Petro populos de villa udvarnok terram Zolgageur cessisse testatur.«

II.

1303. máj. 4. (szombaton). Egyezkedés a pozsonyi káptalan előtt a királytól Szolgagyőrrel megajándékozott Olgyai Péter s Udvarnok képviselői közt.

Nos Capitulum ecclesie Poson. memorie commendantes significamus quibus expedit vniuersis, Quod magr. *Petrus filius farkasij Ongija* ab vna parte et *Belen ders filius Peech*, ac *Paulus filius Teek* pro se et pro tota uilla *vduornok* ab altera, confessi sunt uiua uoce, quod cum dominus Rex quamdam terram *Zulgageuri* uocatam predicto magro. Petro contulerit ex gracia speciali, *Benedictus* tunc *Comes vduornicorum*, *Andreas filius Chugud*, *husvet de leeg* et *Saul filius Puchur* uidissent in litteris *Lorandi Palatini*, quod ipsa terra *Zulgageur* contineat uiginti duo iugera et dimidium iugeri arabilia, et quindecim iugera suffocata per aquas, feneta ad quatuor falcastra et vnum locum piscine, qui uulgo *Veizhel* uocatur, incipiens a terra uadit usque ad *Vezeken* et paulo superius ijdem populi de *vduornuk* habeant locum pro veyzhel, et sic sit ordinatum inter partes, quod ipsi populi de *vduornuk* ibi non possint construere laqueum piscium, qui uulgo zege uel veizhel uocatur, sed supra illum locum habent et alium locum pro veizhel ibi et supra illum locum possunt construere laqueos piscium, qui uulgo zege uel veizhel uocatur. Hoc adiecto, quod de illo loco ad laqueum magri. Petri supradictum ijdem populi ullo unquam tempore descendere presumant, nec idem magr. Petrus e conuerso supra suam

metam ascendere possit, *nisi quantum cum securi possit semel iactare*. Hiis itaque compositis et ordinatis, obligauerunt se partes, quod magr. Petrus dictam terram cum suis utilitatibus predictis perpetue possideat pacifice et quiete et quod de cetero idem magr. Petrus, uel filius eius, aut comes farkasius ratione terre, uel alicuius possessionis predictos populos de vduornuk nullo modo possit perturbare, et e conuerso populi de vduornuk ratione terre uel possessionis magrum. Petrum aut suos successores nullo modo possint molestare. Huic autem ordinacioni quecunque pars contrariaretur, ante litis ingressum aduerse parti decem marcas soluere teneantur. Datum secundo die inuencionis s. crucis. A. d. MCCCIII.

Eredetije a *Kondé-családnál*. — Az itt említett Loránd nádor levelét alább látandjuk. — Ezen s a következő oklevelek tanúsítják, mily nagy súlyt fektettek őseink a halászatra. — Hogy a kiszabott határon túl még egy *szekerczedobásnyit* engedtek, az jószívűségeikről, de semmi esetre sem *mértani jártasságukról*, bizonyít. Egy ugyanez évről kelt s ugyan e család levéltárából vett okirat olvasható Fejér Cod. Dipl. 8. k. 1. v. 149. l. a pozsonyi káptalan átiratában.

III.

1317. február 2. (szerdán). Péter szentkereszti lelkész Csallóközben, végrendeletet tesz a pozsonyi káptalan előtt.

Nos Capitulum Ecclesie poson. Memorie commendamus Significantes quibus Expediit vniuersis presencium per tenorem, Quod accedens ad nostram presenciam discretus vir, *Petrus plebanus de sancta cruce de Chullockewz* protestatus est coram nobis publice et confessus, Quod cum ipse consideret, Quod nihil sit cercius morte et Incercius hora mortis, melius Existat tempus preuenire, quam a tempore preueniri, licet sanus sit, domino concedente, mente et corpore, volens vt vir prouidus certum habere pro Incerto et animo sollicito tempus preuenire, quam a tempore preueniri, *de licencia et permissione discreti et honesti viri domini Et prelati nostri, domini Alberti prepositi, ad quem cura Eorundem sacerdotum pertinere de Jure dinoscitur*, de bonis a deo sibi datis et concessis

tale fecit, constituit et ordinavit testamentum: Primo Curiam suam, quam habet In Vicinitate — *Marcholphi* et *Jacobi* filij *dyperti* ciuium posoniensium, cum omnibus suis Juribus post resolucionem sui corporis, *lucie* filie *Gregorij* fratris sui, karissime sorori sue et ab ipsa descendentibus dedisset, donasset et legasset pro refrigerio anime sue In filios filiorum perpetuo possidendam. Ita quod singulis annis cuicunque dicta Curia deuoluerctur sew cederet In posterum, quinque pensas denariorum Wiemensium In die sue deposicionis preposito et Capitulo pro peragendis suis Exequijs dare et soluere teneantur, Cuiquidem (igy) quarta pars cedet domino preposito si Intererit suis anniuersarijs et tres partes cedent dominis de Capitulo, si qui Ex ipsis fuerint presentes, absentibus vero nulla pars dari debeat, qui non Interfuerint celebrationis (igy) diei sue deposicionis. — Item duas vineas suas in Monte Posoniensi existentes similiter Eidem sorori sue dedit et legauit post suum obitum, et ab ipsa descendentibus perpetue possidendas, condicione huiusmodi interposita, Quod de vna Vinea singulis annis, ad quemcunque de mundo deuoluatur, fratribus Minoribus de Posonio singulas octo urnas vini perpetue teneantur dare et soluere, de secunda vero vinea similiter ad opus Ecclesie Sancte Crucis singulis annis perpetue, ad cuiusuis manus deuoluatur, singulas octo urnas vini dare teneantur, ita tamen, Quod si dicte vinee per tempestates, sew potencias penuriam paterentur et defectum, et Hoc euidenter posset probari, illis annis de huiusmodi censu sunt omnino libere et excepte. Ceterum si dictam sororem suam sine herede decedere contingat, Ex tunc Illis, qui proximiores sint sibi In linea consanguineitatis, dicta Curia et Vinee, condicione predicta firmiter obseruata, deuoluerentur perpetue possidende. Datum In festo purificationis gloriose. A. d. MCCCXVII.

Leirva a *pozsonyi káptalan* és prépost közt a XVI. század elején folyt pörnek hasonkorú irataiból. — Hol folytatólag ez jó elé e sorokra vonatkozólag: »In dorso prescriptarum litterarum de Manu ipsius domini prepositi Erant hec scripta. Ex hijs litteris Canonicorum Posoniensium antiquissimis apparet et probatur, Quod Cura *plebanorum et clericorum sub prepositura posoniensi* existencium a testato, vel ab Intestato deceder.

cium ad prepositum loci pertineat post dominum Reverendissimum (az esztergomi érseket érti). In quibus dicitur: de licencia et permissione discreti et honesti viri domini et prelati nostri domini alberti prepositi ad quem cura Eorundem sacerdotum pertinere de Jure dinoscitur.« Az itt említett *Albert* prépostot a Praeposit. et Praepositi S. Mart. Poson. 1855. e pozsonyi prépostok névsorozatában (33. l.) nem ismeri.

IV.

1322. april 18. (vasárnapon). A pozsonyi káptalan átírja Jakab gróf és primási tisztviseelőnek 1310-ben kelt levelét.

Nos Capitulum ecclesie Poson. Significamus vniuersis quibus expedit presencium per tenorem, Quod *Mykow* et *Laurencius* filij Jacobi, nobiles Jobagiones archiepiscatus sancte Strigoniensis Ecclesie de *Karcha*, ad nostram accedentes personaliter presenciam, litteras patentes Comitis Jacobi, Ciuis Poson., officialis domini venerabilis patris *Thome* archiepiscopi sancte Strigoniensis ecclesie memorate de Cholloukuz, nobis exhibuerunt petentes a nobis humili cum instancia, quod tenorem earundem nostris litteris inseri et nostro sigillo eas tuciore ad cautelam confirmare dignaremur, Quarum tenor talis est: *Nos Comes Jacobus* officialis venerabilis patris domini *Thome*, miseracione diuina archiepiscopi Strigoniensis, locique eiusdem Comitis perpetui, memorie commendantes significamus, quibus expedit, vniuersis, quod constitutus personaliter coram nobis *ylie* filius Budow de *karcha* est confessus viua voce, quod ipse quatuor Jugera terrarum arabilium de terris suis hereditarijs, que quidem Jugera ad terram eorundem Laurencij et Mijkow certis metis de nouo erectis, vt ydem ylia retulit nobis, in suis finibus sunt applicata et adiuncta, *Mykow* et *Laurencio* filijs Jacobi de eodem pro tribus marcis denariorum Wyennensium plene ab eisdem receptis dedisset, vendidisset et tradidisset in filios filiorum possidenda, habenda et tenenda. Datum sabbato proximo ante dominicam, qua Cantatur: Cantate A. d. MCCCX. Nos igitur petitiones dictorum *Mykow* et *Laurencij* considerantes esse iustas, litteras predicti Comitis Jacobi, officialis venerabilis patris domini *Thome* archiepiscopi s. Strigon. ecclesie sepe-

dicti, ratas habemus et acceptas et tenorem earum presentibus inseri fecimus et auctoritate presencium duximus confirmandum. Datum in Octauis pasce A. d. MCCCXXII.

Eredetije *Csaplár úr* ajándokából sajátom. Pecsétnek nincs rajta nyoma. — Miután e levélben Tamás érsek neve mellé nincs a »condam«, vagy »pridem« téve, következethetjük, hogy még 1322-ben is élt, tehát egy évvel tovább, mint a Memor. Bas. Strig. 68. l. és kettővel tovább, mint Schmidt Archiep. Strig. I. 169. l. állítják.

V.

1325. máj. 11. (szombaton). Az esztergomi káptalan bizonytságot tesz libádi Rafaelnek Körömlaki Stenavali (István ?) kibéküléséről.

Nos prepositus et Capitulum Ecclesie Strigon. damus pro memoria, Quod *Roffaijn*, filius condam comitis *Bencz*, Nobilis de *lybad* de Comitatu Strigoniensi, ad nostram personaliter accedens presenciam, per modum protestacionis nobis significare curauit, Quod in causa, que Inter Nobilem virum, videlicet Stena, Nobilem de Cherumlaky (et) seipsum solum In octaua S. Georgij martiris Nunc preterita In presenciam *Judicum Curie* domini nostri *karolj* dei gracia Regis Hungarie Mouebatur, mediantibus probis et Nobilibus viris, videlicet *Jacobo* de *Musla*, *Ladislao* et *Stephano* filijs condam Comitis *Jula* de *kebelkürth*, *Petro* filio *Ambrosij* de *Pathach*, ad talem compositionem, sew pacis vnionem dixit se deuenisse, Quod si idem dominus stena prefatus aliquo vnquam tempore Contra Eundem *Roffaijn* litem, questiones Mouere Intenderet, pro fidei sue violatore haberetur, et sic cum tali concordia inter Eos facta In quindenis penthecostes proxime nunc venturis, In presenciam Judicis supradicti tenebuntur comparere, et Eundem ambe partes deplacari (így). Super cuius protestaciones litteras nostras testimoniales fecimus sibi dari. Datum Sabbato proximo ante ascensionem Domini. Anno eiusdem MCCCXXV.

Pro *Roffaijn* filio *Bencz* Nobili de *lybad* super reformatione; pacis cum Stena nobili de *korumlaky* protestacionales.

Lemásolva a *III. számnál említett iratokból*. — Érdekes a benne eléforduló helynevek miatt. Sajátságos e kifejezése : *Judicum Curie*. — Folytatólág e szavak irvák hozzá : » *A tergo autem prefatarum litterarum de Manu propria prepositi Erant hec verba signata ; littere antique Capituli Strigon., In quibus Nomen prepositi preponitur, licet non fuisset opus, sicut in litteris Capituli Poson.*«

VI.

1327. máj. 18. (hétfőn). Budó megöletése fölötti egyezkedés az elszámlált felek közt a pozsouyi káptalan előtt.

Nos Capitulum ecclesie Poson. significamus, quibus expedit, presencium per tenorem vniuersis, quod *Stephano* in etate quindecim annorum, Item *Petro* undecim annorum, Item *Jacobo* nouem annorum, filijs *Budou* filij *Huswet*. Item *Nicolao* filio *Huswet* fratre dicti *Budou*, Item *Benedicto* et *Georgio* filijs *Turk* pro se et pro *Johanne* fratre suo, Item *Andrea* filio *file* pro se et pro fratribus ac proximis suis, Item *Matheo* filio *vrachij* pro se et pro proximis suis, Item *Dominico* filio *Thome* pro se et pro eodem patre suo, ac fratribus et proximis suis, cognatis et proximis dicti *Budow*, de numero vduornicorum de uilla *Scilazluche* ab vna parte, *Stephano* filio *Andree* et *Sebastiano* de genere vduornicorum similiter de uilla *Teberluche* pro se et pro *Petro* fratre suo, Item *Jacobo* filio *Chemen*, Item *Petro* filio *Egidij*, Item *Clementino* et *Thoma* filijs *Endercus*, Item *Matheo* filio *Gregorij* proximis et cognatis suis ab altera, coram nobis personaliter constitutis, sunt confessi uiua uoce, quod licet mota fuisset materia questionis inter ipsos super morte *Budou* memorati, per dictos filios *Andree*, ac *Sebastianum*, ac proximos eorundem, ut dicebatur, veraciter perpetrare (igy), diuciusque ordine *Judiciario* fuissent altercati, ad ultimum tamen propter bonum pacis, mediantibus probis viris, in talem deuenissent pacis unionem, quod iidem *Stephanus* et *Sebastianus* cum fratribus et proximis suis, occasione dicte mortis filijs *Budou* predictis, et proximis eiusdem quindecim marcas et duas marcas pro duabus vijs peregrinationis uersus *Aquis* ad limina beate virginis gloriose pro remedio anime ipsius *Budou*, dedissent

et soluissent, quas filij eiusdem Budou et proximi supradicti plene et integre recepissee et habere coram nobis sunt confessi. Et sic eosdem Stephanum et Sebastianum cum omnibus fratribus et proximis suis dicti filij Budou et proximi eiusdem ratione dicte mortis reddiderunt coram nobis liberos et omnino expeditos, Obligando se, quod quicunque processu temporum eosdem Stephanum et Sebastianum ac fratres seu proximos suos predictos, aut heredes eorumdem pro dicta morte uellent molestare, extunc ijdem filij Budou et proximi eorumdem pretacti cum suis heredibus heredumque suorum successoribus tenerentur expedire proprijs laboribus et expensis: Datum feria secunda proxima ante festum Ascensionis domini Anno eiusdem MCCCXXVII.

A *Kondé-vasáld* levéltárából. Ez okirat tanúsítja, mily tág tere nyílt azelőtt a baráti egyezkedésnek, midőn még ily fontos esetben is érvénybe vétethetett. — Sajátságos, hogy az Aachenbe, mert e várost értem az *Aquis* szó alatt, teendő zárandokolásra nem a tettesek, hanem a megöltnek rokonai kötelezék magukat.

VII.

1333. márcz. 23. (kedden). A zólyomi és komáromi főispány meghagyja Rózsa Miklós győri alispánynak, hogy nyilván hirdettesse ki a szabad költözhetést Szomor Miklós jószágára.

Nos magister — Comes de *Zolio* et de *Kamarun* tibi *Nicolao Ruso* tributario et vicecomiti — o-us vicecomitis magistri *Ladizlai* filij nostri, Comitis *Jauriensis*, damus in mandatis, quatenus statim visis presentibus per fora publica proclamari facias, quod quicunque iobagiones ad possessionem *Nicolai* filij *Zomor* proximi nostri, *buneu* uocatam, causa commorandi uenire uoluerint, libere ueniant et Secure ad nostram proteccionem specialem, si autem rebelles esse niterentur, et iobagiones ipsorum, *prout est consuetudo regni*, libere recedere, seu mittere recusarent, tunc auxilium tuum eidem prebeas, iusticia mediante. Datum feria tertia ante dominicam Ramispalmarum. A. d. MCCCXXXIII.

Nem megvetendő adat a szabad költözhetést illetőleg, mely később, különösen Zsigmond és Hunyadi Mátyás alatt, országgyűlési kérdéssé lett. — A *Kondé-család* levéltárából, melynek egy 1337. évben kelt levelét l. Fejér Cod. Dipl. 8. k. 4. vol. 294. l. »M. Nicolaus Comes Poson. M. Thomam Castellannum, proximum suum, super collectis et exactionibus ipsum concernentibus a curia vna cum Jobagionibus relaxandum praecipit.

VIII.

1342. jul. 3. (szerdán). Hogy Tamás lipői főispán és csókakői várnagy eladta s ajándékozta Pókafölde birtokát Szomor Miklósnak, bizonyítja az esztergomi káptalan.

Capitulum ecclesie Strigon. Omnibus fidelibus, tam presentibus, quam futuris, presens scriptum inspecturis salutem in domino sempiternam. Solent empciones et donaciones possessionum testimonio litterarum comprobari, ne temporis in processu in irritum valeat (igy) retractari, inconcussum quippe permanet, quod fuerit patrocínio litterarum commonitum (igy). Ea propter testimonium presencium vniuersorum noticie esse volumus manifestum, Quod magr. *Thomas* filius *Petri*, Comes Liptouiensis et Castellanus de Chokakw (következik ezután kevés változtatással Károly királynak Fejér Cod. Dipl. VIII. köt. 4. v. 558. l. olvasható oklevele, melynek rövid tartalma az, hogy ez itt nevezett Tamás főispány részint odaajándékozta, részint pedig 60 márkát átvevén tőle (sexaginta marcas latorum viennensium, quamlibet marcam cum decem penis computando) eladta Szomor Miklósnak). In cuius donationis et vendicionis testimonium presens nostrum priuilegium ad petitionem eiusdem magri. *Thome* eidem *Nicolao* sub maiori nostro Sigillo duximus concedendum. Datum per manus discreti viri magri. *Thome* Lectoris ecclesie nostre, quinto kalendas yuli (igy). A. d. MCCCXLII.

A pecsét nincs meg többé. Érdekes bevezetése, meg az írónak kitett neve miatt közöljük s mert szerkezete kissé eltér a szokásos kifejezésektől. — Ez itt említett Pókaföldet 1340. kapta Tamás főispán Károly királytól. L. Fejér C. Dipl. VIII. köt. 4. vol. 482. l. olvasható s a *Kondék levéltárából* közölt okiratot »*Carolus* (rex) terram Pókafölde absque contradictione statutam confirmat.«

IX.

1346. deczemb. 1. (pénteken). Szolgagyőri Péter és a nagyudvarnokiak közti egyezkedés a halászat ügyében a pozsonyi káptalan előtt.

Capitulum ecclesie Poson. Significamus, quibus expedit vniuersis, Quod *Petrus de Zulgagewr* tam pro se, quam pro alijs amicis suis de eadem ab vna, ab altera vero *Petrus filius laurencii*, Item *Petrus filius Ladizlai*, vnus senum regaliū, similiter pro se et pro alijs hominibus de Nogwduornuk, coram nobis constituti, voce consona proposuerunt, quod quamuis mota fuisset materia questionis inter ipsos pro quibusdam locis capturis piscium que wlgō (igy) *Weyz* vocatur, et diucius ordine Judiciario fuissent altercati, vltimo tamen in talem pacis deuenissent vnionem, quod stando vltra lacum *Nogeges* (Nagy-égés) dictum versus septemtrionem ad spaciū, *sicucum vna bipenni proici* (igy) *potest*, ipsis Nobilibus de *Zulgat gewr* perpetue commiserunt ad possidendum, deinde directe transeundo ad lacum *Peturegese* (Péter-égése) dictum, cum ibi peruenitur, ibi stando *similiter ad Ictum vnus securis*, iamdictis Nobilibus de *Zulgagewr* reliquissent perpetuo, pacifice possidendum; dehinc itur ad fluuium *feketeuölgy* (fekete völgy) dictum, ipsi homines de wdwarnuk predictam eiusdem fluuij vtilitatem percipere valeant et possint, prout ipsis uideatur, adusque uiam, que *Noghoon* (nagyon?) dicitur, sed infra non aliter, nisi (ut) prius vsi sunt, sic et nunc vtantur, de hinc itur uersus fluuium, qui uocatur *Sowuыз* (sówíz) ibi assumpsissent ijdem homines — — nullum edificium facere, sed pure mittere transire; deinde transitur ad clausuram, que uocatur *Hewuызzege* (hővíz-szöge) — — — *Zulgagewr* cum suis cognatis, sed penes uadum, quod wlgariter *Gaadth* (gát) dicitur, vbi erit meta, vbi trans — — — *hewuыз*, itur ad *vezelem* (vész-elem), vbi iterum erit meta, et sic terminatur; assumpserunt ijdem homines de *Nogwuar* (nok u) ltra lacum *Nogeges* et *Peturgese* (igy) infra magis declinare et uenire unquam possint, et capture piscium ad eos pertinencium in

eodem loco, vbi nunc stant, fixe permaneant vilo unquam tempore remouende. Datum feria sexta proxima post festum b. Andree Apost. A. d. MCCCXLVI.

Ime mily körülményes helyleírás! — Ismét látjuk eléfordulni a szekeretzét, apáinknak e fontos mértani eszközt. — Szintén ez évben kelt s a *Kondé-levéltárból* közölt okiratot I. Fejér C. D. IX. k. 1. v. 412. l. »Cap. Poson. de controuersia limitanea inter Nobiles de Szerdahely ac Nicolaum de Zomor aequa diuisione composita testatur.«

X.

1354. október 17. (pénteken). A budai káptalan megerősíti Pókaföld elajándékozását és eladását Tamás csókakői és óbudai várnagy által Szomor Miklós részére.

Capitulum Budensis Ecclesie omnibus xpi. fidelibus, presens scriptum inspecturis, salutem in domino sempiternam. Ad vniuersorum, tam presencium, quam futurorum noticiam harum serie volumus peruenire, Quod magnificus vir, magr. *Thomas*, filius *petri*, de *Chokaku* et *veteri Buda* castrorum castellanus, nec non magister Janitorum Regalium, ab vna, et *Nicolaus*, filius *Zumur*, famulus eiusdem, parte ab altera, coram nobis personaliter constituti, Idem magister Thomas, presentibus *Johanne*, *petro* et *mychaele* filijs suis consencientibus et permittentibus, dixit et est confessus viua uoce, quod ipse consideratis fidelitatibus et fidelium seruiciorum preclaris meritis predicti Nicolai famuli sui, que sibi laudabiliter et cum summa diligencia exhibuisset et impendisset, in aliqualem recompensationem fidelitatum et fidelium seruiciorum ipsius Nicolai filij *Zumur*, quandam possessionem suam Pokafölde uocatam, in districtu de Chollokuz, in Cottu. Poson. existentem, quondam per serenissimum principem dominum *Karolum* regem Hungarie, felicitis memorie, mediantibus litteris suis pro meritorijs suis seruicijs perpetuo collatam et per excellentissimum principem dominum *ludouicum* similiter regem Hung. cum suis litteris confirmatam, cum omnibus suis vtilitatibus et pertinencijs vniuersis, terris scilicet arabilibus, fimatis et campestribus, siluis, nemoribus, aquis, aquarumque

decursibus, sessionibus Jobagionum, et alijs quibuslibet ad eandem de Jure vndique spectantibus, et in facie eiusdem possessionis habitis et habendis, sub suis certis metis et antiquis, sub quibus ipse tenuisset et possedisset, eandem, receptis eciam ab eodem Nicolao sexaginta marcis latorum vienensium, quamlibet marcam cum decem pensis computando, predicto Nicolao filio Zumur et per eum suis heredibus, heredumque suorum successoribus Jure perpetuo et irreuocabiliter dedisset, tradidisset et donasset ac uendidisset, dedit, tradidit et uendidit, ac donauit, coram nobis, tenenda, habenda et possidenda, nil Juris nilque proprietatis, uel dominij sibi, uel suis heredibus in eadem reseruando; sed totum Jus et dominium ipsius possessionis in dictum Nicolaum filium Zumur et suos successores transferendo; prenotatas autem litteras Regias, quarum vigoribus predictam possessionem obtinuisset et seruasset, in manus eiusdem Nicolai assignauit coram nobis ad cautelam. In cuius rei testimonium perpetuamque firmitatem presentes litteras nostras priuilegiales sigillique nostri munimine roboratas *alphabeto intercisas*, ad petitionem parcium duximus concedendas. Datum per manus magri. *dyonisi*j lectoris Ecclesie nostre secundo die festi b. Galli confessoris. A. d. MCCCLIV. presentibus viris discretis et honestis magris. *petro* Cantore, *Johanne* custode, *ladislao*, *Emerico*, *Petro*, *Mychaele*, *Cosma*, *Johanne* et alijs canonicis in eadem Ecclesia nostra domino deuote famulantibus.

A pecsét nincs meg többé. Ez okirat hasonlít a VIII. szám szövegében idézetthez s egy tárgyra is vonatkozik vele, de miután több érdekes új körülményt közöl s általa világot nyer a VIII. szám, ide irtuk; sőt az aláírás maga is megérdemelte volna. — Láthatjuk innen, mily előrelátók voltak ősünk; egy alkut három helyen: Károly király, az esztergomi és a budai káptalan által erősítettván meg.

XI.

1359. sept. 17. (kedden). Ravaz Magdolna bizonyítja a nyitrai káptalan előtt, hogy anyjának hozománya fejében hrabói Fülöptől 10 márka denárral kielégítettett.

Nos Capitulum ecclesie Nitriensis Significamus per presentes, quibus expedit, vniuersis, Quod nobilis domina *Magtha* (igy) vocata, filia *Rovaz advene*, ut dixit, nostri in presenciam personaliter comparendo, confessa extitit uiua uoce, Quod *philippus* filius *Michaelis* vicinus (?) *Benedicti* filij *Thome* de eadem *hrabo*, secundum amicabilem compositionem proborum et Nobilium virorum, proximorum et amicorum eorundem, decem marcas denariorum graui ponderis, videlicet decem pensis pro marca qualibet computando, eidem domine *Magtha* pro dote et rebus parafternalibus nobilis domine *Katha* (igy) vocate, matris sue, plene persoluisset et integre, vnde eundem pretextu dictarum dotis et rerum parafternalium, ac nobilem dominam *Chabo* vocatam, consortem eiusdem philippi, filiam videlicet *Johannis* filij *petri* de *Kerneth*, expeditos reddidisset pariter et absolutos et reddidit coram nobis vigore presencium mediante. Datum feria tertia proxima post festum exaltacionis s. crucis. A. d. MCCCLIX.

Lemásolva egy névtelennél őrzött eredetiből. — A hátulján volt pecsét leomlott. — A menyasszonyi hozományok mikénti kezelésére érdekes.

XII.

1367. jun. 20. (vasárnap). Szolgagyőri Pál hasonnevű jószágát Bebek István ítélete folytán az azt elfoglalt óbudai apáczáktól visszanyeri.

Nos Comes *Stephanus Bubeek* (igy) Judex Curie Sere-
nissimi principis domini *lodonici*, dei gracia Incliti Regis
Hungarie, memorie commendamus Tenore presencium signifi-
cantes, quibus expedit, vniuersis, Quod *Paulus*, filius *Petri* de
Zolgageur, personaliter iuxta continenciam priorum litterarum

nostrarum proragatoriarum (igy) in octauis festi Omnium Sanctorum proxime preteritis, in figura nostri Judicij comparando, contra *Religiosas dominas sanctimoniales de veteri Buda*, quasdam litteras capituli ecclesie Posonyensis, dicto domino nostro Regi rescriptas, formam possessionarie reambulacionis, contradictorie inhibicionis et statucionis, tenoremque litterarum nostrarum, ipsi Capitulo Poson. directarum, de uerbo ad uerbum in se habentes, asserens accionem suam in eisdem contineri, prout per alias litteras nostras exinde confectas edocebamur, nobis presentarat, inter cetera declarantes, quod cum ipse Paulus, filius Petri, acceptis *Johanne*, filio *Mychaelis* de *Kondoras*, homine Regio et magro. *demetrio* socio et concanonico dicti Capituli Posonyensis, per ipsum Capitulum ad nostram amicabilem petitionem in testimonium transmissio, feria quinta proxima ante festum beati laurencii martiris in anno dom. MCCCLXV. preteritum, ad faciem cuiusdam possessionarie particule Zolgagewr vocate, vicinis et commetaneis suis legitime conuocatis, accedendo, eandemque reambulando et recaptiuando, sibi per ipsos Regni et dicti Capituli homines eo Jure, quo ei dinosceretur pertinere, statui facere voluisset; *Thomas* dictus *Pagan* (Pogány) in persona religiosarum dominarum Sanctimonialium de *veteri Buda* ipsi statucioni contradixisset, quas quidem religiosas dominas iidem regius et dicti Capituli Poson. homines contra prescriptum Paulum filium Petri ad octauas assumptionis beate virginis tunc venturas in Regiam presenciam citauissent, dehinc etiam iidem Paulus filius Petri quasdam duas litteras, vnam scilicet *Rolandi* Palatini et Comitis Posonyensis priuilegiale et aliam dicti Capituli Poson. patentem nostro Judiciario examini curarat exhibere. In quarum vnius, scilicet ipsius littere priuilegialis *Rolandi* Palatini et Comiti Poson., in anno dom. 1252. in octauis festi b. Nicolai confessoris emanate tenore inter cetera habebatur : *Nos Rolandus Palatinus* et Comes Poson. omnibus presentes litteras inspecturis duximus significandum, quod cum *Lochardus* et *Endre* ac cognati ipsorum de villa *vdurnuk*, vduornici domini Regis, *Joankam* (Ivánka) Jobagionem castri Zulgageuriensis, coram nobis conuenissent, proponebant contra eundem, quod idem *Joanka*

in terra ville vduornuk nullum penitus haberet Jus hereditarium, sed super terra pignori obligata resideret in villa vduornuk antedicta, et cum ipsa lis diu coram nobis fuisset ventilata, postmodum partes, habita a nobis licencia, talem inter se, mediantibus probis viris, scilicet *Latus comite vduornicorum de Chollokuz, Nicolao fratre fyu*, ac alijs quam plurimis, retulerunt ordinasse compositionem; quod Lochar-dus et Endre ac cognati ipsorum de villa vduornuk, viginti duo et dimidium iugera terrarum in ipsa terra ville vduornuk in terris arabilibus, quindecim vero Jugera per inundacionem aquarum deteriorata in eadem terra, porcionem feneti ad quatuor falcastra sufficientem, et vnam clausuram piscium in aqua *Saar*, que vlgo Weyz dicitur in terminis *Kurth* (Kürth) concesserunt memorato Joance perpetuo Jure possidenda; Et ne processu temporum series coram nobis habite compositionis per quempiam in irritum possit reuocari, litteras presentes concessimus memorato Joance, sigilli nostri munimine roboratas. Datum Posonij in octaua S. Nicolaij A. d. 1252. — In altera uero scilicet dicti Capituli Poson- patenti, sub anno domini MCCCXLVI. feria sexta proxima post festum b. Andree Apost. confecte serie inter omnia alia reperiebatur, quod Petrus de Zolgageur tam pro se, quam pro alijs amicis suis de eadem, ab vna, parte vero ab altera Petrus filius Laurencij, Johannes filius Nicolaij (stb. l. a IX. számot). Quibus quidem litteris exhibitis et expositis, annotatus Paulus filius Petri allegarat eomodo, *quod tempore pristine pestilencie pater et proximi sui in facie ipsius possessionarie particule ab hoc seculo decessissent, ipsisque decessis, ipso de facie eiusdem recedente, ipsa sua possessionaria particula Zolgageur uocata, ad possessionem predictarum religionum dominarum Ren vocatam, vltra quam plurimas nobilium inter ipsas suam et dictarum rel. dominarum possessiones adiacentes, occupata et applicata extitisset, Postulans premissae contradiccionis racionem assignari per rel. dominas prenotatas. Quibus perceptis, quia Thomas filius Pauli de Samut predictis rel. dominabus sanctimonialibus de veteri Buda cum procuratorijs litteris capituli ecclesie Budensis, in nostram exurgendo presenciam premissae assercioni ipsius*

Pauli, per nos pluries requisitus, nullo contradiccionis obstaculo obuiarat, sed eandem assercionem ipsius Pauli omnino suo modo affirmarat, idem eciam Paulus eandem posses. particulam sibi et suis predecessoribus pertinere et pertinuisse, exhibicionibus premissarum litterarum *Rolandi* palatini et predicti Capituli Poson. declararat; Ideo vnacum Prelatis, Baronibus et Regni nobilibus, nobiscum in Iudicio consedentibus, ex scitu et annuencia domine nostre Regine cui seriem premissorum omnino suo modo recitaramus, ipsam possessionariam particulam, Zolgageur vocatam, ipsi Paulo filio Petri eo Jure, quo sibi dinosceretur pertinere, adiudicantes, ac modo infrascripto ipsi Paulo statui committentes; Amiciciam annotati Capituli ecclesie Poson., eidem litteratorie scribendo, pecieramus reuerenter, quatenus ipsorum mitterent hominem pro testimonio fide dignum, quo presente homo regius infra-declarandus in octauis diei *Strennarum* (első napja az évnek) tunc venturis ad faciem predictae poss. particule Zolgagewr vocatae, vicinis et commetaneis suis vniuersis legitime conuocatis, accedendo, eandem, habita prius ipsius reambulacione, cum omnibus suis vtilitatibus et pertinencijs vniuersis statueret et committeret annotato Paulo filio Petri et suis heredibus ac successorum (igy) eo Jure, quo sibi dinosceretur pertinere, perpetue possidendam, contradiccione prefatarum Religiosarum dominarum et aliorum quorumlibet, eo quod tempore premissae possessionarie recaptiuacionis statucioni eiusdem, nullius alterius partis, (quam) ipsarum Religiosarum dominarum, obuiarat contradiccio, obuiari non ualente. Si qui autem alij quitquid (igy) Juris se habere sperarent in eadem, facta ipsa statucione, dum vellent, exequerentur Juris ordine mediante, Et particule ipsius possessionarie reambulacionis et statucionis seriem domino nostro Regi ad octauas festi b. Georgij martiris similiter tunc affuturas fideliter rescriberet Capitulum Poson. Ecclesie prenotatum. Ipsis itaque octauis festi b. Georgij mart. adherentibus prefatus Paulus filius Petri personaliter nostrum Iudiciarium adeundo conspectum, litteras prefati Capituli Poson., super premissis regie excellencie rescriptas, nobis presentauit, expri-mentes inter cetera, quod ipsum Capitulum Ecclesie Poson.

receptis premissis litteris nostris, petitionibus nostris annuens, vna cum prefato *Johanne* filio *Michaelis* de *Kondoras* homine regio, magistrum *vlricum* socium et concanonicum ipsorum ad premissa exequenda pro testimonio transmisissent fidedignum, qui postmodum ad ipsum Capitulum reuersi, eidem concorditer retulissent, quod ipsi in predictis octauis diei Strennarum proxime preteritis ad faciem predictae possessionarie particule *Zolgageur* vocatae, vicinis et commetaneis suis legitime conuocatis, accessissent, et eandem cum omnibus suis vtilitatibus et pertinencijs vniuersis prefato Paulo filio Petri et suis heredibus heredumque suorum successoribus eo Jure, quo sibi dinosceretur pertinere, statuissent perpetuo possidendam, nemine contradictore apparente. Nos igitur exhibitis premissis litteris ipsius Capituli Poson. ex serie earundem agnoscences predictam possessionariam particulam *Zolgageur* uocatam, vicinis et commetaneis suis vniuersis legitime conuocatis, cum omnibus suis vtilitatibus et pertinencijs vniuersis, per prefatos regium et ipsius Capituli Poson. homines memorato Paulo filio Petri, iuxta nostram Judiciariam commissionem perpetuo possidendam, nemine contradictore apparente, statutam extitisse, eandem cum omnibus suis vtilitatibus et pertinencijs vniuersis annotato Paulo filio Petri suisque heredibus et successoribus vniuersis eo Jure, quo sibi dinosceretur pertinere, perpetuo reliquimus et commisimus possidendam, tenendam pariter et habendam, sine preiudicio Juris alieni. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras priuilegiales, pendentis et autentici sigilli nostri munimine roboratas, eidem Paulo filio Petri duximus concedendas. Datum in *vyssegrad* uigesima die octauarum festi beati Georgij mart. predictarum. A. d. 1367.

A II. számban ígért Roland nádornak oklevelét ime itt közöltük. Tartalmát ugyan Fejér is közölte már, I. Cod. Dipl. X. k. 2. v. 723. l.; de mert csak kivonatban, s mert ez okirat úgyszólván alapja minden többi itt közlöttnek, érdemesnek véltük ide írni az *eredeti szerint*. — Bebek nádornak e jelen levele mind történelmileg, mind pedig a pör körüli eljárást illetőleg nevezetes. — Egy 1379. évi szintén a *Kondék levéltárából* közölt okiratot I. Fejér Cod. Dipl. IX. k. 5. vol. 315. l., és IX. köt. 2. vol. 320. l. és VIII. köt. 4. vol. 482. l. szétszórva: »Ludovicus (rex) priuilegiales super donata terra Pókatelek pro Jacobo filio Nicolai de Zomur priuilegialiter edit.«

XIII.

1378. april 16. (nagy-pénteken). Zédechi Pál eladja 200 forinton Pobd helységbeni részét Pobdi György és Szentléleki Miklósnak a titeli káptalan előtt.

Capitulum ecclesie Tytulienses omnibus xpi. fidelibus, presens scriptum inspecturis, salutem in salutis largitore, Quum ne rerum gestarum series obliuionis titulo obscuretur, Sagax precedencium discrecio adinuenit, vt ea, que firmitatem appetunt, scripturarum patrocínio roborentur; proinde ad vniuersorum Tam presencium, quam futurorum noticiam harum serie litterarum uolumus peruenire, Quod *paulus* filius *andree* fili (igy) *alberti* de *Zedech* ab vna, parte vero ab altera *Georgius* filius *Petri* de *pobd* in sua, nec non *Nicolai* fili *Gregorij* de *Zenthleluk* consobrini sui personis, coram nobis personaliter coustituti, per eundem paulum filium andree, ministerio uiue uocis, spontaneaue uoluntate propositum extitit pariter et relaturn, quod ipse porcionem suam possessionariam in predicta possessione pobd uocata existentem, hereditarie sibi a pretacto Alberto auo suo deuenientem, cum omnibus suis vtilitatibus, videlicet Insulis, pratis, piscinis, terris arabilibus et alijs quibuslibet pertinencijs, annotatis Georgio filio Petri et Nicolao filio Gregorij, ac per ipsos eorum successoribus, Jure perpetuo et irreuocabiliter possidendam, tenendam pariter et habendam ducentis florenis denariorum, florenum quemlibet per centum denarios computando uendidisset, ymo vendidit coram nobis. In cuius rei(j) (igy) memoriam perpetuamque firmitatem, ad petitiones parcium premissarum, presentes concessimus litteras nostras priuilegiales, pendentes et autentici Sigilli nostri munimine roboratas, ac *alphabeto more solito per medium intercisas*. Datum secundo die festi b. Elene Regine A. d. 1378., venerabili in xtpo patre, domino *petro* de *vermon* *sancte marie inmaculata* (igy) *diacono Cardinali preposito*que predictae ecclesie nostre Tytulensis in *Curia romana residente*, presentibus uero viris

discretis et honestis *Johanne* lectore, *Bartholomeo* Cantore, *Nicolao* Custode, Ceterisque Canonicis Regi famulantibus sempiterno.

Ezen a *Kondé-levéltárból* közölt, bár e családra nem vonatkozó okirat a *titeli káptalan*tól kiadva, egyike e kor legritkábbjainak, melyet még különösen nevezetessé tesz aláírása. — A pecsétnek már csak veres selyemzsinórja van meg. Alján látni kettémetszett A. B. C. betüket. Szintén a *Kondé-féle levéltárból* olvasható Fejérmél C. D. IX. k. 5. v. 394. l. egy 1380. évben kelt okirat: »Ludovicus (rex) Jacobo de Pókatelek servitiorum merito, possessiones Abony, Nagy-Udvar, et Barlabas Cottus Poson. confert.« A IX. k. 7. v. 419. l. újra közli ez okiratot, a pozsonyi káptalan szintén ez 1380. évi levelében. — Továbbá még két ez évről kelt oklevél van kezeim közt; de miután a főebbitől egy tartalmúak, nem közlöm. Végre egy 1383. évi Fejérmél C. D. X. k. 1. v. 78. l. »Maria (regina) donationales patris sui Jacobo et fratribus de Pókatelek concessas, privilegialiter confirmat.«

XIV.

1384. ápril 26. (kedden). Benefalvai Pál esküvel erősíti a nádor és pozsonyi káptalan emberei előtt, hogy Lencze nevű birtok sajátja. Határai kiméretnek.

Capitulum ecclesie Poson. Omnibus xpi. fidelibus, tam presentibus, quam futuris, presens scriptum intuentibus, Salutem in omnium Salvatore. Ad vniuersorum igitur noticiam harum serie uolumus peruenire, Quod cum nos receptis litteris magnifici viri domini *Nicolai de Gara* regni Hung. palatini et Judicis Comanorum, modum et formam Judiciarie declaracionis sue inter *Paulum* filium *Ladizlai de Benefalua* actorem, ab vna, Item *Johannem*, *Andream* et *Petrum* filios *Jacobi*, ac *Petrum* filium *Stephani de pathos* in causam attractos, confectis et denotantibus, nobisque amicabiliter directis, iuxta continenciam earumdem, vna cum *Petro* filio *Andyeh de Teijed*, magistrum *Nicolaum* socium et conCanonicum nostrum pro parte predicti Pauli filij *Ladizlai* de dicta *Benefalua* actoris, *andrea* filio *Jacobi de Kysuduarnuk* hominibus ipsius domini *Nicolai* regni Hung. palatini, magrum *Johannem* notarium dicte ecclesie nostre, homines nostros pro parte

Johannis, Andree et Petri filiorum Jacobi, ac Petri filij Stephani de dicto Pathos predictorum in causam attractorum ad omnia ea exequenda, (que) in dictis litteris iamdicti domini Nicolai Palatini adiudicatorijs seriose continentur, pro testimonijs dixissemus transmittendos, Qui postmodum ad nos reuersi, nobis concorditer retulerunt, quod ipsi in Octauis festi b. Georgij mart. proxime nunc preteritis, ad faciem terre litigiose *lence* vocate, vicinis et commetaneis suis uniuersis ibi legitime conuocatis, predictus Paulus filius ladislai actor, Andreas et Petrus filij Jacobi, Johannes vero pro se et predicto Petro filio Stephani, cum procuratorijs litteris Honorabilis Capituli ecclesie Jauriensis comparendo, in causam attracti, presentibus accessissent, primo eandem terram *lence* vocatam, litigiosam, per metas et signa metalia, per ipsum Paulum filium ladislai actorem demonstratas et ostensa, reambulassent, reambulando in vna ipsarum metarum vel signorum metaliū litigiosorum, videlicet penes metam sub quadam arbore salicis *Hatarfiwz* (határfüz) vocata, tercio se nobilibus, quorum vno *Jacobo* filio *Thome de Modorbaar* commetaneo, et altero *Mathia* filio *Pauli de hegenij leuethij* vicino, suis in communi Inquisitione pro sua parte atestatis, *resolutis cingulis, discalceatis pedibus, et terram super capita ipsorum leuando, generaliter dicendo, prout moris est iuxta regni consuetudinem*, super terram, Super eo, quod mete et signa metalia, per ipsum Paulum ostense et demonstrata, vere erecte, et certa signa metalia predictae terre litigiose *lence* vocate, per ipsum recapituate, ipsam a predicta possessione *Pathos* dictorum in causam attractorum distingentes et separancia, Ipsaque terra litigiosa semper et ab antiquo ad predictam possessionem suam, Benefalua vocatam, pertinens fuerit et nunc pertineret, *sacramentum prestitisset et suum deposuisset Juramentum*. Mete autem et signa metalia predictae terre litigiose, *lence* vocate, per ipsum Paulum ostense et demonstrata, hoc ordine reambulassent, incipiendo a septemtrione sub dicta arbore salicis, *hatarfiwz* vocata, penes viam graminosam sita, sub eadem arbore salicis vnam metam terreā ipsam arborē circumdatam (igy), que distingueret ipsam terram litigiosam et terras *Johannis* filij *Nicolai de Pokatelkij* a parte

aquilonaria, nec non possessionis Pathos vocate in causam atractorum ad orientem remanentis, quem ibidem renouassent; abhinc flectendo versus meridiem ad ipsum spacium in eadem via graminosa in fine eiusdem terre litigiose, et terre ipsius Pauli, prius apud manus suas habite, secus eandem viam graminosam in quodam signo metali vnam metam terream cursualem, distingentem inter possessionem Pathos et ipsam terram litigiosam, eleuassent; vltius in eadem via graminosa versus eandem partem directo cursu gradiendo, ad vnam paruam uallem similiter paludinosam, et ipsam vallem saliendo, in quodam paruo prato paulisper procedendo, vnam antiquam metam terream, que distingueret sepepredictam terram litigiosam, et terras suas ad meridiem remanentibus, et terras dicte possessionis Pathos ad partem aquilonarem, ac terras possessionis *Enyed* vocate versus orientem remanentibus, peruenissent, penes quam vnam metam terream a parte occidentali erexissent. In ostensione vero plurimarum metamrum annotatus Paulus filius Ladislai vltius procedere noluisse, allegando, quod omnes alie mete et signa metalia penes dictam publicam viam inter possessiones suas et generationum suarum et diuisionalium, per manus potenciarias predecessorum in causam atractorum, erecte et eleuata extitissent. Et sic ipsis metis et signis metalibus per sepepredictum Paulum actorem ostensis et bene apparentes, metis eleuatis ipsam terram litigiosam ad predictam possessionem eiusdem Pauli, *Benefalua* vocatam applicando et adiungendo, eidem Paulo filio ladislai Jure sibi atinenti, contradiccione ipsarum parcium et aliorum quorumlibet non obstante, iidem predicti domini Nicolai palatini et nostri homines perpetuo possidentem statuissent. In cuius testimonium ipsiusque memoriam presentes litteras nostras priuilegiales, *per medium alphabeti intercisas*, pendentis et autentici sigilli nostri munimine roboratas, eidem Paulo filio Ladizlai duximus concedendas. Datum tercio die ipsius deposicionis Juramenti. A. d. 1384.

A pecsétnek csak kékbe játszó veres selyemzsinórja van meg. Nevezetes ez okirat az eskü körüli szertartás, meg az eléforduló tulajdonos helynevek miatt.

XV.

1384. april 18. (hétfőn). Erzsébet királyné rendeletére Csukárabony és Barabás birtokok határai megújíttatnak a pozsonyi káptalan által.

Capitulum ecclesie posonyensis Omnibus xpi. fidelibus presentibus et futuris, presens scriptum inspecturis, salutem in domino sempiternam, ad vniuersorum noticiam Harum serie volumus peruenire, Quod nos litteras Serenissime Principis domine *Elizabeth* dei gracia *Regine Hungarie* etc. domine nostre naturalis, et cum minori sigillo suo consignatas suprema cum reuerencia noueritis nos recepissee in hec verba : » — — — — — .« nos igitur preceptis et mandatis eiusdem domine nostre Regine obtemperare cupientes, ut tenemur, vna cum predicto *Andrea* filio *Pous de Nogabony*, homine Regio, inter alios nominatim in eisdem litteris suis contento, nostrum hominem, videlicet *Bartholomeum* socium et concanonicum nostrum, pro testimonio, ad infrascripta fideliter exequenda, transmisimus fidedignum, qui demum ad nos reuersi, conformiter retulerunt in hunc modum, Quod ipsi feria quarta proxima post festum pasce Domini ac alijs diebus continuis ad id conuenientibus et aptis ad facies predictarum possessionum, vicinis et commetaneis suis vniuersis legitime inibi conuocatis et presentibus, accedendo, reambulassent ipsas per suas veras metas et antiquas, nouas iuxta veteres, vbi necesse fuisset erigendo, scilicet hoc ordine processissent : Quod prima meta predictae possessionis *Chukarabony* inciperetur penes quandam magnam uiam, que exit de villa *Zerdahel*, iuxta terram *Komlokerth* vocatam, vbi vnam antiquam metam reperissent, penes quam aliam vnam nouam metam terream erexissent, que scilicet antiqua meta distinguit possessioni *Zerdahel* et noua possessioni *Chukaraloni* (így) prenotate, deinde tendit ad partem occidentalem per modicum spacium, aliam metam veterem terream reperissent inter easdem possessiones, iuxta quam aliam nouam metam terream erexissent ; abhinc flectendo per eandem plagam ad quandam particulam terre *Hothuanuszel* (hatvanosszél) vocate, vbi

similiter vnam antiquam metam terream cernissent, secus quam aliam nouam metam terream erexissent; deinde versus eandem partem per modicum spacium transyendo, peruenitur ad quandum magnam uiam, vbi similiter vnam nouam metam terream erexissent, que quidem via eciam exit de dicta villa Zerdahel; tandem transiendo ipsam uiam, uersus eandem plagam in modico spacio currit ad vnam metam terream, que meta cognominatur *feirhatar* (fehér határ), penes quam vnam nouam metam terream erexissent; abhinc girando ad terram *Nijalas* (nyálas) vocatam, penes quam antiquam metam uidissent, cuius in uicinitate aliam nouam metam terream erigendo, a prima meta quidem ad partem meridiei sex passus, uel circa, tendendo, deinde in eadem terra Nijalas iterum ad occidentem meando in modico spacio, modo quo supra, metam veterem reperissent penes quam nouam metam terream iniunxissent (igy). Itur deinde ad quandam vallem *Budurefew* (bodorfö?) vocatam, quam transgrediendo vnam antiquam metam uidissent, cui aliam nouam metam terream addidissent, Et in modico spacio palpando ad eandem partem, scilicet in longitudine vnus Jugeris terre iterum vnam metam terream erexissent, quibus peractis peruenitur ad quandam particulam terre, *popteleke* (pap telke) appellate, vbi duas metas antiquas cernissent, quarum vna distingit possessioni *Ren* sanctimonialium de *veteribuda*, alia possessioni Zerdahel prelibate, quarum in vicinitate terciam, separare possessioni *Chukaraboni*, erexissent; deinde declinatur ad partem septemtrionis, peruenissent ad vnam metam terream *Kueshatar* (köves határ) vocatam, que separat a predicta possessione *Ren*, iuxta quam aliam nouam metam terream eleuassent. Inde modicum transiendo ad quoddam medium incultum inter Jugera arabilia exiens, vbi separatur a prelibata possessione *Reny*, vicinaturque possessioni *Pijlathabony Castri Posoniensis*, flectendo ad orientem, vbi vnam nouam metam terream cursualem erexissent; deinde in modico spacio ad eandem partem orientalem in longitudine vnus Jugeris terre arabilis tendendo, in fine eiusdem terre vnam nouam metam terream construxissent. Et in latitudine vnus Jugeris terre quidem ad septemtrionem declinando, vnam nouam metam terream erexissent,

Inde iterum ad orientem inclinando in longitudine vnus Jugeris terre pertransiendo unam nouam metam terream erexissent, deinde ad eandem partem in modico spacio pergendo, peruenitur ad vnam magnam viam, prope quam vnam nouam metam terream subleuassent, et ipsam viam saliendo prope eandem etiam vnam nouam metam terream erexissent. Abhinc in longitudine vnus Jugeris terre pergendo et quidem ad septemtrionem in quatuor uel quinque passus declinando vnam nouam metam terream erexissent, Deinde uersus eandem plagam tendendo in bono spacio itur ad vnam publicam viam, scilicet penes quam prius metas erigere inhoassent, penes eandem vnam nouam metam terream erigere fecissent, pertransiendo ipsam viam, in alio latere vnam nouam metam terream erexissent, deinde uersus meridiem longitudinem duorum Jugerum transiendo, unam nouam metam terream erexissent, abhinc ad orientem in longitudine vnus Jugeris terre pergendo, similiter vnam nouam metam terream eleuassent. Tandem ad meridiem in latitudine vnus Jugeris terre tendendo vnam nouam metam terream construxissent. Inde versus orientem modicum pergendo in angulo vnus orti (igy) possessioni *pylachabony* quidem in fine ville separabilem possessioni *Chukaraboni* prenotate vnam nouam metam terream erexissent, deinde semper retro ortum (kert) et penes transiendo, vsque ad alium finem dicte ville per vnum campum pascualem in bono spacio transiendo, ad vnum paludem perueniendo *vokodheda* (-hídja) vocatum, vltra quem vnam nouam metam terream erexissent, scilicet paludis superior pars pertinet possessioni *pylachaboni* et inferior possessioni *Chukaraboni* prenotate, deinde per modicum spacium recte ad orientem transiendo, vnam nouam metam terream erexissent, similiter modicum transiendo in dumo vnus piri siluestris vnam metam terream erexissent. Inde per vnam particulam terre *Zeles parlag* (szélyes-) vocate transiendo et penes terram, *Zolathhomoka* vocatam, vnam nouam metam terream erexissent, Et de ipsa terra transiendo in modico spacio vnum paludem saliendo, vnam metam terream antiquam penes dictum paludem reperissent, penes quam aliam nouam metam terream erexissent. Ito inde in modico spacio in terra *homuk-*

lab (homok láb) vocata vnam metam terream veterem inuenissent, et penes eandem aliam nouam metam terream erexissent. Inde modicum transiendo, vnam antiquam metam terream cernissent, penes quam aliam nouam metam terream erexissent, inde ad eandem partem, quidem *ad ictum vnius sagitte* spacium, peruenitur ad vnum paludem *alder* (al dér?) vocatum, in cuius latere quantum a parte occidentis vnam terream metam antiquam uidissent, penes quam aliam nouam metam terream erexissent. Et ex alio latere, scilicet a parte orientis similiter vnam metam antiquam terream inuenissent, penes quam aliam nouam metam terream erexissent, deinde transit ad quoddam arundinetum, quidem inhabitabile, quod *kubulduk* (kőböl dög?) nominatur, quod pro meta consignassent, abhinc transit ad inferiorem partem cuiusdam prati arundineti *Cheth Zegij* (-? szöge) nominati; abhinc vadit ad inferiorem partem *Jakthegeze fije* (Ják—Jakab—tegezének füze — fűzfája, melyről a nyilvesszőket készíti —) vocatum, quod semper communiter vsi extitissent, Et in eodem statu, pro nunc, permisissent; deinde peruenitur ad vallem *Kyuelg* (kis völgy, vagy kő-) vocatum *fluuij danubij*, penes quod (igy) in prima parte vnam, et vadendo eundem fluuium aliam metam terream erexissent; deinde per vnum magnum spacium super quoddam magnum pratum uersus orientem tenendo, peruenitur ad danubium *long* (?) vocatum, in cuius littore ex parte occidentis et ex alia parte, videlicet orientis, duas metas terreas erexissent. Inde tendit similiter ad partem orientis ad terram *fiuesegez* (füves égés) vocatam et abhinc ad terram *Tukes* (Tóké) vocatam, in qua semper vnam metam terream erexissent, deinde itur ad *Buldurfew* (— ? fő), vbi etiam vnam metam terream erexissent, Abhinc vadit ad fluuium Danubij *Nog Buldur* (nagy —) appellatum, vbi in medio dicti fluuij terminantur mete possessionum Chukaraboni et pylachabony prenotatarum. Tandem ex alia parte sepefata possessio Chukaraboni vicinabitur possessioni *Kysuduaruuk* (kis udvarnok), inter quas antiquam metam reperissent, penes quam aliam nouam metam terream erexissent, scilicet penes vnum paludem, qui *alder* appellatur. Inde versus meridiem tendendo, vnam metam antiquam terream inuenissent, penes quam aliam

metam terream nouam erexissent. Inde modicum versus eandem partem eundo, vnam nouam metam terream cursualem erexissent. Inde per modicum spacium accendendo (igy) ad eandem plagam, similiter vnam metam terream erexissent, semper in superficie possessioni Chukaraboni, tam ex parte Kysuduarnuk, quam parte possessionis pylachabonij prenotate. Abhinc in modico spacio uersus eandem partem meridiei transeundo, super quodam paruo (igy) monticulo vnam nouam metam terream erexissent, vbi possessio Chukaraboni a possessione Kysuduarnuk separabitur, perueniturque ad metam possessionis *pokateleke*, vbi circa metam angularem antiquam, aliam nouam metam terream erexissent. Hijs itaque peractis, tendissent ad metas possessionis *Barrabas*, et prima meta eiusdem possessionis incipit penes terram, *vyzuetewuelg* (víz vető völgy) vocatam, vbi duas metas antiquas reperissent, quarum vna est dicte possessionis *Barrabas*, alia possessionis *poldety* vocate, penes quas vnam nouam metam terream erexissent, deinde uersus orientem super vnam semitam modicum tendendo, similiter duas metas veteres reperissent, quarum vnam possessioni *Barrabas* a parte aquillonis renouassent. Abhinc versus orientem modicum super eandem semitam transiendo, in salice vnam metam antiquam reperissent, que distingit possessionem *Poldety*, *Patus* et *Barrabas*, penes quam vnam nouam metam terream in quodam lacu erexissent; dein quidem uersus aquillonem flectendo, in acie duorum lacuum duas metas antiquas reperissent, quarum vna possessionis *patus*, alia possessionis *Barrabas*, quam quidem metam possessionis *Barrabas* renouassent, dein uersus orientem flectendo peruenitur ad quandam terram, *Kethagkwzy* (két ág köze) vocatam, vbi possessioni *Barrabas* vnam nouam metam terream erexissent; abhinc ueniendo modicum penes eandem terram inuadendo vnum lacum, uersus possessionem *Patus*, vbi vnam nouam metam terream erexissent. Inde itur uersus eandem partem orientalem, peruenitur ad terram *Zeg* vocatam, vbi vnam nouam metam terream erexissent. Et sic terminantur mete possessionis *Barrabas* prenotate et separatur a possessione *Patus*. Et predictas possessiones, modo premissis reambulatas et ab aliorum possessionarijs Juribus

metaliter séparatas et distinctas, prefatis Jacobo, Johanni et Thome, filijs Nicolai de pokateleke eo Jure, quo ipsis dinoscebantur pertinere, perpetuo possidendas relinquissent (így), nullo contradictore inibi apparente. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem, presentes litteras nostras privilegiales, pendentis sigilli nostri et autentici munimine roboratas, eisdem duximus concedendas. Datum sexto die reambulacionis, metarum ereccionis et statucionis prenotate. A. d. supradicto (1384).

Ez okirat elején említett oklevelét Erzsébet királynénak innen közölte Fejér Cod. Dipl. X. k. 1. vol. 146. l. (Sajtóhibából 461. l.) Mind a mellett, hogy ez okiratban oly számtalan az ismételés, még is nagyon érdekes, sőt nyelvészeti tekintetből fontos is; mert tudjuk, hogy régibb nyelvemlékeinket leginkább ily okiratokban kell keresnünk. (Toldy Magy. Nemz. Irod. 1851. I. 104. l.). — Továbbá láthatjuk belőle, mily sok határdomb szükségeltetett a jóság kimérésére s mégis, mily hiányos volt!

XVI.

1391. jan. 6.(pénteken). Zsigmond meghagyja agyőri káptalannak, hogy a Patakiak hasonnevű birtokát új határjegyekkel lássák el.

Sigismundus dei gracia Rex Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. Marchioque Brandenburgensis etc. fidelibus suis Capitulo ecclesie *Jauriensis* Salutem et gratiam. dicit nobis *Andreas* filius *Jacobi de Kys Patach* sua, et *Petri* fratris sui vterini, necnon alterius *Petri* et *Mauricii* filiorum *Stephani* de eadem, quod eadem possessio ipsorum *kijspatach* in Comitatu *Poson.* habita, legitimam reambulacionem et metarum ereccionem, necnon renouacionem plurimum indigeret. super quo fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente *Thomas* filius *Jacobi de kijssoduarnok*, vel *Andreas* filius *Jacobi* de eadem, aut *Stephanus* filius *Omodei de varkon*, sin *Stephanus* filius *Nicolai de Ethij*, sin *Nicolaus* filius *Johannis de Teijed*, alijs absentibus homo noster ad faciem predictae possessionis, vicinis et commetaneis suis vniuersis inibi legitime conuocatis et presentibus, accedendo, reambu-

let ipsam per veras suas metas et antiquas, nouas secus veteres in locis necessarijs erigendo, reambulatumque et ab aliorum possessionarijs Juribus separatam et distinctam, relinquat eandem ipsis Andree et Petro, nec non alteri Petro et Mauricio, Jure eis incumbenti, perpetuo possidendam, si non fuerit contradictum; Contradictores vero, si qui fuerint, Citet ipsos contra annotatos Andream et Petrum, nec non alterum Petrum et Mauricium filios Stephani nostram in presenciam ad terminum competentem, rationem de premissis reddituros. Et post hec seriem omnium premissorum, prout expediens fuerit, nobis fideliter rescribatis. Datum *Bude* in festo Epiphaniarum Domini, anno eiusdem 1391.

Kiírva a jövő számból.

XVII.

1391. febr. 16. (szerdán). A győri káptalan eleget tesz Zsigmond főnebbi rendeletének.

Omnibus xpi. fidelibus presentibus pariter et futuris, presencium noticiam habituris *Capitulum ecclesie Jauriensis* Salutem in salutis largitore. Ad vniuersorum igitur noticiam harum serie uolumus peruenire, Quod cum litteras excellentissimi principis et domini domini *Sigismundi* dei gracia Illustris Regis Hung, etc. *mediocri eiusdem Sigillo* consignatas, omni, quo decuit, honore, hunc tenorem continentes, recepissemus: »— — — — —« (következik a XVI. szám). Tunc nos mandatis eiusdem domini nostri Regis obedire cupientes, vt tenemur, vna cum prefato *Nicolao* filio *Johannis de Teijed* homine prescripti domini nostri Regis, *Benedictum chori ecclesie nostre clericum* ad premissa mandata Regia pro testimonio fidedignum duximus transmittendum. Tandem ijdem ad nos reuersi, nobis concorditer retulerunt, quod ipsi feria tertia proxima ante festum *purificacionis beate virginis Marie* nunc proxime elapsam ad faciem predictae possessionis, *Kijspatach* vocate, vicinis et commetaneis suis vniuersis inibi legitime conuocatis et presentibus, accedendo, eandem per suas veras metas et antiquas hoc ordine reambulare incepis-

sent, quod primo a parte occidentis in quadam via magna et publica, que duceret ad villam *Zerdahelij* iuxta duas metas, quarum vna a parte meridiei possessionis nobilium de *Polde-thij*, alia vero a parte aquilonis *Johannis filij Nicolai de Pokatelekij* separarent, vnam metam terream erexissent, deinde per vallem, *Chonkafyzwuelge* (csonka füz völgye) vocatam, ad eandem plagam aquilonis per bonum spacium procedendo, ad angulum cuiusdam Piscine peruenissent, vbi iuxta quandam metam antiquam, aliam nouam metam terream cumulassent, tenendo metam cum prefato Johanne filio Nicolai de Pokatelekij. Abhinc eandem piscinam transmeantes, ad quandam insulam, *Keetaghvz* (két ág köz) vocatam, peruenissent, vbi annotata possessio Kijspatach teneret metam cum possessione prescripti Johannis filij Nicolai, et exinde penes eandem Piscinam in eadem insula per bonum spacium gradiendo ad plagam septemtrionalem, ad lacum, vbi supradicta Piscina, *fohijdaga* (fő híd ága) vocaretur, peruenissent, vbi similiter vnam metam terream erexissent, tenendo ibidem metam cum prescripto Johanne filio Nicolai; dehinc progrediendo peruenissent ad locum *fohydallya* (főhíd alja) vbi similiter vnam metam terream cumulassent, in quo loco mete possessionis prefati Johannis filij Nicolai cum metis eiusdem possessionis Kyspatach terminarentur; dehinc ipsum lacum, seu piscinam, *fohyd* vocatam, pertranseuntes, iuxta eandem piscinam ad orientem tenendo, ad duas metas terreas in loco, *Kechkerethij* (kecske rétje) vocato, habitas, peruenissent, quarum vna a parte septemtrionali nobilibus de *Kysoduarnak*, alia vero a parte orientali possessioni *Nogyvduarnak* prescripti Johannis filij Nicolai distinguerent et separarent, iuxta quas a plaga meridionali in eodem loco kechkerethij vocato, terciam metam terream predictam possessionem Kyspatach distinguenter erexissent; deinde per ipsum locum kechkerethy vocatum iuxta veros cursus metales eiusdem possessionis kyspatach ad eandem plagam orientalem, iuxta metas dicte possessionis *Nogyvduarnok* predicti Johannis filij Nicolai deuenissent ad duas metas terreas, quarum vna a parte orientali predictae possessioni *Nogyvduarnok*, alia vero similiter ad orientem posita nobilibus Enyed separarent,

inter quas fore (fere) ad partem meridiei tenendo, terciam metam terream predictae patach erexissent; deinde secus metas eiusdem possessionis Enyed tenendo ad quamdam insulam ad partem meridiei *Kerethij* vocatam et ad quemdam angulum processissent, vbi iuxta metas possessionis Enyed nobilium, similiter vnam metam terream erexissent. Abhinc ultra eandem insulam ad partem meridiei et quamdam aliam paruam insulam pertranseundo, peruenissent ad quamdam viam magnam, iuxta quam penes metam prenotate possessionis Enyed nobilium, et Poldethij, secundum veros cursus metales prescriptos, similiter vnam metam terream cumulasent. Ex hinc ad plagam orientalem ad metam priorem peruenissent, vbi metas prenotate possessionis kyspatach reambulare incepissent. Et sic mete eiusdem circumquaque terminarentur, reambulataque et sic ab aliorum possessionarijs Juribus separatam et distinctam, reliquissent eandem ipsis Andree, Petro, nec non alteri Petro et Mauricio de Patach, Jure eis incumbenti, perpetuo possidendem, nemine penitus contradictore existente. datum sexto decimo die dieij reambulacionis et metarum ereccionis prescriptarum. Anno domini superius conscripto. Honorabilibus et discretis viris dominis *Andrea preposito, decretorum doctore, Michaelae* lectore, *Johanne* Cantore, *Demetrio* Custode, ceterisque dominis Canonicis, domino in prescripta ecclesia nostra iugiter famulantibus. In quorum omnium memoriam, firmitatemque perpetuam, presentes eisdem Nobilibus de Patach concessimus litteras nostras priuilegiales, *cuius par ad registrum communitatis ob cautelam firmiorem conscribi fecimus*, nostri sigilli autentici munimine roboratas. Datum vt supra.

A pecsét hiányzik már. Különösen érdekes a — bár a rendes szokástól elütő — befejezés. Láthatjuk ez okiratból, hogy még a tél sem hátrálta összeinket a határmérésben. Egy szintén ez évről kelt s a Kondélevéltárban őrzött oklevelet közölt Fejér C. D. X. k. 2. vol. 501. l. és valamivel hátrább tudniillik a 724. lapon ismét, bár nem szóról-szóra. »Capitulum Jaurinense super possessione Szolgagyőr Cot. Poson. coram se filiis Jacobi de Pókatelek 100 florenis auri vendita testimoniales edit.« Ez okirat hátuljára későbbi kéz oda irta: »Zolagewrnek Vallas Levele.«

XVIII.

1399. nov. 17. (hétfőn). Bebek nádor bizonyítja, hogy Fekete Imre jobbagyai Szerdahelyen vámot fizetni nem tartoznak.

Nos *Detricus Bubek de pelseuch* regni hungarie palatinus, Memorie commendantes Tenore presencium significamus, quibus expedit vniuersis, Quod in *Congregatione nostra generali vniuersitati nobilium Poson. et Moson. Comitatum feria secunda proxima post festum Omnium sanctorum prope Ciuitatem Poson. celebrata, Emericus niger filius Jacobi de Pokatheleky* personaliter de medio aliorum exurgendo, proposuerat eomodo, quod dum vniuersi sui populi, seu Jobagiones in villa *pokatheleky* et alijs villis ad ipsum pokatheleke pertinentibus commorantes ad *forum, in villa Zerdahel celebrari consuetum*, accederent, tunc ibi ipsi nunquam Teolonium (igy) seu Tributum aliquod dare et solvere asueti fuissent et nec nunc ad Id compelli deberent. Et hoc vicecomiti Judicibus Nobilium Juratisque Assessoribus eiusdem Cottus. poson. constaret euidenter, petens nos cum instancia vt ijdem vicecomes, Iudices Nobilium Juratique assessores, qualem de premissis scirent, per nos requisiti faterentur veritatem. Cumque nos eosdem vicecomitem Iudices Nobilium Juratosque assessores eiusdem Cottus Poson. requisitos habuissemus, ijdem ad fidem eorum deo debitam, fidelitatemque domino nostro Regi et eius sacre corone regie conseruandam pro dicenda veritate et Justicia obseruanda tacto *dominice crucis Signo* nobis prestitam — — *testificacionem taliter affirmarunt, quod prefati vniversi Jobagiones, seu* (e szók helyén eredetileg más állt, mi kivakartatva, irattak oda ezek; azért is az első kettő nem vehető ki) *populi ipsius emerici nigri, in dictis possessionibus suis commorantes, predictum Tributum in eadem Zerdahel persoluere non tenerentur. In cuius asseueracionis testimonium presentes litteras nostras priuilegiales, pendentis sigilli nostri autenticij (igy) munimine roboratas, duximus concedendas, communi Justicia suadente. Datum sedecimo die Congregationis nostre predictae in loco memorato. A. d. 1399.*

A pecsétnek már csak veres selyemzsinórja van meg. — Láthatjuk ez okiratból többi közt, hogy Szerdahelyt már ekkor voltak, ha nem is országos, legalább hetivásárok. — Szintén ez évről olvasható a Kondé-levéltárból egy okirat Fejérnél Cod Dipl. X. köt. 2. vol. 720 l. »C. Frank, Judex Curiae Regiae non obstantibus C. Jenul (az eredetiben van: *Temel*) de Sz-György, ac Joannis Urdugh de Bös contradictionibus, possessionem Szolagyör Cot. Poson., filiis Jacobi de Pókatelek adiudicat statuique praecipit.« Az eredeti oklevélnek hátuljára későbbi kéz ezt írta: »Az Táblán ualó essze feleletből Judex Curiének hit leuele az Konde Nemzetsignek meghitiltik az Joszagott Szolga Giort, es ez az Joszagh sem Illety az Szumur Familiat, hanem csak az Kondet.« — —

Végezetre megjegyzem, hogy mindazon okiratok, melyeknél nincs honnanvételük megjegyezve, a Kondé-család levéltárából merítvém, és — kivéve a III. meg V. számot — mind hártýára írvák.

IV.

ÉREMTANI EGYVELEG.

KÖZLI

ÉRDY JÁNOS,

M. AKAD. R. TAG.

I.

Tallérok.

A Schlick grófok Csehországban, Joachimsthal nevű völgyben gazdag ezüst bányákra akadtak, kik érmeleési jogot nyervén, 1518. év óta legtöbb nagyobb ezüstérmet verettek, melyek Joachimsthaler, másképp Schlickenthaler, rövidebben Thaler nevet nyertek. Innen van átvéve a Talerus, tallér nevezet.

Nálunk I. Ferdinand király alatt kezdtek tallérokat veretni s az 1554: 17. országgyűlési törvény egy-egy tallér értékét 93 magyar denárra, vagy érmecsre határozta. Ekkor, 1554. év körül magyar aranyforint, mintegy 150 magyar denárt ért; a számítási magyar ezüst forint értéke pedig 100 magyar denár volt. A tallér tehát akkor, mikor keletkezett, kevesebbet ért, mint a magyar számítási ezüst forint, mely állandólag és változatlanul 100 denárra számíttaték.

A tallér értéke a magyar denárok értékéhez képest mindig emelkedett; mert a tallérok tartalma állandó maradt; a denárok pedig mindig silányabb ötvűek lettek; így történt, hogy a tallér is 100 magyar denárt ért szintugy, mint a magyar számítási ezüst forint, és ekkor a tallér és a számítási magyar ezüst forint egyértékűek és azonegy értelműek voltak; de ez nem sokáig tartott így; mert a tallér értéke fokenként 150 majd 200 denárra emelkedett és ekkor a tallér két forintos nevet nyert, következőleg a féltallér is forintosnak hívaték.

II.

Bethlen Gábor néhány éremtani okmánya.*1. Bethlen Gábor a forgalmi érmek értékét meghatározó rendelete. 1619.*

Gabriel Dei gratia Princeps Transylvaniae, partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes. Universis et singulis Generosis Egregiis et Nobilibus, Vice Comitibus et Judlium quorumcunque Comitatum, nominanter autem Comitatum Hontensis, Barsiensis et Neogradiensis, Prudentibus item et Circumspectis, Magistris Civibus, Judicibus et Juratis Civibus septem Montanarum Civitatum cunctarum, etiam aliis quorum videlicet interest, seu intererit praesentes nostras visuris nobis dilectis salutem et gratiam nostram etc. Adak érték-sünkre, hogy Kegyelmetek között az ország deliberatioja szerint, mind az kereskedő s mind egyéb rendeknek károkra, az aranyat két forint negyven pénzben, az tallért száz harminczban, az régi ó dutkát tíz pénzben, az mostan lengyel országban veretett új dutkát kilenczben, az öt pénzes garast, kit Mátyás Császár veretett, öt pénzben, és a polturákat ötödfél pénzben nem akarják elvenni. Mivel azért az ország Constitutioja szerint egyéb helyeken, mind aranyat, tallért, dutkát, öt pénzes garast és polturákat ez limitatio szerint szoktanak elvenni: Hadjuk és parancsoljuk Kegyelmeteknek is, mind Vármegyéken s mind városokon hirdesse meg, hogy minden rendbéli emberek, mind kereskedők, uton-járok s mind Honlakosok, az aranyat, mint felől is megirtuk, két forint negyven pénzben, az tallért száz harminczban, az régi ó dutkát tíz, és az újat kilenczben, az öt pénzes garast öt pénzben, az polturákat ötödfél pénzben, marhájok, árújuk vesztése alatt elvegyék, secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibendi restitutis. Datum in Libera ac Regia Civitate Poson., die 20 Decembris Anno 1619.

Gabriel mp.

Simon Péchy Cancellarius mp.

2. Bethlen Gábor a nagybányai érmeldét és Nagyverem bányát, báró Herberstein Feliczián elmozdításával a városnak engedti át hasznobérbe 1620-ban.

Nos Gabriel Dei gratia Regnorum Hungariae Transilvaniaeque Princeps et Siculorum Comes etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod nos ex fide digna nonnullorum fidelium nostrorum relacione intelligentes, fodinae Nagy-Verem, domuique monetariae in territorio et Civitate Rivuli Dominarum habitis, ob iniuriam Magnifici Foeliciani Liberi Baronis ab Herberstein, immensas ruinas, damnaque longo tempore resarcienda obtigisse; ne igitur in posterum in maiorem periclitationem et desolacionem fere extremam, cum maximo et inaeestimabili fisci damno devenirent, ab administratione et Praefectura earundem ipsum amovere coacti, cum Prudentibus ac Circumspectis Iudice caeterisque iuratis Civibus Civitatis Nagy-bánya, medio Generosi Joannis Jezerniczky de Teöviss, rationumstrarum fiscalium Trannium exactoris per nos ad id deputati Commissarii, conditionibus sub infrascriptis tali modo conveniendum, transigendum et concludendum duximus. *Primo*: quod pro usibus, emolumentis utilitatibusque et fructibus omnibus domus Monetariae atque fodinae Nagy-Verem, ac pertinentiarum earundem universarum, quae regalia esse censentur, a praeterita die prima praesentis mensis Maji computando, intra revolutionem unius anni bis mille taleros sub justa liga cudos, quorum partem mediam, taleros videlicet mille exacto semestri, alteros vicissim mille altero semestri finito nobis persolvere annuatim debebunt. *Secundo*: quoniam, ut ex inventario facile conjici potest, in fodina maximi defectus et ruinae ob malam praedicti Magnifici Foeliciani ab Herberstein administrationem, ipsisque contusoriis, sufflatoriis, focus aliisque aedificiis et structuris sunt reperti, si quae reaedificari requiruntur, onerique illi ferendo pares esse poterunt, propriis suis sumptibus et expensis Rivulienses restaurare debebunt. *Tertio*: Si vero talia aedificia requirerentur,

ad quae praestanda et in finem ducenda insufficientes essent, nobis requisitis, iisque per peculiare Commissarios nostros revisis et perlustratis auxilium ipsis ferendum pollicemur. *Quarto*: Hoc etiam ipsis benigne indulgimus, quod quemadmodum antea sub nota perpetuae infidelitatis cautum fuit, ne quis extra domum monetariam ex fodinis circumjacentibus, aurum et argentum abalienandum educendumque in massa (efferre) auderet; ita nunc etiam diligenti invigilacione mediante, si quos reprehendere poterunt, tales tam in personis, quam rebus ipsorum universis confiscandi plenariam atque omnimodam habeant potestatis facultatem, cujus duae partes in rationem nostram administrentur, tertia vero ipsis pro advigilacione cedunt. *Quinto*: Et quoniam tam in Telkebania, quam in territorio Felseö-baniensi Vanth-Bania vulgo nuncupata, per ipsum Herberstain sufflatoriae et contusoriae possidentur, definitum sit in alterutris locis praedictis certas et fide dignas personas constituere, quae Curatores Sufflatorii diligenter observent, ne ad instantiam domini ipsorum fraude aliqua utantur, imo absque scitu Rivuliensium laborem vulgo Trajbolás dictum iniri et institui minime possit; verum si id fieri debeat Curatores Sufflatorii, ipsis sub fide significare adstrictus sit; ac sic praesentibus ad id deputatis hominibus trajbolutionem peragere; argentum vero manibus ipsorum administrare debeant. *Sexto*: Ratione vero commeatus conventum est, quod pro sufficientia operariorum omnis generis legumina tritici, ut puta hordei et avenae non aliunde comparare, verum per officiales nostros Keövarienses et Zamosujvarienses eo advehenda, iusto pretio, iuxta cursum publici fori Rivuliensis coemerenosque in refusionem pretii eorum parata usualique moneta contentare sint adstricti. *Septimo*: Ut vero ex innumeris montanistarum querelis non solutio ipsorum manifeste constat; id etiam cautum sit quod dictus Foelicianus ab Herberstain quidquid ex suis conflatoriis eruere poterit, non alio sed in manus annotatorum Judicis Juratorumque Civium Rivuliensium administret, qui ex medietate illius proventus, de debitis, quae per ipsum Herberstain persolvenda essent, montanistas seu creditores contentent; media vero pars assignetur manibus ipsius Herberstain ad elargitionem commeatus

futurae operationis et solucionis omnium condicionum operariis in suis officinis existentibus impendendi, non vero in contentationem debitorum antea contractorum. *Ultimo*: Cum nos cusionem alicujus monetae ipsis Rivuliensibus demandaverimus, quia ratione domus monetariae arenda nobis persolvitur, operariorumque solutio per ipsos fieri debet; a cusione monetarum nostrarum decenti premio contentatos iri, aut vero in arenda ipsorum modo antiquo in id observato acceptare dignabimur; quemadmodum convenimus, transigimus et concludimus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in Libera Regiaque Civitate Cassoviensi, die nona mensis Maji Anno Dni millesimo sexcentesimo vigesimo.

Kaprinai, MS. B. Tom. XVI.

Herberstein, Nagybánán egyedül tallérokat és denárokat (érmecek) verethetett. 1618 : 19. törvényezikk szerint.

Hat Herberstein nyert hazafusítást, mint azt az 1609 : 77. és 1687 : 28. törvényeinkben olvashatni.

3. *Bethlen Gábor a kassai érmeldét e városnak adja hasznó- bérbe. 1625.*

Nos Gabriel Dei gratia Sacri Romani Imperii, et Transilvaniae Princeps, Partium Regni Hungariae Dominus, Siculorum Comes, ac Oppuliae Ratiboriaeque dux etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod cum nihil terrarum gubernatoribus laudabilius, nihil ad immortalem nominis gloriam comparandam honestius, nihil denique ad animos fidelium suorum sibi devinciendos sit efficacius, quam si sopitis undique belli tempestatibus almae pacis radiis eos investiverint, ac publicae ipsorum utilitati consuluerint. Quare ab ipso felicitis Regiminis nostri exordio, nihil magis nobis cordi, quam populorum a Deo curae nostrae commissorum tranquillitas eorumque commoda fuerunt; et idcirco id imprimis considerandum voluimus, quoniam pacto et publicae nostrorum quieti consuli et commoda eorum cum fructu exquiri a nobis possent. Quia autem maximam inter cetera exoticarum praesertim et variae formae

monetarum in Regnum Hungariae et postmodum ditiones etiam nostras cum incomparabili totius Regni detrimento invectionem non minimas confusiones et incommoda praebuisse non sine gravi animi dolore cernebamur : illud praeceteris nobis cogitandum fuit, ut haec mala per opportuna aliqua remedia tolli, et tanti in singulos dies, quot hinc oriebantur, damni causae praecaveri possent, maturo nostrorum super hoc consilio habito, non aliud utilius et praesenti malo convenientius remedium excogitari a nobis potuit, quam ut sublati tot exoticis et variae formae monetis, unius ubique in ditionibus nostris liga, et propria moneta Hungarica cudi in usus et commoda nostrorum posset. Quapropter ut fructuose id effectui manciparemus et communi bono prospiceremus benignum habentes respectum illibatae fidelitatis et gratiosissimorum meritorum, Judicis Juratorumque Civium ac totius electae communitatis Liberae ac Regiae Civitatis nostrae Cassoviensis usitato inter omnes Christianos Principes more de cudendis ibidem monetis, humili illorum requisitioni clementer annuentes, certis sub conditionibus eisdem in praescripta libera Civitate nostra Cassoviensi cudendae monetae potestatem facimus. Et tandem nobis demissa cum instantia nominibus cum Senatorii ordinis, tum universae electae plebis Cassoviensis in propria persona prudentes ac circumspecti Valentinus Konczik de Paszto Senator, Michael Wass Notarius et Michael Kasser Concivis antelatae Civitatis Cassoviensis ad id per eosdem plena cum auctoritate deputati requisitis; liquidis et rationabilibus de causis et praecipue ut subditorum nostrorum necessitatibus ulterius consuleremus, tam *minutae simplicis monetae* cudendae, tam etiam *majorum ternariorum et quinquenariorum grossorum* potestatem concessimus hac conditione interveniente, ut ipsi etiam quinquaginta sex millium florenorum Hungaricalium aerario nostro inferenda per unius integri anni spatium angariatim absque ullo defectu administrent, ita ut in singulis angariis quatuordecim millia florenorum Hungar. nobis ab iis persolvantur, initiumque anni dies festus assumptionis B. M. Virginis proxime venturus, qui decimoquinto die futuri mensis Augusti celebrari consuevit, constituatur. Et quia his actis necessa-

rium fuerat, ut certa monetarum liga per nos ordinaretur, in hoc etiam propter tolerandos varios qui hinc emergi videbantur abusus illud statutum benigne eisdemque edicendum hisce volumus, ut sicuti ubique in ditionibus nostris tam Regni Hungariae, quam etiam Transilvaniae *marcha una quinque lothones fini argenti continet*, ita hi etiam non aliter facere, sub gravi a nobis constituta paena, et ea in illos absque ulla remissione animadvertenda audeant, denique ut et ipsi monetariae domus arendatores et reliqui eorum artifices majori animo laboribus suis non sine fructu ditionum nostrarum incumbant, de his infrascriptis quoque articulis ex gratia nostra clementer annuendum modo infrascripto duximus. *Primo* igitur privilegia cuncta reliquasve quascunque immunitates, quas monetarum Praesides et Ministri cum conjunctis personis, vel speciali privilegio scripto, vel alias de consuetudine in Sacro Romano Imperio et aliis ditionibus Principum Christianorum obtinent ac observant, eas benigne illis confirmandas volumus, cunctisque ditione nostra subjectis, cujuscunque status ordinis et dignitatis ii sint, severe praecipimus, et mandamus, ut sub paena decem Marcharum auri puri irremissibiliter ab iis exigendi, cuius dimidia pars Fisco nostro, dimidia autem dictis Monetariae domus arrendatoribus cedet, nulli eos contra has exemptiones nostras, quae ex ritu antiquo et consuetudine ubique observatae sunt, molestare, et contra id contrarii aliquid moliri, in praejudicium nostrae, eisdem concessae immunitatis, audeant: neve ad aliud quidquam adversi, in omnibus casibus et negotiis, ad eos, et exercitium monetae spectantibus invitos adigant, sed per omnia privilegiis suis, secure, pacifice et absque omni impedimento uti, frui et gaudere permittant; quod ab omnibus etiam aliarum liberarum Civitatum nostrarum, et oppidorum Magistratibus, sub paena praedecarata observari volumus. *Secundo* liberam tam argenti, quam aliorum metallorum in usum officinae Cassoviensis in ditionibus nostris Regni Hungariae ubique coemendi potestatem illis permittimus; ita, ut quicumque vel mercaturam vel negociationes aliquas exercendas, vel etiam alii quilibet ex ipsis non solum in ditionibus nostris Regni Hungariae sed etiam Transilvaniae administrare voluerint, id illis liberum sit et facere

possint: quin imo si vel ipsi rei monetariae praesides vel homines eorum aut pagamentum, aut tartarum et sal mercare voluerint, pacifice id illis permittatur, tutusque eisdem transitus per ditiones nostras praebeatur. *Tertio* in hoc etiam ipsis gratiam nostram clementer largiri voluimus, ut unius anni spatio propter res in usus domus monetariae necessarias, quingentas pelles bovinas, quinquaginta insuper vini vasa absque ulla tricesimae in ditionibus nostris solutione ipsis in externas provincias educere liceat. *Quarto*, quin pro ampliori nostrae erga eosdem benignitatis et clementiae testimonio benigne indulgemus, ut pro intertentione ac sustentatione Ministrorum domus Monetariae mille boves in ditionibus nostris emere ac solutis de jure solvendis Cassoviam educere valeant. *Quinto* ut in dignitatis et personae nostrae memoriam, *aureae etiam bonae monetae*, non ita quidem, ut earum cusio libera quousque voluerint illis permittatur; sed tantum pauci alicujus numeri cudi ab iis possint, hoc etiam benigne iis concedimus. *Sexto* et quoniam sub gravissimis, omniumque rerum confiscationis paenis, illud omnibus ditionibus nostris subjectis severe prohibemus, ne vel minimam auri, argenti aliorumque pagamentorum copiam, et diversas grossorum, aliarumque monetarum species in polonicas et alias officinas, ex ditionibus nostris exportare audeant, si qui contra apertum benigni nostri mandati edictum id facere praesumpserint, in illos inquirendi iis potestatem permittimus, et requisito prius per eos Magistratu quolibet, cui illi subsunt, arrestandi confiscandique illis omne aurum, argentum, pagamentum vel alias monetas, hisce potestatem etiam fecimus, hoc tamen pacto, ut duae partes ejus fisco nostro, tertia eisdem cedant. *Septimo*: si vero quod Deus avertere benigne dignetur, aliquos fortuitos vel inopinatos casus evenire contingeret, videlicet aut domus cusoriae Cassoviensis, durante anno, quo nobis regale ab ipsis persolvi debet conflagratione, vel saevam et vehementem aliquam tempestatem, puta obsidionem civitatis, vel inimici alicujus exercitus irruptionem, per quod administratio et exercendae rei monetariae cursus manifeste impediretur, extra tamen omnem ipsorum culpam, eo in casu clementer eis dispensamus, ut solum ad tempus inopinati casus, non praecise ad

integrum annum annuae arendae solutionem exigemus ab ipsis. *Octavo*: denique eos clementer de his assecurandos volumus, quod elapso termino si cusionem prosequi noluerint, universa ea instructa quae juxta inventarium iis assignata fuerint, integre et sine defectu nobis restituent. Quae quidem omnia superscripta a nobis acceptata et ratificata clementer tam nos ipsi observabimus, quam per alios fideles nostros, cujuscunque status, conditionis, dignitatis ordinisque ii sint, sub gravi indignationis nostrae paena, et etiam in eos animadversione observari volumus, in cujus rei memoriam, firmitatemque majorem, has etiam Superscriptis Judici Juratisque Civibus ac universae electae Comunitati sigilli nostri authentici, et manus subscriptione roboratas benigne dandas duximus et concedendas. Datum in Civitate nostra Segesvar die 18 Mensis Julii, anno millesimo, sexcentesimo vigesimo quinto, Gabriel — Gregorius Ormankeszy.

Kaprinai MS. B. Tom. XXIX.

4. Bethlen Gábor, Kassa városnak azon kívánatára, hogy az öt latos girára hat forint menjen, az előbbi szerződésre hivatkozik és rendeli, hogy a gira öt latos legyen és öt forint menjen egy-egy girára. 1625.

Prudentibus ac circumspectis, Judici atque Senatui liberae ac Regiae Civitatis nostrae Cassoviensis fidelibus nobis dilectis.

Gabriel Dei gracia Sacri Romani Imperii et Transilvaniae Princeps, partium Regni Hungariae Dominus, Siculorum Comes, ac Oppulidae Ratiboriaeque dux.

Prudentes ac circumspecti fideles nobis dilecti, salutem et gratiam. Hűségtek hozzánk küldetett attyafiai és Plenipotentariussi kívánták tőlünk azt, az Contractus után, hogy az előtt lothos új monetáknak egy girájára hat forint mennien: úgy hogy az három rendbeli monetáknak egy egy girája nyomjon hat forintot; kiknek kívánságokat informatiora bocziatván, mivel úgy tapasztaltatik, hogy ditsiretesebb és jobb mind az publicum bonumnak emolumentumára, s mind az mi jó

hirünknek nevünknek kiterjesztésére, hogy ez előtt lothos három rendbéli monetáknak egy egy girája nomion előtt forintot. Annak okáért hűségtek az új Contractus szerint az három rendbéli monetát úgy veresse, hogy előtt lothos legyen, és előtt forint mennien egy egy girára, az mely liga és pondus Nagy-bányai Cusoriánkban-is igazán megtartatik, így az moneták is ditsiretessbbek és vastagbak lesznek; hűségtek-is becsületet nyer véle: de arra fölötte nagy vigyázása légyen, hogy azon liga és pondus megtartassék minden üdőben, hogy pediglen az vulgus között az monetáknak differentiaja végett valami confusio ne következék; Nagy-bányai monetaria házunkkal egy correspondentiát tarczion kglmessen kívániuk és hadgyiuk. Minémű formákra veresse mind az három rendbéli monetát nemzeti hívünk Colosvári Filssith Péter által Nagy-banyarul mind az formajokat s mind az ott verett három rendbéli moneta félét küldöttünk, Varanai András hívünk kezébe ő tölle varja hűségtek. De ez idő alatt az garasnak folyása helyben maradion azt akarjuk. Quibus de cetero bene propensi manemus, datum Albae Juliae die 28 Julii Anno millesimo sexcentesimo vigesimo quinto. Gabriel.

Kaprinai MS. B. Tomo XXIX.

20

7905

MAGYAR
TÖRTÉNELMI TÁR.

KIADJA

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

XX.

VAGY MÁSODIK FOLYAM NYOLCZADIK KÖTETE.

(Ára 1 frt 80 kr. újp.)

BUDAPEST, 1875.

A M. T. AKADEMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

.(Az Akademia bérházában.)

